

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

**Видавничий дім
«Гельветика»
2023**

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі
Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Щедрова Г. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин, Університет імені Альфреда Нобеля

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджієв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри загальноправових дисциплін, Національний університет «Запорізька політехніка»

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського, протокол № 11 від 27 квітня 2023 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 21499-11299P від 18.08.2015 р.)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**Каменчук Т. О.**

Концепція «етнічної демократії» в дослідженні політичних режимів: критичний аналіз.....7

Руденко Ю. Ю.

Громадянська ідентичність в Європі та Україні: теорія та практика формування..... 16

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ**Віннічук О. В., Сорокін В.**

Технології е-урядування та особливості

їх впровадження у політико-управлінський процес в Україні..... 22

Євченко Р. І.

Інституціоналізація лобізму як політика забезпечення представництва інтересів

в Європейському Союзі..... 28

Комарницький В. В.

Органи місцевого самоврядування

як суб'єкти зміцнення громадської участі в Україні.....38

Лепська Н. В.

Спін-докторінг як технологія інформаційного протиборства сучасних автократій

та демократій.....45

Приходько С. М., Ільченко А. М., Макарець С. В.

Мережеві партії як нові політичні актори 50

Sychova A. O.

Collaborative policymaking:

factors of trust in the multipolitical environment.....55

Соколовська О. М.

Регіональні та глобальні напрямки в зовнішній політиці України.....62

Чупрін Р. В.

Трансформації виборчих систем в країнах Європи у 1992 – 2022 роках:

кількісна методика вимірювання.....67

**РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ
ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ****Буряченко О. В.**

Російсько-українська війна як фактор порушення

та еволюції світової безпекової рівноваги..... 73

Гольцов А. Г.

Геостратегія України в Східній Азії..... 84

Гусейнлі Сархан Мазахір оглу

Сучасна політика Туреччини щодо Сирії..... 92

Дмитрашко С. А.

Аналіз переговорних кейсів: політико-культурні впливи на політичний процес..... 96

Лимар В. В.
Енергетична безпека України: геополітичний аспект.....102

Федянін В. О.
Позиція ОАЕ по відношенню до повномасштабної агресії
Російської Федерації проти України.....109

РОЗДІЛ 4. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Павлюх М. В.
Західноєвропейські політичні впливи на польські часописи моди
у Львові (кін. ХІХ – І пол. ХХ ст.).....118

CONTENTS

SECTION 1. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

- Kamenchuk T. O.**
The concept of «ethnic democracy» in the study of political regimes: a critical analysis.....7
- Rudenko Y. Y.**
Civic identity in Europe and Ukraine: theory and practice of formation.....16

SECTION 2. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

- Vinnichuk O. V., Sorokin V.**
E-government technologies and peculiarities of their implementation
in the political and administrative process in Ukraine.....22
- Yevtsenko R. I.**
Institutionalization of lobbying as a policy for ensuring the representation
of interests in the European Union.....28
- Komarnytskyy V. V.**
Local government bodies as subjects of strengthening public participation in Ukraine.....38
- Lepska N. V.**
Spin-doctoring as a technology of information confrontation
of modern autocracies and democracies.....45
- Prykhodko S. M., Ilchenko A. M., Makarets S. V.**
Network parties as new political actors.....50
- Sychova A. O.**
Collaborative policymaking:
factors of trust in the multipolitical environment.....55
- Sokolovska O. M.**
Regional and global directions in the foreign policy of Ukraine.....62
- Chuprin R. V.**
Transformations of electoral systems in Europe in 1992–2022:
a quantitative methodology for the measurement.....67

SECTION 3. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS

- Buriachenko O. V.**
The Russian-Ukrainian war as a factor in the disruption and evolution
of global security balance.....73
- Goltsov A. H.**
Geostrategy of Ukraine in East Asia.....84
- Huseynli Sarkhan Mazahir oglu**
Modern Turkey's policy towards Syria.....92
- Dmytrashko S. A.**
Analysis of negotiation cases:
political and cultural influences on the political process.....96

Lymar V. V.
Energy Security of Ukraine: Geopolitical Aspect.....102

Fedianin V. O.
UAE's position on the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine.....109

SECTION 4. ETHNO-POLITICAL SCIENCE AND ETHNO-STATE STUDIES

Pavliukh M. V.
Western European political influences on Polish fashion magazines
in Lviv (end of the 19TH – 1ST half of the 20TH century) 118

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Каменчук Тетяна Олегівна

Концепція «етнічної демократії» в дослідженні політичних режимів: критичний аналіз

УДК 321.7

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.1>

Каменчук Тетяна Олегівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-9518-8389

Актуальність дослідження зумовлена насамперед тим, що «етнодемократія» як категорія політичних та соціальних наук залишається досить неоднозначним та контроверсійним явищем, незважаючи на певну популярність «етнодемократії» в ізраїльському та єврейському публічному дискурсі, а також у висвітленні характеру деяких політичних режимів Азії, Африки та Центрально-Східної Європи.

Метою статті є розкриття змісту категорії «етнодемократія» та характеру її використання в науковому та публічному дискурсах. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний та дискурсивний підходи, використання яких, значною мірою, і дозволило критично переосмислити «етнодемократію» та доцільність її використання в науковому та публічному дискурсах.

Незважаючи на існування альтернативного, первісного підходу до «етнічної демократії», представленого у роботі Хуана Хосе Лінца (пізніше у співпраці з Альфредом Степаном), саме концепція та модель Самі Смухи (в якій держава Ізраїль виступила архетипом) утвердилася в світі.

В основі концепції С. Смухи лежать найбільш вкоренені (особливо у західній політичній науці) нормативні уявлення, які спрямовують нас розглядати політичні режими не з точки зору їх фундаментальних властивостей, таких як (динамічна) стійкість, а з точки зору таких (уявних) властивостей як демократія/недемократія, які є важливими елементами ліберального дискурсу та ліберальної ідеології.

«Етнічна демократія», за словами С. Смухи, значно відрізняється від звичайних типів громадянської демократії, однак, незважаючи на свою вкрай низьку якість, «етнічна демократія» має більше спільного із (громадянською) демократією, ніж з недемократією. Основним правилом етнодемократичного режиму є невід'ємне протиріччя між двома принципами – громадянськими та політичними правами для всіх громадян і членів суспільства та структурним підпорядкуванням етнічної меншості етнічній більшості. Цього протиріччя не існує в квазідемократичних та недемократичних режимах, які субстанціонально не тільки не є демократіями, але й не претендують на це.

Наприкінці 1990-х рр., концепція та модель «етнодемократії» (яка, вочевидь, була побудована на кейсі «єврейської держави» та стала, як стверджують критики, засобом її легітимізації) зазнала досить потужної, жорсткої та предметної (насамперед з боку ізраїльських дослідників) критики та зауважень, які стосуються її концептуальної неадекватності, нестабільності, неефективності та браку легітимності.

І все ж, незважаючи на нищівну критику концепції та моделі «етнічної демократії», вони з часом почали лише активніше застосовуватись не тільки щодо Держави Ізраїль, а й щодо багатьох постсоціалістичних і пострадянських країн, а в останні роки – й щодо багатьох ключових (для збереження гегемоністського контролю) країн Азії та Африки (як інструмент знецінення «незахідних демократій», зокрема індійської та південноафриканської). Отже, викриття сутності й призначення концепції та моделі «етнічної демократії», вочевидь, слід вважати значно важливішим завданням ніж розгляд її формального змісту.

Ключові слова: етнічна демократія, політичний режим, науковий дискурс, публічний дискурс.

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена насамперед тим, що ступінь наукової розробки концепції та моделі «етнодемократії», а також характер звернення до неї в науковому та публічному дискурсах, залишаються досить суперечливим і різномірним явищем.

Ця концепція та модель, як теоретичний конструкт, розроблялась, застосовувалась та предметно обговорювалась такими (принаймні на початку кар'єри) ізраїльськими дослідниками як Р. Гавісон [17], А. Ганем [18; 27], Ш. Занд [2, с. 511–542], О. Іфтахел [18; 36], Й. Йона [37], Р. Коен-

Альмагор [12], Б. Нойбергер [22], Й. Пелед [24; 25; 29], Н. Роухана [18; 27], С. Смуха [31; 32; 33; 34; 35], Г. Шафір [29] тощо, а також такими неізраїльськими дослідниками Ізраїлю як А. Дауті [15], Т. Карасова [3], І. Прибегін [9] тощо.

Теоретичним проблемам і питанням практичної реалізації концепції та моделі «етнодемократії» присвячені також роботи деяких російських і українських дослідників, серед яких В.Ю. Дубровін [1], Р.М. Коршук [4; 5], О. Маруховська-Картунова [6; 7], Ю.Н. Соловарова [1], В.Г. Чабанов [10] тощо.

Разом із Ізраїлем ця концепція та модель активно застосовувалась дослідниками щодо Північної Ірландії (Й. Пелед [24], С. Смуха [35]) та щодо багатьох постсоціалістичних і пострадянських країн – Словаччини (ван Дуїн і Полакова [16]), Польщі (Й. Пелед [24]), Естонії (П. Ярве [20], Г. Сміт [30]), Латвії (Дячкова С. [14], Г. Сміт [30]), Грузії (Н. Сабанадзе [28]), а також країн, що були утворені на теренах колишньої Югославії (Ф. Бібер [11], В. Перри [26]).

В останні роки концепція та модель «етнодемократії» почала активно застосовуватись й щодо окремих країн Азії та Африки, зокрема Індії (К. Жафрело [19]), Шрі-Ланки (Європейська фундація південно-азіатських студій [23]) та ПАР (Н. Піскунова [8]).

Отже, незважаючи на певну популярність «етнодемократії» в ізраїльському та єврейському публічному дискурсах, світовому ізраїлезнавстві та юдаїці, а також у висвітленні характеру деяких політичних режимів Азії, Африки та Центрально-Східної Європи, ця концепція та модель, в силу різних обставин, в англо-американському, російському та українському науковому та публічному дискурсах майже не представлена. А там, де вона все ж представлена, робляться лише поодинокі спроби критичного аналізу згаданої концепції та моделі. Причому ці спроби зазвичай теж знаходяться у полоні деяких, найбільш вкорінених нормативних уявлень: вони не стільки розкривають дискурсивний характер концепції та моделі «етнодемократії», скільки являють собою їх нормативне вираження.

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття змісту концепції та моделі «етнічної демократії» та встановлення характеру їх використання в науковому та публічному дискурсах.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, використання яких, значною мірою, й дозволило досягти означеної мети. Були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування, а також такі спеціально-наукові методи як дескриптивний і контент-аналіз тощо.

Результати. Зазвичай вважається, що термін «етнічна демократія» у 1989 р. ввів у науковий обіг ізраїльський соціолог Самі Смуха. Сам С. Смуха однак пізніше визнавав, що (нібито не знаючи про це у той момент) він запропонував термін, який ще у 1975 р. вжив у своїй роботі Хуан Хосе Лінц (вжив, однак, в дещо іншому значенні, а саме, як свого роду синонім до «Херренфольк демократії», яку С. Смуха, на відміну від «етнічної демократії», відмовився вважати різновидом демократичних систем) [33, с. 24].

Водночас, незважаючи на існування альтернативного, первісного підходу до «етнічної демокра-

тії», представленого більш предметно у 1996 р. в колективній монографії Х.Х. Лінца та Альфреда Степана [21], саме концепція та модель С. Смухи (в якій Держава Ізраїль виступила архетипом) утвердилася в світі – її обговорювали, критикували та застосовували в науковому та публічному просторі Ізраїлю, в єврейській діаспорі та світовому ізраїлезнавстві, а згодом і в інших країнах світу й щодо інших країн світу (і саме ця базова концепція та модель стала предметом нашого дослідження).

В своїй фундаментальній роботі, С. Смуха запропонував розглядати політичні режими як безперервну змінну, поділену на позитивний сектор, у якому знаходяться демократичні режими, негативний сектор, у якому знаходяться недемократичні режими, та перехідну зону, яка їх розділяє [33, с. 9]. Отже, як ми бачимо, в основі концепції С. Смухи лежать найбільш вкорінені (особливо у західній політичній науці) нормативні уявлення, які спрямовують нас розглядати політичні режими не з точки зору їх фундаментальних властивостей, таких як (динамічна) стійкість, а з точки зору таких (уявних) властивостей як демократія/недемократія, які є важливими елементами ліберального дискурсу (та наразі пануючої) ліберальної ідеології.

У спробі відділити демократичні режими від недемократичних, С. Смуха запропонував відштовхуватися від найбільш поширеного, «мінімального» та процедурного визначення демократії, згідно з яким «демократія – це режим, який характеризується вільними виборами, загальним виборчим правом, зміною урядів і дотриманням громадянських прав» [33, с. 9]. Це визначення, за його словами, дозволяє зарахувати багато країн до демократичного табору, не нав'язує суворих західних критеріїв демократії і визнає численні та новітні її версії, які постали в результаті останніх хвиль демократизації.

Автор наголошує, що процес демократизації створив широкий спектр форм демократичних режимів і зробив кордони між демократією та недемократією менш чіткими, тому слід уникати спрощеної дихотомії «демократія-недемократія» та визнавати змішану та гібридну природу багатьох нових та оновлених режимів.

З переходом до епохи множинності демократичних режимів, найбільш дієвим способом впоратися із проблемою ідентифікації і класифікації політичних систем, за словами С. Смухи, стає зосередження на вимірі якості демократії. Якість демократії може бути відображена в загальному консенсусі щодо демократичних процедур, рівності громадянських і політичних прав, легітимності всіх голосів на виборах, політичній толерантності, винятковості парламентських законів, зменшенні класової нерівності, легкості переміщення громадян до складу політичних еліт, політичному пред-

ставництві всіх груп населення та ефективності боротьби знедолених груп за свої права тощо.

Окрім якості, зазначає С. Смуха, демократичні режими можна вирізняти за ступенем стабільності та ефективності, між якими не існує необхідного зв'язку. Нестабільність демократії може виникати через неврегульовані внутрішні конфлікти, а ефективна демократія дає змогу мирно врегулювати конфлікти між різними групами населення [33, с. 9–11].

Зрештою, «демократичні режими поділяються на дві основні категорії: громадянські демократії, наріжним каменем яких є громадянин або громадянство, незалежно від [його/їх] етнічного походження чи релігії; та етнічні демократії, в яких етнічна нація є ключовою», причому в кожній із цих категорій можна виділити свої підтипи [33, с. 11].

С. Смуха виділяє чотири типи громадянської демократії, які мають відношення до порівняльного дослідження розділених суспільств: індивідуальна ліберальна демократія, республіканська ліберальна демократія, консоціальна демократія та мультикультурна демократія. Ці типи громадянської демократії відрізняються насамперед тим, як вони розглядають етнічну приналежність та якими правами вони наділяють етнічні групи.

А. Індивідуальна ліберальна демократія

Етнічне походження не є основою для набуття громадянства в індивідуальній ліберальній демократії. Воно також не є предметом законодавчого чи державного втручання. Держава проводить політику недискримінації для забезпечення рівних можливостей всіх громадян. Члени етнічних груп можуть вільно змішуватися або триматися окремо, змішуватися або одружуватися всередині групи, а також приєднуватися до спільних державних інститутів чи створювати свої власні.

Держава офіційно не ототожнюється з жодною етнічною нацією, мовою чи культурою. Вона черпає свою легітимність не через широкий ціннісний консенсус чи глибоке почуття приналежності до нації, а через мовчазну згоду з офіційною конституцією чи факт проживання на спільній території. Основою індивідуальної ліберальної демократії є не національна держава, а скоріше держава як спільний, інструментальний і зручний зв'язок між окремими громадянами.

В індивідуальній ліберальній демократії зводяться до мінімуму повноваження держави обмежувати права індивідів і формувати з них певний тип особистості. Індивід вважається автономним і вільним, якщо він не порушує права інших і не порушує так звані загальнолюдські норми [33, с. 11–12].

Водночас, зазначає С. Смуха, «індивідуальна ліберальна демократія є суто нормативною моделлю, яка навряд чи існує в реальності. Немає навіть жодного випадку демократії, який би добре відповідав цій моделі. Західні демокра-

тії історично розвивалися як національні держави, в яких домінували титульні нації, та ототожнювалися з ними. Вони ніколи не були порожніми правовими установами для незаангажованих і байдужих осіб» [33, с. 12–13].

В. Республіканська ліберальна демократія

На відміну від абстрактної моделі індивідуальної ліберальної демократії, республіканська ліберальна демократія є найпоширенішим і найвідомішим типом демократії у світі. Подібно до індивідуальної ліберальної демократії, рівні індивідуальні права надаються, а колективні права заперечуються, але основою для цього типу демократії є громадянська національна держава, яка становить свого роду «суперспільноту» для громадян [33, с. 13].

Держава ототожнюється з певною (національною) мовою та культурою, яку в ідеалі зобов'язаний прийняти кожен громадянин. Критерії для включення до національного колективу є неетнічними, нерелігійними та неаскриптивними: «кожен громадянин, який набуває титульної мови та культури, повністю включається в національну державу, і ніхто не виключається на основі раси, етнічного походження, статі чи релігії» [33, с. 13].

В теорії рішення включатися до національного колективу чи виключатися з нього є цілком добровільним, однак на практиці «титульна група нав'язує власну мову, культуру та ідентичність усьому суспільству та змушує інші групи відмовлятися від своєї окремої спадщини та компрометувати її. Отже, багато груп піддаються тиску з метою асиміляції або піддаються грубій постійній дискримінації» [33, с. 13].

І, нарешті, республіканська ліберальна демократія в теорії є відкритою системою, в якій «усі громадяни, як індивіди чи групи, можуть брати участь у визначенні, формуванні та зміні суспільних цілей і визначенні того, хто є “хорошим громадянином”» [33, с. 13]. На практиці же республіканські ліберальні демократії (архетипом якої вважається Франція) відчужують та пригнічують групи, що не асимілюються, та не дозволяють цим групам приймати участь в оновленні системи [33, с. 14].

І все ж таки, наголошує С. Смуха, незважаючи на відхилення від проголошених ліберальних принципів та інші помітні недоліки, «навіть недосконалі республіканські ліберальні демократії дотримуються ліберальних принципів відокремлення етнічності від держави, індивідуальної громадянської рівності, толерантності, недискримінації та значної відкритості для впорядкованих і мирних змін» [33, с. 14].

С. Консоціативна демократія

У консоціативній демократії (прикладом якої є Бельгія та Ліван) державою визнаються етнічні групи та їх групові права, зокрема їм надаються всі необхідні умови для збереження їх автономного

існування та ідентичності: окремі громади, окремі школи та засоби масової інформації, специфічні мовні та культурні права тощо [33, с. 14–15]. «Консоціативна демократія діє через механізми групової автономії, пропорційного представництва, політики компромісу та консенсусу, коаліційного уряду (елітного картелю), ... а також права вето на рішення, які життєво важливі для інтересів групи» [33, с. 15]. При цьому держава займає нейтральну позицію в конфліктах і переговорах між групами та неупереджено реалізує компроміси, досягнуті груповими елітами.

Консоціативна демократія забезпечує колективні права на додаток до індивідуальних прав, що за словами одних робить її справедливішою за ліберальну демократію, а за словами інших – спотворює демократію; за словами одних робить демократію нестабільними в довгостроковій перспективі, а за словами інших – більш доцільними та успішними у розділених суспільствах за будь-яку форму ліберальної демократії [33, с. 15].

D. Мультикультурна демократія

Ідея та концепція мультикультурної демократії виникла та розроблялася в країнах Північної Америки та Західної Європи як свого роду колективістська корекція індивідуалістичної концептуалізації ліберальної демократії. В результаті, мультикультурна демократія постала як свого роду гібрид ліберальної демократії (республіканського підтипу) та консоціативної демократії. На практиці такі західні ліберальні демократії як Нідерланди, Великобританія та США явно рухаються в цьому напрямку.

Як і ліберальна демократія, мультикультурна демократія визнає повне членство індивіда у державі через законне громадянство незалежно від етнічного походження. Організаційним принципом мультикультурної демократії також є особистість, і вона не встановлює жодних правових перешкод проти екзогамії та вільного переміщення людей, що створює значну кількість перехідних і гібридних ідентичностей і принаймні певний ступінь асиміляції.

Водночас мультикультурна демократія відрізняється від ліберальної демократії тим, що вона розділяє поняття нації і держави та відкрито визнає етнічну/національну неоднорідність держави [33, с. 15–19]. «[Мультикультурна] держава не тільки утримується від заперечення культурного розмаїття, але й ставиться до нього прихильно. Громадяни, які не належать до нації більшості і не бажають асимілюватися, можуть бути рівноправними і можуть відчувати повну ідентифікацію з державою. Меншинам надаються мінімальні колективні права на збереження своєї культурної спадщини та використання своєї мови в школах та інших державних установах. Приналежність і лояльність індивіда як до держави..., так і до

окремих спільнот є сильною та збалансованою. Ціна неасиміляції є помірною в мультикультурній демократії – меншою, ніж у ліберальній демократії, і вищою, ніж у консоціативній демократії» [33, с. 17].

Разом з тим, мультикультурна демократія відрізняється від консоціативної демократії ступенем законодавчого регулювання групових відмінностей і групових прав, а також повною відсутністю або нерозвиненістю консоціативних механізмів. Мультикультурна демократія не має жодних явних і обов'язкових інституційних механізмів пропорційного представництва, обов'язкових коаліційних урядів, встановленої законом етнічної автономії, права меншості на вето з життєво важливих питань тощо – тих формальних правил, які сприяють постійним суперечкам, безвиході та посередності в консоціативних демократіях [33, с. 17].

Концепція та модель «етнічної демократії»

С. Смуха стверджує, що існують демократичні режими – так звані етнічні демократії, які не відповідають жодному з чотирьох типів громадянських демократій. Вони також не відповідають жодному з трьох типів квазі- чи недемократичних режимів, які спеціально були створені для подолання глибоких етнонаціональних розбіжностей (Контроль, Herrenvolk демократія та етнократія). І хоча розширена теоретична версія «етнічної демократії» з'явилася лише наприкінці 1990-х рр., з самого початку цей тип демократії розумівся як змішаний і низькосортний, якому бракує певних демократичних елементів.

Основним правилом етнодемократичного режиму є невід'ємне протиріччя між двома принципами – громадянськими та політичними правами для всіх громадян і членів суспільства та структурним підпорядкуванням етнічної меншості етнічній більшості [33, с. 19–25]. За словами С. Смухи, «організація держави на основі цієї структурної несумісності постійно породжує неясності, протиріччя, напругу та конфлікти, але не обов'язково етнічну та політичну нестабільність» [33, с. 25]. Цього протиріччя не існує в квазідемократичних та недемократичних режимах, які субстанціонально не тільки не є демократіями, але й не претендують на це. «Етнічна демократія», за словами С. Смухи, значно відрізняється від звичайних типів громадянської демократії, однак має більше спільного із (громадянською) демократією, ніж з недемократією. «Етнічна демократія» відповідає процедурному мінімальному визначенню демократії (громадянські та політичні права для всіх зацікавлених у них постійних жителів), отже, зауважує С. Смуха, «етнічну демократію» все ж можна вважати справжньою демократією, незважаючи на її вкрай низьку якість [33, с. 25–26, 45–46].

«Етнодемократія» – це демократія, яка поширює громадянські й політичні права на все постійне населення країни, однак містить неде-

мократичну інституціоналізацію домінування однієї етнічної групи над іншими. Держава в «етнічній демократії» (навіть офіційно) належить не всім громадянам, а етнічній більшості, що використовує державу як засіб просування своїх власних інтересів і цілей [33, с. 25]. Як наслідок, «[етнічна] меншість стикається з важкою проблемою потенційної нелояльності до держави, оскільки не може ні бути повністю рівноправною, ні повністю ототожнюватися з державою» [33, с. 25]. Разом з тим, «надання громадянства [етнічній] меншості дає їй змогу вести гостру боротьбу за реалізацію своїх прав і покращення свого становища, не боячись репресій з боку держави та [етнічної] більшості» [33, с. 25]. І хоча групи, які не належать до етнічної більшості, нерідко сприймаються як загроза для виживання етнічної держави, а щодо них використовуються певні механізми контролю та обмеження, в «етнічних демократіях» допускається боротьба цих груп (мирними демократичними засобами) за зміну статус-кво. В результаті, статус-кво зберігається, але з часом етнічна меншість відчуває часткове покращення свого становища [3; 33, с. 44–46].

Критика концепції та моделі «етнічної демократії»

Наприкінці 1990-х рр., концепція та модель «етнічної демократії» (яка, вочевидь, була побудована на кейсі «єврейської держави» та стала, як стверджують критики, засобом її легітимації) викликала гарячі дискусії в науковому і публічному просторі Ізраїлю та Діаспори. Вона зазнала досить потужної, жорсткої та предметної (насамперед з боку багатьох ізраїльських дослідників) критики та зауважень, які стосуються концептуальної неадекватності, нестабільності, неефективності та браку легітимності концепції та моделі «етнічної демократії» [7, с. 128].

Критика концепції та моделі «етнічної демократії» ґрунтується, в першу чергу, на переконанні, що «етнічна демократія», в принципі, не є справжньою демократією, оскільки не задовольняє вимогам процедурного мінімуму, які висуваються або повинні висуватися до сучасної демократії. Більше того, незважаючи на свій демократичний фасад, «етнічна демократія» настільки ж (як стверджує Орен Їфтахел [36] та Йосі Йона [37]) чи майже настільки ж (як стверджує Беньямін Нойбергер [22]) недемократична, як і різні форми квазідемократії, і, так само як і вони, незважаючи на деяку різницю в тактиці, базується на гегемоністському контролі і тиранії більшості.

По-друге, як зазначають зокрема Надім Роухана та Ас'ад Ганем [27], «етнічна демократія», через вплетені в неї суперечності та протиріччя, а також очевидну неспроможність й нездатність «етнічної демократії» забезпечити основні людські потреби членів несердцевинних, меншинських спільнот, не

може тривалий час залишатися стабільною: вона або занепадає до авторитарного контролю, або піднімається до консоціативної демократії.

По-третє, як стверджують зокрема Б. Нойбергер [22], А. Ганем, Н. Роухана та О. Їфтахел [18], «етнічна демократія» не здатна ефективно управляти внутрішніми конфліктами та врегулювати їх. Вона здатна лише тимчасово заморожувати етнічні конфлікти замість того, щоб їх принципово послаблювати. І оскільки «етнічна демократія» навіть у віддаленому майбутньому не передбачає ліквідацію нерівності, а лише її певне пом'якшення, запровадження «етнічної демократії» може відкласти конфронтацію, але навряд чи усуне джерело конфлікту [18].

І, нарешті, як зазначають зокрема Б. Нойбергер [22], А. Ганем, Н. Роухана та О. Їфтахел [18], концепція та модель «етнічної демократії» не є і не може вважатися легітимною, оскільки за терміном «етнічна демократія» ховається не справжня, а уявна, бутафорська демократія. Більше того, за словами Б. Нойбергера [22], «етнічна демократія» є не просто нелегітимною, а невіправно недемократичною формою політичного режиму. Виходячи з цього, А. Ганем, Н. Роухана та О. Їфтахел [18] вказують на некоректність поняття «етнічна демократія», і замість нього пропонують поняття «етнократія», яке має підкреслити недемократичний характер описаного С. Смухою режиму (і насамперед ізраїльського режиму як його архетипу).

І все ж, незважаючи на нищівну критику концепції та моделі «етнічної демократії», вона з часом почала лише активніше застосовуватись не тільки щодо Держави Ізраїль, а й щодо багатьох постсоціалістичних і пострадянських країн, а в останні роки – й щодо багатьох ключових (для збереження гегемоністського контролю) країн Азії та Африки (як інструмент знецінення «незахідних демократій», зокрема індійської [19] та південноафриканської [8]).

Отже, викриття сутності й призначення концепції та моделі «етнічної демократії», вочевидь, слід вважати значно важливішим завданням ніж розгляд її формального змісту.

Висновки. Незважаючи на існування альтернативного, первісного підходу до «етнічної демократії», представленого у роботі Хуана Хосе Лінца (пізніше у співпраці з Альфредом Степаном), саме концепція та модель Самі Смухи (в якій Держава Ізраїль виступила архетипом) утвердилася в світі.

В основі концепції С. Смухи лежать найбільш вкорінені (особливо у західній політичній науці) нормативні уявлення, які спрямовують нас розглядати політичні режими не з точки зору їх фундаментальних властивостей, таких як (динамічна) стійкість, а з точки зору таких (уявних) властивостей як демократія/недемократія, які є важливими елементами ліберального дискурсу та ліберальної ідеології.

«Етнічна демократія», за словами С. Смухи, значно відрізняється від звичайних типів громадянської демократії, однак, незважаючи на свою вкрай низьку якість, «етнічна демократія» має більше спільного із (громадянською) демократією, ніж з недемократією. Основним правилом етнодемократичного режиму є невід'ємне протиріччя між двома принципами – громадянськими та політичними правами для всіх громадян і членів суспільства та структурним підпорядкуванням етнічної меншості етнічній більшості. Цього протиріччя не існує в квазідемократичних та недемократичних режимах, які субстанціонально не тільки не є демократіями, але й не претендують на це.

Наприкінці 1990-х рр., концепція та модель «етнодемократії» (яка, вочевидь, була побудована на кейсі «єврейської держави» та стала, як стверджують критики, засобом її легітимації) зазнала досить потужної, жорсткої та предметної (насамперед з боку ізраїльських дослідників) критики та зауважень, які стосуються її концептуальної неадекватності, нестабільності, неефективності та браку легітимності.

І все ж, незважаючи на нищівну критику концепції та моделі «етнічної демократії», вони з часом почали лише активніше застосовуватись не тільки щодо Держави Ізраїль, а й щодо багатьох постсоціалістичних і пострадянських країн, а в останні роки – й щодо багатьох ключових (для збереження гегемоністського контролю) країн Азії та Африки (як інструмент знецінення «незахідних демократій», зокрема індійської та південноафриканської). Отже, викриття сутності й призначення концепції та моделі «етнічної демократії», вочевидь, слід вважати значно важливішим завданням ніж розгляд її формального змісту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дубровин В.Ю., Соловарова Ю.Н. Ключевые аспекты и эвристический потенциал концепции «этническая демократия» Сэмми Смухи. Казанский социально-гуманитарный вестник. 2020. №1. С. 15–20.
2. Занд Ш. Кто и как избрёл еврейский народ. Мсква : Эксмо. 2011. 544 с.
3. Карасова Т.А. Демократическая форма власти и политическая система Израиля. Перспективы : веб-сайт. URL: http://www.perspektivy.info/oykumena/vostok/demokraticeskaja_forma_vlasti_i_politicheskaja_sistema_izraila_2010-12-23.htm
4. Коршук Р.М. Етнічна демократія та демократія міжетнічної згоди: порівняльний аналіз. Магістеріум. Політичні студії. 2016. Вип.64. С. 44–49.
5. Коршук Р.М. Ліберальна та етнічна демократія: порівняльний аналіз. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 2013. Вип.1. С. 34–37.
6. Маруховська-Картунова О.О. Концепція «етнічної демократії» в контексті сучасної етнополітичної конфліктології. Нова парадигма: Філосо-

фія. Політологія. Соціологія: журнал наук. праць. Київ : Вид-во Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. 2010. Вип. 97. С. 110–120.

7. Маруховська О.О. Сутність та призначення моделі «етнічної демократії»: критичний етноконфліктологічний аналіз. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2013. Вип.3. С. 125–131.

8. Пискунова Н. Развитие феномена этнической демократии. *Международная жизнь* : веб-сайт. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/789>

9. Прибегін І.С. Засади державної політики Ізраїлю щодо арабської меншини. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. № 27. С. 99–108.

10. Чабанов В.Г. Модель етнічної демократії: практичний досвід і ризики реалізації. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2019. № 4. 156–165.

11. Bieber F. Serbia in the 1990s: The Case of an Ethnic Semi-Democracy. *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. P. 166–189.

12. Cohen-Almagor R. Israeli Democracy and the Rights of Its Palestinian Citizens. *Ragion Pratica*. 2015. Vol.45. P. 351–368.

13. Danel A. A Methodological Critique of the Concept of Ethnic Democracy. *The Journal of Israeli History*. 2009. Vol.28. №1. P. 37–54.

14. Diatchkova S. Ethnic Democracy in Latvia. *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. P. 81–114.

15. Dowty A. Is Israel Democratic? Substance and Semantics in the «Ethnic Democracy» Debate. *Israel Studies*. 1999. Vol.4. №2. P. 1–15.

16. van Duin P., Polackova Z. Democratic renewal and the Hungarian minority question in Slovakia: from populism to ethnic democracy? *European Societies*. 2000. Vol.2. №3. P. 335–360.

17. Gavison R. Jewish and democratic? A rejoinder to the ethnic democracy debate. *Israel Studies*. 1998. Vol.4. №1. P. 44–72.

18. Ghanem A., Rouhana N., Yiftachel O. Questioning «Ethnic Democracy»: A Response to Sammy Smooha. *Israel Studies*. 1998. Vol.3. №2. P. 253–267.

19. Jaffrelot C. Modi's India: Hindu Nationalism and the Rise of Ethnic Democracy. Princeton, N.J. : Princeton University Press. 2021. 656 p.

20. Jarve Pr. Ethnic democracy and Estonia: application of Smooha's model. Flensburg, Germany : European Centre for Minority Issues. ECMI Working paper #7. July 2000. 41 p.

21. Linz J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe. Baltimore, MD : Johns Hopkins University Press. 1996. 504 p.

22. Neuberger B. Democracy with Four Stains. *Panım*. 1999. № 9. P. 104–108.

23. No Tigers, Just Lions? The Evolution of Ethnic Democracy in Sri Lanka and Contemporary Challenges. *EFSAS STUDY PAPER* № 4. June 2022. 21 p.

24. Peled Y. The Challenge of Ethnic Democracy: The State and Minority Groups in Israel, Poland and

Northern Ireland. London and New York : Routledge. 2014. x+188 p.

25. Peled Y. Ethnic democracy and the legal structure of citizenship: Arab citizens of the Jewish state. *American Political Science Review*. 1992. Vol. 86. №2. P. 432–443.

26. Perry V. Ethnic Democracy in Bosnia and Herzegovina: Containing the Spectre? *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. P. 209–240.

27. Rouhana N., Ghanem A. The Crisis of Minorities in Ethnic State: The Case of Palestinian Citizens in Israel. *International Journal of Middle East Studies*. 1998. Vol. 30. P. 321–346.

28. Sabanadze N. Georgia's Ethnic Democracy: Source of Instability. *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. P. 115–137.

29. Shafir G., Peled Y. Citizenship and Stratification in an Ethnic Democracy. *Ethnic and Racial Studies*. 1998. Vol.21. №3. P. 408–427.

30. Smith G. The Ethnic Democracy Thesis and the Citizenship Question in Estonia and Latvia. *Nationalities Papers*. 1996. Vol.24. №2. P. 199–216.

31. Smooha S. Ethnic Democracy: Israel as an Archetype. *Israel Studies*. 1998. Vol.2. №2. P. 198–241.

32. Smooha S. Minority status in an ethnic democracy: the status of the Arab minority in Israel. *Ethnic and Racial Studies*. 1990. Vol.13. №3. P. 389–413.

33. Smooha S. The Model of Ethnic Democracy. Flensburg, Germany : European Centre for Minority Issues. ECMI Working paper #13. October 2001. 95 p.

34. Smooha S. The model of ethnic democracy: Israel as a Jewish and democratic state. *Nations and Nationalism*. 2002. Vol.8. №4. P. 475–503.

35. Smooha S. The viability of ethnic democracy as a mode of conflict-management: comparing Israel and Northern Ireland. *Comparing Jewish Societies* / Ed. Todd M. Endelman. Ann Arbor, MI : University of Michigan Press. 1997. P. 267–312.

36. Yiftachel O. The concept of «ethnic democracy» and its applicability to the case of Israel. *Ethnic and Racial Studies*. 1993. Vol.15. №1. P. 125–136.

37. Yonah Y. Fifty Years Later: The Scope and Limits of Liberal Democracy in Israel. *Constellations*. 1999. № 3. P. 411–428.

REFERENCES:

1. Dubrovin V.J., Solovarova Y.N. (2020) Klyuchevyye aspekty i evristicheskiy potentsial kontseptsii «etnicheskaya demokratiya» Semmi Smuhi [Key Aspects and Heuristic Potential of the Concept of “Ethnic Democracy” by Sammy Smooha]. *Kazanskiy sotsialno-gumanitarniy vestnik*. 1 : 15–20. [in Russian]

2. Sand, Sh. Kto i kak izobryol yevreiskii narod [The Invention of the Jewish People]. Moscva : Eksmo. 2011. 544 p. [in Russian]

3. Karasova, T.A. Demokraticeskaya forma vlasti i politicheskaya sistema Izrailya [Democratic Form of Government and the Political System of Israel]. *Perspektivi* : web-site. URL: [http://www.perspektivy.](http://www.perspektivy.info/oykumena/vostok/demokraticeskaja_forma_vlasti_i_politicheskaja_sistema_izraila_2010-12-23.htm)

[info/oykumena/vostok/demokraticeskaja_forma_vlasti_i_politicheskaja_sistema_izraila_2010-12-23.htm](http://www.perspektivy.info/oykumena/vostok/demokraticeskaja_forma_vlasti_i_politicheskaja_sistema_izraila_2010-12-23.htm) [in Russian]

4. Korshuk, R.M. (2016) Etnichna demokratiia ta demokratiia mizhetnichnoi zgody: porivnialnyi analiz [Ethnic Democracy and Democracy of Interethnic Consent: Comparative Analysis]. *Mahisterium. Politychni studii*. 64 : 44–49. [in Ukrainian]

5. Korshuk, R.M. (2013) Liberalna ta etnichna demokratiia: porivnialnyi analiz [Liberal democracy and Ethnic: A Comparative Analysis]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiia. Politolohiia*. 1 : 34–37. [in Ukrainian]

6. Marukhovska-Kartunova, O.O. (2010) Kontsepsiia «etnichnoi demokratiï» v konteksti suchasnoi etnopolitychnoi konfliktolohii [The Concept of “Ethnic Democracy” in the Context of Modern Ethnopolitical Conflictology]. *Nova paradyhma: Filosofiia. Politolohiia. Sotsiolohiia: zhurnal nauk. prats. K. : Vyd-vo Nats. ped. un-tu imeni M. P. Drahomanova*. 97 : 110–120. [in Ukrainian]

7. Marukhovska-Kartunova, O.O. (2013) Sutnist ta pryznachennia modeli “etnichnoi demokratiï”: krytychni etnokonfliktolohichni analiz [The Essence and Purpose of the model of “ethnic democracy”: A Critical Ethnoconflictological Analysis.]. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 3 : 125–131. [in Ukrainian]

8. Piskunova, N. Razvitie fenomena etnicheskoi demokratiï [Development of the phenomenon of ethnic democracy]. *Mezhdunarodnaya zhizn: web-site*. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/789> [in Russian]

9. Prybiehin, I.S. (2019) Zasady derzhavnoi polityky Izrailiu shchodo arabskoi menshyny [Israeli State Policy Framework Towards the Arab Minority]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii*. 27 : 99–108. [in Ukrainian]

10. Chabanov, V.H. (2019) Model etnichnoi demokratiï: praktychni dosvid i ryzyky realizatsii [Model of ethnic democracy: Practical experience and risks of realization]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*. 4 : 156–165. [in Ukrainian]

11. Bieber, F. Serbia in the 1990s: The Case of an Ethnic Semi-Democracy. *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. 166–189.

12. Cohen-Almagor, R. (2015) Israeli Democracy and the Rights of Its Palestinian Citizens. *Rigion Pratica*. 45 : 351–368.

13. Danel, A. (2009) A Methodological Critique of the Concept of Ethnic Democracy. *The Journal of Israeli History*. 28(1) : 37–54.

14. Diatchkova, S. Ethnic Democracy in Latvia. *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. 81–114.

15. Dowty, A. (1999) Is Israel Democratic? Substance and Semantics in the «Ethnic Democracy» Debate. *Israel Studies*. 4(2) : 1–15.
16. van Duin P., Polackova Z. (2000) Democratic renewal and the Hungarian minority question in Slovakia: from populism to ethnic democracy? *European Societies*. 2(3) : 335–360.
17. Gavison, R. (1998) Jewish and democratic? A rejoinder to the ethnic democracy debate. *Israel Studies*. 4(1) : 44–72.
18. Ghanem A., Rouhana N., Yiftachel O. (1998) Questioning «Ethnic Democracy»: A Response to Sammy Smooha. *Israel Studies*. 3(2) : 253–267.
19. Jaffrelot, C. Modi's India: Hindu Nationalism and the Rise of Ethnic Democracy. Princeton, N.J. : Princeton University Press. 2021. 656 p.
20. Jarve, Pr. Ethnic democracy and Estonia: application of Smooha's model. Flensburg, Germany : European Centre for Minority Issues. ECMI Working paper #7. July 2000. 41 p.
21. Linz J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe. Baltimore, MD : Johns Hopkins University Press. 1996. 504 p.
22. Neuberger, B. (1999) Democracy with Four Stains. *Panım*. 9 : 104–108.
23. No Tigers, Just Lions? The Evolution of Ethnic Democracy in Sri Lanka and Contemporary Challenges. EFSAS STUDY PAPER № 4. June 2022. 21 p.
24. Peled, Y. The Challenge of Ethnic Democracy: The State and Minority Groups in Israel, Poland and Northern Ireland. London and New York : Routledge. 2014. x+188 p.
25. Peled, Y. (1992) Ethnic democracy and the legal structure of citizenship: Arab citizens of the Jewish state. *American Political Science Review*. 1992. 86(2) : 432–443.
26. Perry, V. Ethnic Democracy in Bosnia and Herzegovina: Containing the Spectre? The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. 209–240.
27. Rouhana N., Ghanem A. (1998) The Crisis of Minorities in Ethnic State: The Case of Palestinian Citizens in Israel. *International Journal of Middle East Studies*. 30 : 321–346.
28. Sabanadze, N. Georgia's Ethnic Democracy: Source of Instability. The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. 115–137.
29. Shafir G., Peled Y. (1998) Citizenship and Stratification in an Ethnic Democracy. *Ethnic and Racial Studies*. 21(3) : 408–427.
30. Smith, G. (1996) The Ethnic Democracy Thesis and the Citizenship Question in Estonia and Latvia. *Nationalities Papers*. 24(2) : 199–216.
31. Smooha, S. (1998) Ethnic Democracy: Israel as an Archetype. *Israel Studies*. 2(2) : 198–241.
32. Smooha, S. (1990) Minority status in an ethnic democracy: the status of the Arab minority in Israel. *Ethnic and Racial Studies*. 13(3) : 389–413.
33. Smooha, S. The Model of Ethnic Democracy. Flensburg, Germany : European Centre for Minority Issues. ECMI Working paper #13. October 2001. 95 p.
34. Smooha, S. (2002) The model of ethnic democracy: Israel as a Jewish and democratic state. *Nations and Nationalism*. 8(4) : 475–503.
35. Smooha, S. The viability of ethnic democracy as a mode of conflict-management: comparing Israel and Northern Ireland. *Comparing Jewish Societies* / Ed. Todd M. Endelman. Ann Arbor, MI : University of Michigan Press. 1997. 267–312.
36. Yiftachel, O. (1993) The concept of «ethnic democracy» and its applicability to the case of Israel. *Ethnic and Racial Studies*. 15(1) : 125–136.
37. Yonah, Y. (1999) Fifty Years Later: The Scope and Limits of Liberal Democracy in Israel. *Constellations*. 3 : 411–428.

The concept of «ethnic democracy» in the study of political regimes: a critical analysis

Kamenchuk Tetyana Olehivna

Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9518-8389

The relevance of the study is due primarily to the fact that «ethno-democracy» as a category of political and social sciences remains a rather ambiguous and controversial phenomenon, despite the certain popularity of «ethno-democracy» in Israeli and Jewish public discourse, as well as in highlighting the nature of some political regimes in Asia, Africa, Central and Eastern Europe.

The purpose of our research is to clarify the content of the category «ethno-democracy» and the character of its use in scientific and public discourses. The research is based on systemic, interdisciplinary and discursive approaches, the use of which, to a large extent, allowed us to critically rethink «ethno-democracy» and its usefulness in scientific and public discourses.

Despite the existence of an alternative, original approach to «ethnic democracy», introduced by Juan José Linz (later in collaboration with Alfred Stepan), it was the concept and model of Sammy Smooha (in which the State of Israel acted as an archetype) that took hold in the world.

S. Smooha's concept is based on the most rooted (especially in Western political science) normative ideas that direct us to consider political regimes not from the point of view of their fundamental properties, such as (dynamic) stability, but from the point of view of such (imaginary) properties as democracy/non-democracy, which are the important elements of liberal discourse and liberal ideology.

«Ethnic democracy», according to S. Smooha, is significantly different from the usual types of civic democracy, however, despite its extremely low quality, «ethnic democracy» has more in common with (civic) democracy than with non-democracy. The main rule of ethno-democracy is an immanent contradiction between two principles – civil and political rights for all citizens and members of the society and the structural subordination of the ethnic minority to the ethnic majority. This contradiction does not exist in quasi-democratic and non-democratic regimes, which are substantially not democracies and do not pretend to be.

At the end of the 1990s, the concept and the model of «ethno-democracy» (which was obviously built on the case of «Jewish state» and was, as critics claimed, an instrument of its legitimation) suffered a rather powerful, rigid and substantive criticism and remarks (primarily by Israeli researchers) regarding its conceptual inadequacy, instability, ineffectiveness and lack of legitimacy.

And yet, despite the strong criticism of the concept and the model of «ethnic democracy», over time they more actively applied not only to the State of Israel, but also to some post-socialist and post-Soviet countries, and in recent years – to some important (for preserving the hegemonic control) countries of Asia and Africa (as an instrument of devaluation of «non-Western democracies», in particular Indian and South African political regimes). Therefore, exposing the essence and the purpose of the concept and the model of «ethnic democracy» should obviously be considered a much more important task than the formal content's speculations.

Key words: ethnic democracy, political regime, scientific discourse, public discourse.

Руденко Юлія Юріївна

Громадянська ідентичність в Європі та Україні: теорія та практика формування

УДК 323.1:[355/359.07:329.734]
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.2>

Руденко Юлія Юріївна

доктор політичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Національної академії Служби безпеки
України
вул. Михайла Максимовича, 22,
Київ, Україна
ORCID: 0000000252925334

Досліджується поняття громадянської ідентичності. Стверджується, що остання існує на двох рівнях: індивідуальному (персональному) та колективному. Зазначається, що правознавці в Україні розрізняють українську національну ідентичність та українську громадянську ідентичність. У першому випадку – це усвідомлення приналежності до нації, а у другому – до держави, народу та громадянського суспільства. В цьому контексті доводиться, що є низка теорій утворення націй, серед них – етнічна (етносоціальна) та політична, які, в певному сенсі корелюють із вище зазначеними ідентичностями. Стверджується, що політична теорія має розповсюдження в країнах Заходу. Основними компонентами стандартної західної моделі нації є історична територія, політико-юридична спільність, політико-юридична рівність членів, спільна громадянська культура та єдина ідеологія. Втім, зазначається, що набуття громадянства і, в кінцевому рахунку, формування нації та громадянської ідентичності в західному світі відбувається на основі різних критеріїв. В одних країнах пріоритетним є «право ґрунту» (наприклад, США та почасти, Франція), а в інших – «право крові» (наприклад, Німеччина). Тому доводиться, що, європейська громадянська ідентичність, попри наведені відмінності, має важливу підставу формування – вона формується тоді, коли люди, виходячи із природного стану, укладають угоду про створення держави. Суверенні індивіди об'єднуються для того, щоб бути активно залученими або самоуправляти державою. В цьому, власне, сутність європейської громадянської ідентичності. А індивідуальна громадянська ідентичність народжується від усвідомлення належності до громадянського суспільства, як утворення суверенних індивідів, а не держави. Адже в останньому випадку формується державна або державницька ідентичність. Стверджується, що, в кінцевому рахунку, національна ідентичність, як в моноетнічній, так і в поліетнічній державі (в тому числі, в Україні) включає і родову, і етнічну, і державницьку, і громадянську ідентичність. При чому остання є організуючою і регулюючою всі інші типи ідентичності.

Ключові слова: громадянська ідентичність, національна ідентичність, громадянське суспільство, народний суверенітет, політична теорія нації.

Вступ. Проблема формування національної ідентичності знов і знов з'являється на порядку денному суспільних наук, викликана до життя потребами соціуму в самоствердженні. 1 січня 2023 року набув чинності Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [4]. Вважаємо, що прийняття згаданого закону є слушним. Втім, він залишає поле для конструктивних дискусій – є, на нашу думку, потреба в обговорення у науковому колі визначених в ньому понять, а саме: національної та громадянської ідентичності. Адже правознавці проводять лінію демаркації між цими поняттями у законі наступним чином: українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема, українською мовою і народними традиціями; в свою чергу, українська громадянська ідентичність – стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством [4].

Відштовхуючись від наведених визначень, варто зазначити, що поняття ідентичності по відношенню до її носіїв вживається у двох значеннях: в персональному, тобто індивідуальному та у сенсі колективної ідентичності. Вище ідентичність визначена саме у першому значенні – в значенні індивідуальної ідентичності.

Так, дійсно, часто в соціальних науках громадянська ідентичність визначається як категорія індивідуальна, приміром, В. Москаленко наголошує, що «громадянська ідентичність формується в результаті осмислення особистістю свого місця та ролі в системі політичних відносин, усвідомлення своєї самототожності, що є результатом засвоєння цінностей політичної культури суспільства» [9]. Це утвердження є справедливим у контексті розгляду поняття «громадянська ідентичність» у психології – соціальній та політичній. Коли ж ми розглядаємо «громадянську ідентичність» у межах політичної науки, то долучаємося до такого конструкту як «громадянське суспільство», відчуття належності до якого, на нашу думку, може відповідати поняттю ідентифікації особистості з громадянським суспільством – у результаті цього процесу і виникає «громадянська ідентичність». Усвідомлення належності саме до громадянського суспільства, а не до держави, у більшості, фор-

мує громадянську ідентичність у європейському досвіді. Адже, коли суб'єктом формування ідентичності є саме держава, можна говорити про державну чи державницьку ідентичність. При цьому відмінність поняття «державницька» від «державної» ідентичності полягає у тому, що «досліджується процес ототожнення громадянина не з державним апаратом або органами влади, а саме з державністю як соціально-економічною, політичною та соціокультурною спільністю людей, сформованою на певній території в результаті взаємодії різних громад (національних, етнічних, конфесійних тощо)» [6, с. 19].

Мета та завдання. Втім, виникає питання: українські правознавці розрізняють поняття «громадянська ідентичність» та «національна ідентичність» як окремі лише в теорії чи вони мають різні прояви на практиці? Адже складається враження, що у першому випадку (національної ідентичності) ідентичність формується у результаті усвідомлення належності до української нації, а в другому (громадянської ідентичності) – Української держави, народу і громадянського суспільства. Спробуємо «розібратися» з окресленими поняттями у межах формування європейської та української політичної культури. Адже від цього залежить, яку модель нації і суспільства ми будуємо... Це, власне, і буде нашим завданням. Тож, метою статті стає дослідження сутності поняття громадянська ідентичність у контексті європейських та українських політичних практик.

Стан наукової розробленості проблеми.

Попри міждисциплінарність дослідницьких зусиль у сфері національної ідентичності домінуючим дискурсом все ж є політичний. Це пов'язано з низкою причин. По-перше, із самою природою політичного дискурсу. По-друге, праці таких мислителів епохи Просвітництва, як Т. Гоббса, Дж. Локка, Дж. Мілля, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо заклали наукове підґрунтя цьому поняттю. Національна ідентичність почала асоціюватися з поняттям «громадянин», бо саме в межах національного проекту були вироблені основні положення, які регулюють відносини народу і держави. Адже формування концепції громадянської ідентичності так або інакше пов'язано із виникненням договірних теорій утворення держави та громадянського суспільства.

Системно розроблені поняття «національної» та «громадянської ідентичності серед сучасних західних дослідників запропонували: П. Альтер, Р. Брубейкер, С. Гантінгтон, Е. Гелнер, Е. Гідденс, Ю. Габермас, А. Етціоні, Дж. Кін, Е. Сміт, Ф. Фукуяма та інші. Окремі аспекти досліджуваних проблеми були висвітлені в працях Ж. Бодріяра, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоза, Ж. Лакана, Ж.-Ф. Ліотара, М. Фуко.

Разом з тим, варто назвати українських вчених, що формували засадничі основи окресленої проблематики: Є. Бистрицький, Я. Грицак, А. Колодій,

В. Кремень, М. Козловець, І. Курас, В. Лісовий, Л. Нагорна, Ю. Римаренко, С. Римаренко, М. Степико, В. Ткаченко, Л. Шкляр та інші.

Результати. Розгляд артикульованої проблематики почнем з доволі категоричного утвердження – в демократичному суспільстві саме громадянська ідентичність є коліскою для формування «національної ідентичності» сьогодні, особливо, якщо йдеться про поліетнічне суспільство. Вона є, але вона не вичерпує останню. Хоча і в моноетнічному суспільстві громадянська складова національної ідентичності не є «зайвою», а є вагомою складовою національної.

Ф. Фукуяма у роботі «Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості» відверто зазначає, «що національні ідентичності створювалися чотирма основними шляхами. Перший – шляхом переміщення населення за політичні межі певної країни – «відправляючи поселенців на нові території, зганяючи людей з певної території або просто їх винищуючи – або роблячи все вище перелічене... Другий шлях до створення нації – шляхом посування кордонів, щоб вони відповідали наявним мовним або культурним спільнотам... Третій шлях – асиміляція меншин у культуру етнічної або мовної групи... Четвертий шлях – трансформування національної ідентичності, щоб вона відповідала фактичним особливостям суспільства» [12, с. 135].

Очевидно, що перші два шляхи несумісні з практиками демократії. Тому вчений вбачає завдання сучасних демократій у наступному: «Складне завдання, що стоїть перед сучасними ліберальними демократіями в умовах імміграції та зростання багатонаціональності, – створити і втілити поєднання третього й четвертого способів, тобто окреслити інклюзивну національну ідентичність, яка відповідатиме реальній різноманітності суспільства, й асимілювати новоприбулих у цю ідентичність. Від успіху цього завдання залежить подальше існування ліберальної демократії» [12, с. 36]. Далі вчений провокаційно заявляє – «нації» – не біологічні сутності, які існують з прадавніх часів. Вони формуються соціально знизу вгору і згори вниз. Їхні творці можуть спеціально формувати ідентичності відповідно до людських особливостей і звичок» [12, с. 135]. Виникає питання – що ж тоді представляє собою національна, а що громадянська ідентичність у Ф. Фукуяма? І чи не співпадають вони, хоча б частини?

Звернемося до відомих більшості політологів концепцій нації. Так звана етнічна концепція нації сформувалася й досі є актуальною, зокрема, в Східній Європі та Азії. Визначальною рисою цієї концепції є акцентування уваги на спільності походження й рідної культури.

Отже, «за етнічною концепцією, нація – це пересілим спільнота людей, об'єднаних походженням.

З погляду історії вона становила виклик перевазі західної моделі й набула чимало нових важливих характеристик, більш відповідних зовсім іншим обставинам та шляхам розвитку незахідних спільнот. Цю незахідну модель можна назвати «етнічною» концепцією нації», – стверджують автори монографії «Громадянське суспільство і національна ідентичність» [1, с. 155].

Натомість «західна концепція проголошує, що індивід має належати до певної нації, але може вибрати до якої саме приєднуватися, тоді як етнічна концепція не припускає такої широти поглядів, виходячи з того, що людина завжди неминуче й органічно залишатиметься членом спільноти, в якій народилася, якщо емігрує до іншої країни» [1, с. 155].

Основними компонентами стандартної західної моделі нації є історична територія, політико-юридична спільність, політико-юридична рівність членів, спільна громадянська культура та єдина ідеологія [11, с. 20].

Але не все так просто. Країни західного світу демонструють різні способи набуття громадянства, а, отже і різні моделі нації. Громадянство може бути надано при народженні на підставі «права ґрунту» або «права крові», або ж його можна набути пізніше в процесі натуралізації. Згідно з «правом ґрунту», кожний хто народжується на території країни, автоматично стає її громадянином. А відповідно до «права крові» громадянство залежить від походження [13].

Громадянство у США завжди надавалося за «правом ґрунту». У Європі довгу історію осмислення громадянства у політичних і територіальних категоріях має Франція. Хоча формально там застосовують «право крові», відносно прості умови натуралізації, які дозволяють дітям й онукам іммігрантів набувати громадянства майже автоматично. Зазвичай належність до французької нації трактували як відданість республіці, французькій мові та французькій освіті [12, с. 142]. Тобто, фактично, спостерігаємо змішані підстави надання громадянства.

На відміну від Франції, у Німеччини, Австрії та Швейцарії (а також в азійських демократіях – Японії та Південній Кореї) громадянство віддавна ґрунтується на «праві крові, і натуралізація там – складний процес [12, с. 143].

Виявляється, приналежність до певних націй Західної Європи з точки зору громадянства, а в широкому розумінні – у контексті політичної концепції нації, визначають різні критерії.

В чому тоді секрет європейської громадянської ідентичності, засади якої ми намагаємося осмислити і реалізовувати в Україні? Саме в тому, що національна ідентичність тут ґрунтується на громадянській ідентичності не просто у розумінні належності до держави, а у розумінні набуття

активного членства в громадянському суспільстві і дієвої співучасті в управлінні державою.

Дж. Кін наголошує на значущості відчуття національної ідентичності в процесі становлення громадянського суспільства й утвердження демократичних цінностей. «Заклик до самоуправління нації», – зауважує дослідник, – «звучить демократично, адже він звернений до всіх, хто належить до нації, закликаної до дій» [5, с. 87].

«Національна ідентичність окреслена у такий спосіб є специфічно європейським винаходом. Це дар європейців (власне, греків) усьому світові. Його важливість для переосмислення теорії громадянського суспільства в тому, що така ідентичність дає громадянам почуття потрібності, впевненості в собі, власної гідності – заохочуючи їх «почувати у себе вдома», допомагаючи легко прочитувати знаки інституційного та буденного життя» [5, 88].

Мова йде про те (ще раз наголосимо на тому), що сучасна європейська національна ідентичність – це, перш за все, громадянська ідентичність, і ґрунтується вона на самоуправлінні народу (тобто всіх громадян, які складають сучасні нації) та його залученості до процесу прийняття політичних рішень.

Варто зазначити, що поняття та явище громадянської ідентичності як підґрунтя національної з'являється у певний період історії європейської політичної та правової культури. «Перехід від природного до правового стану характеризується появою нового типу як індивідуальної, так і колективної ідентичності... Модерний політичний суб'єкт – це суб'єкт, здатний актуалізувати своє природне право. Але така актуалізація стає дійсною тільки через взаємний обмін, тобто через взаємне визнання прав одне одного, яке означає відмову від насильницьких дій стосовно інших. Персональна ідентичність суб'єкта як носія природного права імплікує колективну ідентичність суб'єктів, які визнають природні права одне одного.

Природне право постає як вираження принципу іманентної нормативності в політиці... воно конституює поняття модерної громадянської ідентичності у сенсі ідентифікації людини як громадянина, а відповідної спільноти – як суспільства громадян...», – стверджують автори монографії «Національна ідентичність та громадянське суспільство» Є. Бистрицький, С. Пролєєв, О. Білий [1, с. 240].

Виникнення нації громадян супроводжується появою договірних концепцій утворення держави, автори яких – Т. Гоббс [2], Дж. Локк [8], Ж-Ж Руссо [10] та інші.

Т. Гоббс підґрунтям утворення держави вважає особливості людської природи – марносластво, потреба у почестях та висоті становища. Тому у природному стані панує «війна всіх проти всіх». Дж. Локк розуміє природний стан як стан повної свободи, де кожний є сувереном. Порушення при-

родного стану є певним винятком. Разом з тим, для врегулювання таких ситуацій, вирішення конфліктів і створюється держава. Ж-Ж. Руссо називає природний стан – «золотим століттям людства». Але завдяки появі людської нерівності і поділу на класи цей стан завершується, створюється держава на основі угоди всіх громадян, що приймають в ній участь. Ці відомі всім суспільствознавцям концепції закладають підвалини поняттю «громадянство», «громадянин» та, врешті решт, громадянській ідентичності.

«Завдяки укладанню взаємних угод натовп людей, які живуть у природному стані, перетворюється на політичну спільноту, тобто на спільноту громадян, яка також стає суверенною, тобто уповноваженою ухвалювати рішення від імені всіх, хто делегував їй ці повноваження. Суб'єктивний суверенітет трансформується у «народний суверенітет» [1, с. 241].

У зазначених авторів ми знаходимо ідею про те, що модерна людина «володарю від природи» і, якщо і погоджується поступитися цим правом, то тільки через те, щоб захистити себе: від сил природи, від соціальних конфліктів чи від певних людських вад тощо, фактично, щоб забезпечити собі право на самозбереження.

Природні спільноти – сім'я, рід, етнос та інші не можуть захистити сучасну людину, хоча і ці ідентичності також є складовими сучасної індивідуальної національної ідентичності в європейських країнах, будучи закладеними в ній у контексті попереднього історичного розвитку у вигляді певних архетипів.

«Ідентифікація людини як громадянина відбувається не за певними змістовими ознаками (мова, історія, звичаї), а за суто формальними критерієм здатності актуалізувати природні права і конституювати державу шляхом делегування частини своєї суверенної влади» [1, с. 244].

Важливо також, що сучасна національна ідентичність, яка ґрунтується на громадянській ідентичності формується на основі суспільного діалогу на засадах відкритості. «Принциповою характеристикою десубстанціалізованої держави є її публічний характер, взаємні договори та делегування прав – це, вочевидь, відкритий, публічний процес. Саме цей публічно-громадянський характер модерної держави прокладає шлях до швидкого та щільного переплетіння формальної громадянської ідентичності з матеріальною ідентичністю людини як представника певної культури, етносу, місцевості тощо» [1, с. 244].

Фактично, сучасна європейська національна ідентичність включає всі попередні форми ідентичності людини, зокрема, родову, етнічну, громадянську та державницьку, але всі вони включені до неї у різних пропорціях в залежності від типу політичної культури країни, втім об'єднуючою та регу-

люючою цю взаємодію різних типів ідентичності складовою є громадянська ідентичність.

«У підсумку такий підхід несе в собі значний креативний момент: еволюція історичних форм етнокультурної ідентичності не зводиться до лінійного руху від родової форми ідентичності (природної за своєю основою) до етнічної, а згодом і до національної, але являє собою нелінійний процес інтеграції й дистрибуції ідентифікаційних основ. В результаті складається ієрархічна вертикаль, різночасові складові якої мають здатність актуалізуватися і переструктуруватися під дією різноманітних зовнішніх і внутрішніх факторів» [7].

Звісна річ, не все так однозначно на шляху формування такої моделі з'являються певні об'єктивні складнощі. Сьогодні, для того щоб створити в Європі інклюзивну модель нації і суспільства необхідна певна асиміляція мігрантів у відповідності до політико-юридичних критеріїв та національної культури тих європейських держав, до яких вони прибувають. Це не завжди просто виходить. Навіть у Німеччині, в якій переважає принцип мультикультурності, толерантності і політичної коректності, виникають складнощі з залученням певних категорій мігрантів до німецького соціуму. Чого тільки вартує скандал, пов'язаний з виходом у світ в 2010 році книги німецького політика Тіло Сарацина «Німеччина, що самоліквідується. Як ми поставили свою країну на карту» [7, с. 235], де Сарацин наводив соціологічні данні, які свідчили про делікатну проблему – низька народжуваність присутня у німецьких сім'ях з високих рівнем освіти батьків, а приріст населення відбувається за рахунок груп населення з високою народжуваністю, а це, насамперед, групи іммігрантів, яким надається соціальна допомога на утримання дітей. І німецький політики застерігав – змінюється якісний склад населення у сенсі етнічної належності... Фактично, зменшується кількість носіїв німецької культури. І це є проблемою. Думки німецького соціуму та політикуму щодо наведених аспектів тоді розділилися, що ще раз підкреслює складність реалізації моделі національної ідентичності, яка б базувалася на її громадянській складовій.

І, накінець, що відбувається, сьогодні в Україні у розрізі формування громадянської ідентичності? Варто зазначити, що соціологи дають позитивні прогностичні оцінки щодо цього. Адже, вважають – війна пришвидчила процеси, пов'язані із формуванням громадянських цінностей: «тренд на посилення громадянської ідентичності, що фіксується Інститутом соціології НАН України з 2000 року, очікувано продовжився і під час війни. Відповідний вид ідентичності зріс з 62,6% у 2021 році до 79,7% у 2022 році. Згідно з нашим аналізом, період національно-громадянської кристалізації, який тривав з 2015 року, змінився періодом національно-громадянської консолідації, перехід

до якого зумовила широкомасштабна війна. Фактично, як ми вважаємо, в Україні завершився процес формування громадянських націй» [3]. Разом з тим, післявоєнна відбудова буде потребувати від громадян країни ще більше інтегративних зусиль.

Висновки. У результаті дослідження ми дійшли висновку про те, що громадянська складова є підґрунтям формування національної ідентичності у демократичних європейських державах, в незалежності від того є держава поліетнічною чи моноетнічною. Втім, під громадянською ідентичністю у данному випадку розуміється усвідомлення належності до громадянського суспільства, як утворення автономних суверенних індивідів, що є джерелом та суб'єктом влади. Індивіди в ньому активно залучені до процесу прийняття політичних рішень і від них залежить, якою буде державна влада. Вони мають від природи права, обмежити які погоджуються лише для самозбереження. Саме такий варіант громадянської ідентичності дозволяє стверджувати, що громадянська ідентичність є підґрунтям формування національної ідентичності в європейських демократичних країнах. Адже, коли ми потрактуємо громадянську ідентичність виключно у категоріях «підданства» і належності громадянина до певної держави, ми залишаємося у поставторитарній риторичі. Вважаємо, що для остаточної кристалізації української моделі громадянської і національної ідентичності варто враховувати позитивний європейський досвід.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бистрицький Є., Пролієв С., Білий О. Національна ідентичність та громадянське суспільство. Київ: Дух і літера. 2018. 464 с.
2. Гоббс Т. Левіафан або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної/ Пер. з англ. Р. Димерця, В. Єрмоленка та ін. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с.
3. Громадська думка в Україні після 10 місяців війни. Пресс-релізи та звіти. <https://kiis.com.ua> (дата звернення: 07.03.2023)
4. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (13.12.2022). <https://ips.ligazakon.net> (дата звернення: 23.02.2023)
5. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення/ Пер. з англ. О. Гриценка. Київ: К. І. С.; Аналітично-дослідницький центр «АНОД», 2000. 192 с.
6. Козловець М. Національна ідентичність у контексті глобалізації: автореф. дис. ... докт. філософ. наук. : 09.00.03. Київ, 2010.
7. Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки міждисциплінарного дослідження. Київ: Товариство «Знання» України. 2013. 415 с
8. Локк Дж. Два трактати про врядування/ Пер. з англ. О. Тереха, Р. Димерця. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 265 с.

9. Москаленко В. В. Проблема ідентичності в політичній соціалізації особистості. Психологія: зб. наук. пр. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. Вип. 17. С. 65–70.

10. Руссо Жан-Жак Про суспільну угоду, або принципи політичного права/ Пер. з фр. та ком. О. Хома. Київ: Port-Royal, 349 с.

11. Сміт Е. Національна ідентичність/ Пер. з англ. П. Таращука. Київ: Основи, 1994. 224с.

12. Фукуяма Ф Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ: «Наш Формат». 2020, 192 с.

13. Gerhard Casper The concept of National Citizenship in the Contemporary World: Identity or Volition? Hamburg: Bucerius Law School, 2008

REFERENCES:

1. Bystrytskyi, Ye., Prolieiev, S., Bilyi, O. (2018) Natsionalna identychnist ta hromadianske suspilstvo [National identity and civil society]. Kyiv: Dukh i litera. 464 s. [in Ukrainian].
2. Hobbs, T. (2000) Leviathan abo Sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi [Leviathan or the essence, structure and powers of the ecclesiastical and civil state]. Kyiv: Dukh i Litera. 606 s. [in Ukrainian].
3. Hromadska dumka v Ukraini pislia 10 misiatsiv viiny [Public opinion in Ukraine after 10 months of war]. Press-relizy ta zvity. <https://kiis.com.ua> (data zvernennia: 07.03.2023) [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti» [The Law of Ukraine "On the Basic Principles of State Policy in the Field of Affirming Ukrainian National and Civil Identity"] (13.12.2022). <https://ips.ligazakon.net> (data zvernennia: 23.02.2023) [in Ukrainian].
5. Kin, Dzh. (2000) Hromadianske suspilstvo: stari obrazy, nove bachennia [Civil society: old images, new vision]. Kyiv: K. I. S.; Analitichno-doslidnytskyi tsentr «ANOD». 192 s. [in Ukrainian].
6. Kozlovets, M. (2010) Natsionalna identychnist u konteksti hlobalizatsii [National identity in the context of globalization]: avtoref. dys. ... dokt. filosof. nauk. : 09.00.03. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Kremen, V., Tkachenko, V. (2013) Ukraina: identychnist u dobu hlobalizatsii (nacherky mizhdystyplinarnoho doslidzhennia) [Ukraine: identity in the age of globalization (outlines of an interdisciplinary study)]. Kyiv: Tovarystvo «Znannia» Ukrainy». 415 s. [in Ukrainian].
8. Lokk, Dzh. (2001) Dva traktaty pro vriaduvannia [Two Treatises on Government] Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy». 265 s. [in Ukrainian].
9. Moskalenko, V. V. (2002) Problema identychnosti v politychnii sotsializatsii osobystosti [The problem of identity in the political socialization of the individual]. Psykhoholohiia: zb. nauk. pr. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova. Vyp. 17. S. 65–70. [in Ukrainian].
10. Russo, Zhan-Zhak (2001) Pro suspiinu uhodu, abo pryntsyphu politychnoho prava [On the social contract, or the principles of political law]. Kyiv: Port-Royal. 349 s. [in Ukrainian].

11. Cmit, E. (1994) Natsionalna identychnist [National identity]. Kyiv: Osnovy. 224 s. [in Ukrainian].

12. Fukuiama, F (2020) Identychnist. Potreba v hidnosti y polityka skryvdzhenosti. [Identity. The need

for dignity and the politics of resentment]. Kyiv: «Nash Format». 192 s. [in Ukrainian].

13. Gerhard, Casper (2008) The concept of National Citizenship in the Contemporary World: Identity or Volition? Hamburg: Bucerius Law School. [in English].

Civic identity in Europe and Ukraine: theory and practice of formation

Rudenko Yuliia Yuryiivna

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Leading Researcher
National Academy of the Security Council of Ukraine
Mykhaila Maksymovycha str., 22,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000000252925334

The concept of civic identity is studied. It is argued that the latter exists on two levels: individual (personal) and collective. It is noted that jurists in Ukraine distinguish between Ukrainian national identity and Ukrainian civil identity. In the first case, it is the awareness of belonging to the nation, and in the second – to the state, people and civil society. In this context, it is proved that there are a number of concepts of the formation of nations, among them – ethnic (ethnosocial) and political, which, in a certain sense, correlate with the above-mentioned identities. It is claimed that the political concept has spread in the countries of the West. The main components of the standard Western model of a nation are a historical territory, political and legal community, political and legal equality of members, a common civil culture and a single ideology. However, it is noted that the acquisition of citizenship and, ultimately, the formation of a nation and civic identity in the Western world is based on different criteria. In some countries, the priority is the “law of the soil” (for example, the USA and, to some extent, France), and in others – the “right of blood” (for example, Germany). Therefore, it is proven that, despite the differences given, the European civil identity has an important basis for its formation – it is formed when people, proceeding from the state of nature, enter into an agreement on the creation of a state. Sovereign individuals come together to be actively involved in or self-governing the state. This, in fact, is the essence of European civic identity. And individual civic identity is born from the awareness of belonging to civil society, as the formation of sovereign individuals, not the state. After all, in the latter case, the state or statist identity is formed. It is argued that, ultimately, national identity, both in a mono-ethnic and in a poly-ethnic state (including Ukraine), includes tribal, ethnic, state, and civic identity. Moreover, the latter is organizing and regulating all other types of identity.

Key words: *civil identity, national identity, civil society, popular sovereignty, political theory of the nation.*

Віннічук Ольга Василівна
Сорокін Валентин

Технології е-урядування та особливості їх впровадження у політико-управлінський процес в Україні

УДК 354.01+342.9]:004
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.3>

Віннічук Ольга Василівна
кандидат політичних наук, доцент
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-
Подільський, Хмельницька область,
Україна
ORCID: 0000-0002-8758-5798

Сорокін Валентин
аспірант
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-
Подільський, Хмельницька область,
Україна
ORCID: 0009-0006-7045-2047

Проаналізовано тенденції розвитку електронного урядування в Україні на початку XXI століття. Акцентовано увагу на тому, що важливою складовою у формуванні системи електронного урядування є нормативно-правова база. Особливої актуалізації питання розвитку електронних технологій та їх впровадження у політико-управлінський процес у світовій практиці, та й в Україні зокрема, набуло в умовах пандемії COVID-19 та російсько-української війни.

Визначено поняття електронного урядування та його основні завдання відповідно до Концепції розвитку електронного урядування в Україні.

Проаналізовано індекси розвитку е-урядування в Україні за світовим рейтингом E-Government Development Index з 2014 року по 2022 рік та відображено у діаграмі. Відзначено, що зберігається тенденція до лідерства України у розвитку електронного урядування.

Розкрито механізми е-взаємодії: односторонні, інтерактивні та трансакційні. Зауважено, що впровадження механізмів е-взаємодії, технологій електронного урядування на місцевому рівні сприятиме налагодженню ефективної співпраці між органами державної влади та місцевого самоврядування, підвищенню активістської культури громадян.

Окреслено моделі розвитку електронного урядування в країнах, які вже використовують успішно досвід е-урядування.

Відзначено, що модель eGov 3.0 є новітньою технологією Web 3.0, тобто технологія "розумної" мережі, яка реалізується найспішніше в управлінському процесі розвинутих країн світу.

Зауважено, що впровадження е-технологій у управлінський процес, публічну політику сприяє підвищенню активістської культури громадян, сприяє розвитку електронної демократії як вимоги сьогодення.

Окреслено недоліки/бар'єри у розвитку е-технологій та впровадження їх у політико-управлінський процес в Україні.

Ключові слова: е-урядування, е-технології, електронна демократія, моделі електронної взаємодії, публічна політика.

Вступ. XXI століття видається століттям змін та широких можливостей впровадження електронних технологій в усіх сферах життя суспільства. Нові тренди глобального розвитку змушують використовувати альтернативні підходи до існування та розвитку людства.

«Світ нових можливостей» дозволяє контролювати масиви інформації та кожного громадянина зокрема. Важливо зауважити, що поширення електронних послуг не залишається поза увагою і сфери державного управління, публічної політики.

Використовуючи досвід розвинутих країн Європи та світу, цілком переконливим є рішення активного розвитку електронної демократії та електронного урядування на теренах України. Проте практика е-демократії та е-урядування в умовах сьогодення вимагає нового формату комунікації з громадянами.

Чимало країн європейського простору, зокрема Естонія, Швейцарія успішно використали цей

досвід, вкладаючи значну частку ВВП у розвиток сфери е- послуг. Такий досвід має ряд переваг та недоліків. Проте, зазначена практика допомагає збудувати новий «інформаційно-комунікативний міст» між органами державної влади та громадянами, забезпечуючи при цьому відкритість та прозорість влади.

Плеяда українських науковців О.І. Архипська, О.А. Баранов, С.В. Дзюба, А.В. Єфанов, І.Б. Жиляєв, В.Є. Зав'ялов, В.П. Зінчук, М.Є. Золотухін, Е.Л. Клепець, І.Г. Малюкова, А.Ю. Марусов, Ю. Місніков, Т.В. Мотренко, Є.О. Омельченко, Т.В. Попова, О.О. Прималенний, В.Б. Романенко, І.А. Рубан, А.І. Семенченко, В.Б. Синицький, А.М. Тиндюк, О.М. Тішкін, Г.О. Толкачов, В.П. Удовиченко, В.І. Храпак, С.А. Чукут, В.В. Шнайдер, О.А. Яригін на початку 2000-х років впроваджували проект «Досвід впровадження е-демократії та е-урядування в Україні». В роботі проаналізовано досвід застосування технологій електронного урядування органами виконавчої влади, органами

місцевого самоврядування та об'єднаннями громадян.

Досвід практичного впровадження елементів електронного урядування в Україні досліджували О. Карпенко, П. Клімушин, Д. Спасібов, В. Клименко, О. Мазур, О. Твердохліб тощо.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз технологій електронного урядування, можливості їх впровадження в політико-управлінський процес в Україні. Визначена мета зумовила такі завдання: 1) проаналізувати тенденції розвитку технологій е-урядування в Україні; 2) розкрити можливості впровадження моделей е-урядування в політико-управлінський процес.

Методи дослідження. У ході дослідження було застосовано наступні методи: історичний, в результаті аналізу ретроспективи розвитку системи е-урядування за період незалежності України; аналізу та синтезу, завдяки яким розкрито основні механізми та моделі е-урядування; порівняльний метод сприяв висвітленню динаміки розвитку технологій е-урядування та реалізації їх у практичному вимірі.

Результати. У Концепції розвитку електронного урядування в Україні (від 2017 року) відзначено, що електронним урядуванням варто вважати форму організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [7].

Основними завданнями у розвитку системи е-урядування є інформування громадян та бізнесу про діяльність державних органів на відомчих сайтах; наданні державних послуг у режимі он-лайн; залученні громадян та бізнесу до обговорення та прийняття управлінських рішень; автоматизації діяльності окремих державних органів та міжвідомчої взаємодії; підконтрольності влади суспільств тощо [2, с. 134–142].

Саме ці аспекти сприятимуть налагодженню взаємодії влади, громадян та бізнесу, удосконалять систему державного управління та місцевого самоврядування, виведуть сферу публічної політики на новий рівень.

Основу в розвитку електронного урядування було закладено на теренах України на початку 2000-х років. Метою розвитку сфери е-урядування стало утвердження принципів демократії в українському суспільстві, відкритість органів державної влади та місцевого самоврядування та налагодження взаємодії трикутника «громадяни-влада-бізнес».

Основний етап розвитку електронного урядування в Україні розпочався з 2015 року після прийняття Коаліційної угоди парламентських фракцій

Верховної Ради України (2014 рік) та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року [1].

До цього часу основним нормативно-правовим документом, який регламентував розвиток електронного урядування в Україні була Концепція розвитку електронного урядування в Україні від 2010 р.

З 2017 р. була проведена значна кількість заходів, спрямованих на розвиток інструментів е-урядування на теренах України.

Важливу роль у розвитку е-урядування відіграли впровадження офіційного порталу державних закупівель Prozorro, затвердження зворотнього зв'язку щодо якості даних на www.data.gov.ua, Регуляторна мапа України, Прозора інфраструктура, Grinval від Grow in Value, NORA та інші портали.

Уряд активно впроваджував у життя проект «держава у смартфоні». Зокрема, із цією метою у вересні 2019 року було створене Міністерство цифрової трансформації. Основною ціллю роботи Міністерства стало впровадження е-технологій у всі сфери життя суспільства та розвиток електронного урядування. Одним із основних здобутків Кабінету Міністрів України та Міністерства цифрової трансформації є впровадження мобільного застосунку «Дія» (Держава і Я), що надає низку адміністративних послуг онлайн.

Якщо у 2019 році спостерігалася поступовість у тенденції використання додатку Дія українцями, то у 2021–2022 рр. чисельність користувачів додатку значно зросла. Причини достатньо прості, легкість користування сервісами без бюрократичної тяганини.

Уже 2023 році міністр цифрової трансформації України М. Федоров на своїй офіційній сторінці у Facebook повідомив про те, що український досвід цифровізації надихає Естонію. Саме тому у міністерстві вирішили поділитися з естонськими колегами кодом та UX/UI за стосунку Дія.

Проте, напередодні реалізації проекту Дія М. Федоров вивчав досвід щодо можливостей впровадження е-технологій в публічну управлінську діяльність в Україні та результативність розвитку е-урядування.

Наразі, в умовах інтеграції України до ЄС, необхідно зауважити на вимогах ЄС до законодавства, що регулює системи електронного уряду. Вони охоплюють як технічні аспекти (цифровий підпис, електронна торгівля) так і політичні питання (розподіл держзамовлень, доступ до інформації) та визначають нові обов'язки органів державного управління і самоврядування щодо захисту прав громадян, організацій шляхом надання публічних послуг електронними засобами.

Аналізуючи індекси розвитку е-урядування в Україні за світовим рейтингом E-Government

з 2014 року (87 позиція у рейтингу), необхідно відзначити, що змінна щороку прогресувала. Таким чином, Україна зайняла 2016 року уже 62 позицію у рейтингу і потрапила в групу країн з високим рівнем розвитку е-уряду [10].

У 2018 E-Government Development Index дещо погіршився. Таким чином, наша держава зайняла 82 позицію у рейтингу [11].

Дослідження «E-Government Survey 2020» показує стійку глобальну тенденцію до підвищення рівня розвитку електронного урядування. Дослідження поділяє держави на 4 групи: із низьким, середнім, високим та дуже високим рівнями розвитку електронного уряду. Україна належить до групи країн із високим рівнем розвитку, зайнявши 69 позицію у рейтингу 2020 року. Її результати найбільш наближені до показників Вірменії та Азербайджану [6].

Згідно результатів рейтингу «E-Government Survey 2022» тенденція до лідерства України у розвитку електронного урядування зберігається. Таким чином, Україна посіла 46 місце у 2022 році (рис. 1).

Світові практики впровадження інструментів е-урядування в політичній, управлінській діяльності є вимогою сьогодення. Урахування успішних практик дозволяє формувати платформу в Україні для упровадження та використання механізмів електронного урядування в органах державного та публічного управління. Так, пріоритетними у сфері впровадження інформаційних технологій в органах державної влади та місцевого самоврядування стали електронні послуги; відкриті дані; взаємодія реєстрів; системи електронної взаємодії та електронного документообігу, інтегрована система електронної ідентифікації; єдина система електронних петицій [5, с. 54].

Українські дослідники П. С. Клімушин, Д. В. Спасібов у монографії «Механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві» аналізують наступні механізми е-взаємодії: **односторонні, інтерактивні та трансакційні**.

Односторонні механізми е-взаємодії передбачають: інформування громадськості про діяльність органів державної влади; надання нормативно-правового забезпечення про діяльність органів влади; оперативне публікування офіційних джерел; відкриття доступу до публічної інформації та відкритих даних; формування звітних е-форм та надання допомоги з правил їхнього оформлення тощо [4, с. 41–42].

Інтерактивні (двосторонні) механізми забезпечують двосторонню взаємодію влади з суспільством за допомогою електронної комунікації [3]. Зазначені механізми електронного урядування сприяють активній участі громадян у розробленні публічних рішень, таким чином змінюючи простір публічної політики. Окрім того, громадські ініціативи долучаються до формування публічної політики та контролюють її реалізацію.

Трансакційні механізми е-урядування передбачають доступ конкретним фізичним або юридичним особам тільки після того, як вони задовольняють відповідні вимоги з точки зору їхніх ідентифікації та автентифікації та подальшого здійснення реальних операцій (трансакцій) з надання е-послуги. Трансакційними послугами неможливо скористатися без попередньої аутентифікації, оскільки надання послуги пов'язано з обробленням індивідуальної та унікальної інформації [3, с. 43].

Для ефективного впровадження е-технологій важливо розуміти формат взаємодії державних структур, бізнесу та громадськості. Так, аналізуючи моделі розвитку електронного уряду в краї-

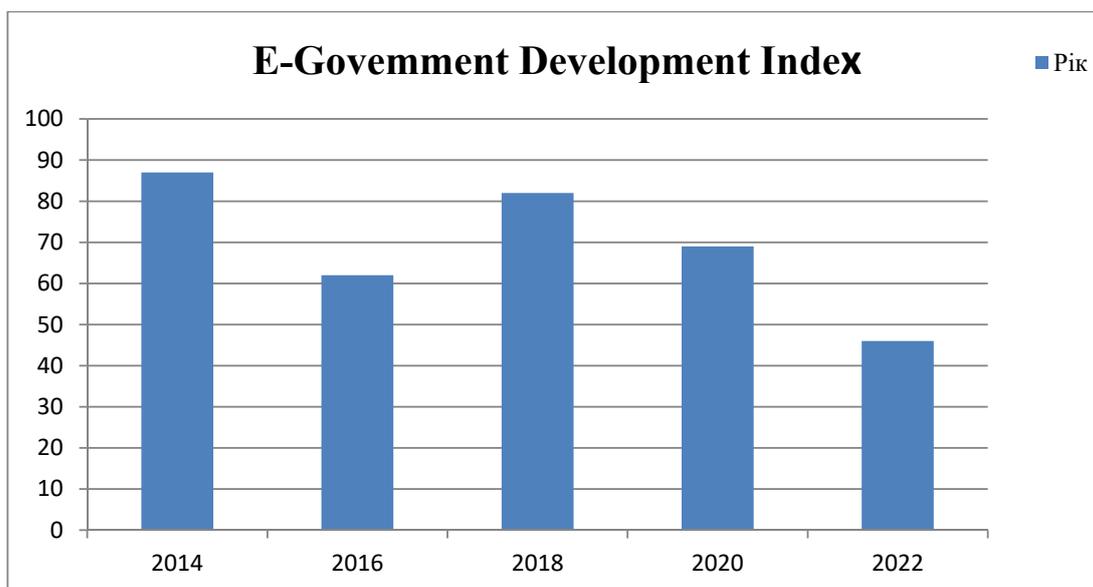

Рис. 1.

нах, що вже використовують досвід е-урядування, необхідно виокремити:

– модель eGov 1.0. За якою державою надаються послуги через офіційні інформаційні веб-сайти органів влади в мережі Інтернет за напрямками взаємодії «government to citizens» («уряд громадянам») та «government to business» («уряд бізнесу»). Дана модель не передбачає участь громадян і бізнесу у прийнятті управлінських рішень та характеризується лише одностороннім отриманням інформації без зворотнього зв'язку [5, с. 56];

– модель eGov 2.0 орієнтовано на участь громадян в прийнятті рішень, забезпеченні відкритих даних, використанні вебінфраструктури з відкритим кодом, наданні послуг через програмні додатки для мобільних телефонів. У зв'язку з використанням технологій Web 2.0 у соціальних мережах для взаємодії з місцевим самоврядуванням відбулась нова форма взаємодії місцевої влади з зацікавленими особами [9, с. 37].

– моделі eGov 3.0. є новітньою технологією Web 3.0, тобто технологія «розумної» мережі Semantic Web. Зазначена модель базується на роботі штучного інтелекту, технологіях блокчейну та здатна, на думку фахівців, успішно забезпечити роботу «розумної» мережі державних служб, контроль над особистими даними в мережі, покращити таким чином роботу органів публічної влади та зацікавлених сторін (бізнес, громадськість, ЗМІ тощо). Зазначена модель успішно реалізовується в деяких містах України (Київ, Харків) та ще не є достатньо поширеною.

Однією з важливих сфер прояву електронного урядування є електронна демократія.

Електронну демократію можна трактувати як використання інформаційно-комунікаційних технологій в якості інструменту, який допомагає реалізувати пріоритети державної політики, приймати політичні рішення та брати участь у їх впровадженні в консультативній формі (наприклад, шляхом електронних консультацій або електронного голосування) [8].

Успішне впровадження технологій електронного урядування на місцевому рівні сприятиме підвищенню активістської культури громадян та створенню мережевих форумів, об'єднань, віртуальних зборів тощо, які контролюватимуть реалізацію важливих проектів, рішень.

Майбутнє місцевого самоврядування безперечно залежить від якісно налагодженого управління інформацією, від того, яким чином отримана інформація від громадськості реалізовується у ефективні кінцеві управлінські дії. Переваги взаємодії місцевої влади з громадянами через смартфони сприяє швидкому та якісному обміну інформацією та забезпечує прозорість у прийнятті рішень [5, с. 54]. В умовах

COVID-19 та російської інтервенції електронна система взаємодії з жителями громад набула особливої популярності.

Наразі у Програмах розвитку ООН з метою визначення індексів розвитку країн світу успішно використовується поняття «якісного управління», що є альтернативою демократичного управління. Воно характеризується як: співпраця і спільна робота громадян і влади (participatory); визнання верховенства права (rule of law); прозорість влади та її рішень (transparency); чуйність реагування, оперативність (responsiveness); орієнтація на консенсус (consensus oriented); рівність і відсутність дискримінації (equity and inclusiveness); результативність, ефективність і економічність (effectiveness and efficiency); підзвітність влади громадянам (accountability) [4, с. 31].

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок. Аналіз досвіду розвитку електронного урядування в Україні показує, що процес є достатньо ефективним та передбачає взаємодію між громадянами, органами державної влади та місцевого самоврядування, враховуючи процеси державного управління та вироблення державної політики. Особливу увагу при його розвитку необхідно приділяти розвитку електронної демократії, зокрема підвищенню рівня активістської культури громадян, громадській участі, он-лайн голосуванням, підвищенню рівня прозорості діяльності органів влади.

В умовах розвитку е-технологій та впровадження їх в політико-управлінський процес в Україні простежуємо цілий ряд перешкод. Зокрема:

– застаріла інформаційно-комунікаційна інфраструктура або її відсутність по всій країні, відсутність точок доступу до мережі Інтернет досі залишається актуальною, незважаючи на суттєву допомогу міжнародних партнерів;

– високий ризик технічних збоїв та кібератак, особливо в контексті триваючої гібридної російсько-української війни;

– витоки особистої інформації громадян з державних реєстрів через низький рівень інформаційної безпеки країни;

– національні особливості країни та рівень довіри до влади;

– психологічні бар'єри серед людей старшого та похилого віку;

– низький рівень е-культури громадян тощо.

Подальші дослідження в межах зазначеної проблематики доцільно спрямовувати на аналіз практичних інструментів впровадження електронного урядування в українському суспільстві. Зокрема, мова йде про електронне голосування, електронні вибори як альтернатива традиційному голосуванню в Україні. Доцільно проаналізувати ризики та переваги зазначеної практики у політологічній площині.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вінничук О. В. Перспективи електронного урядування: естонський досвід та українські реалії. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2019. Вип. 13. С. 78–86. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/issue/view/271/%D0%97%D0%9C%D0%86%D0%A1%D0%A2>

2. Дяченко Н. Прогнозні оцінки динаміки впровадження електронного урядування в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 2. С. 134–142.

3. Клименко І. В. Електронні послуги : навч. посіб.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. К. : НАДУ при Президентіві України, 2014. 100 с.

4. Клімушин П. С., Спасібов Д. В. Механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві: монографія за ред. О. В. Радченка. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2017. 116 с. URL: <file:///C:/Users/USER/Desktop/BwknSgGOSiwbPhgpc3eIP5SrcWpNgMYx.pdf>

5. Мазур Олександр Сучасні тенденції упровадження електронного урядування в публічному управлінні: зарубіжний досвід. *Аспекти публічного управління*. 2019. № 12. Том 7. С. 54 URL: www.aspects.org.ua. <file:///C:/Users/USER/Desktop/713%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1055-1-10-20200120.pdf>

6. Україна піднялася на 13 місць у рейтингу готовності до запровадження електронного урядування. URL: <https://everlegal.ua/ukrayina-pidnyalasya-na-13-mists-u-reytingu-gotovnosti-do-zaprovadzhennya-elektronnogo-uryadu>

7. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження від 20 вересня 2017 р. № 649-р. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250287124>

8. Форми взаємодії електронного урядування. URL: http://eu.infocity.kharkov.ua/?page_id=1530

9. Bolívar M.P.R., & Muñoz, L.A. Political Ideology and Municipal Size as Incentives for the Implementation and Governance Models of Web 2.0 in Providing Public Services. *International Journal of Public Administration in the Digital Age*, 2018, 5(1), S. 36–62.

10. E-Government survey 2018 Annexes. New York, 2018. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/portals/egovkb/documents/un/2018-survey/e-government%20survey%202018_final%20for%20web.pdf

11. UN E-Government Knowledgebase. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine>

REFERENCES:

1. Vinnichuk O.V. (2019) *Perspektyvy elektronnogo uriaduvannia: estonskyi dosvid ta ukrainski realii* [Perspectives of e-government:

Estonian experience and Ukrainian realities] [Bulletin of the Carpathian University. Politology] Vol. 13. pp.78-86 Retrieved from: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/issue/view/271/%D0%97%D0%9C%D0%86%D0%A1%D0%A2>

2. Diachenko N. (2013) *Prohnozni otsinky dynamiky vprovadzhennia elektronnogo uriaduvannia v Ukraini* [Predictive assessments of the dynamics of e-government implementation in Ukraine] *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia* [State administration and local self-government] Vol. 2. pp. 134–142.

3. Klymenko I. V. (2014) *Elektronni posluhy* [Electronic services]. Kyiv : NADU pry Prezidentovi Ukrainy, 100 pp.

4. Klimushyn P. S., Spasibov D. V. (2017) [The mechanisms of electronic governance in the information society: monohrafiia] Kharkiv: KharPI NADU «Mahistr», 116 pp. Retrieved from: <file:///C:/Users/USER/Desktop/BwknSgGOSiwbPhgpc3eIP5SrcWpNgMYx.pdf>

5. Mazur O. (2019) *Suchasni tendentsii uprovadzhennia elektronnogo uriaduvannia v publichnomu upravlinni: zarubizhnyi dosvid* [The modern trends in the implementation of electronic governance in public administration: foreign experience] [Aspects of political management] no. 12. Tom 7. pp.54. Retrieved from: www.aspects.org.ua. <file:///C:/Users/USER/Desktop/713%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1055-1-10-20200120.pdf>

6. *Ukraina pidnialasia na 13 mists u reitynhu hotovnosti do zaprovadzhennia elektronnogo uriaduvannia* [Ukraine rose 13 places in the rating of readiness for the introduction of electronic governance] Retrieved from: <https://everlegal.ua/ukrayina-pidnyalasya-na-13-mists-u-reytingu-gotovnosti-do-zaprovadzhennya-elektronnogo-uryadu>

7. *Proskhvalennia Kontseptsiiozvytkuelektronnogo uriaduvannia v Ukraini* [About the approval the Concept of the development of e-governance in Ukraine] (2017) no. 649-r. Kabinet Ministriv Ukrainy. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250287124>

8. *Formy vzaiemodii elektronnogo uriaduvannia* [Interaction forms of e-government]. Retrieved from: http://eu.infocity.kharkov.ua/?page_id=1530

9. Bolívar M.P.R., & Muñoz, L.A. (2018) *Political Ideology and Municipal Size as Incentives for the Implementation and Governance Models of Web 2.0 in Providing Public Services*. *International Journal of Public Administration in the Digital Age*, 5(1), pp. 36–62.

10. E-Government survey 2018 Annexes (2018) New York. Retrieved from: https://publicadministration.un.org/egovkb/portals/egovkb/documents/un/2018-survey/e-government%20survey%202018_final%20for%20web.pdf

11. UN E-Government Knowledgebase. Retrieved from: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine>

E-government technologies and peculiarities of their implementation in the political and administrative process in Ukraine

Vinnichuk Olga Vasylivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko
National University
Ohienka str., 61, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnitsky region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8758-5798

Sorokin Valentyn

Postgraduate Student
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko
National University
Ohienka str., 61, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnitsky region, Ukraine
ORCID: 0009-0006-7045-2047

The trends in the development of e-government in Ukraine at the beginning of the twenty-first century are analyzed public policy. However, it should be noted that the regulatory framework is an important component of the e-government system. The issue of the development of electronic technologies and their implementation in the political and administrative process has become especially relevant in the world, and in Ukraine in particular, in the context of the COVID-19 pandemic and the Russian-Ukrainian war.

The author defines the concept of e-government and its main tasks in accordance with the Concept of e-Government Development in Ukraine.

They are analyzed the indicators of e-government development in Ukraine according to the global E-Government Development Index from 2014 to 2022 and presented them in a diagram. It is noted that the trend towards Ukraine's leadership in the development of e-government continues.

The mechanisms of e-interaction are revealed: unilateral, interactive and transactional. The introduction of e-interaction mechanisms and e-government technologies at the local level will help establish effective cooperation between public authorities and local governments, and increase the activist culture of citizens.

The author outlines the models of e-government development in countries that have already successfully used the experience of e-government.

It turns out that the e-Gov 3.0 model is the latest Web 3.0 technology, i.e., the smart grid technology that has been most successfully implemented in the management process of developed countries.

The introduction of e-technologies in the management process and public policy contributes to the activist culture of citizens and the development of e-democracy as a requirement of the present.

The article outlines the shortcomings/barriers in the development of e-technologies and their implementation in the political and administrative process in Ukraine.

Key words: e-government, e-technologies, e-democracy, models of electronic interaction, public policy.

Євченко Роман Ігорович

Інституціоналізація лобізму як політика забезпечення представництва інтересів в Європейському Союзі

УДК 328.184

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.4>

Євченко Роман Ігорович
аспірант кафедри політичних наук та права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-9853-6492

Лобіювання у всіх його формах, включаючи адвокацію та інші способи впливу на державну політику, сьогодні в ряді розвинених країн світу є законним актом політичної участі. Лобістські практики як практики представництва інтересів різноманітних груп дають зацікавленим сторонам доступ до розробки та реалізації державної політики. Інклюзивний процес розробки політики надає можливості для більш ефектвної політики. В статті розглянуто особливості становлення політико-правової системи регулювання лобізму в Європейському Союзі з огляду на тенденцію зсуву у сприйнятті та визнанні самого явища та раціоналізації політики щодо його професіоналізації, легалізації, регламентації та інституціоналізації. Методологічною основою дослідження є системний аналіз, оскільки лобістські практики та їх регулювання розглядаються як системні явища, які підлягають комплексному огляду в конкретній політичній системі. Методами дослідження стали інституційний, структурно-функціональний, порівняльний, нормативно-правовий, що дозволили визначити глибину процесу інституціоналізації лобізму, визначення його як структурно-функціонального елементу системи представництва, а також порівняти особливості розвитку нормативно-правової регламентації самого явища згідно з визначеною автором хронологією. Автором зазначено, що легалізація лобістської діяльності здійснюється в ЄС шляхом прийняття спеціальних актів, що регулюють питання реєстрації лобістських груп і порядок здійснення їх діяльності, запроваджують заборони і заходи відповідальності за їх недотримання. В статті представлено авторське бачення щодо етапів розвитку політико-правового регулювання лобістських практик. Зроблено висновок, що «Брюссельський Макіавеллі» не так ревно слідує правилам транспарентності, як завзято підтримує артикуляцію навколо цього питання. Тому, справжня Брюссельська реформа щодо відкритості та прозорості процесу прийняття політичних рішень ще триває, одночасно з вимогами щодо створення незалежного органу з питань етики при інституціях ЄС.

Ключові слова: лобізм, політико-правове регулювання, Європейський Союз, політичний процес, політичний інститут, політичний простір, інституціоналізація, представництво.

Вступ. Дискурс навколо процесу лобіювання та інституціоналізації лобізму з другої половини ХХ ст. демонструє зсув у сприйнятті та визнанні. По-перше, йдеться про визнання непереможності самого явища та загрози його існування в латентному неконтрольованому стані, і по-друге – йдеться про раціоналізовану політику його професіоналізації, легалізації, регламентації та інституціоналізації. Не так давно низько репутаційна діяльність, пов'язана з політичним тиском та використанням сумнівних форм переконання з другої половини ХХ ст. була фактично обґрунтована як «мистецтво», «представництво», «маркетингова взаємодія», «професійна діяльність в сфері політичної комунікації та розвідки». Традиційні негативні конотації визначення лобіювання як корпоративної практики латентного асиметричного впливу на органи влади з метою забезпечення ефекту від перерозподілу ресурсів, вказують на негативну тенденцію розвитку політичних систем, дистрибутивна політика в яких залишається «негласною» і орієнтованою на сприяння концентрованим інтересам, що може призводити до потенційно тривожних нормативних наслідків як для вхідних, так і для вихідних параметрів представницької демократії.

Метою дослідження є визначення особливостей політико-правового регулювання лобізму

в Європейському Союзі. *Завданнями є:* 1) встановлення загальної тенденції інституціоналізації лобізму в державах ЄС; 2) визначення основних етапів розвитку інституціоналізації лобізму на рівні політичної системи Європейського Союзу в цілому.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Методологічною основою дослідження є системний аналіз, оскільки лобістські практики та їх регулювання розглядаються як системні явища, які підлягають комплексному огляду в конкретній політичній системі. Методами дослідження стали інституційний, структурно-функціональний, порівняльний, нормативно-правовий, що дозволили визначити глибину процесу інституціоналізації лобізму, проаналізувати інститут лобізму в ЄС в якості структурно-функціонального елементу системи представництва, а також порівняти особливості розвитку нормативно-правової регламентації самого явища згідно з визначеною автором хронологією. Методом аналізу став також метод теоретичного синтезу та узагальнення, який був використаний в процесі аналізу історії розвитку дослідження питання. Слід зазначити, що протягом ХХ ст. розвиток інституціоналізації впливу груп інтересів на законодавців та розвиток інституту лобізму досліджувалися в працях П. Герінга, А. Гольцмана, К. Грінвальд, Е. Латема, Л. Мілбрайта, Д. Трумена,

К. Л. Шлоzman та Дж. Тірні, а також – С. Ейнсворта, Д. Остін-Сміта та Дж. Райта, М. Олсона, К. Гольдштейна, та ін. Автори активно використовували соціологічні та порівняльні методи дослідження, а також методи контент-аналізу, з'ясовуючи відношення самих лобістів до процесу регулювання їхньої діяльності, як і до самої діяльності. Розвиток лобістських практик та регулювання лобізму в державах ЄС активно досліджується такими авторами як М. Аткинсон та В. Коулман, П. Стач і Й. Беркхаут, Ф. Баумгартнер та Б. Ліч, Дж. Бейєрс, Р. Айзінг та В. Мелоні, Д. Хакер, П. Пірсон та К. Телен. Також слід назвати тих дослідників, які визначають особливості лобістської діяльності при інститутах ЄС, таких як: Д. Коен та А. Кацайтіс, П. Боуен, І. Де Брюйкер, П. Бернхаген, Д. Маршалл, К. Кромбез, Р. Ван Шенделен.

Зокрема, в працях нідерландського політолога Р. Ван Шенделена «Макіавеллі в Брюсселі. Мистецтво лобіювання ЄС» (2002), «Вплив на європейське гральне поле. Чи беруть Нідерланди участь?» (2012), явище лобізму в ЄС представлено дуже детально. Рінус Ван Шенделен вказує, що лобіювання в системі ЄС демонструє природний для будь-яких політичних систем процес, за допомогою якого різні групи інтересів впливають на процес прийняття рішень. Як і американський дослідник К. Кніль, який пояснював процес лобіювання через перспективу «top-down» та «bottom-up» [22], Р. Ван Шенделен пропонує представляти лобіювання в ЄС як результат демократичного врядування, який визначається інституційними, стратегічними та ситуаційними, тобто залежними від політичної кон'юнктури, обмеженнями, і як незалежну змінну з причинно-наслідковим впливом на якість каналів взаємодії ЄС [30, с. 203]. Відтак, сам факт лобіювання в ЄС, дослідники тепер аналізують як демократичний критерій, що впливає на збільшення плюралістичного, представницького і легітимного потенціалу політичної системи. К. Холман та В. Люнебург, дослідники європейських стандартів регулювання лобізму прямо визначають: «Європейське «представництво інтересів» є частиною нової демократії участі в ЄС [21].

Результати дослідження. З 1946 р., коли відбулася «піонерська» інституціоналізація лобізму в США, визнання лобістських практик як «демократичної норми» в Європі став «ною нормальністю» в значенні зорієнтованості на транспарентність, добросовісність, паритетність, інклюзивність відносин в політичній системі, яка відкрито демонструє свою спрямованість на публічне узгодження різномірних інтересів, ефективно винайдення компромісних рішень в умовах конфліктів інтересів на основі визначених та визнаних правил.

З 2005 р. процес інституціоналізації лобіювання прискорився. Публічне визнання лобіювання як «природного в політиці процесу» призвело до

його становлення в якості формального політичного інституту нетрадиційного представництва групових інтересів. В 2014 р. правила лобіювання були розроблені в 15 країнах світу. За період 2014–2023 рр. держави Європи приймали акти, спрямовані на регулювання лобізму та його визнання включають: 1) *Ірландія*: в 2015 р. було ухвалено закон про регулювання лобізму; 2) *Франція*: у 2016 р. ухвалено новий закон про прозорість; 3) *Німеччина*: в 2022 р. прийнято новий закон про встановлення обов'язкового реєстру лобістів; 4) *Італія*: у 2018 р. ухвалено новий закон про лобіювання; 5) *Бельгія*: в 2018 р. ухвалено новий закон про лобіювання [17]; 6) *Іспанія*: в 2020 р. ради обох палат іспанського парламенту ухвалили Кодекс поведінки членів Конгресу та Сенату, що регулює їх відносини з лобістами, а в 2022 р. Рада міністрів Іспанії представила закон про підвищення прозорості взаємодії між державними службовцями та лобістами. Реєстри лобістської діяльності були введені також в Литві (2001, 2018, 2021), Латвії (2023), Угорщині (2006, скасовано в 2011), Македонії (2008).

В ЄС на 2019 р. сім держав-членів (Австрія, Франція, Ірландія, Литва, Польща, Словенія, Велика Британія), а також два регіони (Каталонія, Шотландія) запровадили законодавчі правила щодо лобіювання (обов'язкове регулювання). В 2022 р. до цієї групи доєдналася Німеччина, в 2023 р. – Латвія. Ряд держав-членів запровадили державні добровільні системи реєстрації лобістів (м'яке регулювання) (Бельгія, Італія, Нідерланди, Румунія). З держав-членів, які не мають правил щодо лобіювання, щонайменше сім мають механізми саморегулювання, створені спільнотою фахівців у сфері зв'язків з громадськістю з метою сприяння прозорості їхньої лобістської діяльності. В процесі обговорення законодавства про лобіювання знаходяться Боснія та Герцеговина, Бразилія, Норвегія, Швейцарія, Туреччина та Україна.

Утворення наднаціонального утворення – Європейського Союзу, – вплинуло на форми, рівень та обсяги нормативно-правового регулювання суспільних відносин в регіоні, охопленому інтеграцією. На думку М. Дедмена причиною актуалізації питання регулювання лобізму стала економічна криза, а тригером – бажання врятувати динамічні переваги єдиного ринку для європейської промисловості та торгівлі на противагу неопротекціонізму «ведучих» держав, які прагнули захистити національні фірми в умовах посилення конкуренції з «азіатськими тиграми» [2, с. 114]. Прийняття Єдиного європейського акту (The Single European Act, SEA) в 1986 р. мало врятувати європейський ринок. Тому, на засіданні Європейської Ради в Мілані в 1985 р. предметом розгляду стала Біла книга Комісії ЄС «Завершення створення єдиного ринку», а результатом – поправка до

ст. 236 Римського договору (1957) та прийняття Єдиного європейського акту. Лорд Кокфілд, комісар, відповідальний за внутрішній ринок, і президент ЄЕС Жак Делор прагнули розвинути принцип «взаємного визнання» національних специфікацій і створення єдиного внутрішнього ринку до 1992 р. з вільним рухом товарів, людей, послуг і капіталів. Це означало відмову від митних формальностей і зменшення вартості затримок на кордоні для вантажівок; гармонізація ставок ПДВ; відкриття державних закупівель через державні контракти для конкуренції ЄС. Прийняття «Білої книги» щодо створення спільного ринку в Європі в 1987 р. стало стимулом розвитку цих процесів, і, 7 лютого 1992 р. був підписаний Маастрихтський договір про заснування ЄС, а Брюссель став столицею лобізму в Європі [2, с. 145].

Регламентуючи все більше сфер внутрішнього суспільного й економічного життя у державах-учасниках, владні інститути ЄС опинилися у центрі зворотного впливу (лобіювання) з боку різноманітних суспільних груп.

Розвиток політико-правового регулювання лобістської діяльності в ЄС проходило в декілька етапів:

1) 1989 р. – *артикуляція питання* регулювання лобістської діяльності в ЄС (представник Данії Альман Меттен задав письмове питання з цього приводу) [4, с. 16];

2) 1991 р. – розробка першого документу Співтовариства з прямим використанням поняття «лобізм» та рекомендаціями щодо реєстрації та звітності лобістів (депутат від Бельгії Марк Галле, голова Комітету з питань правил процедури, перевірки повноважень та імунітетів представив *доповідь (Report on the Code of Conduct Governing Lobbyists)*, резолютивна частина якої містила рекомендацію про необхідність розробки саморегульовальної моделі управління організованими інтересами [4, с. 16];

3) 1992 р. – публікація Комюніке Європейської Комісії «*Відкритий і структурований діалог Комісії зі спеціальними групами інтересів*», у якому були встановлені правила взаємодії лобістів і європейських службовців;

4) 1996 р. – ухвалення *Кодексу поведінки лобістів* Європарламентом. Стимулом для зареєстрованих лобістів (реєстрація передбачила і декларування лобістами подарунків і послуг, наданих євродепутатам і службовцям європарламенту) було визначено їх право вільного доступу до приміщень Європарламенту й участі у роботі його органів. Втім, Європарламент виключив з проекту обов'язковість щорічної звітності лобістів про їх діяльність. Реалізація положень Кодексу не виправдала сподівань: лобіювання здійснювали за відсутності юридично регламентованої форми і процедури. Критика прозорості прийняття рішень

у ЄС в 90-ті рр. ХХ ст. сприяла прийняттю Єврокомісією актів, що регулюють лобістську взаємодію: *Кодекс честі адміністративного працівника, Біла книга з європейського управління, План дій з покращення регулювання, Комюніке із взаємодії у законодавчому процесі та Комюніке з підвищення культури діалогу і консультацій*. Останній став основою для створення електронної бази даних CONNECS (Consultation the European Commission and Civil Society), яка дозволяє відслідковувати контакти неурядових організацій і співробітників Єврокомісії. Втім, ці акти мали здебільшого декларативний характер.

5) 2003 р. – розроблено робочий документ «*Лобіювання у Європейському Союзі: норми і правила*» [4, с. 16], що не мав юридичної сили, але визначив класифікацію лобістів, форми і методи їхньої діяльності, особливості взаємодії лобістів із чиновниками ЄС, специфіку нормативного регулювання лобіювання на загальноєвропейському рівні та в окремих його державах-членах. В документі зазначалося, що «Європейський лобістський ландшафт є надзвичайно фрагментований... У 2000 р. близько 2600 груп за інтересами мали постійний офіс у центрі Брюсселі» [4, с. iii, 5].

Особливістю робочого документу «*Лобіювання у Європейському Союзі: норми і правила*» [4, с. 16] стало висвітлення проблеми запобігання конфлікту інтересів. Вказувалося, що «завданням з регулювання лобіювання є створення рівних умов для всіх учасників процесу прийняття рішень в ЄС. Це можна порівняти з закликком до вільної та відкритої конкуренції на комерційному ринку» [4, с. 17]. Для вирішення проблеми вказувалося на модель «гри потрійного П» («*Game of Triple P*»: *Procedures, Persons, Positions*), розроблену Р. Ван Шенделеном для опису процесу привласнення політичного впливу у квазімонополістичний спосіб [27, с. 105].

6) 2005 р. – було розроблено *Європейську ініціативу прозорості (ЄІП) (European Transparency Initiative)* у відповідь на критику непрозорого характеру лобістської діяльності в ЄС членом Єврокомісії від Естонії С. Каласса (він відповідав за адміністративні питання, аудит і боротьбу зі службовими зловживаннями). У промові під час запуску ЄІП в Ноттінгемі Каллас порівняв Брюссель з «чорним ящиком, де незрозуміло, яким чином і хто приймає важливі для усієї Європи рішення» [24]. Довіра громадськості до інститутів ЄС досягла найнижчої точки: число громадян ЄС, хто висловлював недовіру до ЄС (43%), майже збігалася з кількістю тих, хто висловлював довіру (44%) [21]. Переважна більшість (59%) опитаних заявили, що вони «схильні не погоджуватися» з тим, що їхній голос враховується у справах ЄС [19]. У відповідь на кризу, Єврокомісія ініціювала *Європейську ініціативу прозорості (ЄІП)*. Це мало поглибити обізнаність громадськості та довіру до процесів при-

йняття рішень у Брюсселі [24]. Система реєстрації лобістів існувала в Європарламенті з 1996 р., але реєстр був побудований за зразком слабких регуляторних режимів: надавав зареєстрованим особам річні перепустки для входу до парламенту. Хоча імена зареєстрованих лобістів були доступні для громадськості на сайті ЄП, інша інформація не розголошувалася. Реєстр лобістів ЄП на той час існував насамперед в інтересах лобістів і законодавців, а не з метою забезпечення публічної прозорості. Каллас передбачив іншу систему регулювання лобізму для ЄК, і ЄП була запропонована як система обов'язкової реєстрації або більш жорсткої системи саморегулювання, доступної для громадськості через веб-реєстр [18].

Комісія акцентувала на напрямках діяльності: 1) управління та використання фондів Співтовариства (створення веб-сайту для контролю використання фондів ЄС); 2) професійна етика в європейських інститутах (прийняття Кодексу належної адміністративної поведінки Комісії, як еталону відносин з громадськістю; перегляд законодавства про доступ до документів Регламент (ЄС) № 1049/2001); перегляд правової бази, що регулює діяльність Управління ЄС з боротьби з шахрайством (OLAF); 3) рамки, в яких діють лобістські групи та НУО (запуск баз даних, що містять інформацію про консультативні органи та експертні групи, які консультують Комісію; широкі консультації із зацікавленими сторонами та поглиблені оцінки впливу до внесення законодавчих пропозицій). На сайті Європейської Комісії було опубліковано список із 1,2 тисячі експертів, які беруть участь у роботі Європейської ініціативи прозорості. У відповідь на ініціативу в 2005 р. було створено АЛТЕР-ЄС або Альянс за лобіювання прозорості та регулювання етики (The Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation, ALTER-EU) як коаліцію понад 200 груп громадянського суспільства для забезпечення узгодженого підходу щодо обмеження впливу корпорацій на прийняття рішень в ЄС. Однак, ініціатива не містила принципових нововведень у галузі регулювання лобіювання, залишаючи відкритим питання про обов'язковість реєстрування лобістів і лобістських об'єднань [13].

В 2006 р. було опубліковано *Зелену книгу «Європейської ініціативи прозорості»*, де Комісія визначила лобіювання як «діяльність, що має за мету вплинути на формування політики та законотворчий процес європейських інститутів», а також перелічила компоненти ініціативи, які необхідно просувати на основі консультацій з громадськістю [13]: 1) відмова від примусової реєстрації лобістів (зазначалося, що «Комісія не вважає систему обов'язкової реєстрації підходящим варіантом, і виступає за більш жорстку систему саморегулювання»); 2) вжиття жорсткіших заходів із саморегуляції лобіювання на основі добровіль-

ної систему реєстрування; 3) впровадження єдиного кодексу поведінки лобістів, створеного на базі Кодексу Єврокомісії та Європарламенту; 4) санкції за порушення реєстраційних правил чи положень кодексу. Зазначалося, що зареєстровані представники інтересів (лобісти) мають підписатися під Кодексом поведінки.

Зелена книга започаткувала дебати/консультації з зацікавленими сторонами про те, як покращити прозорість фондів Співтовариства, про консультації з громадянським суспільством і про роль лобі та неурядових організацій (НУО) в процесі прийняття рішень європейськими інституціями. Незабаром дебати стали поляризованими, і в них домінували противники та прихильники розкриття інформації про лобіювання. *Європейська асоціація консультантів зі зв'язків з громадськістю* (The European Public Affairs Consultancies Association, EPACA) та *Товариство професіоналів з європейських справ* (The Society for European Affairs Professionals, SEAP), що представляли комерційних лобістів, виступали проти обов'язкового розкриття інформації про лобіювання, захищаючи привілейований доступ, пропагуючи «саморегулювання», добровільні кодекси поведінки та реєстрацію. Комерційні лобісти теж виступали проти включення фінансової інформації про лобістську діяльність, яку можна перевірити, стверджуючи, що «гроші не дорівнюють впливу». Ініціатори кампанії АЛТЕР-ЄС були занепокоєні тим, що добровільний реєстр ніколи не зможе «охопити ландшафт європейських представників інтересів якомога повніше». АЛТЕР-ЄС виступила за створення обов'язкового реєстру та розробку кодексу поведінки для лобістів, включаючи розкриття фінансової інформації про лобістську діяльність [24]. Тоді ж були визначені ключові дати процесу: 2005 р. – запуск ЄП; 2006 р. – ухвалення Зеленої книги щодо ЄП; травень - серпень 2006 р. – громадське обговорення Зеленої книги; грудень 2006 р. – прийняття нового фінансового регламенту; березень 2007 р. – повідомлення про подальші кроки на виконання Зеленої книги; літо 2007 р. – консультації із зацікавленими сторонами щодо кодексу поведінки лобістів; весна 2008 р. – запуск реєстру; весна 2009 р. – оцінка реєстру; 2011 р. – запуск спільного «Реєстру прозорості» Парламенту та Єврокомісії ЄС [24].

В 2007 р. Європейська комісія в своїй комунікації *«Слідуючи за Зеленою книгою»* опублікувала визначення представництва інтересів (лобіювання) в значенні *«будь-яка діяльність, здійснювана з метою впливу на формування політики та процеси ухвалення рішень у європейських установах»* [7]. Протягом 2007 – 2009 рр. відбувалося обговорення Кодексу поведінки Єврокомісії, Реєстру представників інтересів. За даними К. Холмана, лобісти в ЄС у 2008 р. в переважній

більшості підтримували створення реєстру лобістів: понад 61% всіх респондентів вважали, що реєстрація лобістів та забезпечення прозорості має бути «обов'язковою для всіх лобістів» [21].

23 червня 2008 р. Європейський парламент став першою інституцією ЄС, яка врегулювала лобістську діяльність як «представництво інтересів» у власних структурах, створивши новий Реєстр [12]. Європейська Комісія ставила мету запуск функціонування свого Реєстру навесні 2009 р. [24].

В той же час, більшість дослідників визнавали, що кінцевий результат ЄІП виявився менш амбітним, ніж сама ініціатива, адже після багатьох років переговорів, кінцевий продукт, який був запущений у червні 2008 р. створив добровільний реєстр для «представників інтересів», де організації та окремі особи реєструються як «представники інтересів» (уникаючи ярлика «лобіст») і розкривають помірний обсяг інформації. Реєстранти розкривають рейтинг клієнтів у порядку зменшення вартості контрактів, виходячи з діапазону вартості кожних 50 000 євро або 10% від загального доходу. Імена окремих лобістів не розголошуються [21]. Хоча ЄІП передбачив добровільний підхід, він заохочував участь у реєстрі за допомогою інших стимулів, ніж вхідні перепустки, винагороджуючи зареєстрованих «автоматичними сповіщеннями» про очікувані дії в сфері законодавства та питань, які становлять інтерес для зареєстрованих представників інтересів. Ця форма заохочення до реєстрації була запроваджена з помпою, але на практиці за даними К. Холмана, лише 15% лобістів ЄС визнали цю систему стимулом [21].

Важливу роль у розвитку розуміння «низового лобізму» як важливого компоненту легітимації лобізму взагалі, як обґрунтування його як законного «представництва інтересів» зіграв *Лісабонський договір* 2009 року. Він забезпечив правову основу для представництва інтересів в ст. 11 Договору про ЄС, яка регулює форми демократії участі: горизонтальний громадянський діалог, вертикальний громадянський діалог, практика консультацій Комісії і нова Європейська громадянська ініціатива. Представництво інтересів, таким чином, було передбачено обов'язком для установ ЄС [8].

З метою підтримки громадянського діалогу було ініційовано ряд програм розвитку демократичного представництва інтересів. В період 2014 – 2020 рр. діяли програми: «Європа для громадян», «Європейський корпус солідарності» та інші, в період 2021–2027 рр. ЄС фінансує програми «Громадяни, рівність, права і цінності», «Креативна Європа» [11]. Наприклад, програма «Громадяни, рівність, права і цінності» фінансується, в тому числі, за напрямом: залучення та участь громадян: сприяння залученню та участі громадян у демократичному житті ЄС. Також Єврокомісія створила

веб-сайт: «Ваш голос у Європі», де громадяни можуть знайти інформацію про обговорення законопроектів та ініціатив. В 2008 р. Європарламент заснував форум щодо заохочення вертикального громадянського діалогу – «Агору» для координації між парламентаріями та представниками громадянського суспільства ЄС. Платформа продовжує розвиватися: як інструмент і простір для зустрічей між парламентаріями, парламентським персоналом і спільнотою практиків (2013 р.); як платформа для проєкту Pro PALOP-TL SAI, який зміцнював технічні та функціональні компетенції вищих органів аудиту (2017 р.); як фінансовий партнер Вестмінстерського фонду демократії та Міжнародної організації IDEA в рамках проєкту INTER PARES (2019 р.) [25].

Також, з метою підтримки низового лобізму Інститути ЄС передбачили *Інститут Європейської Ініціативи*: 1) Єврокомісія запропонувала процедуру реалізації ст. 11(4) TEU (*Європейська ініціатива*) спочатку в Зеленій книзі 2009 р.; 2) Рада ЄС ухвалила постанову в 2011 р.; 3) *Європейська громадянська ініціатива* (ECI) набула чинності 1 квітня 2012 р. Ініціатива дає змогу громадянам ЄС безпосередньо звертатися до Єврокомісії, щоб запропонувати законодавство. Ініціатива має бути підтримана щонайменше одним мільйоном громадян ЄС з щонайменше семи різних держав-членів ЄС. Законодавча пропозиція також має перебувати в інституційній компетенції органів ЄС. З моменту її впровадження нею скористалися майже 6 млн. громадян. Станом на 28 лютого 2023 р. на платформі ECI було зареєстровано 98 громадських ініціатив, 23 ініціативи не пройшли реєстрацію, оскільки їх предмет «явно виходить за рамки повноважень Комісії щодо подання пропозиції про правовий акт Союзу», 21 ініціатива знята через відозву організаторами; 51 ініціатива не набрала потрібної кількості голосів; 8 – відкриті для підписання, 5 знаходяться на стадії перевірки; на розгляді Єврокомісії – знаходяться 3 (а) «Косметика - без випробувань на тваринах»; б) «Врятуйте бджіл і фермерів! На шляху до сприятливого для бджіл сільського господарства для здорового довкілля»; в) Stop Finning – зупинити торгівлю плавниками акул [10].

7) Сьомий етап розвитку регулювання лобізму почався в 2011 р., коли на основі 27-ої *Міжінституційної угоди між Європейським Парламентом та Європейською Комісією* було створено *Єдиний реєстр прозорості* – публічна база даних про зацікавлених осіб, які активно беруть участь у діяльності, що має на меті впливати на формування або на формування або реалізацію політики чи законодавства на рівні ЄС.

Цьому рішення, однак, передував скандал, відомий як «гроші за поправки». Перевіряючи достовірність чуток про те, що членів Європар-

ламенту можна легко купити, журналісти газети Sunday Times видали себе за лобістів і запропонували хабарі членам Європарламенту в обмін на офіційні послуги. Четверо євродепутатів погодились, при цьому їх таємно знімали на відео [21]. Австрійський євродепутат Е. Штрассер, словенський соціаліст З. Талер, румунський соціаліст А. Северин та іспанський євродепутат П. Залба були зафіксовані під час отримання грошей та виконання офіційних дій, які вимагали журналісти під прикриттям [28].

У відповідь на скандал Президент ЄП Є. Бузек пообіцяв обов'язковий реєстр і суворий кодекс етики, створив робочу групу з, яка запропонувала ряд нових етичних правил для парламенту [24].

11 травня 2011 р. Європарламент схвалив плани створення спільного реєстру Європарламенту та Європейської Комісії і цей Реєстр набув чинності в червні 2011 р. Згідно з новою системою, всі лобісти, які реєструються, зобов'язані декларувати, хто є їхніми клієнтами, а також суму доходу від лобістської діяльності. Проте, сам Реєстр не є обов'язковим, і Європарламент зберігає власну систему видачі перепусток лобістам. Однак лобісти, які не пройшли реєстрацію, не мають права на отримання перепусток. Це означає, що лобісти, які до цього часу уникали реєстрації своїх клієнтів і доходів від лобіювання, реєструючись лише в Європарламенті, а не в Єврокомісії, більше не мають такої можливості. Парламент також погодився звернутися до Бюро з проханням розробити систему додавання «законодавчого сліду» лобістів, з якими консультувалися, до всіх звітів, таким чином проливаючи світло на те, які зовнішні гравці відіграють роль у формуванні європейського законодавства. Станом на 28 липня 2011 р. новий спільний Реєстр прозорості отримав 610 реєстрацій. У «старому» реєстрі Комісії все ще налічувалося 3 528 представників зацікавлених сторін. За 2 роки реєстрації зареєструвалося менше половини брюссельських лобістських організацій і фірм [24]. Ключові сектори: лобістські консалтингові компанії, корпоративні представництва у справах ЄС, недостатньо представлені. З 328 консалтингових компаній, що надають послуги з лобіювання в ЄС, лише 50% (163) внесені до реєстру. Інший звіт показав, що 20 з 50 найбільших компаній ЄС (40%) не зареєстровані [24]. Реєстрації не перевіряються, за винятком випадків, коли подається скарга [3].

Усі особи, які отримали запис у Реєстрі прозорості дотримуються Кодексу поведінки, який є обов'язковим для всіх організацій і самостійно зайнятих осіб, і який міститься у Додатку до Міжінституційної угоди [23; 20].

Якщо у 1992 р. в Брюсселі налічувалося близько 3 тис. груп за інтересами різних типів [1], в 2015 р. – 15 тис. груп [12]. Як зазначалося в інформативному

виданні Офісу сприяння парламентській демократії Європейського Парламенту «Парламентська етика – питання довіри», «загальна кількість лобістів в Брюсселі сягає 15 тис., але не існує жодних останніх наукових доказів, які б підтверджували це твердження. Що ми знаємо, так це те, що понад 2800 лобістів мають довгострокову перепустку до Європарламенту, а також те, що понад 4000 представників інтересів зареєструвалися у старому та новому реєстрі прозорості» [25, с. 28].

8) В 2021 р. – було підписано нову *Міжінституційну угоду* (змінювалася в 2011 і в 2014 рр.) і, відповідно, *оновлені положення щодо Реєстру прозорості* [5, с. 12; 15]. Її основою є політична заява Європарламенту, Ради ЄС та Єврокомісії про визнання ключового значення «принципу обумовленості» та наголошення на меті «скоординованого підходу трьох інституцій». Міжінституційна угода 2021 р. стосується: 1) *утворення Реєстру прозорості*, у якому представники інтересів повинні зареєструватися, щоб мати можливість здійснювати певну діяльність з представництва інтересів (*принцип умовності*); *Так, в 2021 р. Реєстр прозорості в ЄС став єдиним не для двох, а вже для трьох інституцій.* 2) *Кодексу поведінки*, якого повинні дотримуватися представники інтересів; 3) *вимог до інформації*, яких повинні дотримуватися представники інтересів, щоб мати право на реєстрацію; 4) *процедури моніторингу* застосування кодексу поведінки, розслідування та вжиття заходів у разі порушень.

Міжінституційна угода [15]: 1) стосується *«діяльності, що здійснюється представниками інтересів для впливу на формування чи впровадження політики чи законодавства ЄС, або на процеси прийняття рішень установами-підписантами чи іншими установами, органами, офісами, агентствами ЄС»*; 2) визначає види діяльності; 3) визначає *види діяльності, які не охоплюються поняттям лобізм*; 4) *визначає органи, на які не поширюються вимоги*; 5) *розширює сферу дії попереднього Реєстру* та робить реєстрацію представників інтересів необхідною умовою для їх діяльності; 6) *встановлює обов'язки представників інтересів, які подають заяву на внесення до реєстру*: надати інформацію щодо *ім'я, контактних даних* представників, що представляють інтереси, а також організації чи установи, членом яких є реєстрант; щодо *законодавчих пропозицій ЄС, політики чи ініціативи*, на які вони спрямовані; щодо *фінансових витрат* на діяльність, витрат посередників, які здійснюють діяльність від їх імені, бюджет і джерела фінансування; дотримуватися *Кодексу поведінки* з його 16 правилами та принципами, які вимагають від реєстрантів: 1) оголосити інтереси та цілі, які вони просувають; вказати клієнтів або членів, яких вони представляють, 2) не отримувати та не намагатися

отримати інформацію нечесним шляхом; не переконувати депутатів Європарламенту, членів Комісії чи персонал ЄС порушувати правила та стандарти поведінки, які до них застосовуються, 3) не зловживати своєю реєстрацією в комерційних цілях, 4) забезпечити повну, актуальну та точну інформацію, яку вони надають для цілей реєстрації.

20 вересня 2022 р. Секретаріат опублікував нову форму заявки/реєстрації на сайті Реєстру прозорості [5, с. 4]. З моменту створення Реєстру прозорості зростає: станом на кінець лютого 2023 у реєстрі 12.548 зареєстрованих осіб, з яких: 3541 – «групи, що не представляють комерційних інтересів», 681 – «лобістські групи, що просувають інтереси своїх клієнтів», 8300 – «групи, що просувають власні інтереси або колективні інтереси своїх членів» [17]. 82,5% зареєстрованих лобістів мали офіси в країнах ЄС, з них 18,2% – в Брюсселі.

Крім того, в 2021 р. Рада ЄС прийняла Рішення про встановлення правил контакту між її генеральним секретаріатом і представниками інтересів [9].

Важливим документом 2021 р. стало «*Керівництво із запобігання та врегулювання конфліктів інтересів відповідно до Фінансового регламенту*», опубліковане Європейською Комісією в квітні 2021 р. [14].

9) Дев'ятим етапом розвитку регулювання лобізму в ЄС стало оновлення *Кодексу поведінки представників інтересів в ЄС* в 2023 р. [6]. Заявники мають право бути внесеними до Реєстру прозорості і залишатися в ньому, якщо дотримуються етичних і поведінкових принципів Кодексу. Зокрема, реєстранти повинні: а) у стосунках з інституціями Союзу ідентифікувати себе за назвою, реєстраційним номером та організаціями, в яких вони працюють або які представляють; б) декларувати інтереси та цілі, які просувають, і вказувати клієнтів або членів, яких вони представляють; с) не отримувати та не намагатися отримати інформацію чи рішення нечесним шляхом або шляхом використання надмірного тиску, неналежної поведінки чи образливої лексики; д) не зловживати своєю реєстрацією для отримання комерційної вигоди або спотворювати результати реєстрації; ф) гарантувати, що інформація, яку вони надають під час реєстрації є повною і актуальною; г) не спонукати членів Європарламенту, членів Комісії або персоналу інституцій Союзу порушувати правила та стандарти поведінки; і) якщо ви наймаєте на роботу колишніх членів Європарламенту, членів Комісії або співробітників інституцій ЄС, враховуйте вимоги конфіденційності, що застосовуються до цих осіб після звільнення, з метою запобігання конфлікту інтересів; ж) якщо вони перебувають у відносинах «клієнт-посередник»: і) забезпечте, щоб сторони відносин були внесені до реєстру; та ii) як клієнти або посеред-

ники, забезпечили публікацію інформації, що стосується відносин.

Також, в 2023 р. в дебатах з Радою та Комісією євродепутати актуалізували вимогу щодо створення незалежного органу з питань етики для інституцій ЄС, нагадуючи, що передвиборча програма Президентки Комісії У. фон дер Ляєн містила таку обіцянку. Заклик до покращення прозорості та доброчесності в прийнятті рішень в ЄС був зроблений ще в вересні 2021 р. від депутатів Європарламенту. У грудні 2022 р. (через кілька днів після викриття звинувачень у корупції євродепутатів) Європарламент прийняв Резолюцію, в якій повторив заклик до ЄК «гарантувати, що рішення приймаються з метою загального блага» [16].

Висновки. З моменту першої артикуляції питання щодо регулювання лобістської діяльності в ЄС в 1989 р. до 2023 р. пройшло дев'ять етапів формування політики прозорості політичної діяльності в ЄС і, одночасно, політики інституціоналізації лобізму. В документах ЄС відбувалося поступове визнання феномену лобізму та впровадження офіційного його тлумачення як «представництва інтересів». Так, хоча в 2007 р. в Комунікації ЄС і надавалося визначення поняття «лобізм» в значенні «будь-яка діяльність, здійснювана з метою впливу на формування політики та процесу ухвалення рішень в європейських установах», в подальшому в документах ЄС це поняття було замінено поняттям «представництво інтересів». Кодифікація правил поведінки осіб, які представляють зацікавлені групи та організовані інтереси фактично тривала починаючи з 1996 р., коли виник перший, але декларативний Кодекс поведінки лобістів, зі змінами 2007 та 2021 рр., до документу 2023 р. – Кодексу представників інтересів в ЄС. Весь цей період повільно відбувався процес формування Реєстру представників інтересів. Найважливішим питанням було визначення його характеру: обов'язкового або добровільного. Однак, обов'язковим цей Реєстр так і не став, залишаючись добровільним, хоча гарячі дискусії навколо провадження Європейської Ініціативи Прозорості обумовили впровадження більш жорсткої моделі саморегулювання, коли були сформовані додаткові стимули для реєстрантів. Очевидним результатом боротьби за прозорість стали міжінституційні угоди (2011, 2021 рр.), що обумовили існування сьогодні Єдиного Реєстру для трьох інституцій (Єврокомісії, Європарламенту та Ради ЄС), який діє на основі об'єднаних правил для реєстрантів. Союзні відносини великого бізнесу з інститутами ЄС, його експертна активність обумовили виникнення феномену «експертократії», тобто інституціоналізації експертної діяльності лобістських груп, що представляють інтереси бізнесу в процесі вироблення політичних рішень в масштабах об'єднаної Європи. Осно-

вними засобами регулювання лобізму в ЄС стали розширення кола учасників процесу підготовки й прийняття рішень, підвищення вимог до професійної етики службовців і депутатів ЄС, добровільне регулювання самого механізму лобіювання. Цілком очевидно, що «Брюссельський Макіавеллі» не так ретельно слідує правилам транспарентності, як завзято підтримує артикуляцію навколо цього питання. Тому, справжня Брюссельська реформа щодо відкритості та прозорості процесу прийняття політичних рішень ще триває одночасно з вимогами щодо створення незалежного органу з питань етики при інституціях ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. An open and structured dialogue between the Commission and special interest groups: Commission of the European Communities (93 /C 63 /02). Official Journal of the European Communities. 1993. Vol. 36. P. 2.
2. Dedman M. Origins & development of the European Union 1945–2008 : a history of European integration. New York: Routledge, 2010. 224 p.
3. Dinan W. Lobbying transparency and the 'actually existing' European public sphere. Paper presented at the 1st Global Conference on Transparency Research, Rutgers University, 2011. URL: http://spaa.newark.rutgers.edu/images/stories/documents/Transparency_Research_Conference/Papers/Dinan_William.pdf. (дата звернення: 25.04.2023)
4. EP. Lobbying in the European Union: Current Rules and Practices. Working Paper / Constitutional Affairs Series; Wilhelm Lehmann, Lars Bosche. – Luxemburg: European Parliament, 2003. 58 p.
5. EU. Annual report on the functioning of the Transparency Register 2021. Presented by the Transparency Register Management Board to the European Parliament, the Council of the European Union and the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/transparencyregister/public/staticPage/displayStaticPage.do?locale=en&reference=ANNUAL_REPORT (дата звернення 23.02.2023)
6. EU. Code of Conduct annexed to the Interinstitutional Agreement. Last update: 07.02.2023. URL: https://ec.europa.eu/transparencyregister/public/staticPage/displayStaticPage.do?locale=en&reference=CODE_OF_CONDUCT (дата звернення: 28.02.2023)
7. EU. Communication from the Commission – Follow-up to the Green Paper «European Transparency Initiative» {SEC(2007) 360}. COM/2007/0127 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52007DC0127> (дата звернення: 05.04.2023)
8. EU. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, Protocols Annexes to the Treaty on the Functioning of the European Union, Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13.12.2007. Tables of equivalences. OJ. C 202/1. 07.06.2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2016.202.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2016%3A202%3AFULL#C_2016202EN.01020101 (дата звернення 28.02.2023).
9. EU. Council Decision (EU) 2021/929 of 6 May 2021 on the regulation of contacts between the General Secretariat of the Council and interest representatives. ST/5703/2021/INIT. OJ L 207, 11.6.2021, p. 19–21 URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2021/929/oj> (дата звернення: 25.04.2023)
10. EU. European Citizens' Initiative. URL: https://europa.eu/citizens-initiative/find-initiative/eci-lifecycle-statistics_en (дата звернення: 25.04.2023)
11. EU. European Education and Culture Executive Agency URL: https://www.eacea.ec.europa.eu/grants/2014-2020_en (дата звернення: 25.04.2023)
12. EU. European Parliament. Transparency: key MEPs to declare meetings with lobbyists, 2019. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20190124STO24226/transparency-key-meps-to-declare-meetings-with-lobbyists>. (дата звернення: 04.12.2022)
13. EU. Green Paper of 3 May 2006 – European Transparency Initiative. COM(2006) 194 final. Official Journal. C 151 of 29.6.2006. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISUM:l14521> (дата звернення: 14.02.2022)
14. EU. Guidance on the avoidance and management of conflicts of interests under the Financial Regulation. 7 APRIL 2021 URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/protection-eu-budget/conflict-interest_en (дата звернення: 12.02.2022)
15. EU. Lobbying regulation — the EU mandatory transparency register. 29.09.2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/lobbying-regulation-the-eu-mandatory-transparency-register.html> (дата звернення: 03.04.2022)
16. EU. New independent EU ethics body: Parliament to discuss next steps. Newsletter, 13-16 February 2023. Strasbourg plenary session <https://www.europarl.europa.eu/news/en/agenda/briefing/2023-02-13/6/a-new-independent-eu-ethics-body-parliament-to-discuss-next-step> (дата звернення 25.04.2023)
17. EU. Transparency register. URL: <https://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do> (дата звернення: 27. 02.2023)
18. EurActiv. Brussels lobbyists to come under tighter scrutiny, 2005. URL: <http://www.euractiv.com/pa/brussels-lobbyists-come-tighter-scrutiny/article-136454> (дата звернення: 23.03.2023)
19. European Commission. Eurobarometer 65. Brussels, Belgium: European Commission. 2006. URL: <https://www.gesis.org/en/eurobarometer-data-service/survey-series/standard-special-eb/study-overview/eurobarometer-652-za-4506-may-2006> (дата звернення: 26.04.2023)
20. European Commission. Press Release. Agreement on a Mandatory Transparency Register, 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2425 (дата звернення: 25.04.2023)
21. Holman C., Luneburg W. Lobbying and transparency: A comparative analysis of regulatory reform. *Interest Groups & Advocacy*. 2012. Vol.1. P. 75–104.

22. Knill C. Implementing EU environmental policy: new directions and old problems. New directions and old problems. Manchester; New York: Manchester Univ. Press. 2000. 342 p.

23. OECD. Lobbying in the 21st Century. Transparency, Integrity and Access. OECD Publishing, Paris, May 20, 2021. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/c6d8eff8en/index.html?itemId=/content/publication/c6d8eff8-en> (дата звернення: 25.04.2023)

24. PACE. Lobbying in a democratic society (European code of good conduct on lobbying) Recommendation PACE The European Transparency Initiative and ALTER-EU. URL: <https://www.alter-eu.org/about/coalition> (дата звернення: 25.04.2023)

25. Toornstra D., Bentinck M. Parliamentary Ethics - a Question of Trust / European Parliament's Office for Promotion of Parliamentary Democracy (OPPD) / EU: European Parliament – OPPD, 2011. 100 p. URL: <https://www.agora-parl.org/resources/library/parliamentary-ethics-question-trust> (дата звернення: 25.04.2023)

26. Transparency of lobbying in Member States. Comparative analysis. Brussels.: EU. 2019. 47 p.

27. Van Schendelen R. Machiavelli in Brussels: the art of lobbying the EU: The art of lobbying the EU. Amsterdam: Amsterdam Univ. Press. 2013. 384 p.

28. Willis A. Confusion reins over cash-for-amendments probe. EU Observer. 28 March, 2011. URL: <https://euobserver.com/news/32082> (дата звернення: 25.04.2023)

REFERENCES:

1. An open and structured dialogue between the Commission and special interest groups: Commission of the European Communities (93 /C 63 /02). *Official Journal of the European Communities*. 1993. Vol. 36. P. 2.

2. Dedman, M. (2010). Origins & development of the European Union 1945–2008: a history or European integration. New York: Routledge.

3. Dinan, W. (2011). Lobbying transparency and the 'actually existing' European public sphere. *Paper presented at the 1st Global Conference on Transparency Research, Rutgers University*. URL: http://spaa.newark.rutgers.edu/images/stories/documents/Transparency_Research_Conference/Papers/Dinan_William.pdf

4. EP. (2003). Lobbying in the European Union: Current Rules and Practices. Working Paper / Constitutional Affairs Series; Wilhelm Lehmann, Lars Bosche. – Luxembourg: European Parliament.

5. EU. (2021). Annual report on the functioning of the Transparency Register 2021. Presented by the Transparency Register Management Board to the European Parliament, the Council of the European Union and the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/transparencyregister/public/staticPage/displayStaticPage.do?locale=en&reference=ANNUAL_REPORT

6. EU. (2023). Code of Conduct annexed to the Interinstitutional Agreement. URL: https://ec.europa.eu/transparencyregister/public/staticPage/displayStaticPage.do?locale=en&reference=CODE_OF_CONDUCT

7. EU. (2007). Communication from the Commission – Follow-up to the Green Paper

«European Transparency Initiative» {SEC(2007) 360. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52007DC0127> (дата звернення: 05.04.2023)

8. EU. (2007). Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, Protocols Annexes to the Treaty on the Functioning of the European Union, Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13.12.2007. Tables of equivalences. OJ. C 202/1. 07.06.2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2016.202.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2016%3A202%3AFULL#C_2016202EN.01020101

9. EU. (2021). Council Decision (EU) 2021/929 of 6 May 2021 on the regulation of contacts between the General Secretariat of the Council and interest representatives. ST/5703/2021/INIT. OJ L 207, 11.06.2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2021/929/oj>

10. EU. (2023). European Citizens' Initiative. URL: https://europa.eu/citizens-initiative/find-initiative/eci-lifecycle-statistics_en

11. EU. (2020). European Education and Culture Executive Agency URL: https://www.eacea.ec.europa.eu/grants/2014-2020_en

12. EU. (2019). European Parliament. Transparency: key MEPs to declare meetings with lobbyists. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20190124STO24226/transparency-key-meps-to-declare-meetings-with-lobbyists>.

13. EU. (2006). Green Paper of 3 May 2006 – European Transparency Initiative. COM(2006) 194 final. Official Journal. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l14521>

14. EU. (2021, 7 april). Guidance on the avoidance and management of conflicts of interests under the Financial Regulation. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/protection-eu-budget/conflict-interest_en

15. EU. (2021). Lobbying regulation — the EU mandatory transparency register. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/lobbying-regulation-the-eu-mandatory-transparency-register.html>

16. EU. (2023) New independent EU ethics body: Parliament to discuss next steps. Newsletter, 13-16 February 2023. Strasbourg plenary session <https://www.europarl.europa.eu/news/en/agenda/briefing/2023-02-13/6/a-new-independent-eu-ethics-body-parliament-to-discuss-next-step>

17. EU. (2019). Transparency of lobbying in Member States. Comparative analysis. Brussels: EU. 2019. 47 p.

18. EurActiv. (2005). Brussels lobbyists to come under tighter scrutiny. URL: <http://www.euractiv.com/pa/brussels-lobbyists-come-tighter-scrutiny/article-136454>

19. European Commission. (2006). Eurobarometer 65. Brussels, Belgium. URL: <https://www.gesis.org/en/eurobarometer-data-service/survey-series/standard-special-eb/study-overview/eurobarometer-652-za-4506-mar-may-2006>

20. European Commission. (2020) Press Release. Agreement on a Mandatory Transparency Register.

URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2425 (дата звернення: 25.04.2023)

21. Holman, C., Luneburg, W. (2012). Lobbying and transparency: A comparative analysis of regulatory reform. *Interest Groups & Advocacy*, 1, 75–104.

22. Knill, C. (2000). *Implementing EU environmental policy: new directions and old problems*. New directions and old problems. Manchester; New York: Manchester Univ. Press.

23. OECD. (2021) *Lobbying in the 21st Century. Transparency, Integrity and Access*. <https://www.oecdilibrary.org/sites/c6d8eff8en/index.html?itemId=/content/publication/c6d8eff8-en>

24. PACE. (2023) *Lobbying in a democratic society (European code of good conduct on lobbying) Recommendation PACE The European Transparency*

Initiative and ALTER-EU. URL: <https://www.alter-eu.org/about/coalition>

25. Toornstra, D. & Bentinck, M. (2011). *Parliamentary Ethics – a Question of Trust / European Parliament's Office for Promotion of Parliamentary Democracy (OPPD) / EU: European Parliament*. URL: <https://www.agora-parl.org/resources/library/parliamentary-ethics-question-trust>

26. *Transparency register*. URL: <https://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do>

27. Van Schendelen, R. (2013). *Machiavelli in Brussels: the art of lobbying the EU: The art of lobbying the EU*. Amsterdam: Amsterdam Univ. Press.

28. Willis, A. (2011, March 28). *Confusion reins over cash-for-amendments probe*. *EU Observer*. URL: <https://euobserver.com/news/32082>

Institutionalization of lobbying as a policy for ensuring the representation of interests in the European Union

Yevtsenko Roman Ihorovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9853-6492

Today, lobbying in all its forms, including advocacy and other ways of influencing public policy, is a legitimate act of political participation in a number of developed countries. Lobbying practices, as practices of representing the interests of various groups, give stakeholders access to the development and implementation of public policy. An inclusive policy-making process provides opportunities for more effective policy. The article examines the peculiarities of the formation of the political and legal system of lobbying regulation in the European Union, taking into account the trend of a shift in the perception and recognition of the phenomenon itself and the rationalization of the policy of its professionalization, legalization, regulation and institutionalization. The methodological basis of the study is a systematic analysis, since lobbying practices and their regulation are considered as systemic phenomena that are subject to a comprehensive review in a particular political system. The research methods used were institutional, structural and functional, comparative, and regulatory and legal, which allowed determining the depth of the process of lobbying institutionalization, defining it as a structural and functional element of the representation system, and comparing the peculiarities of the development of the legal regulation of the phenomenon itself according to the author's chronology. The author notes that lobbying activities are legalized in the EU through the adoption of special acts regulating the registration of lobbying groups and the procedure for conducting their activities, and introducing prohibitions and measures of liability for non-compliance therewith. The article presents the author's vision of the stages of development of political and legal regulation of lobbying practices. It is concluded that the «Brussels Machiavelli» does not follow the rules of transparency so zealously as it supports the articulation around this issue. Therefore, the real Brussels reform on openness and transparency of the political decision-making process is still ongoing, along with the requirements for the establishment of an independent ethics body within the EU institutions.

Key words: lobbying, political and legal regulation, European Union, political process, political institution, political space, institutionalization, representation.

Органи місцевого самоврядування як суб'єкти зміцнення громадської участі в Україні

УДК 352.316(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.5>

Комарницький Володимир Васильович
аспірант кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»
вул. Університетська, 14,
Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0001-8822-3302

Висунуто припущення, що органи місцевого самоврядування здатні і мають інституціональну спроможність бути суб'єктами зміцнення громадської участі в Україні. Ця теза набуває особливої актуальності в умовах повномасштабного вторгнення окупаційних військ Російської Федерації та потреби консолідації зусиль держави та громадянського суспільства для спільного спротиву. Відтак метою наукового дослідження є з'ясування ролі та потенціалу органів місцевого самоврядування у створенні умов для реалізації та зміцнення громадської участі в Україні, аналіз існуючих практик залучення громад до тих чи інших форм активності, оцінка меж повноважності представницьких органів влади на місцях в умовах війни, зокрема, щодо міжнародної співпраці.

Реалізації дослідницької мети сприяло формування комплексної методології, в яку інтегровано інструментарій неінституціонального, структурно-функціонального, історико-аналітичного, компаративного та інших підходів. Зокрема, встановлено, що в Україні створено законодавче підґрунтя для набуття суб'єкт-об'єктного статусу органами місцевого самоврядування – і як ініціаторів, і як співвиконавців суспільно затребуваних проєктів. Водночас, констатовано, що в умовах воєнного стану суспільство більш чітко артикулює до політичних еліт усіх рівнів запит на створення сприятливих умов для втілення гуманітарних ініціатив (передусім, волонтерських), тоді як зворотній зв'язок і досі тяжіє до декларативності.

Позитивною визнано роль самоврядних органів у налагодженні тресторонніх зв'язків між громадами, неурядовим сектором та міжнародними інституціями, мобілізації ресурсів для оптимального забезпечення життєдіяльності регіонів в умовах війни. Окрім того, територіальні громади змогли сформувати мережу гуманітарних хабів для обліку та розподілу гуманітарної допомоги, виступили своєрідними гарантами її цільового використання. Підсумовано, що описаний досвід є чинником подальшого зміцнення інституційної пам'яті щодо звітності та контролю, розширення комунікаційного потенціалу місцевих органів влади та забезпечення реальної відкритості та публічності їхньої діяльності.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, громадська участь, громадська ініціатива, волонтерство, політична комунікація, громадянське суспільство.*

Вступ. Початок повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України зумовив загальну консолідацію українського суспільства, органів державної влади та місцевого самоврядування (далі – МСВ). Це стосувалося як безпосередньої протидії ворогові, так і активізації волонтерської діяльності, громадських ініціатив з підтримки фронту, внутрішньо переміщених осіб, інформаційних кампаній щодо подій в країні, міжнародних комунікацій з метою залучення додаткових ресурсів для військових та цивільних. Очевидних змін зазнала громадська участь – і у кількісному, й у якісному вимірах, про що свідчить інтенсивність розширення кола активних громадян, масштабування обсягів цільової допомоги, формування широкої мережі волонтерських спільнот. Такі процеси поступово розмили межі компетентностей державних та неурядових інституцій, гуманітарний функціонал яких часто перекукувався і дублювався, що особливо було помітно на регіональному рівні. Це створило прецедент, який дозволяє перевірити дію норми Закону України «Про волонтерську діяльність», де йдеться, що «органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи забезпечують сприятливі умови для здійснення волонтерської діяльності,

підвищення її суспільного престижу та створення передумов для її розвитку, підтримки та заохочення волонтерів в Україні» [5].

Метою статті є комплексний аналіз діяльності органів місцевого самоврядування в умовах російсько-української війни у контексті впливу, створення умов для реалізації та зміцнення громадської участі в Україні; характеристика інституціонального середовища для виконання таких функцій органами МСВ та визначення міри спроможності і зацікавленості у використанні самоврядними структурами потенціалу цього середовища.

Методи дослідження. Реалізації дослідницької мети сприяє застосування комплексної методології, в яку інтегровано інструментарій неінституціонального, системного, структурно-функціонального, історико-аналітичного, компаративного, нормативного та інших підходів. У своїх гіпотезах ми орієнтуємося на чинні практики участі суб'єктів місцевого самоврядування в активізації громадської діяльності, а у висновках спираємося на відповідні інституціональні умови та міру їхнього використання органами МСВ. Таким чином, предметне поле наукового пошуку є досить широким і виправдано потребує різногалузевих підходів до аналізу.

Результати. Наукові та методичні розробки з підтримки громадських ініціатив, підвищення ефективності впливу на їхню реалізацію політико-владних інститутів стали затребуваними у вітчизняній науці задовго до російської військової агресії. З початку 2000-х років українські науковці акцентували новий етап зрілості громадянського суспільства в Україні, який передусім характеризується дієвістю, ініціативністю, саморегуляцією колективної дії та автономністю її поширення. Відповідні аспекти лягли в основу досліджень Г. Агафонової, Є. Бородіна, І. Івженко, К. Ірхи, О. Карого, А. Кожинної, В. Мельничука, Я. Панаса, Л. Полішкевич, О. Сергієнка, О. Хижняка, О. Шатуйро та ін. Від аналізу інституціональних умов здійснення громадських ініціатив автори поступово переходили до вивчення їхнього впровадження, зокрема у взаємодії з місцевими органами влади. Особлива увага була приділена трансформації вказаних процесів після 24 лютого 2022 р.

Громадська участь – це результуючий компонент низки чинників, серед яких важливо проаналізувати законодавче підґрунтя для участі громадськості в місцевій політиці, а також відповідний зарубіжний досвід. Попри припущення, що самоврядні структури мають бути зацікавленими у включенні активних громадян та їх об'єднань до просування суспільно значущих процесів текст Закону України «Про місцеве самоврядування» містить досить фрагментарні положення щодо цього. Ключовим аспектом вважаємо згадку у Законі про місцеві ініціативи (Ст. 9), які можуть стосуватися питань, віднесених до відання місцевого самоврядування, і вноситися за процедурою, яку регламентують представницькі органи МСВ або статuti територіальних громад, позаяк проєкт закону про місцеві ініціативи так і не було розглянуто. Аналізуючи зміст статей Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» на предмет конкретизації обставин та умов формування традиції громадської участі, відзначимо лише два приклади:

– розкриваючи повноваження щодо організації та забезпечення цивільного захисту, документом передбачено залучення суб'єктів господарювання, сил цивільного захисту, волонтерів та населення до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, гасіння пожеж та забезпечення проведення відновлювальних робіт (Ст. 36-1);

– повноваженнями старости передбачено сприяння утворенню та діяльності органів самоорганізації населення, організації та проведенню загальних зборів, громадських слухань та інших форм безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення у старостинському окрузі (Ст. 54) [6].

У тлумаченні Ради Європи, зацікавленими сторонами співучасті у діяльності місцевих органів влади є активісти громадянського суспільства,

журналісти, члени наукових кіл, представники бізнесу, окремі активні громадяни. Простір для такої участі має бути інклюзивним, враховувати погляди широкої громадськості, зацікавлених експертів і груп інтересів, у тому числі, вразливих і маргіналізованих верств населення. Окремо наголошується, що учасниками варто вважати і тих, кого можуть прямо чи опосередковано зачіпати рішення органів МСВ [15]. Зауважимо, що пріоритетність розширення можливостей і механізмів громадської участі, зокрема й з ініціативи місцевих органів влади, зумовлена ключовим принципом Європейської хартії місцевого самоврядування, де громади та їхні мешканці уособлюють первинний рівень реалізації демократії [14].

Практика місцевого самоврядування демократичних країн, зокрема й України, виробила низку способів участі громадськості у місцевій політиці. Їх називають формами або механізмами громадської участі. Вони особливо актуалізувалися у зв'язку із розповсюдженням останніми десятиліттями ідеї переходу від представницької до партисипаторної демократії. До переліку основних форм громадської участі у місцевому самоврядуванні фахівці внесли місцевий референдум, консультації з громадськістю, участь в управлінні місцевим бюджетом, громадську експертизу, органи самоорганізації населення, громадські ініціативи, звернення громадян, збори громадян за місцем проживання, громадські слухання, відкликання депутата, громадські ради, дострокове припинення повноважень голови ради тощо [4].

У свою чергу, фахівці виділяють п'ять рівнів залучення громадян до місцевого самоврядування:

1. Надання інформації.
2. Інформаційний зв'язок з громадянами.
3. Діалог з громадянами.
4. Партнерство з громадою.
5. Громадське управління [8, с. 14].

Вибір лише надання інформації про дії та плани влади у населеному пункті його мешканцям залишає варіант бути спостерігачем цих процесів чи повністю самоусунутися від свідомого впливу на розвиток міста. Для формування у мешканців відчуття реальних творців майбутнього самоврядної територіальної громади, їх перетворення на просументів необхідно перейти на четвертий рівень залучення громадян [8, с. 15]. Та очевидно, що окреслені рівні уособлюють всю логіку поступового переходу до конструктивної синергії громади та адміністрації. Тобто, не забезпечивши перші етапи залучення, неможливо перейти до двох останніх, які об'єктивно відповідають вищій якості трансформації локального громадянського суспільства.

Попри недоліки законодавства, все ж констатуємо, що чинними органами місцевого

самоврядування в межах наданих їм повноважень передбачена процедура громадських слухань та місцевих ініціатив, які закріплені статутами громад та відповідними положеннями. Наприклад, згідно з «Порядком внесення та розгляду місцевих ініціатив в місті Києві», ініціатором внесення такої ініціативи на розгляд Київської міської ради має бути ініціативна група членів територіальної громади міста Києва в кількості не менше п'яти осіб, а підписати її мають не менше ніж 1000 членів територіальної громади [10]. А у «Положенні про місцеві ініціативи у м. Ужгород» вказано, що підписати подання від ініціативної групи з п'яти осіб мають усього 50 членів територіальної громади м. Ужгород [9]. На нашу думку, важливість описаних процедур полягає не лише у можливості реалізації місцевих ініціатив, але й у стимулюванні комунікації у громаді з нагальних питань місцевого значення, перекладом на етапі збору підписів.

Важливою частиною громадської участі, у тому числі й спільно з органами місцевого самоврядування, стала волонтерська діяльність, яка відчутно активізувалася з початком повномасштабного вторгнення окупаційних військ Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р. Якщо звернути увагу на зміст типової цільової «Програми сприяння розвитку волонтерської діяльності», розробленої в межах впровадження проекту Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні», то вона фіксує пріоритетні напрямки волонтерської діяльності в громадах, а саме:

- надання допомоги з метою підтримки мало-забезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних осіб, що потребують соціальної реабілітації;

- здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;

- надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам кримінальних правопорушень, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;

- проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;

- сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з органі-

зацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів;

- надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;

- надання волонтерської допомоги Збройним силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації тощо [11].

Вказаний документ став відправною точкою для впровадження відповідних практик на рівні представницьких органів місцевого самоврядування. Зокрема, програми сприяння розвитку волонтерства, заходи та ресурсне забезпечення до них затвердили Луцька, Хмельницька, Івано-Франківська, Львівська міські територіальні громади, а також міськради у Ніжині, Брусиліві, Звягелі, Мукачеві, Новоград-Волинському та інших громадах. У документах збігаються загальні змістовні контури, а наголос зроблено, з одного боку, на посиленні рівня довіри жителів до влади, у тому числі, через підтримку волонтерських ініціатив, з іншого боку, на створенні сприятливих умов для розвитку волонтерства та волонтерських мереж [1]. Окрім того, серед пріоритетів – налагодження конструктивної співпраці місцевої влади з організаціями та установами, що залучають волонтерів, збільшення зовнішніх ресурсів для вирішення місцевих проблем; впровадження постійно діючої інформаційно-просвітницької кампанії та інше [1]. Локалізована в межах громади волонтерська діяльність має бути зрозумілою для місцевих адміністрацій, включати партнерську складову щодо влади, що, у свою чергу, дозволить представницьким органам на місцях якісно відстоювати інтереси волонтерів під час конфліктів з державними структурами, які мали місце в Україні після початку війни.

Процес розробки вказаних програм розпочався в Україні з другої половини 2022 р., що має дати поштовх до активізації спільного волонтерського руху державних і недержавних інституцій у 2023 р. Однак наразі немає прикладів деталізованих планів чи запланованих заходів, що свідчить про певну декларативність викладених у документах положень. Тут доцільно згадати й про діяльність в областях координаційних рад з питань сприяння розвитку громадянського суспільства, чия ефективність вимірюється переважно погодженими намірами щодо інформаційних заходів. Однак наголосимо, що рівень зовнішньої мотивації та запиту до спільноті державних виконавчих та місцевих представницьких владних структур з громадським сектором в умовах повномасштаб-

ної війни є досить високим. Ця обставина відрізняє попередній досвід існування інертних стратегій та довготривалих програм суспільно-політичного співробітництва.

Звертаючись до європейської практики підтримки та популяризації волонтерства, зазначимо, що там ключовий наголос зроблено на сприятливому середовищі для волонтерів та забезпеченні їх необхідними ресурсами, адже ці умови є запорукою якісного результату діяльності. Чинниками підтримки тут визначено ті, гарантами яких можуть бути центральні та місцеві органи влади, а саме:

- систематичне і довгострокове фінансування волонтерських організацій;
- контроль за волонтерською діяльністю без втручання у способи її реалізації;
- створення правової бази для здійснення діяльності волонтерів, що ґрунтується на принципі свободи і одночасно містить всі «правила гри» для зацікавлених сторін;
- забезпечення рівності у середовищі функціонування волонтерських організацій – від локального до загальноєвропейського [17].

Така увага до волонтерства як форми громадської участі, яка потребує підтримки та активних взаємодій з боку органів центральної та місцевої влади, обґрунтована фактом стрімкого зростання кількості суб'єктів волонтерської діяльності в Україні. Таких, станом на квітень 2023 р., в офіційному реєстрі Державної податкової служби зафіксовано понад 4,3 тисячі [2]. Це одночасно і показник розвитку громадянського суспільства, і сигнал до держави на всіх її рівнях про потребу всебічного забезпечення та вичерпного внормування такої добровільної громадської діяльності.

У 2021 р. в Україні було ухвалено Закон «Про основи національного спротиву», який передбачає, що органи місцевого самоврядування спільно з державними органами здійснюватимуть підготовку громадян України до національного спротиву та стануть цивільною складовою територіальної оборони [7]. До нових функцій МСВ також увійшло будівництво блокпостів, захисних споруд та створення інших умов, необхідних для ефектної діяльності добровільних підрозділів. Здійснення таких компетенцій неможливе без оптимізації зусиль зі зміцнення громадської участі – як щодо інформаційної кампанії, так і щодо мобілізації населення на виконання норм закону. Та, як вказує голова Центру політико-правових реформ І. Коліушко, «більшість представників органів місцевого самоврядування залишилися на своїх місцях і організували життєдіяльність населених пунктів у нових умовах: активно залучалися до волонтерської діяльності й ініціювали волонтерський рух, допомагали переселенцям... Тому експерти та політики загалом позитивно оцінили роботу органів місцевого самоврядування в умо-

вах воєнного часу, зазначивши, що однією з причин злагодженого та оперативного реагування на кризу є децентралізація та розширення повноважень на місцях» [16].

Волонтерська діяльність та заходи з підсилення національної безпеки та оборони на місцевому рівні – фактично новий досвід для системи місцевого самоврядування. Обидва напрямки стали об'єктивною потребою під час війни. Попри те, що волонтерство вважається переважно громадською прерогативою, але приклад функціонування гуманітарних хабів від місцевих органів влади для ВПО в усіх регіонах України (тільки для переміщених осіб з Луганщини їх діє понад два десятки) свідчить про масштабування гуманітарної функції МСВ. На нашу думку, такий досвід не варто вважати дублюванням місії волонтерів (індивідуальних чи їхніх організацій), адже такий обсяг допомоги є виправданим і затребуваним.

Також варто зупинитися на участі органів МСВ у міжнародній діяльності та залученні до цих процесів громадськості. Такими прикладами співробітництва є: транскордонні проєкти, міжнародні ґрантові угоди, дні добросусідства, співпраця міст-побратимів тощо. Запорукою успіху таких взаємодій є симбіоз державних і недержавних інституцій, коли громадська участь і підтримка органів місцевого самоврядування є взаємовигідними. До прикладу, проєкти ЄС з впровадження принципів сталої міської мобільності, передбачали розробку регіональних планів представниками місцевої влади та активу громад, що у майбутньому мало забезпечити якісні звітність та контроль реалізації інфраструктурних проєктів у конкретних населених пунктах [18]. Наразі ж поглиблення міжнародних взаємодій пов'язане з вирішенням потреб і проблем російсько-української війни, а об'єднання зусиль і зв'язків органів МСВ та організацій громадянського суспільства лише підсилюють таку цільову співпрацю.

В оцінці спроможності органів місцевої влади каталізувати громадську активність важливо враховувати чинник ставлення та довіри громади до суб'єктів МСВ. Такі показники демонструють результати низки соціологічних опитувань. Зокрема, у 2018 р. дослідження, яке проводилося у рамках проєкту «Партисипативна демократія та обґрунтовані рішення на місцевому рівні в Україні» та охопило 10 міст та 12 об'єднаних територіальних громад, показало, що 51% респондентів з ОТГ схильні покладатися на обіцянки представників місцевої влади, тоді як серед містян таких було лише 32%. Також серед мешканців ОТГ більше, ніж серед містян, тих, хто згоден, що «в їхньому місті представники місцевої влади дослухаються до думки громадян» (54% проти 37%) [12]. Аналогічне співвідношення зберіглося й у оцінці якості роботи місцевої влади, що може свідчити про більш тісний зв'язок між місцевою громадою

та владою в ОТГ, де кількість мешканців менша, ніж у містах. Відповідно ефективність комунікації всередині громад можна вважати чинником позитивного впливу на спроможність їхніх представницьких органів влади мобілізувати населення на суспільно затребувані активності.

Оцінка представниками громадянського суспільства діяльності органів місцевого самоврядування після введення в країні воєнного стану балансує між «нормально» та «погано», про що свідчать результати дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні» [3]. Підкреслимо, що найгірші відгуки місцева влада отримала за якість заохочення розвитку громадянського суспільства та реалізації діалогової манери співпраці з громадою. На нашу думку, тут важливо врахувати відповідну обставину – війну та зумовлений нею воєнний стан, коли можна висловити припущення, що низькі оцінки якості взаємодій на місцевому рівні пов'язані не лише з небажанням чи неготовністю влади до комунікації, але й з відсутністю досвіду впроваджувати ефективні практики суспільно-політичної співпраці в екстремальних умовах. Водночас, доволі розрізнені, часто полярні, відповіді респондентів у проаналізованому дослідженні, можуть свідчити про дезорієнтованість населення, у тому числі, й щодо переформатування пріоритетів партнерства з органами МСВ. На противагу ж негативним показникам наведемо один із висновків аналітичного дослідження «Центру спільних дій», що «більш дієвими стають ті низові громадські ініціативи, які не намагаються розв'язувати проблеми самотужки, а звертаються за допомогою до інших груп: волонтерів, бізнесу, місцевої влади, громадських організацій» [13]. Тобто згуртованість є не лише виправданою, але й вигідною.

Вочевидь, резюмуючим підсумком проведеної наукової розвідки має бути констатація аргументів «за» та «проти» щодо твердження про роль органів місцевого самоврядування як суб'єктів зміцнення громадської участі в Україні. Отже, проаналізовані факти свідчать про те, що:

– законодавством України передбачено можливість виконання відповідних функцій органами МСВ, передусім це Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про органи самоорганізації населення», «Про звернення громадян», «Про статус депутатів місцевих рад» тощо;

– формами активізації участі та залучення громадян до вирішення місцевих питань є організація громадських слухань та експертиз, реалізація громадських ініціатив, сприяння створенню органів самоорганізації населення, співучасть у волонтерській діяльності та ін.;

– особливого значення в сучасних умовах набули питання здійснення саме волонтерської діяльності та ролі у ній органів місцевого самоврядування. Остання полягає у координації спіль-

них дій гуманітарного спрямування, унормуванні та сприянні правовому забезпеченню роботи волонтерських організацій і рухів, наданні їм організаційно-побутової підтримки та под.;

– місцеві органи влади зробили більш змістовною міжнародну співпрацю громад та розширили її напрямки. В умовах повномасштабного воєнного вторгнення іноземні інституції залучаються до гуманітарних місій, відбудови пошкодженої ворогом інфраструктури, стають гарантами подальшої адвокації українських інтересів тощо. Цей аспект діяльності безпосередньо пов'язує органи МСВ з активом громади, а точніше з місцевими неурядовими організаціями, позаяк вони, як правило, мають більш давні та системні зв'язки з міжнародними партнерами, які зараз вибудовують конструктивні відносини з децентралізованими органами місцевого самоврядування.

Висновки. Питання модерзації та підтримки громадської участі в Україні набули особливого значення після 24 лютого 2022 р. Потреби фронту, підтримка постраждалого цивільного населення, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, заходи з відновлення пошкодженої інфраструктури вимагали спільної консолідованої дії державних та громадських інституцій. Це зумовило очевидну потребу поглиблення суспільно-політичної комунікації, з одного боку, та одночасної апробації цього досвіду, з іншого. Органи місцевого самоврядування, які є повноважними реалізовувати заходи зі зміцнення громадської участі, наразі не вичерпали усі можливості для цього, що пов'язано з браком відповідної компетентності та суспільної довіри. Серед домінуючих різновидів залучення громадян представники МСВ обирають ті, що передбачені обов'язковими процедурами їхньої діяльності, та інформаційно-просвітницького характеру. Відтак, серед пріоритетів у вказаному напрямку наразі вбачаємо розширення інструментарію з залучення громадян до реалізації програм регіонального розвитку, фіксування на основі такого досвіду інституційної пам'яті, надання діючим комунікаційним практикам більш конструктивних форм, а процесам ухвалення управлінських рішень – реальної відкритості та публічності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В Івано-Франківську затвердили програму сприяння розвитку волонтерства. Галичина. 2022. URL: <https://galychyna.if.ua/2022/09/06/v-ivano-frankivsku-zatverdili-programu-spriyannya-rozvitku-volonterstva/>
2. В Україні офіційно зареєструвалися понад 4 тисячі волонтерів. *Економічна правда*. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/04/27/699546/>
3. Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні: дослідження. *Council of Europe*. 2022. URL: <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85>

4. Громадська участь у місцевій політиці: проблеми нормативно-правового забезпечення. *Громадський простір*. 2021. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hromadska-uchast-u-mistsevij-politytsi-problemy-normatyvno-pravovoho-zabezpechennya>

5. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. *Верховна Рада України: Офіційний вебсайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

6. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. *Верховна Рада України: Офіційний вебсайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

8. Карий О., Панас Я. *Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування*. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. К.: ТОВ «Підприємство «Ві Ен Ей», 2015. 176 с.

9. Положення про місцеві ініціативи у м. Ужгород від 11.04.2014 р. *Ужгородська міська рада: Офіційний вебсайт*. URL: <https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/%D0%A1%D1.pdf>

10. Порядок внесення та розгляду місцевих ініціатив в місті Києві від 08.12.2016 р. *Київська міська рада: Офіційний вебсайт*. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/poryadok-vnesennya-ta-rozglyadu-miscevyh-initsiatyv>

11. Програма сприяння розвитку волонтерства територіальної громади на 2023-2027 роки. *Council of Europe*. 2022. URL: <https://rm.coe.int/municipal-programme-on-promotion-of-volunteer-activities/1680a84b7b>

12. Результати опитування щодо рівня довіри громади до місцевої влади, проведене українсько-норвезьким проектом, який реалізує АМУ. *Асоціація міст України: Офіційний вебсайт*. 2018. URL: <https://auc.org.ua/novyna/rezultaty-opytuvannya-shchodo-rivnya-doviry-gromady-do-miscevoyi-vlady-provedene-ukrayinsko>

13. Що допомагає громадським ініціативам бути успішнішими під час війни – результати дослідження. *Центр спільних дій*. 2023. URL: <https://centreua.org/publikatsiyi-golovna/shho-dopomagaye-gromadskym-initsiatyvam-buty-uspishnishymy-pid-chas-vijny-rezultaty-doslidzhennya/>

14. A Charter for local democracy. *Council of Europe*. 2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/congress/european-charter-of-local-self-government>

15. Citizen Participation. *A Congress initiative*. 2023. URL: <https://www.beopen-congress.eu/en/4-cat-citizen-participation.html>

16. Koliushko I. On the challenges, limitations, and risks for local self-government bodies in the wartime. *Reanimation Package of Reforms Coalition*. 2022. URL: <https://rpr.org.ua/en/news/on-the-challenges-limitations-and-risks-for-local-self-government-bodies-in-the-wartime/>

17. Policy Agenda on Volunteering in Europe. *P.A.V.E Working towards a true legacy for EYV*. 2011. URL: https://www.vlaanderen.vrijwilligt.be/wpcontent/uploads/2015/11/EYV2011Alliance_PAVE.pdf

18. Sustainable Urban Mobility Plans (SUMP) and Cycling. *European Commission*. URL: https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/clean-transport-urban-transport/cycling/guidance-cycling-projects-eu/policy-development-and-evaluation-tools/sustainable-urban-mobility-plans-sumps-and-cycling_en

REFERENCES:

1. V Ivano-Frankivsku zatverdily prohramu spriannya rozvytku volonterstva [In Ivano-Frankivsk a program to promote the development of volunteerism was approved]. *Galychyna*. 2022. URL: <https://galychyna.if.ua/2022/09/06/v-ivano-frankivsku-zatverdili-programu-spriannya-rozvytku-volonterstva/> [in Ukrainian]

2. V Ukraini ofitsiino zareiestruvalysia ponad 4 tysiachi volonteriv [More than 4,000 volunteers have officially registered in Ukraine]. *Ekonomichna Pravda*. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/04/27/699546/> [in Ukrainian]

3. Vplyv voiennoho stanu na hromadsku uchast v Ukraini: doslidzhennia [The impact of martial law on public participation in Ukraine: Research]. *Council of Europe*. 2022. URL: <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85> [in Ukrainian]

4. Hromadska uchast u mistsevij politytsi: problemy normatyvno-pravovoho zabezpechennia [Public participation in local politics: problems of regulatory and legal support]. *Hromadskyi prostir*. 2021. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hromadska-uchast-u-mistsevij-politytsi-problemy-normatyvno-pravovoho-zabezpechennya> [in Ukrainian]

5. Zakon Ukrainy «Pro volontersku diialnist» vid 19.04.2011 r. [Law of Ukraine «On Volunteering» dated 04.19.2011]. *Verkhovna Rada Ukrainy: Ofitsiyni vebseit*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> [in Ukrainian]

6. Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» vid 21.05.1997 r. [Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine» dated 05.21.1997]. *Verkhovna Rada Ukrainy: Ofitsiyni vebseit*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]

7. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu» vid 16.07.2021 r. [Law of Ukraine «On the Foundations of National Resistance» dated 07.16.2021]. *Verkhovna Rada Ukrainy: Ofitsiyni vebseit*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> [in Ukrainian]

8. Karyi O., Panas Ja. *Mistsevi initsiatyvy ta zaluchennia hromadskosti do zdiisnennia mistsevoho samovriaduvannia*. Navchalnyi posibnyk dlia posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia [Local initiatives and public involvement in local self-government. Training manual for local self-government officials.]. K.: TOV «Pidpriemstvo «Vi En Ei», 2015. 176 s. [in Ukrainian]

9. Polozhennia pro mistsevi initsiatyvy u m. Uzhhorod vid 11.04.2014 r. [Regulations on local initiatives in the city of Uzhhorod dated April 11, 2014.]. *Uzhhorodska miska rada: Ofitsiyni vebseit*. URL: <https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/%D0%A1%D1.pdf> [in Ukrainian]

10. Poriadok vnesennia ta rozghliadu mistsevyykh initsiatyv v misti Kyievi vid 08.12.2016 r. [The procedure

for introducing and considering local initiatives in the city of Kyiv from December 8, 2016.]. *Kyivska miska rada: Ofitsiyni vebsait*. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/poryadok-vnesennya-ta-rozglyadu-miscevyh-iniciatyv> [in Ukrainian]

11. Prohrama spryannia rozvytku volonterstva terytorialnoi hromady na 2023-2027 roky [The program for promoting the development of volunteering of the territorial community for 2023-2027]. *Council of Europe*. 2022. URL: <https://rm.coe.int/municipal-programme-on-promotion-of-volunteer-activities/1680a84b7b> [in Ukrainian]

12. Rezultaty opytuvannia shchodo rivnia doviry hromady do mistsevoi vlady, provedene ukrainsko-norvezkym proektom, yakyy realizuie AMU [Results of a survey on the level of community trust in local authorities, conducted by the Ukrainian-Norwegian project, which is implemented by the Association of Cities of Ukraine]. *Asotsiatsiia mist Ukrainy: Ofitsiyni vebsait*. 2018. URL: <https://auc.org.ua/novyna/rezultaty-opytuvannya-shchodo-rivnya-doviry-gromady-do-miscevoyi-vlady-provedene-ukrayinsko> [in Ukrainian]

13. Shcho dopomahaie hromadskym initsiatyvam buty uspishnishymy pid chas viiny – rezultaty doslidzhennia [What helps public initiatives to be more successful during war - research results]. *Tsentr spilnykh*

dij. 2023. URL: <https://centreua.org/publikatsiyi-golovna/shho-dopomagaye-gromadskym-initsiatyvam-butyyuspishnishymy-pid-chas-viiny-rezultaty-doslidzhennya/> [in Ukrainian]

14. A Charter for local democracy. *Council of Europe*. 2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/congress/european-charter-of-local-self-government> [in English]

15. Citizen Participation. A *Congress initiative*. 2023. URL: <https://www.beopen-congress.eu/en/4-cat-citizen-participation.html> [in English]

16. Koliushko I. On the challenges, limitations, and risks for local self-government bodies in the wartime. *Reanimation Package of Reforms Coalition*. 2022. URL: <https://rpr.org.ua/en/news/on-the-challenges-limitations-and-risks-for-local-self-government-bodies-in-the-wartime/> [in English]

17. Policy Agenda on Volunteering in Europe. *P.A.V.E Working towards a true legacy for EYV*. 2011. URL: https://www.vlaanderenwilligt.be/wpcontent/uploads/2015/11/EYV2011Alliance_PAVE.pdf [in English]

18. Sustainable Urban Mobility Plans (SUMPs) and Cycling. *European Commission*. URL: https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/clean-transport-urban-transport/cycling/guidance-cycling-projects-eu/policy-development-and-evaluation-tools/sustainable-urban-mobility-plans-sumps-and-cycling_en [in English]

Local government bodies as subjects of strengthening public participation in Ukraine

Komarnytsky Volodymyr Vasylovych

Postgraduate Student at the Department of International Politics
State Higher Educational Institution
«Uzhhorod National University»
Universytetska str., 14, Uzhhorod, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8822-3302

It is suggested that local self-government bodies are capable and have the institutional capacity to be subjects of strengthening public participation in Ukraine. This thesis is particularly relevant in the context of the full-scale invasion of the occupation forces of the Russian Federation and the need to consolidate the efforts of the state and civil society for joint resistance. Therefore, the purpose of the research is to clarify the role and potential of local self-government bodies in creating conditions for the implementation and strengthening of public participation in Ukraine, to analyze existing practices of initiating certain forms of activity by communities, and to assess the limits of the powers of local representative authorities in wartime, in particular, in terms of international cooperation.

The formation of a comprehensive methodology that integrates the tools of neo-institutional, structural-functional, historical-analytical, comparative and other approaches contributed to the realization of the research goal. In particular, it was found that Ukraine has created a legislative framework for the acquisition of subject-object status by local self-government bodies, both as initiators and co-executors of socially relevant projects. At the same time, it is stated that under martial law, society more clearly articulates to political elites at all levels the request to create favorable conditions for the implementation of humanitarian initiatives (primarily volunteer), while the feedback still tends to be declarative and populist.

The role of self-government bodies in establishing trilateral relations between communities, non-governmental sector and international institutions was recognized as positive, especially in the implementation and moderation of social projects to support the affected civilian population. In addition, territorial communities were able to form a network of humanitarian hubs for accounting and distribution of humanitarian aid and acted as a kind of guarantor of its targeted use. It is summarized that the described experience is a factor in strengthening institutional memory of reporting and control, expanding the communication potential of local authorities, and ensuring real openness and publicity of their activities.

Key words: local self-government, public participation, public initiative, volunteering, political communication, civil society.

Лепська Наталія Володимирівна

Спін-докторінг як технологія інформаційного протиборства сучасних автократій та демократій

УДК 321.01:316.77]:004
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.6>

Лепська Наталія Володимирівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
Запорізького національного
університету
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0001-6010-423X

Динамічний розвиток інформаційного простору, що відчутно прискорився з кінця ХХ ст., актуалізував і нові формати комунікації у різних сферах життєдіяльності суспільства. З одного боку, виникає безліч можливостей для взаємовигідних партнерських стосунків. А, з іншого боку, створюється новий комунікаційний інструментарій для конкурентної боротьби, що здатний значно підсилювати її агресивний зміст та результати для суб'єктів протистояння. Часто навіть складно розпізнати застосування таких осучаснених технологій комунікації, не просто й розрізнити умисний розвиток подій та свідоме скеровування їх у потрібному русі, ще більш проблематично прогнозувати їх драматичні наслідки. Саме через таку ніби «спокусливу» властивість вони дедалі більше залучаються у практику суспільно-політичних процесів як на мікрорівні, так і на макрорівні геополітичної конкуренції між державами з різним типом політичної організації – автократій та демократій. Серед найбільш витончених комунікаційних технологій часто виокремлюють спін-докторінг (спін-докторінг, спіннінг, спін-майстерінг). Метою даної наукової розвідки є дослідження сучасного розуміння технології спін-докторінгу в контексті стану та перспектив інформаційного протистояння автократій та демократій. Досягнення поставленої мети забезпечувалося застосуванням системного підходу, методів семантичного аналізу та асоціації, що надало можливість довести необхідність «відходу» від традиційного розуміння спін-докторінгу, як технології «обертання інформації / новин», до альтернативного, як технології «прядіння тканини» інформації / новин» (де «обертання» та «прядіння тканини» є різними тлумаченнями слова «spin»). У статті вказується, що у сучасній практиці політичної комунікації фахівці чимдалі більш критично ставляться до спін-докторінгу як формуванню інформаційного потоку у бажаному дискурсі та технології антикризового інформаційного супроводу політичних кампаній, оскільки часто-густо така технологія є нічим іншим як маніпуляцією громадською думкою. Наголошується, що спін-технології у форматі «обертання інформації» узяті на озброєння в деяких сучасних автократіях як символічно-інтерпретаційна діяльність задля приховування таких режимів під обгорткою офіційно задекларованої демократії. Пропонується альтернативна операціоналізація спін-докторінгу, виходячи з іншого значення базового в даному понятті слова «спін», а саме «прядіння». Звідси спін-технології розглядаються як інструмент стратегічного управління, що дозволяє повноцінно спілкуватися з громадськістю, формуючи модель соціально-відповідальної комунікації, що є ціннісною ознакою демократичному режиму. Доводиться, що введення у науковий обіг іншої, відмінної від розповсюдженої, рамки спін-докторінгу уможливує максимальну успішність демократій у їх інформаційному протиборстві з автократіями. Підсумовується, що спін-докторінг як технологія стратегічної інформаційної діяльності є доцільною для підтримки та подальшого просування демократій у відмежуванні від спін-докторінгу як технології маніпулятивного обертання інформації в автократіях.

Ключові слова: спін-докторінг, спін-технології, спін-диктатура, інформаційне протиборство, інформаційна війна, автократія, демократія.

Вступ. Розвиток засобів масової комунікації, який шаленими темпами відбувається принаймні з початку ХХІ ст., спричиняє відповідні зміни й у інформаційно-технологічному супроводі політичного життя. Сучасні можливості інтернету значно спрощують комунікації між суб'єктами політики, надають широке поле для пошуку будь-якої інформації, яка раніше могла відноситися до категорії «top secret». Це, у свою чергу, неймовірно збільшило й арсенал технологій управління інформацією, одні з яких носять відверто маніпулятивний характер, інші ж застосовуються з дотриманням демократичних принципів соціально-відповідальної комунікативної поведінки. Серед моделей комунікації, розроблених ще у 1984 році провідним фахівцем з PR, нині почесним професором кафедри комунікацій Мерілендського університету, Джеймсом Грюнігом разом з Тоддом

Гантом, зазначені такі чотири: маніпулятивно-пропагандистська, інформативно-журналістська, двобічна асиметрична і симетрична. Серед них такою, що є найближчою до ідеальної, є двобічна симетрична. Вона відрізняється збалансованістю, взаємовигідністю, відкритою діалогічністю, наявністю рівнобічного обміну інформацією. Наразі в сучасному політичному житті як на мікро-рівні, так і на рівні геополітичних протиборчих відносин між державами, на жаль, найбільш розповсюджені перші три з цих моделей, в межах яких активно застосовуються спін-докторінгові технології. Зазвичай вони репрезентуються стереотипно як своєрідний вищий пілотаж вибудовування інформаційних потоків, як віртуозна майстерність управління новинами будь-якого штибу. Натомість, таке традиційне розуміння дедалі більше піддається критиці з боку як сучасних теоретиків-комунікологів,

так і практиків суспільно-політичних комунікацій. Адже цінності модерних західних демократій, як виявилось, не корелюються зі спіновими технологіями, які гальмують їх розвиток та всіляко дискредитують. Ба більше, спін-докторингові технології успішно вкорінюються в практику комунікацій сучасних автократичних режимів, легітимізуючи їх очільників через інформаційні потоки ретельно вбудованих односторонніх послань, покликаних представити владу в найкращому світлі або приховати її рішення та дії, що здатні спричинити обурення суспільства аж до відкритого спротиву. Тож, екзистенційно необхідним для сучасних демократій є впровадження таких технологій ефективних комунікацій, які б емпірично засвідчували усі переваги демократичних суспільств на всіх рівнях комунікаційного простору, що відповідає саме двобічній симетричній моделі комунікацій за типологією Дж. Грюніга та Т. Ганта.

Мета та завдання. Мета наукової розвідки – дослідити сутність сучасного розуміння технологій спін-докторингу в контексті стану та перспектив інформаційного протистояння автократій та демократій. Задля вирішення означеної мети передбачається виконання наступних завдань: 1) з'ясування традиційного розуміння спін-докторингу; 2) оцінка сучасного стану спін-докторингу в провідних західних країнах; 3) розкриття сутності спін-диктатур в контексті використання спін-технологій в автократіях; 4) розгляд альтернативного розуміння спін-технологій відповідно до цінностей демократичного суспільства у протистоянні автократіям.

Методи. В основу методології дослідження покладений системний підхід, який надає можливість вивчити спін-докторинг у цілісності його властивостей, походження, характеристик, сфер застосування як на рівні внутрішньополітичних інформаційно-комунікативних процесів, так і на рівні інформаційного протистояння держав автократичної та демократичної політичних систем. Семантичний аналіз та метод асоціацій застосовані для з'ясування сутності альтернативної операціоналізації поняття «спін-докторинг».

Результати. Зазвичай спін-докторинг розуміють в широкому сенсі як менеджмент новин, процес керування інформацією, її представлення в бажаному контексті та вигляді. Спеціалісти з такими навичками – «спін-доктори», «спіннери», «спін-технологи» – користуються найбільшим попитом у сфері суспільно-політичних відносин, де щільно стикаються та перетинаються інтереси влади, представників партійних та бізнесових еліт, широких верств громадянського суспільства. Вперше поняття «спін-доктор» було вжито у жовтні 1984 році у *New York Times*. У статті «The debates and the spin doctors» її автор Джек Розенталь писав в контексті теледебатів між кандидатами у президенти США Р. Рейганом та У. Мондейлом про осо-

бливий талант спеціалістів з PR, які будуть не просто агентами преси, а будуть «спін-докторами», старшими радниками кандидатів, і будуть грати на дуже високих ставках [1]. Термін «спін-доктор» вживався як синонім експерта з оманливої інформації, який змінює факти та здатний максимізувати позитив і мінімізувати негатив. До речі, тодішнього очільника штабу Білого Дому Дональда Рігана дійсно неофіційно назвали «Director of Spin Control» [2]. Він подав журналістам свою заздалегідь підготовану інтерпретацію результатів теледебатів таким чином, що сумнівів у перемозі Р. Рейгана вже не залишалось.

Пізніше така унікальна фаховість керувати інформаційним контентом із сленгу перейшла фактично у категорію доволі престижної професії, і не тільки у Сполучених Штатах, а й в інших західних країнах. Як пише Френк Ессер, десь в середині 90-х р.р. обґрунтуванням спін-докторингу стали вже займатися і науковці-комунікологи, розглядаючи спін як політтехнологію в системі політичних комунікацій [1]. У 1997 р. вийшла в світ наукова праця американського соціолога Дункана Уоттса «Political Communication Today», де він запропонував свою класифікацію різновидів спін-докторингу. Поява практики спін-докторингу у пострадянському просторі має «завдячувати» російському політтехnologу Г. Павловському, а також Г. Почепцову, який у 90-х р.р. обіймав посаду президента Української асоціації PR. Ймовірно, саме на основі перекладів Г. Почепцовим деяких публікацій іноземних авторів з публік рилейшенз було поширено таке трактування сутності спін-технологій, яке й до сьогодні є майже безальтернативним як у теоретичному доробку дослідників спін-докторингу, так і у його практичному впровадженні. На наш же погляд є необхідність представити інше розуміння, яке базується на ще одному значенні слова «spin» як базового в операціоналізації спін-технологій (-докторингу). Адже це надає можливість інакшої оптики на їх використання у сфері інформаційного протистояння будь-яких суб'єктів політики, зокрема й сучасних держав-автократій і демократій.

Традиційно слово «спін-докторинг» ведуть від перекладу з англійської двох слів: «spin» – «крутіння», «обертання», «кружляння», та «doctor» – лікар. На думку Н. Гофа «спін» тут – це інтерпретація, упередженість або нахил інформації, коли вона представляється громадськості; уся інформація може мати позитивний чи негативний «спін»; це спортивна метафора (наприклад, це крутіння м'яча у бейсболі або крикеті) [2]. Слово «доктор» вказує на те, що цей спеціаліст дуже високої фаховості ніби «лікує» інформаційні новини, перетворюючи їх негативний або несприятливий зміст на бажаний, тим самим «оздоровлюючи» інформацію.

Здебільшого саме таке розуміння спін-технологій і закріпилося в теорії і практиці PR, де

воно і набуло впровадження. Так, Пол Річардс стверджує, що спін-докторінг є найпрактичнішим способом передати інформацію, просувати компанію, клієнта чи захистити репутацію, донести повідомлення та заручитися підтримкою громадськості [3]. Однак від такої апологетики спіну дедалі більше відходять у провідних країнах Заходу. В цьому аспекті варто зазначити, що часто скористовуються термінами «спін-технології» та «спін-докторінг», говорячи про їх нахабний маніпулятивний характер, вибіркове подання та фабрикацію інформації, приховування та маскуванню її, якщо вона не відповідає інтересам та запитам замовника. Так, Ф. Ессер вказує, що багато фахівців у сфері політичних комунікацій розглядають спін як тенденційний термін, який використовується журналістами для дискредитації, роздмухування або містифікації роботи фахівців з політичних PR (наприклад, як потужних маніпуляторів), а спін-доктори штучно міфологізують спін, презентуючи себе як найвеличніших політтехнологів і управлінців новинами. Тенденція поступового відходу від пієтету щодо спін-технологій дедалі більш яскраво простежується в країнах західних демократій. Л. Фолл вказує на те, що спін не є соціально відповідальною поведінкою, натомість є неетичною поведінкою, оскільки викривляє правду; це форма пропаганди, яка при обманному та маніпулятивному використанні не забезпечує достовірного подання інформації. Дослідниця взагалі вказує, що «фахівці з комунікацій повинні прагнути обмежити використання цього терміна як загальноживаного у засобах масової інформації та надалі дотримуватися етичного спілкування. Більше того, вони ніколи не повинні маніпулювати повідомленням, щоб повідомляти напівправду. І поведінка тих, хто стверджує, що спін є їхнім «обов'язком» як професіоналів у галузі комунікації, не повинна заохочуватись» [4, р. 4789]. Тож, спін-технології з колись впливових, елітарних та поважних поступово маргіналізуються у західних демократіях, набуваючи осуду з боку не тільки наукової спільноти у сфері політики та комунікацій, але й журналістського загалу. Адже спін як «крутіння» інформацією та «обертання» новин не корелюється з демократичними цінностями західних країн.

Натомість в авторитарних країнах саме такі спін-технології «успішно» впроваджуються, імітуючи там демократію. Більше того, вони застосовуються не просто окремими спікерами, а й масштабуються на загальнодержавному рівні інформаційного простору. Перекручування інформації, її реінтерпретація, спрощення, фальсифікація, культивування певних наративів як інструкцій до побудови необхідної картини світу і т. ін. – все це складає арсенал життєздатності сучасних авторитарій. С. Гурієв та Д. Трейсман емпірично концептуалізують новий феномен «спін-диктатури».

Автори, порівнюючи її у протиставленні з «диктатурою страху», наполягають на тому, що спін-диктатори не просто жорсткі тирані старої школи, які навчилися нових трюків, вони опанували нові підходи управління суспільством. Передусім це маніпулювання ЗМІ, здобуття популярності за допомогою сучасних технологій, імітація демократії, обмеження суспільного насильства та відкритість до світу, які, доповнюючи одні одних, створюють модель невилізного залежного правління. І така модель наразі поширюється [5, с. 30].

Спін-диктатури не є новим явищем для політичного світу, однак вони більш притаманні сучасності через особливу роль ЗМІ у їх підживленні та підтриманні. Так, через інформаційні механізми проводиться витончена пропаганда для формування образу компетентного лідера (очільника автократії), забезпечується нібито відкритість до міжнародних потоків інформації, усіяко демонструється відданість демократичним принципам, але в реальності це є удаванним. До сучасних спін-диктатур С. Гурієв та Д. Трейсман відносять авторитарні режими Сінгапуру, Казахстану (правління Н. Назарбаєва), Венесуели (У. Чавес), Угорщини (В. Орбан), Туреччини (Р. Ердоган до 2016 р.), Росії (В. Путін). Безперечно, для сучасного світу найбільшу загрозу представляє російська спін-диктатура, де не просто відбувається відвертий наступ на громадянські права населення країни (яке навіть не розуміє цього), а й застосовуються спін-технології по відношенню до світової спільноти, яку намагаються через різні спінові техніки (запізнення інформації, вкраплення елементів природності в штучні ситуації, зміна фокусу, астротурфінг, рефреймінг та ін.) позитивно налаштувати до політики російського диктатора. Росія намагається й досі вибудувати інформаційний простір за лекалами того спін-докторінгу, який згяньбив та скомпрометував себе в західних демократіях, і, як йшлося вище, вони вже не «ловляться» на подібні гачки. Спін-технології у форматі «крутіння інформацією» поступово відходять там у минуле.

Утім, існує думка, що термін «спін-доктор» походить зі сленгу 1950-х років «to spin» (крутити), що є скороченою версією «to spin a yarn» (крутити пряжу/прясти) [2]. На наш погляд, є необхідність «реанімувати» саме таке розуміння спін-технологій та спін-докторінгу. У своїй фундаментальній роботі «Strategic intelligence production: Basic principles» (1957) бригадний генерал армії США Вашингтон Плетт, який багато років працював у сфері стратегічної розвідки та займався дослідженнями, що пов'язані з інформаційною роботою, застосовує прототип «тканини» до розвідувальної інформації [6, р. 11]. Він проводить аналогію між отриманням «продукту» на завершальній стадії інформаційної роботи стратегічної розвідки та зітканою тканиною. У результаті

прядіння як переплетення або скручування двох ниток (основи та утку) отримується тканина. Від її «основи» залежить довжина тканини, а від «утка» – міцність. Так само і в стратегічній інформаційній роботі комбінуються – переплітаються або скручуються – два основних методи: «правильні» дослідницькі методи («основа») та методи інформаційної роботи («уток»). І у підсумку отримуємо міцну «тканину» – надійну інформацію. До речі, за технологією ткацтва закінчений ткацький візерунок, який має певну кількість ниток окремо по основі та утку, називається рапортом [7, с. 30]. Тож, такий прототип тканини за В. Плеттом для стратегічної інформаційної діяльності – перетинання (переплетення) основної та утокової нитки, рапорт як їх візерунок – гарно екстраполюється на комунікативні технології спіннінгу. Таке розуміння «спіну» кардинально змінює сутність процесу спін-технологій. Адже, виходячи з такого значення слова, «спін-докторінг» тоді є цілісною системою стратегічної інформаційної роботи, яка включає здобуття інформації, своєчасне і якісне її опрацювання, і у підсумку соціально відповідальне доведення до отримувача. Дезінформація та обман тут не розглядаються як такі, що можливі. Такий підхід до спіну як стратегічної інформаційної роботи притаманний діяльності відповідних структур у США, адже традиції роботи з інформацією, закладені В. Плеттом, шанують там й досі. До речі, Дж. Грюніг у своєму інтерв'ю кілька років тому, говорячи про осучаснення PR, акцентував на такому: «Аби змінити ситуацію на краще, слід почати робити дещо цілком інше. Фах «відносини з громадськістю» мусить набути стратегічності і тільки після цього можна буде говорити про його цінність для організацій та суспільства. Напевно, найважливіший аспект PR – це вислуховувати громадськість, взаємодіяти з нею та доносити інформацію від представників суспільства до керівництва» [8].

Висновки. Спін-докторінг як технологія стратегічної інформаційної діяльності є доцільною задля підтримки та подальшого поступу демократій у відмежуванні від спін-докторінгу як технології маніпулятивного обертання інформації в автократіях. Таке тлумачення спіну цілком відповідає демократичній моделі політичної комунікації, і саме стратегічність має бути в основі спін-докторінгових технологій. Від спіну як такого наразі неможливо кардинально відмовитися (можливо й непотрібно, незважаючи на те, що в традиційному розумінні він себе скомпрометував), адже цей термін досить глибоко пустив своє коріння у сучасну політико-інформаційну дійсність. А от змінити акцент інтерпретації цього феномену доречно й необхідно. Ба більше, вочевидь це відповідає запиту сучасних демократій. Спін-докторінгові технології, як вибудовування стратегічних комунікацій, здатні забезпечити успішність демократій у їх протиборстві

з автократіями, які усіляко намагаються послабити західні альянси демократичних країн, міжнародні організації та й загалом світоустрій. Утім, стратегічність як цілісна проактивна політика демократій обов'язково має перемогти оперативну короткозорість як ситуативну реактивну політику автократій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Frank Esser. Spin Doctor // The international encyclopedia of communication / edited by Wolfgang Donsbach. Volume X. Malden, Oxford, Carlton. Blackwell Publishing Ltd. 2008. P.4783 – 4787.
2. When, where and who the first 'spin doctor'? Who coined the term? [Електр. ресурс]. URL: <https://www.theguardian.com/notesandqueries/query/0,5753,-1124,00.html>
3. Richards P. How to Be a Spin Doctor / Paul Richards. UK. Biteback Publishing. 2016. 256 p.
4. Lisa T. Fall Spin and Double-Speak // The international encyclopedia of communication / edited by Wolfgang Donsbach. Volume X. Malden, Oxford, Carlton. Blackwell Publishing Ltd. 2008. P. 4787–4790.
5. Гурієв С., Трейсман Д. Спін-диктатори. Як змінюється обличчя тиранії в XXI столітті / Сергій Гурієв, Деніел Трейсман; пер. О. Бершадської. К.: Видавництво Букушеф. 2023. 432 с.
6. Platt, Washington. Strategic Intelligence Production: Basic Principles. By Washington Platt. New York: Frederick A. Praeger. 1957. Pp. xviii, 302.
7. Матеріалознавство: методичні вказівки до лабораторних робіт для студентів спеціальності «Технології легкої промисловості» / М.О. Кушчевський, Г.С. Швець. Хмельницький: ХНУ, 2019. 155 с.
8. Грюніг Дж. Як підвищити продуктивність PR-діяльності? [Електр. ресурс]. URL: <https://www.management.com.ua/interview/int446.html>

REFERENCES:

1. Frank Esser. (2008) Spin Doctor // The international encyclopedia of communication / Ed. Wolfgang Donsbach. Volume X. Malden, Oxford, Carlton. Blackwell Publishing Ltd.. P.4783 – 4787. [In English].
2. When, where and who the first 'spin doctor'? Who coined the term?. URL: <https://www.theguardian.com/notesandqueries/query/0,5753,-1124,00.html> [In English].
3. Richards, P. (2016). How to Be a Spin Doctor / Paul Richards. UK. Biteback Publishing. 256 p. [In English].
4. Lisa, T. (2008). Fall Spin and Double-Speak // The international encyclopedia of communication / Ed. Wolfgang Donsbach. Volume X. Malden, Oxford, Carlton. Blackwell Publishing Ltd.. P.4787 – 4790. [In English].
5. Huriiev, S., Treisman, D. (2023). Spin-dyktatory. Yak zminiuietsia oblychchia tyranii v KhKhl stolitti / Serhii Huriiev, Deniel Treisman; per. O. Bershadskoi. [Spin Dictators. The changing face of tyranny in the 21st century]. K.: Vydavnytstvo Bukshef. 432 s. [In Ukrainian].
6. Washington, Platt. (1957). Strategic Intelligence Production: Basic Principles. By Washington Platt. New York: Frederick A. Praeger. Pp. xviii, 302. [In English].
7. Materialoznavstvo: metodychni vказivky do laboratornykh robit dlia studentiv spetsialnosti «Tekhnolohii lehkoi promyslovosti» / M.O. Kushchevskyy,

H.S. Shvets. [Materials science: methodological guidelines for laboratory work for students majoring in «Light Industry Technologies»]. Khmelnytskyi: KhNU, 2019. 155 s. [In Ukrainian].

8. Grunig, James. (2016). Yak pidvyshchyty produktyvnist PR-diialnosti? [How to increase the productivity of PR activities]. URL: <https://www.management.com.ua/interview/int446.html>. [In Ukrainian].

Spin-doctoring as a technology of information confrontation of modern autocracies and democracies

Lepska Nataliia Volodymyrivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Science
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6010-423X

The dynamic development of the information space, which has noticeably accelerated since the end of the 20-th century, has also updated new communication formats in various spheres of society. On the one hand, there are many opportunities for mutually beneficial partnerships. On the other hand, a new communication toolkit for competitive struggle is being created that can significantly enhance its aggressive content and results for the subjects of confrontation. Often it is even difficult to recognize the use of such modern communication technologies, and it is not easy to distinguish between the deliberate development of events and the conscious direction of them in the right direction. It is even more problematic to predict their dramatic consequences. It is precisely because of this "seductive" property that these technologies are increasingly involved in the practice of socio-political processes both at the micro-level and at the macro-level of geopolitical competition between states with different types of political organization – autocracies and democracies. Spin-technologies (spin-doctoring, spin-mastering, spinning) are often singled out among the most sophisticated communication technologies. The purpose of this scientific intelligence is to study the modern understanding of spin-doctoring technologies in the context of the current state and prospects of the information confrontation between autocracies and democracies. The achievement of the set goal was ensured by the use of a systematic approach, methods of semantic analysis and associations, which made it possible to prove the need for a «departure» from the traditional understanding of spin-doctoring as «spinning information / news» to an alternative one as «spinning the fabric of information / news» (based on different meanings of the word «spin»). The article points out that in the modern practice of political communication, experts are increasingly critical of spin-doctoring as the formation of an information flow in the desired discourse and technologies of anti-crisis information support of political campaigns, since often such a technology is nothing more than the manipulation of public opinion. It is noted that spin technologies in the format of «twisting information» are adopted in some modern autocracies as a symbolic-interpretive activity to hide such regimes under the wrapper of officially declared democracy. An alternative operationalization of spin-doctoring is proposed, based on another meaning of the word "spin", which is basic in this concept, namely "spinning, weaving". Hence, spin technologies are considered as a strategic management tool that allows you to fully communicate with the public, forming a model of socially responsible communication, which is typical for a democratic regime. It is proved that the introduction into scientific use of another, different from the common, frame of spin-doctoring ensures the maximum success of democracies in their information confrontation with autocracies. It is summarized that spin-doctoring as a technology of strategic information activity is appropriate for supporting and further promoting democracies in a distinction from spin-doctoring as a technology for manipulative rotation of information in autocracies.

Key words: spin-doctoring, spin-technologies, spin-dictatorship, information confrontation, information war, autocracy, democracy.

Приходько Сергій Миколайович
 Ільченко Алла Михайлівна
 Макарець Світлана Володимирівна

Мережеві партії як нові політичні актори

УДК 329:004.738.5
 DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.7>

Приходько Сергій Миколайович
 кандидат політичних наук, доцент,
 доцент кафедри гуманітарних
 і соціальних дисциплін
 Полтавського державного аграрного
 університету
 вул. Г. Сковороди, 1/3, Полтава, Україна
 ORCID: 0000-0001-9755-5368

Ільченко Алла Михайлівна
 кандидат педагогічних наук, доцент,
 доцент кафедри гуманітарних
 і соціальних дисциплін
 Полтавського державного аграрного
 університету
 вул. Г. Сковороди, 1/3, Полтава, Україна
 ORCID: 0000-0003-1862-3639

Макарець Світлана Володимирівна
 кандидат історичних наук, доцент,
 доцент кафедри гуманітарних
 і соціальних дисциплін
 Полтавського державного аграрного
 університету
 вул. Г. Сковороди, 1/3, Полтава, Україна
 ORCID: 0000-0002-6844-261X

В умовах сучасного інформаційного суспільства виробництво і споживання знань та інформації стає визначальним способом діяльності в усіх сферах суспільної життєдіяльності. Вирішальна роль у цьому процесі належить інформаційно-комунікаційним технологіям (ІКТ). Вони надають цій взаємодії нові можливості, забезпечуючи її мобільність. Особливо це актуально для політичної сфери. Метою статті є визначення принципів та функціональної спрямованості діяльності мережевих політичних партій в умовах інформаційного суспільства. Традиційні засоби масової інформації фактично втратили своє значення як інструменти політичної комунікації, оскільки є підконтрольні різним групам впливу та досить матеріально затратними. Натомість ІКТ у цьому контексті мають значні переваги. Вони знімають часові і просторові обмеження для спілкування, надають ширші можливості для політичної участі громадян, забезпечують відкритий доступ до інформації, обміну думками. Визначено принципи застосування цих технологій політичними партіями у передвиборчій та інших видах діяльності. ІКТ забезпечують постійну інформаційну присутність партій, створюють умови для безперервного спілкування з виборцями. Важливим напрямом використання ІКТ є діяльність партій у соціальних мережах. Використання мережевого принципу у партійній діяльності надає змогу здійснювати двостороннє спілкування з громадськістю в он-лайн режимі, розповсюджувати свою інформацію фактично в необмеженій кількості на будь яку аудиторію. Партії отримують можливість мобілізувати своїх прихильників у будь який час. Для повноцінного використання ІКТ у партійній діяльності важливо працювати з мережевою інформацією. Потрібно відстежувати реакцію користувачів мереж щодо розповсюджуваної інформації. Це дає змогу вносити корективи до напрямів партійної діяльності. Певною перспективою мережевої діяльності і перетворення традиційних партій у кібер-партії. Їх визначальною характеристикою є відмова від традиційного формального членства і перехід на прями зв'язки з виборцями. Подальшого дослідження потребує проблема функціонування партій в рамках нових соціальних мереж.

Ключові слова: інформаційне суспільство, соціальні мережі, інформаційно-комунікативні технології, мережеві партії, кібер-партії.

Вступ. В умовах інформаційного суспільства розвиток цифрових технологій, інтернет-комунікацій та соціальних мереж поширюється на всі сфери суспільного життя. Безпосереднім чином ці процеси торкаються політики. Різноманітні соціальні мережі є не тільки засобом передачі інформації, а перетворюються на своєрідні платформи для постійного спілкування в режимі реального часу. Внаслідок масового поширення та використання соціальних мереж політичні актори різних рівнів отримали нові канали взаємодії з громадськістю та способи формування груп своїх прихильників і послідовників. Найбільш результативними із напрямів використання інтернету та соціальних мереж політиками є передвиборчі кампанії, оскільки за допомогою сучасних інформаційно-комунікативних технологій з'являється можливість постійно діючих комунікацій з виборцями та їх оперативної мобілізації для вирішення стратегічних та поточних завдань. Сучасні політичні партії активно використовують цей ресурс у виборчій та інших видах діяльності. Партії як найбільш провідний політичний актор повинні мати постійну інформаційну присутність і бути достатньо мобільними.

Мета статті – визначення принципів та функціональної спрямованості діяльності мережевих політичних партій в умовах інформаційного суспільства.

Завдання – зробити аналіз сутності інформаційного суспільства, його особливостей в сучасних умовах, визначити сутнісні характеристики та специфічні особливості діяльності мережевих політичних партій в сучасних умовах.

Методи. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і структурно-функціональний методи, використання яких дало змогу реалізувати поставлену мету. Також були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування. Такий підхід спряв більш чіткому визначенню принципів діяльності мережевих політичних партій.

Результати. Сучасне суспільство фактично в усіх аспектах своєї життєдіяльності повністю набуло ознак інформаційного. Його основною властивістю слід відзначити суттєве збільшення питомої ваги знань та інформації у суспільному виробництві. Визначальними ознаками інформа-

ційного суспільства є: зростання ролі інформації, знання та інформаційних технологій; велика доля виробництва інформаційних продуктів і послуг у ВВП; широка інформатизація суспільства; створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну та комунікативну взаємодію людей, відкритий доступ до світових інформаційних ресурсів [6].

Один із розробників теорії інформаційного суспільства М. Кастельс зазначав, що в основі його функціонування лежить принцип «інформаціоналізму як матеріальної основи нового суспільства. В нових умовах виробництво благ, здійснення влади і створення культурних кодів стали залежними від технологічних можливостей суспільства з інформаційною технологією як серцевиною цих можливостей. Інформаційна технологія стала необхідним інструментом для ефективної реалізації процесів соціально-економічної реструктуризації» [7, с. 492]. Іншим важливим аспектом функціонування інформаційного суспільства на сучасному етапі є «обставина, що до активної участі в інформаційних процесах у дуже стислі строки долучилися широкі маси членів суспільства. Соціальне спілкування на сьогодні є найбільш організованим і технологічно обумовленим видом комунікації. Сучасне інформаційне суспільство виводить на перший план комунікативний компонент, що стає невід'ємною складовою всіх форм суспільної взаємодії» [5, с. 496].

Наступним етапом, зазначав М. Кастельс, у процесі впровадженні інформаційних технологій у повсякденне життя, є «розвиток електронних мереж як динамічної, саморозширювальної форми організації людської активності. Ця переважуюча, мережева логіка трансформує всі сфери суспільного життя» [7, с. 493]. При цьому варто відзначити, що на 2000 р. такі мережі ще не були досить поширеним явищем. Одна з перших потужних мереж, яка зараз є найбільшою, Facebook з'явилася у 2004 році.

Такі мережі поступово стають невід'ємним засобом людської комунікації і набувають важливого значення для функціонування усіх сфер суспільної життєдіяльності. Особливої актуальності зазначені тенденції набувають у політиці. Інтенсивне переміщення людської активності у принципово нове інформаційне середовище зумовлює необхідність її поширення і у політичній сфері. Тому виникає цілком реальна потреба трансформації політичної системи демократичного типу, зокрема, щодо принципів організації та функціонування системи державної влади. Впровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій і поширення впливу соціальних мереж саме у політичній системі є значним чинником, який активно сприяє повноцінному здійсненню ліберально-демократичних принципів владно-управлінського механізму

і зрештою наданню різноманітним формам прямої демократії дієвого змісту.

Отже, запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних мереж і систем суттєво демократизує систему державного управління, надаючи змогу для прямої комунікації між владою і суспільством. Ці зміни сприяють формуванню нової якості організації та функціонування держави як владно-управлінського інституту шляхом здійснення таких заходів: підвищення рівня мобільності влади стосовно основних суспільних інтересів; забезпечення інформаційної відкритості і безпосереднього наближення до громадян владно-управлінського процесу; мінімізація в цьому процесі можливих негативних проявів (корупція, протекціонізм, інерційність, низька операційна ефективність і продуктивність); підвищення якості надання державних послуг та кількісне розширення таких послуг.

Отже, активне впровадження сучасних ІКТ в політику має наслідком поступове введення мережевого принципу не лише до механізмів функціонування державної влади, а й у побудову усієї політичної системи. Окремо слід відзначити у цьому контексті трансформацію політичних партій.

Зазначені процеси збіглися в часі з поступовою еволюцією самого інституту політичних партій. Зокрема, це стосується принципів діяльності, організаційної будови, засад проведення виборчих кампаній, взаємодії з електоратом. Провідними тенденціями у контексті змін функціональної сутності традиційних партій слід відзначити такі: зменшення ролі ідеології у діяльності партій; мінімізація потреби у розгалуженій партійній структурі та відповідно – масових місцевих організацій; відсутність необхідності кількісного збільшення лав партії; значне збільшення роль інформаційних технологій у діяльності політичних партій. [8, с. 168]. Внаслідок збігу зазначених тенденцій цілком об'єктивно актуалізувалася доцільність суттєвої трансформації організаційних та функціональних засад сучасних політичних партій з подальшим набуттям ознак класичної «мережовості».

Подальше переміщення політичних процесів в мережеве інформаційне середовище на основі використання інформаційно-комунікативних технологій створює принципово нові можливості насамперед для забезпечення політичних комунікацій в режимі он-лайн. Для партій потреба у комунікаціях є особливо актуальною. Вони постійно мають бути присутніми в інформаційному просторі для ефективної взаємодії з громадянами.

Традиційні засоби масової інформації (преса, радіо, телебачення) у цьому контексті фактично втратили своє значення як провідні механізми політичної комунікації, оскільки характеризуються значною підконтрольністю різним групам впливу і великими матеріальними затратами для їх

використання в політиці. Натомість всесвітня мережа Інтернет в цьому контексті створила суттєві переваги для політичних комунікацій. Вона знімає часові і просторові обмеження стосовно залучення громадян до сфери політики, надає широкий доступ до інформації та можливості вільного обміну думками. Організація суспільної взаємодії в такий спосіб стає більш легкою і менш витратною. Особливо це важливо для представництва інтересів відносно невеликих груп і висловлення альтернативних точок зору. Зрозуміло, що в традиційних умовах політичної взаємодії менш потужні політичні сили мають незначну спроможність для поширення свого впливу. Більш потужні партії по суті витісняють їх з політичної арени. Причому така ситуація стосується і країн класичної демократії. Натомість Інтернет створює рівні інформаційні та організаційні можливості для політичних акторів і рядових громадян для активної політичної участі. За таких обставин традиційні політичні сили вимушені пристосовуватися до нових правил гри.

Форми використання політичними партіями інтернет-ресурсів досить різноманітні. Насамперед це створення і подальше вдосконалення веб-сайтів. Вони насамперед можуть функціонувати як плюралістичні майданчики, які дають змогу опозиційним політикам висловлювати свою позицію та формувати альтернативний політичний порядок денний, а також збільшують обсяг інформації, яку можна оприлюднити для масового споживання. Крім того, вони виконують роль мобілізаційних механізмів та засобів широкої політичної участі, забезпечуючи сприятливі умови для налагодження та функціонування постійних взаємних контактів між громадянами і партіями. Іноді (а з часом дедалі частіше) партії, інтегруючись в інформаційний простір, взагалі починають трансформуватися організаційно і проводити свою політику, враховуючи особливості інформаційної мережі. Таким чином, вони, фактично перетворюються в нові мережеві партії.

Паралельно партії активно використовують соціальні мережі для просування своїх ідей, забезпечення свого позиціонування у віртуальному просторі. Присутність в соціальних мережах дає змогу суттєво розширити сферу своєї діяльності. Її важливим складником є створення мережевих платформ і форумів для проведення дискусій, обговорення різноманітних громадських проблем. В такий спосіб партія перетворюється на постійно діючу структуру, яка здатна оперативним чином вивчати потреби та запити громадян, реагувати на них, обговорювати їх і одразу ж формувати свою політичну програму з подальшим впливом на державну політику.

Інформаційна «включеність» політичних партій створює перед ними певні альтернативи. Можна залишитися на позиціях традиційності, використовуючи інформаційно-комунікаційні техноло-

гії як допоміжний інструмент. Є варіант повного переміщення у цифровий простір, перетворившись на кіберпартію. Її основними властивостями є відмова від традиційного формального членства і перехід на прямі зв'язки з виборцями. Свою позицію прихильники такої моделі пояснюють негативним ставленням до існуючих політичних партій з їх фундаменталістськими ідеологіями, організаційною громіздкістю, входженням лідерів в політичний істеблішмент, відривом від народу, корупцією партійних еліт. На їхню думку, лише прямі контакти з виборцями у режимі реального часу забезпечують справжню демократію. Такі контакти дають змогу виявляти дійсні погляди та позиції громадян щодо розвитку країни, їхнє ставлення до політиків. Натомість існуюча парламентсько-представницька система влади з її багаторівневою процедурою перетворення народних потреб та інтересів у напрями державної політики зводить нанівець навіть формальне народовладдя.

Діяльність політичних партій у численних соціальних мережах має свої технологічні можливості та умови, яких необхідно дотримуватися для реалізації своїх політичних цілей і завдань. Насамперед має бути встановлений постійно діючий зворотний зв'язок. Він є підтвердженням «ефективної партійної роботи в соціальних мережах. Наявність зворотного зв'язку дає змогу з'ясувати рівень залучення та активності користувачів, які переглядають опубліковані матеріали. Адаже можна мати величезну армію передплатників, щогодини публікувати різну інформацію, але все це не матиме жодного сенсу, якщо ці відомості проходять повз аудиторію, прихильність якої ще необхідно отримати» [9, с. 332].

Наступним критерієм оцінки ефективності роботи партій у соціальних мережах та рівня «залучення аудиторії, є кількість коментарів. Можливість миттєвого обговорення отриманої інформації, висловлювання власної думки та позицій, участь у діалозі, пошук однодумців, взаємодія з авторами є ключовою та головною відмінністю соціальних медіа від традиційних ЗМІ. Якщо телебачення і радіо виступають виключно як транслятор інформації, то соціальні мережі одночасно стають і майданчиком для їх обговорення, що значною мірою сприяє становленню та зміцненню позицій з багатьох ключових питань» [9, с. 333].

Чинником, який популяризує партії серед користувачів інтернет-мереж є діяльність партійних «політиків-блогерів, які активно ведуть та розвивають свої соціальні мережі. У більшості випадків у акаунтів таких політиків кількість передплатників значно перевищує аудиторію офіційних акаунтів політичних партій. Політики-блогери ведуть щоденну публічну роботу, виставляючи як професійні, так і особисті моменти свого життя у соціальних медіа. Вони формують навколо своєї

особистості велику лояльну спільноту, яка згодом трансформується у спільноту партії. Молоді люди можуть бути не ознайомлені з програмою партії, не знати інших її членів, але підтримують одну людину, за чийм життям у цифровому просторі активно стежать, і яку готові підтримати на виборах, а отже, і її партію» [9, с. 333].

Ще однією важливою характеристикою діяльності мережевої партії є набуття нею відповідного статусу, який визначається такою характеристикою як «е-репутація». «Це уявлення, яке складається у користувачів інтернету про політичну партію або її лідера за допомогою цифрової популярності, яка визначає ідентичність конкретного суб'єкта політики, відрізняючи його від конкурентів. Для вимірювання е-репутації політичної партії і оцінки її присутності в різних соціальних медіа необхідно відстежувати висловлювання про неї. Крім активного моніторингу і подальшого аналізу менеджмент е-репутації вимагає вибору змістовної стратегії та ефективної комунікації» [1, с. 77]. Зазначена е-репутація є важливим аспектом функціонування сучасних партій. Саме на її підставі відзначається рівень реальної включеності партій в мережеве середовище. Відстеження всієї мережевої інформації дає підставу чітко формувати та коригувати партійну діяльність по різних напрямках.

Висновки. В епоху інформаційного суспільства створюються принципово нові можливості для суспільних комунікацій, які здійснюються за допомогою сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Особливо актуальним є впровадження технологічно нових комунікацій у сфері політики. Традиційні засоби масової інформації суттєво обмежені у можливостях розповсюдження інформації. Натомість Інтернет знімає будь-які просторові і часові обмеження. Він надає рівні можливості для інформаційної діяльності політичних партій різної потужності.

Найбільш актуальним напрямом використання інтернет-ресурсів для є робота у соціальних мережах. За їх допомогою партії можуть вільно поширювати необмежену кількість інформації на будь-яку аудиторію, а головне вільно спілкуватися зі своїми потенційними виборцями. Такі контакти надають змогу чітко визначати стратегічні і тактичні напрями своєї діяльності на основі якісного моніторингу мережевої інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буряченко О. В. Комунікаційні аспекти формування репутації політичної партії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. Випуск 24: збірник наукових праць, 2018. С. 77–81.
2. Караман В. Проблема типології партій в сучасній партіології. *Вісник Маріупольського дер-*

жавного університету. Серія: Історія. Політологія. 2019. Вип. 26. С. 114–123.

3. Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014–2017 рр. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 168 с.

4. Копинець Ю. Ю. Інституційна криза політичних партій на початку ХХ століття та характеристика сучасних тенденцій їх розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Випуск 30. С. 146–153.

5. Потіха А. Мережеві сторінки політичних партій як інформаційний ресурс. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 496–511.

6. Степаненко В. П. Інформаційне суспільство. *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, Київ: НТШ; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12462 (дата звернення 15.05.2023).*

7. Castells M. *The Information Age: Economy, Society and Culture Volume 1: The Rise of the Network Society*. 2nd ed. Oxford: Wiley Blackwell. 2010. 597 p.

8. Janda K. *Comparative political parties: research and theory*. Political Science: the state of the Discipline II. Washington, D.C.: American Political Science Association, 1993 P. 163–191.

9. Margetts H., John P., Escher T., Reissfelder S. Social information and political participation on the internet: an experiment. *European Political Science Review*. August 2015. P. 321–344.

REFERENCES:

1. Buriachenko O. V. (2018) *Komunikatsiini aspekty formuvannia reputatsii politychnoi partii*. [Communication aspects of formation of a political party's reputation]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*. Vypusk 24: zbirnyk naukovykh prats, S. 77–81 [in Ukrainian].

2. Karaman V. (2019) *Problema typolohii partii v suchasni partolohii*. [The Problem of Party Typology in Modern Party Science]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia: Istoriia. Politolohiia*. Vyp. 26. S. 114–123 [in Ukrainian].

3. Karmazina M. (2018) *Politychni partii v Ukraini. 2014–2017 rr.* [Political parties in Ukraine. 2014–2017.]. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 168 s. [in Ukrainian].

4. Kopynets Yu. Yu. (2020) *Instytutsiina kryza politychnykh partii na pochatku XX stolittia ta kharakterystyka suchasnykh tendentsii yikh rozvytku*. [Institutional Crisis of Political Parties in the Early Twentieth Century and Characteristics of Current Trends in Their Development]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofsko-politolohichni studii*. Vypusk 30. S. 146–153 [in Ukrainian].

5. Potikha A (2015) *Merezhevi storinky politychnykh partii yak informatsiyni resurs*. [Political party websites as an information resource]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*. Vyp. 41. S. 496–511 [in Ukrainian].

6. Stepanenko V. P. (2011) Informatsiine suspilstvo. [The information society]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiia [veb-sait] / hol. redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, Kyiv: NTSh; Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12462 (data zvernennia 15.05.2023) [in Ukrainian].

7. Castells M. (2010) The Information Age: Economy, Society and Culture Volume 1: The Rise of the Net-

work Society. 2nd ed. Oxford: Wiley Blackwell. 597 p. [in English].

8. Janda K. (1993) Comparative political parties: research and theory. Political Science: the state of the Discipline II. Washington, D.C.: American Political Science Association, P. 163-191 [in English].

9. Margetts H., John P., Escher T., Reissfelder S. (2015) Social information and political participation on the internet: an experiment. *European Political Science Review*. August. P. 321-344 [in English].

Network parties as new political actors

Prykhodko Serhii Mykolaiovych

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities and Social Disciplines
Poltava State Agrarian University
H. Skovorody str., 1/3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9755-5368

Ilchenko Alla Mykhailivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities and Social Disciplines
Poltava State Agrarian University
H. Skovorody str., 1/3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1862-3639

Makaretz Svitlana Volodymyrivna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities and Social Disciplines
Poltava State Agrarian University
H. Skovorody str., 1/3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6844-261X

In modern information society, the production and consumption of knowledge and information is becoming a fundamental means of activity in all spheres of social life. Information and communication technologies (ICT) play a significant role in this process. They provide new opportunities for this interaction, ensuring its mobility. This is especially actual for the political sphere. The purpose of the article is to define the principles and functional orientation of the activities of network political parties in the information society. Traditional mass media have actually lost their importance as instruments of political communication, as they are controlled by various groups of influence and are quite costly. Instead, ICTs have significant advantages in this context. They remove time and space constraints for communication, provide wider opportunities for political participation of citizens, and ensure open access to information and exchange of opinions. The principles of using these technologies by political parties in their election campaigns and other activities are defined. ICTs ensure the constant information presence of parties and create conditions for continuous communication with voters. An important direction of using ICTs is the activity of parties in social networks. The use of the network principle in party activities allows for two-way communication with the public online, and the dissemination of information in virtually unlimited numbers to any audience. Parties are able to mobilize their constituents at any time. For the full use of ICTs in party activities, it is important to work with online information. It is necessary to monitor the reaction of network users to the information disseminated. This makes it possible to make adjustments to the directions of party activities. The transformation of traditional parties into cyber-parties is also a certain prospect for networking. Their defining characteristic is the rejection of traditional formal membership and the transition to direct communication with voters. The problem of how parties function within the framework of new social networks requires further research.

Key words: information society, social networks, information and communication technologies, network parties, cyber parties.

Sychova Anastasiia Oleksandrivna

Collaborative policymaking: factors of trust in the multipolitical environment

UDC 323.2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.8>

Sychova Anastasiia Oleksandrivna
Ph.D. in Political Science,
Postdoctoral Student
V. N. Karazin Kharkiv National University
Nezalezhnosti Ave., 6, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0273-8469

The article analyzes the features of collaborative policymaking from the position of political trust. Despite the existence of public hearings, the traditional model of policy management is increasingly recognized as one that does not meet needs of an active society. The collaboration is positioned as an alternative option for finding and implementing the optimal solution to a public problem with the involvement of all interested parties. The idea of multilateral cooperation presupposes the formation of an integrated model of trust relations through the synthesis of statically significant variables from institutional and psychological traditions. It comes about monitoring tools, assessing the reliability of the parties, political distance, incentives for further cooperation, as well as the legitimacy of the collaboration process itself. Collaborative policymaking seems to be one of the alternative types of policy development, whereas the level of trust between participants represents both an obvious instrumental goal and a condition for the success of a conceived event. Understanding the principles of trust-building among diverse but equal political actors facilitates reaching an approximate consensus on controversial issues, regardless of political preferences. The author examined and assessed the mechanisms of trust building from the position of rational choice theory and the concepts of social psychology to identify the factors of political trust in the situational contexts of policy development. The article presents the strong and weak correlates of each of the approaches for developing the analytical framework of the collaborative platform. The author also provides formulas for calculating the ideological proximity of opponents, which allow us to assume the level of potential trust between partners on an interactive platform.

Key words: trust, collaboration, collaborative policymaking, institutionalism, social psychology.

Introduction. Over the past several decades, collaborative governance has firmly established itself as an alternative to centralized approaches to policy development and implementation [1; 2; 5]. The growing interconnectedness, scale, and number of global problems mean that modern governance systems, characterized by the presence of overlapping polycentric areas, require new approaches to political decision-making. Collaborative policy mechanisms such as multi-stakeholder roundtables, policy forums, advisory councils, and dispute resolution negotiations bring together government, business, and non-profit sector representatives to work collectively on issues of mutual interest. Benefits of collaborative policymaking include improved responsiveness of multidimensional structures, as well as greater flexibility than traditional governance options.

At the same time, some researchers [11; 12] warn that the collaborative policy has shortcomings, such as conflicting goals and objectives between the participants in cooperation, limited financial assets, an unwritten legal basis for joint projects, which complicates the issues of powers distribution, transparency, and accountability. It should be mentioned that the context of collaborative policymaking does not always balance private and public interests, shifting the final decisions in favor of participants with large resources. The diverse spectrum of public and private actors is relevant to defining the conditions under which joint social ties and strong partnerships can be formed. This involves considering and producing

the trust factors necessary to initiate a collaborative policy-making process at all political levels.

Collaborative policymaking, as a rule, takes place in a highly politicized context amid increased conflict and time pressure. Consequently, collaboration should not be equated with a long and cumbersome search for unanimous consensus but as a collective effort to establish a shared foundation for solving societal problems through constructive management of differences that “leave room for potential disagreement and discontent” [14, p. 566].

The idea of multilateral cooperation is not new, although the collaboration itself is fraught with some problems. The lack of a tradition of constructive dialogue, past negative experiences of cooperation, and unequal distribution of powers can make it difficult to engage relevant stakeholders in a “fruitful dialogue process” [1, p. 544]. In some political areas involving moral conflicts, collaboration may even increase group polarization among participants or lead to ambiguous compromises based on the position of the least suitable “common denominator” [16, p. 124]. In other cases, cooperation may be limited to promises and empty talk at the expense of real actions. However, well-planned and well-managed collaboration can stimulate the creation of a common ground for constructive solutions to actual problems.

Stakeholder partnerships do seem to be one of the alternative types of forums for collaborative policy development, whereas the level of trust between participants represents both an obvious instrumental

goal and a condition for the success of a conceived event. Understanding the principles of trust-building among diverse but equal political actors is critical in several contexts, especially given the personal orientation of the political nature as such. Resolution of conflicts by political means or the development of a general political vector by several multi-level players involves the collaboration of two or more individuals who must ultimately reach an approximate consensus on controversial issues, regardless of political preferences. For example, in legislatures, harmonious interpersonal relationships help members adhere to a single party line to push certain bills through “possible veto points” [8, p. 444]. Mistrust, especially when it is unfounded, can lead to a dead-end when lawmakers fail to reach agreements or compromises. While interpersonal trust is not always necessary to achieve collaboration or collective action, it serves as “an important catalyst in a wide range of policy-making contexts” [5, p. 136].

Based on the above proposals, we will try to form a more comprehensive view of the variables of political trust as a necessary element of collaboration. The article provides for the synthesis of collaborative management theory, trust concept, and methods for predicting the possible outcomes of political compromise.

1. Institutionalism and Social Psychology: The Search for Integrated Trust Variables

In its simplest form, the rational choice model provides for the presence of a selfish maximizer capable of making optimal choices based on limited information. The trust decision is made taking into account the past behavior of the parties in similar circumstances and incentives to prolong cooperation for a longer period.

Institutional rational choice researchers [4; 6] believe that these incentives are formed through negotiating rules and principles for monitoring the implementation of consensual agreements. The presence of such institutions increases the desire of the collaborator to take on and comply with obligations. Nevertheless, it should be noted that some rational choice researchers admitted the possible influence of cultural norms on the formation of trusting relationships.

The assumptions about the priority of rationality can be refuted by the following hypotheses. Thus, when a society with a high level of generalized trust is subjected to a strict regime of coercion, the individual trust impulse will weaken, which leads to the netting of collaborative practices. Likewise, trust and reliability may peak with weak oversight. I.e. with strict adherence to the rules, players trust primarily the legal system to prevent breaches of contracts, but they do not necessarily trust each other. Another controversial factor relates to the causal relationship between institutions and trust. Institutional rational choice theory predicts that trust is a consequence of the implementation of the right institutions, while social capital

theorists believe that the perception of structures by society occurs only after realizing the lack of trust to stimulate cooperation. Now let's take a closer look at the trusting factors from the stated concepts' view.

1.1. Rational Choice Theory and Institutional Design

As a rule, attempts to explain the formation of interpersonal political trust were based either on the concept of institutional rational choice or theories of social psychology. Both approaches view trust as a precursor to consensus building and collective action, although they differ as to the prerequisites for its emergence. Thus, institutional rational choice analyses trust as the result of evidence of the reliability of other parties with the requisite of specified institutional rules, while social psychology considers distrust to be an organic continuation of conflicts of beliefs, cognitive limitations, and concerns about the legitimacy of the policy-making process.

Assuming scientific progress by comparing and integrating the explanatory power of multiple theories, we will consider both traditions to identify significant trust variables in a collaborative setting. The trust decision is in most cases made based on information about the past behavior of the parties in identical circumstances, as well as incentives to adhere to agreements in the future. The latter affects whether the participants will keep to negotiate in good faith and fulfill their obligations or ultimately abandon them.

Institutional rational choice researchers [4] suggest that incentives to cooperate are shaped by the existence of rules govern negotiation. Institutional elements include transparency of the principles of accountability for the parties and monitoring mechanisms for ensuring that “consensual agreements are implemented” [4, p.137]. The presence of such institutions increases the desire of each of the participants to make reliable commitments. Thus, formalized rules for collective choice reduce the likelihood of misunderstandings regarding the negotiation process and the terms of the agreement. Monitoring rules assure that potential violators of an agreement are identified promptly, while principles of accountability increase the probability of punishment of exposed defectors. In sum, uniform institutional rules should help build trust and discourage anti-collaboration behavior, since, given strict adherence to the rules, players primarily trust the system to prevent contract breaches. However, they do not necessarily trust each other.

Nevertheless, the results of a study by W. Leach and P. Sabatier indicate only the presence of general decision-making rules is statistically significant for the collaboration, at least within the framework of the institutional trust model. Thus, the “level of trust is lower in partnerships have not decided on the principles of making a collective choice or have not agreed on their necessity” [11, p. 452]. Such data

support the rational choice hypothesis solely regarding the need to establish clear rules of the game that increase confidence in the ability of other participants to be responsible for fulfilling their obligations.

Except for institutional rules, an important factor in trust building for collaborations is the assessment of the parties' reliability. A good reputation and stability in the composition of the community lower the discount rate for each of the participants, increasing their willingness to bear the required costs to benefit from long-term cooperation in the future. There is less incentive for actors planning to leave the political arena to invest funds and efforts in building constructive working relationships.

Variables associated with a reputation as evidence of credibility include (1) the size of the partnership, i.e. the number of participants determined based on interview data and meeting minutes; (2) the percentage of stakeholders interested in continuing cooperation over the next five years; and (3) the percentage of passive observers whose participation is limited to "answering categorical questions" [13, p. 980]. One of the most obvious findings is that trust is higher among members planning to interact with other members of the partnership over the next 5 years. That's why collaborators may build trust by focusing on the length of the negotiation process. Nevertheless, gradual gradations in the success of the negotiations do not predict the formation of trust, although an outright fiasco and a broken relationship between partners do portend a preponderance towards distrust.

1.2. Social Psychology Theories

In the context of the reasons for the trust-building, supporters of social psychology focused on the structure of the advocacy coalition with its hierarchy of beliefs to assess the reliability of other parties through comparative studies between the primary political beliefs and secondary (resulting) positions. Since core ideological values are closely related to specific political disputes, supporting a "particular political pillar provides the foundation for trust or distrust" [16, p. 129]. The use of "heuristic reliability indicators is justified by limited time and computational constraints" [14, p. 567] of personal abilities to process and analyze information, which a priori complicates a systematic assessment of the past behavior of other participants in the collaboration and, consequently, the development of institutional incentives for cooperation.

Consistent with the cognitive dissonance literature, the principle of collaborative coalition building stipulates that preexisting beliefs have a major impact on filtering new data, especially "at the core of politics" [12, p. 440]. Differing interpretations of evidence breeds mistrust, as individuals who reach opposite conclusions on factual issues tend to question each other's motives or reasonableness. Political elites, who do not have a common set of perception filters,

tend to consider their opponents as ignorant persons, even relatively ones with unequivocal facts. The initial presence of conflicting points jeopardizes the potential chances of collaboration. So, disagreements over the hierarchy of priority issues are no less significant than disputes over whether the government should pursue liberal or conservative policies in regulating the economy.

Some researchers [9; 15] also attribute the frequency of contacts to the trust components, understood them as the cumulative set of interactions of each of the parties over a certain time. They argue that trust acquired in one social circle often extends to relationships outside it. I.e. it can be expected that the political elite participating in the same basketball team will show a higher level of trust towards their political opponents due to the extrapolation of narrowly focused trust to a more generalized level.

Nevertheless, W. Leach and P. Sabatier concluded that "variable of social networks density, measured as the number of voluntary associations with the participation of a political player with in the collaboration, does not correlate with the level of general trust in people or government officials" [11, p. 494]. However, it should be noted that other studies have not been able to confirm any relationships between the specified variables [13, p. 983].

Trying to explain the inconsistent results, J. Hibbing and E. Theiss-Morse suggest that volunteer groups "do too little for helping people to find democratic solutions of contradictory issues" [7, p. 147] because most groups are either structurally homogeneous or avoid controversial aspects, or encourage "trust in those you know personally" by producing distrust of "outsiders in the group" [4, p. 49].

P. Sabatier [11; 16] proposed another mechanism for analyzing exclusively the political elite, whose social networks are rather dense in comparison with the general public ones. Assuming close ties among the majority of stakeholders, joining a few more voluntary associations is expected to add several additional opportunities to build trust. That is, the positive impact of social networks on the generalized trust format can ultimately turn into a wide platform for the formation of a basic trust impulse. To explain the inverse dependence, it should be assumed that at the level of the politicum, the density of the network reflects the finer structure of social capital, as a result of which individuals do not have enough time or energy to develop strong trusting relationships with other members of the partnership. In other words, after the emergence of general trust platforms, the appearance of additional nodes in the social networks reduces the proportion of persons whom the individual relates with greater trust, that creates additional difficulties for collaboration.

Thus, consideration of social psychology theories and rational choice conception is inextricably linked to

the causal relationship between institutions and trust. Institutionalism implies trust follows the emergence of suitable institutions, while theorists of social capital believe that societies create controlling institutions only after finding out that only trust is insufficient to stimulate cooperation. Consequently, if institutions can be viewed both as predecessors of trust and as a society's response to distrust, then causation may be correlated in both a positive and a negative way. A positive correlation indicates the dominance of the rational choice mechanism, while a negative correlation gives preference to the social capital theory. The inconsistency of the results concerning some variables indicates the need to develop an integrated approach to the causes and assess the trust factors for initiating collaboration.

2. Collaboration: Situational Contexts for Developing a Compromise

Political scientists [3; 4; 8] have often taken an interest in patterns of individual behavior that diverge from assumptions about selfish rationality. Taking rational choice theory as a starting point for modeling political subjects' behavior, we can overestimate some institutional variables by borrowing the strong trust factors from cognitive psychology. Let's consider the potential integrative variables for building trust between the collaborative participants in more detail.

2.1. Choosing Relevant Variables

If we turn to the variable 'conflict of political beliefs', then the key elements of the personal politics' core, as well as the level of general trust, are difficult to change in a short time. Where distrust arises due to a disagreement over the hierarchy of political priorities, discussions should begin with a collaborative fact-finding and consensus-building on the chief points of the various issues. In this case, the facilitator may also draw the attention of the collaborators to the significance of productive communication. Restricting the participation of those with radical political views will have the added benefit of reducing group size, but may undermine "the perceived legitimacy of the process" [8, p. 446]. Ensuring broad participation for collaborative policymaking will be more successful when political issues are perceived to be of the highest priority and urgency.

In political practice, there is a standard argument when questions related to national security and crisis management should be exempt from the collective discussion due to their sensitivity, belonging to a narrow sphere of competence, or lack of time to find an adequate answer. However, even under these circumstances, opportunities for collaboration can be exploited. In policy areas with a high degree of ideological polarization, deep-seated moral, political, or ethnic conflicts, and high levels of mistrust among stakeholders, "collaborative policy development can be challenging" [1, p. 544].

The variation of political preferences represents the main reason for the loss of authority among the participants in the environment of polyvariant positions. When partners with various perspectives on the best solution to a problem come together to form a common agenda, areas of significant political disagreement invariably arise. On the contrary, a small political distance leads to more constructive dialogue and a willingness to reach a compromise solution. For example, supporters of socialist and liberal ideology may agree to introduce same-sex marriage, but at the same time will fight for a consistent economic policy.

Effective collaboration requires certainty about maintaining or changing the status quo of participants in certain policy areas. If we draw an analogy with coalition governments, then each side has the right to veto for blocking political changes disadvantageous to them. Consequently, a participant demonstrating a stable political course has a much more advantageous position than one who seeks to change the status quo developed over the years. Therefore, it should be assumed that the balance of power within the collaboration is shifting in favor of the parties promising to adhere to the current political standpoint, which increases their reliability in the eyes of opponents.

Variables of institutional design also include the correlation between trust and mutual political deadlock. The matters here are how viable the partners in the collaboration. While partnerships have little ability to limit the rights of their members to appeal decisions, the administrators of collective institutions may limit the paths of appeal, signaling their commitment to respecting decisions made by consensus within the collaboration. Although the deliberative nature of collaboration is intended to balance the hierarchy of power distribution, some researchers [15] points out the viability of the "iron law of oligarchy," even with this approach. The threat of over-loyalty (when a participant has a lot of close contacts with other political players) and the N-square law (as the number of ties increases, parties are at risk of suppressing their ability to actively participate in policy development) are also potential disadvantages for joint management projects.

The strongest correlates of trust from the standpoint of social psychology are the general confidence of the interested parties concerning the legitimacy of the decisions made on the basis of consensus and their confidence in the fairness of a particular process of cooperation, i.e. facilitators should periodically assess participants' feelings about the value of their views and tools for controlling negotiation outcomes. As we can see, the mere existence of procedural rules is not enough to build trust.

2.2. Tools for Assessing Collaborative Potential from the Trust Perspective

The primacy of the above-mentioned variables coincides with the assumptions of J. Hibbing and E. Theiss-Morse [7] that people's attitude to a particular institution is primarily determined by their satisfaction with its actions, but not by the track record of political points planned for implementation. Similar explanations can also be applied to the category of political space, i.e. the distance between the policies preferred by citizens and the activities carried out by the national government. Studies show that political space matters in the cognitive model of interpersonal trust, but only at the level of political values, not from the standpoint of the successful partnership in the actual conclusion of compromise agreements. In particular, trust decreases as the distance between the political values of each participant and the average values of other members of the collaboration increases. In other words, the socio-psychological emphasis on the norms of the negotiation process explains trust better than a rational emphasis on reasoned evidence of the reliability of the parties.

We can assume that the decision of the collaborators will reflect the weighted average of the ideal points of contact for each of the parties. Following the assumptions of L. Martin and J. Vanberg [13], let us assume that a representative of the pro-government structure submits a certain bill b_{min} for the consideration of interested parties, reflecting the power position. The expected political distance (D) between the content of the original draft law and the policy of the median side as a set of compromises between all stakeholders (b_{med}) is calculated using the formula:

$$D = || b_{med} - b_{min} ||$$

As the ideological distance increases, i.e. deviations from the median position of the participants within the collaboration, the initial proposal should be changed to bring it as close as possible to the point of compromise that satisfies the majority of the participants in the negotiations.

Now let us turn to the model of coalition compromise proposed by L. Martin and J. Vanberg [13, p.994], which, in our opinion, applies to the conditions of collaboration. In this context, the category 'compromise' implies a balanced average position of all negotiators. Let the institute of collaboration C consist of n interested parties. The ideal compromise point j concerning a one-dimensional political space is represented as $p_j \geq 0$, indexed in such a way that $p_1 \leq p_2 \leq \dots \leq p_c$. The compromise weight is determined by the expression $w_j \in (0, 1)$, where $\sum_{j \in C} w_j = 1$. The joint development of a CP policy corresponding to the relative weight of the parties is defined by the expression:

$$CP = \sum_{j \in C} w_j p_j$$

Since the distance between the final decision and the submitted one increases as the pro-government structures move away from other interested parties, additional actions are required to bring the introduced draft law in line with the political expectations of opponents. Empirical testing of the result shows the dependence of collaborative policymaking on the weight of each of the negotiators. According to one alternative approach, "the trade-off is equal to the weighted average position of the collaborating partners" [13, p. 994]. Thus, joint policy development is the sum of the weighted attitudes of all stakeholders.

However, the presented equation, focusing on political preferences, overlooks one of the elements of trust within the collaboration, namely the experience of the parties regarding the formation of partnerships. To reflect the dynamic aspect of trust, it is advisable to use the formula proposed by C. Schultz [15, p. 31]:

$$V_{t+1} = v(T_{s,x,t}, O_{s,x,t}, E_{s,x,t}), \text{ where}$$

the collaboration partner's trust V is determined by the trust function v for the principal T , the trust object O , and the environment E by the situation s and the previous experience of cooperation x up to time t .

The integration of various elements of trust is intended to reflect the behavior of the trustee to evaluate meaningful variables in any situational context, depending on the experience of previous transactions. Since the range of functions is not limited to positive values, the trust equation can account for an increase, decrease, or a constant level of trust development from t to $t + 1$. The presented trust equation expands the trade-off model by adding a personalized aspect of trust impulse development. It should be noted that this equation of political trust needs to expand the range of variables regarding the object and the environment of trust, including such elements as incentives for cooperation, legitimacy of the collaboration process, etc.

Consequently, the effect of the political distance between, for example, the problematic pro-government position and the compromise one of the other participants within the collaboration is positive and statistically significant. According to L. Martin and J. Vanberg [13], differences in political values do not have a significant impact on future amendments to the draft law, regardless of the status of the participants on the partnership. This means that the process of reviewing policy options itself is solely a tool for building partnerships and not for raising political doubts. As the ideological distance among the collaborators increases, the initial interpretation of the political decision must change.

Conclusion. The globalization of political issues (the coronavirus pandemic, natural disasters, the risk of terrorist attacks, and global warming) leads to the fact that traditional models of policy development

and implementation do not produce predictable results. Naturally, a lot of countries have an established system of public hearings convened by parliamentary committees to collect information, exchange experiences and opinions between government bodies, stakeholders, think tanks, and the general public. The classical model of negotiation, when each side yields one or more political positions to reach a compromise agreement, is usually associated with the adoption of socially suboptimal decisions for all negotiators. An approach based on taking into account personal interests, when the parties agree to invest time and energy in developing alternative solutions that reflect not only their interests but also the preferences of opponents, is potentially more promising. Unsurprisingly, the past two decades have seen explosive growth in collaborative governance research [1; 2; 5]; moreover, it has recently been suggested that co-governance may spur legislative innovations [11; 17]. Effective collaboration with due consideration of mutual interests is impossible without public disclosure of information about the participants' priorities for further activity on political proposals that can satisfy all players. This condition presupposes a high level of trust among partners within the collaboration, as well as the involvement of a weighty theoretical and empirical base to explain the reasons for its formation.

One of the strategies for implementing and evaluating collaboration is the development of an integrative trust model through the synthesis of institutional and socio-psychological variables. For example, researchers may try to rank the range of political situations when rationality or psychological factors dominate. Some studies show that the social psychology model is especially useful in the case of political decision-making through lengthy negotiations in the presence of differences of opinion, values, and procedures. However, monitoring and enforcement mechanisms are difficult or impossible to create in the case of, for example, negotiations between autonomous and highly heterogeneous stakeholders.

Rationality may prevail in situations where it is easier to calculate the likelihood of fraud, or when interested parties protect direct financial interests as a result of negotiations. Confirmation of this statement would be consistent with the observations of other experts that it is personal interests determine the political preferences of citizens, when the personal costs and benefits are especially obvious or quite significant. Further research will be required to test these assumptions about the rational and psychological roots of trust among political elites.

It should be noted this article does not take into account the influence of the 'devil's shift' factor [17], which remains an important aspect of the distrust syndrome among political elites, presenting the perception of the imbalance of power by the participants within the collaboration. In the case of an accurate

perception of the powers' distribution, facilitators should pay particular attention to building trust among politically weaker parties. If the imbalance of power is perceived and exaggerated, mediators may develop a series of exercises to accurately assess the degree of influence of each of the participants in the partnership, choosing the best alternative. One of the goals of establishing rules for consensus-based decision making is precisely the need to equalize the balance of power within the partnership itself, but a separate article should be devoted to this variable.

Consequently, a shift from formal decision-making institutions to collaborative policymaking can help policy implementation theory break out of the narrow analytical frameworks created by targeted teams of officials and take a broader and holistic view of both stakeholder engagement and implementation of current political aspects.

REFERENCES:

1. Ansell, C. and Gash, A. (2008) Collaborative Governance in Theory and Practice, *Journal of Public Administration Research and Theory*, Vol. 18, No. 4, pp. 543–71.
2. Ansell, C., Sørensen, E., & Torfing, J. (2017) Improving Policy Implementation through Collaborative Policymaking, *Policy and Politics*, Vol. 45, No. 3, pp. 467–486.
3. Cairney, P. and Kwiatkowski, R. (2017) How to Communicate Effectively with Policymakers: Combine Insights from Psychology and Policy Studies, *Palgrave Communications*, Vol. 3, No. 37 <https://www.nature.com/articles/s41599-017-0046-8>
4. Cook, Karen S., Hardin R., and Levi M. (2005) *Cooperation Without Trust?* New York: Russell Sage
5. Emerson, K., Nabatchi, T., and Balogh, S. (2012) An Integrative Framework for Collaborative Governance, *Journal of Public Administration Research and Theory*, Vol. 22, No. 1, pp. 1–29.
6. Haidt, J. (2001) The Emotional Dog and Its Rational Tail, *Psychological Review*, Vol. 108, No. 4, pp. 814–834.
7. Hibbing, John R., and Theiss-Morse E. (2001) Process Preferences and American Politics: What the People Want Government to Be, *American Political Science Review*, Vol. 95 (March), pp. 145–53.
8. Ingold, K., Fischer, M. and Cairney, P. (2017) Drivers for Policy Agreement in Nascent Subsystems: An Application of the Advocacy Coalition Framework to Fracking Policy in Switzerland and the UK', *Policy Studies Journal*, Vol. 45, No. 3, pp. 442–463
9. Koebele, E. (2019a) Cross-Coalition Coordination in Collaborative Environmental Governance Processes, *Policy Studies Journal*, Early View doi: 10.1111/psj.12306
10. Koebele, E. (2019b) Integrating Collaborative Governance Theory with the Advocacy Coalition Framework, *Journal of Public Policy*, Vol. 39, No. 1, pp. 35–64.
11. Leach, W. and Sabatier, P. (2005) To Trust an Adversary: Integrating Rational and Psychological Models of Collaborative Policymaking, *American Political Science Review*, Vol. 99, No. 4, pp. 491–503.

12. Lewicki, R. J., McAllister, D. J. and Bies, R. J. (1998). Trust and Distrust: New Relationship and Realities, *Academy of Management Review*. Vol. 23, No. 3, pp. 438–458.

13. Martin, L. W., Vanberg G. (2014) Parties and Policymaking in Multiparty Governments: The Legislative Median, Ministerial Autonomy, and the Coalition Compromise *American Journal of Political Science*, Vol. 58, No. 4, pp. 979–996.

14. Schermann, K. and Ennser-Jedenastik L. (2014) Coalition Policymaking under Constraints: Examining the Role of Preferences and Institutions, *West European Politics*, Vol. 37, No. 3, pp. 564–583.

15. Schultz, C. (2006) October A Trust Framework Model for Situational Contexts. In *Proceedings of the 2006 International Conference on Privacy, Security and Trust: Bridge the Gap Between PST Technologies and Business Services* (p. 50). ACM

16. Swann, W. and Kim, S. (2018) Practical Prescriptions for Governing Fragmented Governments, *Policy and Politics*, Vol. 46, No. 2, pp. 273–92.

17. Weible, C., Sabatier, P. and McQueen, K. (2009) Themes and Variations: Taking Stock of the Advocacy Coalition Framework, *Policy Studies Journal*, Vol. 37, No. 1, pp. 121–41.

Колабораційне політичне управління: чинники довіри в мультиполітичному середовищі

Сичова Анастасія Олександрівна

кандидат політичних наук, докторант
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
просп. Незалежності, 6, Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-0273-8469

У статті аналізуються особливості формування колабораційної політики з позиції політичної довіри. Незважаючи на існування громадських слухань, традиційна модель політичного менеджменту все частіше визнається такою, що не відповідає потребам сучасного суспільства. Колаборація позиціонується як альтернативний варіант пошуку та реалізації оптимального вирішення актуальної проблеми із залученням усіх зацікавлених сторін. Ідея багатостороннього співробітництва передбачає формування цілісної моделі довірчих відносин шляхом синтезу статично значущих змінних з інституційної та психологічної традиції. Йдеться про інструменти моніторингу, оцінки надійності сторін, політичної дистанції, стимулів для подальшої співпраці, а також легітимності самого процесу співпраці. Колаборація в контексті ухвалення політичних рішень презентує один із альтернативних типів розробки політики, тоді як рівень довіри між учасниками є як інструментальною метою, так і умовою успіху зазначеного підходу. Розуміння принципів побудови довіри між різними, але рівноправними політичними акторами сприятиме досягненню консенсусу щодо спірних питань, незалежно від політичних уподобань. Авторка проаналізувала механізми формування довіри з позицій теорії раціонального вибору та концепцій соціальної психології для виявлення чинників політичної довіри в ситуаційних контекстах розробки політики. У статті наводяться сильні та слабкі кореляти кожного з підходів для вироблення аналітичної структури колабораційної платформи. Авторка також наводить формули розрахунків ідеологічної близькості опонентів, які дозволяють припустити рівень потенційної довіри між партнерами за інтерактивним майданчиком.

Ключові слова: довіра, колаборація, колабораційне управління, інституціоналізм, соціальна психологія.

Регіональні та глобальні напрямки в зовнішній політиці України

УДК 327.8

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.9>

Соколовська Ольга Миколаївна
аспірантка кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-5300-576X

Сучасний період характеризується прискоренням, але неоднозначним та суперечливим розвитком процесів взаємозалежності та взаємопов'язаності всіх сфер життя світової спільноти. Саме з цього часу проблеми світу почали розглядатися крізь призму глобального або регіонального. Весь цей час ми спостерігали як ці явища впливали на перспективи зовнішньої політики України, вивчали нові ризики сучасності.

Значимість проблем зовнішньої політики безпосередньо пов'язана з системою суверенності держав і залежить від їх характеристик і показників розвитку. Наукове пізнання процесів, політичних явищ, що відбуваються в міжнародному житті, суб'єктів міжнародного життя та їх діяльності характеризується різноманітністю підходів, крайньою складністю об'єктів дослідження, неоднозначністю поняттєво-категоріального апарату та практично необмеженою можливістю вибору використовуваних методів та засобів теоретичного знання. На сьогодні відбувається зміщення сфер безпеки та зовнішньої політики, що обумовлюється тим, що будь-який громадянин турбується про свою безпеку та очікує від держави, її зовнішньої політики, конкретних заходів, які її забезпечують. Зовнішня політика держави в майбутньому безпосередньо залежить від таких показників як: територія, економічний розвиток, політичний устрій, соціальний розвиток, військова міць, рівень промисловості тощо. Тобто саме від змінних, які використовуються на державному рівні аналізу зовнішньої політики держави. Очевидно, що відносно невелике коло держав у світі здатні забезпечити збалансованість у питаннях державного розвитку.

Сполучення глобального і регіонального рівнів світової політичної практики завжди було одним з найбільш суперечливих моментів в політичній теорії. Більшість дослідників, які аналізували зовнішню політику, або зосередилися виключно на глобальних світових політичних процесах, фактично ігноруючи регіональну специфіку, або зосередили свою увагу лише на вивченні конкретного регіону, що призводило до недооцінки глобального системного контексту. Тому, сьогодні очевидно є важливість і необхідність нових підходів для дослідження цілісної картини світу, де і глобальний, і регіональний аспекти отримали б однакову увагу в аспекті аналізу зовнішньої політики. Це стосується й України.

Ключові слова: зовнішня політика, Україна, політичний процес, глобальний напрямок в політиці, регіональні союзи.

Вступ. Початок широкомасштабного вторгнення став точкою відліку нового етапу розвитку зовнішньої політики України, це етап супротиву та боротьби з російською агресією. Зміни в зовнішній політиці нашої країни, створення альянсів та визначення напрямків співпраці – потрібно визначити, виходячи з головної тези – перемога України. Потрібно розуміти, що у разі поразки Україну буде знищено. І саме ці аспекти повинні бути покладені в усі рішення, які приймаються на рівні зовнішньої політики. Особливо це стосується її глобального та регіонального напрямків. Подальший розвиток подій вимагає прогресу на різних рівнях партнерства – як на регіональному, так і на глобальному. Це вимагатиме від України та політичних лідерів країн-партнерів стратегічного бачення та сміливості задля посилення подальшої координації політики, покращення та прискорення процесів прийняття рішень.

Мета та завдання. Метою статті є визначення регіональних та глобальних напрямків в зовнішній політиці України.

Методи дослідження. Було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів, які у сукупності забезпечують цілісність

гуманітарного знання. Аналіз політики, що застосовується при вирішенні питань адаптації України до нових умов з урахуванням її інтересів та стратегії розвитку партнерства з основними зовнішньополітичними партнерами, вимагає враховувати сукупність економічних, соціальних, культурних, історичних та психологічних факторів. Оцінюючи роль і місце України в світовій політиці було використано культурний, цивілізаційний та глобалізаційний виміри.

Вибір регіональних напрямків зовнішньої політики України на обрання моделі політичної поведінки України стає актуальним на основі здійснення стратегічного позиціонування нашої країни. Регіональний напрямок розвитку зовнішньої політики України вже досить довгий час розглядається в межах Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), участі в Раді Північноатлантичного співробітництва та Північноатлантичної асамблеї, розвитку контактів з Радою Європи (РЕ) та іншими європейськими структурами.

Відповідно до пункту 188 «Стратегії про зовнішньополітичну діяльність» Рада Європи, ОБСЄ та їх парламентські органи є «ключовими регіональними форматами для об'єктивного інформування міжна-

родної спільноти щодо вчинення Російською Федерацією злочину агресії проти України та подальшої консолідації підтримки і збереження міжнародного тиску на державу-агресора» [6].

Головний напрямок співпраці з Радою Європи – це подальша розбудова України, проведення реформ у напрямку демократії та верховенства права. Рада Європи виступає як авторитет в галузі стандартів законодавства щодо демократичних реформ, прав людини, правових стандартів у сфері демократії для всіх країн-членів.

Важливим моментом, про який йдеться в пункті 191 Стратегії, є те, Україна буде намагатися побороти кризу недовіру до Ради Європи, яка виникла, коли делегація Російської Федерації повернулася до ПАРЄ. І як вказується у пункті 192 «Україна обстоюватиме позицію щодо досягнення нової якості ОБСЄ в ефективному реагуванні на сучасні виклики та загрози європейській безпеці у військово-політичному, економіко-екологічному та людському вимірах, сприятиме зміцненню принципів верховенства права і прав людини на всьому просторі ОБСЄ» [6]. Слід активніше залучати та розширювати участь ОБСЄ до процесу допомоги Україні в російсько-українській війні та зміцнювати потенціал ОБСЄ в якості майданчику для здійснення політичного діалогу.

Загальною метою участі України в регіональному форматі та ініціативах – є підтримка сталих та міцних відносин на засадах добросусідства. Це дасть можливість встановити відповідні формати безпечного середовища та економічного розвитку. Наприклад, розвиток партнерства в форматі Веймарського трикутника (ВЗ + Україна) – «сприятиме залученню потенціалу цього об'єднання до вирішення пріоритетних завдань зовнішньої політики і внутрішніх перетворень у державі» [6]. В рамках регіональної безпеки «важливим є долучення до формату Бухарестська дев'ятка – об'єднання держав Центральної та Східної Європи – держав – членів НАТО» [6]. Економічні інтереси та бажання стати «частиною інфраструктурної та енергетичної мережі ЄС» можуть бути задоволені приєднанням до ініціативи «Тримор'я».

Окрема в Стратегії виділяється напрямок Дунайського регіону, який є важливим з позиції Активізація участі в реалізації Стратегії Європейського Союзу.

Вишеградська група також на повісті дня, взаємодія повинна бути посилена. Метою є «вивчення багатого досвіду європейської та євроатлантичної інтеграції Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини та Чеської Республіки, підвищення рівня обороноздатності у Центрально-Східній Європі, відновлена участь у співробітництві в рамках Бойової тактичної групи ЄС, сформованої державами Вишеградської групи, а також розширено співпрацю щодо реалізації спільних освітніх

та гуманітарних проектів, що сприятиме розвитку міжлюдських контактів» [6].

Зараз активно розвивається тактика малих альянсів, яка посилює регіональне співробітництво, «адже наразі Україна вибудовує фактично заново позиціонування у світі... і це актив української дипломатії». Тут слід сказати про «Люблінський трикутник (Україна, Польща, Литва) та Асоційоване тріо (Україна, Республіка Молдова, Грузія), які були ініційовані саме з Києва» [1]. Маємо також, формат Квадрига, який був створений у форматі «2+2 на рівні міністрів закордонних справ і міністрів оборони України й Туреччини» [4].

Формат «Люблінського трикутника» ґрунтується на «традиціях та історичних зв'язках трьох країн, коріння яких сягає глибини багатьох сторіч. Він є важливим механізмом зміцнення Центральної Європи та сприяння європейській і євроатлантичній інтеграції України» [3]. Спільна декларація підкреслює важливу роль, яку «Україна, Польща та Литва відіграють у Центральній Європі та світі. Ці країни усвідомлюють переваги подальшого посилення політичних, економічних, інфраструктурних, безпекових, оборонних та культурних зв'язків між своїми країнами у сучасному світі» [5]. Важливо, що всі країни Люблінського трикутника «підтримують відновлення територіальної цілісності України у міжнародно визнаних кордонах та закликають до припинення російської агресії проти нашої держави. Вони також підтримують надання Україні статусу партнера із розширеними можливостями НАТО та заявляють, що надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО є наступним необхідним кроком у цьому напрямі» [5]. Така активна взаємодія «має вимір Парламентської асамблеї Польща-Литва-Україна, а також спільний військовий підрозділ - Українсько-польсько-литовську бригаду» [3]. Люблінський трикутник підкреслює «важливість інтенсифікації взаємодії між Європейським Союзом, Північноатлантичним альянсом та Східним партнерством та приділяє особливу увагу розвитку Ініціативи Трьох Морів. Країни формату підтримують співпрацю України з Тримор'ям та іншими регіональними форматами взаємодії» [5].

До формату малих альянсів можна додати ініціативу створення міжнародного формату – співробітництва Україна-Польща-Велика Британія (2022). Це «військово-політичний формат тристоронньої співпраці Великої Британії, Польщі та України для протидії російській загрозі та спільної роботи заради європейської безпеки. З ініціативою такої тристоронньої співпраці виступила Україна у жовтні 2021 року» [2]. Але зараз маємо гальмування руху цього формату на офіційному рівні. Незважаючи на відсутність офіційного закріплення даного формату – він де факто працює, про що свідчить зустріч міністрів закордонних справ України, Польщі й Британії у Нью-Йорку під час участі

у Генасамблеї ООН. Сторони «зустрілися у тристоронньому форматі та скоординували кроки для протидії російській агресії з огляду на рішення путіна про часткову мобілізацію» [7].

«Стратегія зовнішньополітичної діяльності України» визначає напрямок партнерства в рамках ГУАМ. Тут важливими є «посилення економічного, транспортного, митного співробітництва, боротьби з нелегальною торгівлею та організованою злочинністю. Розвиткові співпраці сприятиме створення нових та активізація чинних форматів ГУАМ+» [6].

Планується подальша співпраця в чорноморських регіональних організаціях (конвенційних органах): «Організація Чорноморського Економічного Співробітництва та Комісія по захисту морського середовища Чорного моря – створює додаткові можливості для обстоювання національних інтересів, протидії дипломатичним впливам та пропаганді російської федерації» [6].

Загалом, можна зробити висновок про подальший розвиток малих альянсів в аспекті регіональних ініціативи в зовнішній політиці України. Активність в діяльності в таких форматах, на мою думку, підсилює можливість членства України у більш великих союзах – наприклад, ЄС та НАТО.

В цілому, спостерігаємо активність на тлі створення регіонального партнерства, нових домовленостей та альянсів. Такий розвиток партнерства є продуктивним та дає можливість вирішення більш конкретних завдань на регіональному та локальному рівнях, що є важливим для України.

Глобальний вимір зовнішньої політики будь-якої країни проявляється в процесах щодо взаємодії з ключовими глобальними гравцями та міжнародними структурами. Одним з головним питань, яке виникає, коли Україна приймає участь в глобальних процесах сучасного політичного світу – це є визначення впливу цих процесів на рівень підтримки та збереження власних національних інтересів України.

Відповідно до «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» «невід'ємним чинником утвердження України як відповідального, передбачуваного і надійного міжнародного партнера є її активна та ініціативна участь у міжнародних організаціях, договірних (конвенційних) органах, багатосторонніх міжнародних ініціативах» [6]. Цей напрямок є «важливим елементом захисту і просування національних інтересів України, її участі у розбудові міжнародної архітектури безпеки і співробітництва, вирішенні глобальних і регіональних проблем та розв'язанні широкого спектра зовнішньополітичних завдань, насамперед відновлення територіальної цілісності України та притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії» [6].

Відповідно до пункту 167 Стратегії «багатостороннє співробітництво має здійснюватися

з додержанням принципів міжнародного права, зокрема щодо сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Україна виходить з того, що реалізація цілей міжнародних організацій, насамперед ООН, Ради Європи, ОБСЄ, може бути ефективною лише тоді, коли зобов'язання (стандарт, цінності), розроблені в рамках міжнародних організацій, неухильно дотримуються та добросовісно виконуються всіма без винятку державами-членами» [6]. ООН на сьогодні є організацією, яка має мандат з великої кількості питань міжнародного порядку денного. Війна в Україні привернула увагу до ролі ООН і поставила низку запитань про те, що організація робить у країні для реагування, дії Ради Безпеки, чи може ООН ізолювати Росію, чи існують якісь варіанти підтримання миру, що станеться, якщо буде досягнуто врегулювання, і чи буде якась відповідальність за ймовірні військові злочини.

Стратегія зовнішньоекономічної діяльності визначає, що в рамках членства в Раді ООН з прав людини послідовно повинні просуватися «ініціативи щодо захисту прав людини у глобальному вимірі, зокрема у сфері превенції їх порушень» [6].

Загалом, Україна ставить своїм завданням подальшу підтримку та співпрацю «з державами-партнерами щодо реалізації ініціатив, спрямованих на реформування, зміцнення та підвищення ефективності діяльності міжнародних організацій, зокрема з метою недопущення зловживання консенсусними процедурами ухвалення рішень та правом вето» [6] та буде продовжувати роботу в рамках ООН, зберігаючи як традиційні форми, так і намагатися залучити ООН до вирішення актуальних проблем, зокрема до реалізації рішень щодо припинення дій РФ щодо України. Безпосередньо це стосується діяльності у напрямку захисту прав людини та притягнення росії до міжнародно-правової відповідальності.

Крім того, передбачається залучення ООН, Ради Європи, ОБСЄ, ЮНЕСКО до функції моніторингу ситуації на тимчасово окупованих територіях, для реалізації рамкових програм партнерства Уряду України з ООН та планів гуманітарного реагування для України; до запобігання майбутнім глобальним кризам і можливим пандеміям; до загальних цілей Сталого розвитку. Актуальним залишається «звернення України до Організації Об'єднаних Націй про розгортання на тимчасово окупованих територіях міжнародної операції з підтримання миру і безпеки» [6].

Глобальний рівень зовнішньої політики України проявляється в діяльності нашої держави у напрямку участі в «міжнародних режимах нерозповсюдження зброї масового знищення і засобів її доставки та контролю над озброєннями, підтримуватиме зусилля щодо їх зміцнення, дотримання санкцій, застосованих Радою Безпеки ООН, та боротьби з тероризмом у всіх його проявах» [6].

Важливим напрямком участі України в глобальних політичних процесах є «розширення представництва України у керівних і робочих органах, секретаріатах міжнародних організацій та конвенційних органів, зокрема через розвиток системи секондменту, сприятиме розширенню можливостей та посиленню ролі держави у розв'язанні проблем глобального та регіонального характеру» [6].

ЄС виступає сьогодні одним з провідних глобальних суб'єктів у сфері захисту прав людини, політики розвитку, запобігання кліматичним змінам. Європейський зелений курс формує нову економічну парадигму в Європі, змінюючи традиційні підходи до виробництва і розвитку економіки та водночас перетворюючи континент на кліматично нейтральний через мінімізацію використання викопних видів палива, зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, що в результаті покращить здоров'я та якість життя людей.

Результати. Зовнішня політика зазнала значних змін за останні роки, які були представлені в оновленій «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України», в «Стратегії національної безпеки України». За цей час відбулися активні євроінтеграційні процеси, що безумовно сприяє нашому об'єднанню та виключає навіть розгляд питання про розвиток східного вектору в стратегічній перспективі України. Україна зараз буде своє майбутнє на європейських цінностях та стратегічний «багатовекторний» напрямок знятий з порядку денного. Наша країна продовжує впроваджувати реформи у напрямку євроінтеграції та розвиває співробітництво з ЄС у різних напрямках. Україна тримає захист ЄС та прийняла всю агресію на себе, тому наша країна має виключене місце в процесі євроінтеграції. Напрямок членства в ЄС вимагає перегляду та коригуванню порядку денного регіональної інтеграції, для пропозицій щодо оновлених перспектив для країн-кандидатів, а також для ширшого кола країн-сусідів. Україні слід застосовувати всі можливі ресурси, які необхідні для демонстрації нашої прихильності до глобальних і регіональних програм.

На регіональному рівні спостерігаємо тенденції автономізації регіональних держав. Мова про посилення таких країн, яке виникає на фоні деякого розмивання впливу глобальних гравців на світовий політичний процес. Російсько-українська війна, зміни у світовому порядку надали регіональним країнам можливість більш активно та самостійно приймати участь не тільки в регіональних, а й у світових процесах.

Висновки. Зараз маємо партнерство та співпрацю з регіональними та глобальними партнерами, які підтримують нас у боротьбі та надають допомогу в рамках домовленостей. І тут важливим є визначення критеріїв для створення партнерства. Особливо це стосується ознак стратегіч-

ного партнерства. Необхідним є виважений аналіз подальших перспектив зовнішньої політики України в аспекті Стратегії з урахуванням російсько-української війни та зміною (перереформатуванням) світового політичного порядку. Мова про нові домовленості, можливі союзи, співпрацю з новими партнерами і т.п.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брайлян Є. (2022) Менше офіційності, але більше надійності: безпекові союзи сучасності та Україна. Інформаційне агентство АрміяInform, 2022, <https://armyinform.com.ua/2022/02/23/menshe-oficijnosti-ale-bilshe-nadijnosti-bezpekovi-soyuzu-suchasnosti-ta-ukrayina/>
2. Гуйван О. (2022) Союз України, Польщі й Великої Британії формально пригальмовано, однак він працює на практиці. Суспільне, новини, 01.08.2022. <https://suspilne.media/266571-souz-ukraini-polsi-j-velikoi-britanii-formalno-prigalmovano-odnak-vin-pracue-na-praktici-pristajko/>
3. Кулеба, Чапутович і Лінкявичюс започаткували Люблінський трикутник – новий формат України, Польщі та Литви (2022) / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kuleba-chaputovich-i-linkyavichyuszapochatkuvali-lyublinskij-trikutnik-novij-format-ukrayini-polshchi-ta-litvi>
4. Назарчук І. (2022) Українсько-турецька «квадрига»: взаємодія Києва та Анкари перед загрозою Москви. Радіо Свобода, 2022. <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinsko-turetska-kvadryha-moskva/31686318.html>
5. Спільна декларація міністрів закордонних справ України, Республіки Польща та Литовської Республіки щодо заснування «Люблінського трикутника». Міністерство закордонних справ України, опубліковано 28 липня 2020 року. Урядовий портал.
6. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України. Затверджено Указом Президента України №448/2021 від 30 липня 2021 року <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>
7. Україна, Польща й Британія у форматі тристороннього альянсу обговорили протидію російській агресії (2022). Європейська правда, 22 вересня. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/22/7147276/>

REFERENCES:

1. Brailian Ye. (2022) *Menshe ofitsiinosti, ale bilshe nadiinosti: bezpekovi soiuzu suchasnosti ta Ukraina* [Less formality, but more reliability: contemporary security alliances and Ukraine]. *Informatsiine ahentstvo ArmiiaInform*, 2022, <https://armyinform.com.ua/2022/02/23/menshe-oficijnosti-ale-bilshe-nadijnosti-bezpekovi-soyuzu-suchasnosti-ta-ukrayina/>
2. Huivan O. (2022) *Soiuz Ukrainy, Polshchi y Velykoi Brytanii formalno pryhalmovano, odnak vin pratsiuie na praktysi* [The Union of Ukraine, Poland and Great Britain is formally inhibited, but it works in practice]. *Suspilne, novyny*, 01.08.2022. <https://suspilne.media/266571-souz-ukraini-polsi-j-velikoi-britanii-formalno-prigalmovano-odnak-vin-pracue-na-praktici-pristajko/>

3. Kuleba, Chaputovych i Linkiavichius zapochatkuvaly Liublinskyi trykutnyk – novyi format Ukrainy, Polshchi ta Lytvy [Kuleba, Chaputovych and Linkevičius started the Lublin triangle – a new format of Ukraine, Poland and Lithuania] (2022) / Uriadovyi portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kuleba-chaputovich-i-linkyavichyuszapochatkuvali-lyublinskij-trikutnik-novij-format-ukrayini-polshchi-ta-litvi>

4. Nazarchuk I. (2022) Ukrainsko-turetska «kvadryha»: vzaiemodiia Kyieva ta Ankary pered zahrozoiu Moskvu [Ukrainian-Turkish «quadriga»: the interaction of Kyiv and Ankara in the face of the threat of Moscow]. Radio Svoboda, 2022. <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinsko-turetska-kvadryha-moskva/31686318.html>

5. Spilna deklaratsiia ministriv zakordonnykh sprav Ukrainy, Respubliky Polshcha ta Lytovskoi Respubliky shchodo zasnuvannia «Liublinskoho

trykutnyka» [Joint declaration of the Ministers of Foreign Affairs of Ukraine, the Republic of Poland and the Republic of Lithuania regarding the establishment of the «Lublin Triangle»]. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy, opublikovano 28 lypnia 2020 roku. Uriadovyi portal.

6. Stratehiia zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy [Strategy of Ukraine's foreign policy activity]. Zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy #448/2021 vid 30 lypnia 2021 roku <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>

7. Ukraina, Polshcha y Brytaniia u formati trystoronnoho alianсу obhovoryly protydiu rosiiskii ahresii {Ukraine, Poland and Great Britain in the format of a tripartite alliance discussed countering Russian aggression} (2022). Yevropeiska pravda, 22 veresnia. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/22/7147276/>

Regional and global directions in the foreign policy of Ukraine

Sokolovska Olga Mykolayivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science

Odesa National University named after I. I. Mechnikov

French Boulevard, 24/26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5300-576X

The modern period is characterized by an accelerated, but ambiguous and contradictory development of the processes of interdependence and interdependence of all spheres of life of the world community. It was from this time that the problems of the world began to be considered through the prism of global or regional. All this time, we observed how these phenomena affected the prospects of Ukraine's foreign policy, studied new risks of modernity. The significance of foreign policy problems is directly related to the system of state sovereignty and depends on their characteristics and development indicators. Scientific knowledge of processes, political phenomena occurring in international life, subjects of international life and their activities is characterized by a variety of approaches, the extreme complexity of research objects, the ambiguity of the conceptual-categorical apparatus and the practically unlimited possibility of choosing the used methods and means of theoretical knowledge. Today, there is a confusion between the spheres of security and foreign policy, which is caused by the fact that any citizen is concerned about his security and expects the state, its foreign policy, and specific measures to ensure it. The foreign policy of the state in the future directly depends on such indicators as: territory, economic development, political system, social development, military power, level of industry, etc. That is, precisely from the variables that are used at the state level of analysis of the state's foreign policy. It is obvious that a relatively small number of states in the world are able to ensure balance in matters of state development. That is why various global and regional processes are already emerging in the world, which move the world.

The combination of global and regional levels of world political practice has always been one of the most controversial points in political theory. Most researchers who analyzed foreign policy either focused exclusively on global world political processes, effectively ignoring regional specifics, or focused their attention only on the study of a specific region, which led to an underestimation of the global systemic context. Therefore, today the importance and necessity of new approaches for researching a holistic picture of the world, where both global and regional aspects would receive equal attention in the aspect of foreign policy analysis, is obvious. This also applies to Ukraine.

Key words: foreign policy, Ukraine, political process, global trend in politics, regional unions.

Чупрін Роман В'ячеславович

Трансформації виборчих систем в країнах Європи у 1992–2022 роках: кількісна методика вимірювання

УДК 324+342.8
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.10>

Чупрін Роман В'ячеславович
кандидат політичних наук, доцент,
докторант кафедри соціології
та політології

Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68-и Десантників, 10,
Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0002-9085-547X

Вдосконалення виборчої системи України потребує врахування і розуміння досвіду змін у виборчих системах інших європейських країн. У статті досліджується процес трансформації виборчих систем в країнах Європи в 1992–2022 рр. Автор визначає тенденції змін виборчих систем, що застосовувалися або застосовуються для формування національних парламентів (для двопалатних парламентів – їх нижніх палат). В якості трансформації виборчої системи розглядаються виключно такі її зміни, які ведуть до зміни типу виборчої системи. Для проведення дослідження використовуються відомості відкритої бази даних Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам.

Традиційні методи кількісних досліджень виборчих систем переважно передбачають використання регресійного аналізу та кореляції, які вимагають наявності значної кількості досліджуваних випадків. Натомість завершені випадки трансформацій виборчих систем є скоріше рідкісним явищем. З огляду на це, для аналізу та оцінки тенденцій трансформацій виборчих систем автором був використаний мережевий підхід.

Загалом було виявлено 23 завершені трансформації виборчих систем, які мали місце в 11 країнах Європи. Основна частка трансформацій припадає на країни колишнього соціалістичного табору. В результаті проведеного аналізу встановлено, що в трансформаційних процесах були задіяні виборчі системи лише п'яти типів: система відносної більшості в одномандатних округах, система абсолютної більшості в одномандатних округах, змішана зв'язана виборча система, змішана незв'язана виборча система та пропорційна виборча система партійних списків. Характерною тенденцією є те, що 16 з 23 переходів відбувалися між змішаними та пропорційними виборчими системами.

Кількісне оцінювання тенденцій трансформаційних процесів через визначення нормалізованого ступеня престижності виборчої системи дозволило встановити, що його найвищі показники мають пропорційна система партійних списків та змішана незв'язана виборча система. Натомість серед сімей виборчих систем найнижчий нормалізований ступінь престижності має сім'я мажоритарних виборчих систем.

Ключові слова: вибори, виборча система, трансформація виборчої системи, мажоритарна виборча система, пропорційна виборча система, змішана виборча система.

Вступ. Проблема трансформації виборчих систем може вважатися однією з центральних у всій сучасній політичній науці, оскільки в умовах демократичного врядування саме виборча система визначає реальні умови здійснення народовладдя та забезпечує легітимізацію політичного режиму. Пошуки оптимальних варіантів виборчих систем для використання у конкретних історичних умовах відкривають широкі можливості для застосування політологічної теорії на практиці. Особливої специфіки цьому завданню надає той факт, що виборча система як одиниця політичного аналізу піддається, на відміну від багатьох складових політичного життя, достатньо жорсткій формалізації. Таким чином, створюються умови для виокремлення типових шляхів трансформацій виборчих систем і кількісної оцінки трансформаційних тенденцій. Враховуючи той факт, що виборча система України є порівняно молодою, вивчення досвіду та тенденцій таких трансформацій в інших європейських країнах може мати не лише теоретичне значення, але і становити практичний інтерес в контексті подальшого вдосконалення виборчої системи України.

Мета та завдання. Метою даного дослідження є визначення типових шляхів трансформації

виборчих систем, що застосовувалися в країнах Європи для проведення парламентських виборів в 1992–2022 рр. В цьому контексті завдання дослідження включають систематизацію інформації щодо трансформації виборчих систем в країнах Європи в означений період та узагальнення найбільш типових шляхів такого роду трансформацій із застосуванням кількісних методів.

Методи дослідження. Вивчення виборчих систем є одним з напрямків активності сучасної політичної науки, який чи не в найбільшій мірі створює можливості для застосування кількісних методів дослідження, одночасно з цим маючи не лише теоретичне, але і практичне значення.

Використання кількісних методів стає можливим завдяки накопиченим великим обсягам електоральної статистики, яка дозволяє вивчати не лише особливості електоральної поведінки виборців, але і ефективність ведення виборчих кампаній тощо. Великі обсяги даних дозволяють оперувати математичними моделями, точність яких підтверджується завдяки застосуванню методів регресії та кореляції. Разом з тим, завершені трансформації виборчих систем не є поширеним явищем в сучасному світі, а тому виявлення тенденцій

таких трансформацій вимагає пошуку інших методів дослідження.

Альтернативою могло б слугувати застосування відносно нещодавніх розробок Ч. Рейджина в сфері використання булевої алгебри у політологічних дослідженнях [5]. Булева алгебра оптимально підходить для аналізу відносно невеликої кількості випадків. Однак, не зважаючи на свою назву, цей метод призначений для проведення якісних досліджень. Його використання цілком можливе, але для не для оцінки тенденцій трансформації виборчих систем, а для оцінки умов цих трансформацій.

Таким чином, з урахуванням специфіки виборчої системи як одиниці аналізу, яка описується певним набором змінних, для роботи з якими можуть використовуватися як кількісні, так і якісні методи вимірювання, автор зупиняє свій вибір на використанні мережевого підходу для визначення основних тенденцій трансформації виборчих систем в країнах Європи після завершення «холодної війни» і розпаду Радянського Союзу.

Мережевий підхід в політичній науці в останні десятиріччя почав активно застосовуватися в процесі вивчення соціальних мереж [10]. Разом з тим, на думку автора, можливості цього підходу суттєво недооцінені при вивченні політичних процесів, пов'язаних із інституційними змінами.

Саме мережевий підхід дозволяє дати об'єктивні характеристики тенденцій у трансформаціях виборчих систем країн світу. Ці характеристики надалі є придатними для використання як у кількісних, так і у якісних дослідженнях з політичної компаративістики.

Значною проблемою на шляху проведення як глобальних, так і регіональних компаративних досліджень виборчих систем на сьогодні залишається брак якісних та актуальних баз даних, які б відображали динаміку виборчих систем.

З одного боку, існують фундаментальні дослідження, які детально описують динаміку виборчих систем. Але при цьому вони суттєво обмежені у кількості випадків, що підлягають розгляду як щодо хронологічних, так і щодо географічних меж.

З іншого боку, існують регулярно оновлювані бази даних, що підтримуються зусиллями різного роду міжнародних організацій. Втім, ці бази не позбавлені окремих неточностей. Наприклад, база даних Міжпарламентського союзу, ілюструючи динаміку змін виборчих систем, хибно класифікувала виборчу систему України під час парламентських виборів 2006 р. як змішану [2]. Так само, подібні бази вимушено обмежуються тільки найбільш загальними характеристиками виборчої системи, з огляду на прагнення забезпечити їх повноту, оскільки одержання більш детальних характеристик залишається на сьогодні досить проблематичним (наприклад, це стосується про-

блем квотування, що проілюстровано у окремій публікації автора [1]).

Виходячи зі сказаного, автор покладається у своєму дослідженні на відомості відкритої бази даних Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам, яка містить інформацію щодо парламентських виборів в країнах Європи [3].

Провівши аналіз низки актуальних типологій виборчих систем [4; 6; 8; 9], автор зупиняє свій вибір на типології виборчих систем, запропонованій Е. Рейнольдсом, Б. Рейллі та Е. Еллісом [7, с. 28]. Саме вона максимально відповідає структурі вказаної бази даних. Ця типологія включає поділ виборчих систем на 4 великих сім'ї, кожна з яких включає окремі типи виборчих систем. Мажоритарні виборчі системи в межах даного дослідження включають 5 основних типів: мажоритарну систему відносної більшості, систему блокового голосування, систему блокового голосування за партійні списки, систему альтернативного голосу, двораундову систему, яка у вітчизняній літературі традиційно асоціюється з мажоритарною системою абсолютної більшості. Пропорційні системи мають два основних типи: пропорційну систему партійних списків та систему єдиного голосу, що передається. Змішані виборчі системи включають змішані зв'язані та змішані незв'язані виборчі системи. До особливих випадків виборчих систем зараховуються система обмеженого голосу, метод Борда та система єдиного голосу, що не передається.

Методологія дослідження передбачає побудову двох орієнтованих графів. Вершинами першого графа виступають сім'ї виборчих систем, а вершинами другого графа – типи виборчих систем. Переходи між ними виступають ребрами графа. Оскільки в кожному випадку відомий напрямок переходу, граф є орієнтованим, а його ребра, відповідно, називаються дугами. Кількість переходів між системами дозволяє присвоїти кожній дузі вагу, що дорівнює цій кількості, в результаті чого одержується зважений граф. Орієнтований зважений граф являє собою типову мережу, для опису якої вже розроблені численні індекси та характеристики [10].

Традиційно мережевий підхід застосовується для опису мережі як певного статичного об'єкту, чия конфігурація зафіксована у певний момент часу [10]. В такому разі, стає можливим описати її структурні елементи (тріади, кліки, кластери, мости) та обрахувати певні числові показники, що характеризують однозначним чином її загалом або її окремі елементи (близькість, центральність, престиж). Втім, значна частина вказаних розрахунків, в першу чергу, стосується взаємодії між елементами мережі. Наприклад, це може стосуватися вивчення шляхів розповсюдження інформації

у певних спільнотах або каналів мобілізації виборців для участі у масових заходах.

Разом з тим, трансформація виборчих систем відбувається протягом тривалого періоду, а вести мову про «взаємодію» окремих їх типів абсолютно нелогічно. З цієї точки зору для опису побудованої мережі автор пропонує застосовувати характеристику ступеня престижності (Degree Prestige або скорочено DP), яка дозволяє описати мережу як певний потік, визначивши найбільш популярні напрямки його руху. Таким чином, через ступінь престижності певного типу або сім'ї виборчих систем вдається описати тенденції трансформацій виборчих систем.

Розрахунок нормалізованого індексу престижності для кожної вершини мережі проводиться за формулою:

$$DP_i = IA_i / PA$$

Відповідно, DP_i – ступінь престижності вершини, IA_i – сумарна вага всіх вхідних дуг до даної вершини, PA – сумарна вага всіх дуг у мережі.

Таким чином, діапазон можливих значень нормалізованого індексу престижності складає: $0 \leq DP_i \leq 1$. При цьому сумарне число значень індексу для всіх вершин мережі становитиме 1.

Одержаний показник вказує на те, наскільки країни, в яких відбуваються трансформації виборчих систем, схильні обирати ту чи іншу систему. Вищі значення вказують на тенденцію до більшої популярності системи. Варто наголосити, що мова йде виключно про оцінку престижності виборчої системи при виборі напрямку трансформації – про загальну популярність тих чи інших виборчих систем не йдеться.

Результати. Проведений аналіз дозволив встановити, що в країнах Європи кількість завершених трансформацій виборчих систем, які включали б зміну типу виборчої системи, після розпаду СРСР є вельми незначною і становить всього 23 випадки.

При цьому такого роду зміни були зафіксовані всього в 11 країнах. Серед них 3 країни (Білорусь, Монако та Хорватія) змінювали тип своєї виборчої системи лише одного разу. Таким чином, решта 20 випадків припадають на 8 країн. Болгарія, Росія, Румунія та Північна Македонія (в тексті автор використовує сучасну назва країни) змінювали тип своєї виборчої системи двічі. Албанія, Італія, Молдова та Україна вдавалися до таких змін по три рази. Характерно, що серед 11 названих країн

лише 2 (Італія та Монако) не входили раніше до так званого «соціалістичного табору».

Разом з тим, майже половина держав, виборчі системи яких зазнавали радикальних трансформацій (тобто змінювався сам тип виборчої системи), стали незалежними в результаті розпаду Радянського Союзу та Союзної Федеративної Республіки Югославія.

Аналіз сімей виборчих систем, які були задіяні в процесі переходів, також дозволяє встановити певні тенденції. 16 з 23 переходів відбувалися між змішаними та пропорційними виборчими системами. Деяко частіше змішані виборчі системи змінювалися пропорційними, ніж навпаки – 9 випадків проти 7.

У трьох випадках тип виборчої системи змінювався в межах однієї сім'ї виборчих систем. Двічі один тип змішаної виборчої системи змінювався іншим, а в одному випадку мажоритарна система абсолютної більшості змінилася мажоритарною системою відносної більшості.

Решта 4 випадки об'єднані тим, що держави відмовлялися від мажоритарних систем: одного разу на користь пропорційної системи і тричі на користь змішаної.

Варто також зазначити, що не було зафіксовано випадків переходу від пропорційних або змішаних виборчих систем до мажоритарних. Так само, не відбувалося зміни пропорційної системи одного типу пропорційною системою іншого типу.

Вказана інформація дозволяє побудувати таблицю, що описує орієнтований зважений граф переходів між різними сім'ями виборчих систем (табл. 1).

Варто зауважити, що єдиний включений до таблиці випадок, який стосується мажоритарних виборчих систем, описує ситуацію, коли трансформація виборчої системи відбувалася в межах однієї сім'ї. В такому разі дуга графа в якості вихідної і вхідної точки має одну й ту саму вершину, утворюючи петлю. Формально, в результаті виборчої реформи сім'я змінена не була, але виключення даного випадку з розгляду дало б неточні показники престижності.

Загалом же слід констатувати, що одержані результати підтверджують тенденцію низької популярності мажоритарних виборчих систем при проведенні виборчих реформ.

Якщо переходити від аналізу трансформацій на рівні сімей виборчих систем до рівня типів

Таблиця 1

Зміни сімей виборчих систем в країнах Європи в 1992–2022 рр.

Сім'я виборчих системи після трансформації	Кількість випадків	Нормалізований ступінь престижності
Змішані виборчі системи	12	0,521739
Пропорційні виборчі системи	10	0,434783
Мажоритарні виборчі системи	1	0,043478

виборчих систем, то можна констатувати, що за всієї різноманітності типів виборчих систем, у Європі в досліджуваний період всі трансформації стосувалися лише 5 типів, до числа яких входять: мажоритарна система відносної більшості в одномандатних округах, мажоритарна система абсолютної більшості, змішана зв'язана виборча система, змішана незв'язана виборча система та пропорційна система партійних списків.

Слід зауважити, що поява у цьому переліку мажоритарної системи відносної більшості може розглядатися як виняток, оскільки в ході трансформацій вона була задіяна всього в одному випадку, коли вона прийшла на зміну мажоритарній системі абсолютної більшості, яка зустрічається у трансформаційних процесах дещо частіше. Втім, остання виступала винятково в якості «донора» – від неї відмовлялися на користь інших систем у 5 випадках.

Решта 3 системи відрізняються тим, що кожна з них змінювала кожну протягом досліджуваного періоду принаймні в одній країні. Разом з тим, перехід від змішаної зв'язаної до змішаної незв'язаної системи та навпаки є рідкісним явищем – зафіксовано лише по одному такому випадку.

Характерно, що випадки переходів в межах кожної пари серед цих трьох систем відбуваються приблизно рівномірно в обох напрямках.

Зауважимо, що ціла низка система не була задіяна у трансформаційних процесах: система блокового голосування, система блокового голосування за партійні списки, система альтернативного голосу, система єдиного голосу, що передається, система обмеженого голосу, метод Борда та система єдиного голосу, що не передається.

Вищевказана інформація дозволяє побудувати таблицю, що описує орієнтований зважений граф переходів між виборчими системами різних типів (табл. 2).

Аналіз переходів між системами дозволяє математично оцінити їх нормалізований ступінь престижності. Найвищі показники мають пропорційна система партійних списків та змішана незв'язана виборча система.

Можна також констатувати, що в останні 30 років в країнах Європи в процесі реформування виборчих систем з обережністю ставляться

до запровадження складних з точки зору встановлення результатів виборів і механіки голосування виборчих систем: про це свідчить відносно мала кількість випадків запровадження змішаних зв'язаних виборчих систем та повну відсутність випадків впровадження системи єдиного голосу, що передається.

Висновки. Трансформація виборчих систем, що застосовувалися для виборів національних парламентів в країнах Європи після 1992 р., не носила масового характеру. Завершені трансформації зі зміною типу виборчої системи, якими можна вважати лише ті випадки, коли реформована виборча система реально була після того застосована на практиці, переважно відбувалися в нових державах, які здобули незалежність після розпаду Радянського Союзу та Союзної Федеративної Республіки Югославія.

Кількісна оцінка тенденцій трансформацій виборчих систем була суттєво ускладнена малою кількістю наявних на практиці випадків. З огляду на це, використання методів регресивного аналізу та кореляції не могло дати очікуваних результатів, а тому автор адаптував для досягнення поставлених завдань мережевий підхід.

Застосування мережевого підходу дозволило оцінити нормалізований ступінь престижності виборчих систем, які були залучені до трансформаційних процесів.

На рівні сімей виборчих систем найвищими значення нормалізованого ступеня престижності виявилися для змішаних і мажоритарних виборчих систем: 0,52 та 0,43 відповідно. Натомість, сім'я мажоритарних виборчих систем має суттєво нижчу престижність (0,04), що підкреслюється відсутністю випадків запровадження виборчих систем цієї сім'ї замість виборчих систем інших сімей.

На рівні типів виборчих систем вибір законодавців, які займалися проведенням реформування виборчих систем, переважно зосереджувався пропорційній системі партійних списків та змішаній незв'язаній виборчій системі, для яких значення нормалізованого ступеня престижності склали 0,43 та 0,38 відповідно.

Досвід України в цьому контексті переважно відбиває загальні тенденції, враховуючи, що

Таблиця 2

Зміни типів виборчих систем в країнах Європи в 1992–2022 рр.

Новий тип виборчої системи після трансформації	Кількість випадків	Нормалізований ступінь престижності
Пропорційна система партійних списків	10	0.434783
Змішана незв'язана виборча система	9	0.391304
Змішана зв'язана виборча система	3	0.130435
Мажоритарна система відносної більшості	1	0.043478
Двораундова мажоритарна система	0	0.000000

наша країна відмовилася від застосування мажоритарної виборчої системи та мала досвід застосування двох систем з найбільшими значеннями нормалізованого ступеня престижності. Враховуючи той факт, що виборча система України наразі остаточно не стабілізувалася, і пошуки її оптимальної конфігурації продовжують залишатися актуальним питанням вітчизняної політичної теорії та практики, можна припустити, що наступним логічним кроком в цьому напрямку могло б стати випробування третьої за показником нормалізованого ступеня престижності – змішаної зв'язаної виборчої системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чупрін Р. Молодіжні квоти у виборчій системі України: потреби та перспективи на рівні місцевих виборів. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2021. Випуск 38, с. 256–263.
2. Compare data on Parliaments. IPU Parline. URL: https://data.ipu.org/compare?field=chamber%3A%3Afield_electoral_system (дата звернення: 27.04.2022).
3. Electoral System Design Database. International IDEA. URL: <https://www.idea.int/data-tools/data/electoral-system-design> (дата звернення: 22.04.2023).
4. LeDuc L. Comparing democracies 2. / L. LeDuc, R. Niemi, P. Norris. London : SAGE Publications, 2002. 269 p.
5. Ragin C. Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond. Chicago/London: University of Chicago Press, 2008. 240 p.
6. Renwick A., Pilet J.-B. Faces on the Ballot: The Personalization of Electoral Systems in Europe. Oxford University Press, 2016. 338 p.
7. Reynolds A., Reilly B., Ellis A. Electoral System Design: The New International IDEA Handbook. Stockholm, 2005. 224 p.
8. Shugart M. Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds? / M. Shugart, M. P. Wattenberg. Oxford, 2001. 676 p.
9. Shugart M. Votes from Seats: Logical Models of Electoral Systems / M. Shugart, R. Taagepera. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 344 p.
10. Wasserman S., Faust, K. Social Network Analysis: Methods and Applications (Structural Analysis in the Social Sciences). Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 825 p.

REFERENCES:

1. Chuprin R. (2021) Molodizhni kvoty u vyborchii systemi Ukrainy: potreby ta perspektyvy na rivni mistsevykh vyboriv. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos.-politolog. studii*. Vypusk 38. S. 256–263 [in Ukrainian].
2. Compare data on Parliaments. IPU Parline. URL: https://data.ipu.org/compare?field=chamber%3A%3Afield_electoral_system (дата звернення: 27.04.2022).
3. Electoral System Design Database. International IDEA. URL: <https://www.idea.int/data-tools/data/electoral-system-design> (дата звернення: 22.04.2023).
4. LeDuc L. Comparing democracies 2. / L. LeDuc, R. Niemi, P. Norris. London : SAGE Publications, 2002. 269 p.
5. Ragin C. (2008) Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond. Chicago/London: University of Chicago Press, 240 p.
6. Renwick A., Pilet J.-B. (2016) Faces on the Ballot: The Personalization of Electoral Systems in Europe. Oxford University Press, 338 p.
7. Reynolds A., Reilly B., Ellis A. (2005) Electoral System Design: The New International IDEA Handbook. Stockholm, 224 p.
8. Shugart M. (2001) Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds? / M. Shugart, M. P. Wattenberg. Oxford, 676 p.
9. Shugart M. (2017) Votes from Seats: Logical Models of Electoral Systems / M. Shugart, R. Taagepera. Cambridge : Cambridge University Press, 344 p.
10. Wasserman S., Faust, K. (1994) Social Network Analysis: Methods and Applications (Structural Analysis in the Social Sciences). Cambridge: Cambridge University Press, 825 p.

Transformations of electoral systems in Europe in 1992–2022: a quantitative methodology for the measurement

Chuprin Roman Vyacheslavovych

Candidate of Political Science,
Associate Professor,
Postdoctoral Student at the Department
of Sociology and Political Science
Petro Mohyla Black Sea National
University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9085-547X

Modern electoral reforms of Ukrainian electoral system and its further improvement require proper understanding of the European experience of electoral reforms. The article is devoted to the processes of electoral reforms in Europe in 1992–2022. The author focuses his attention on the electoral system used at the level of national parliamentary elections (the lower chambers only for the parliaments with two chambers). Electoral reform should change the type of electoral system to be taken into account. The open database operated by the International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) was used to collect cases for analyses.

Common methods of electoral researches include regressions analyses and correlation analyses mostly. These methods require huge number of cases to be used properly. But completed electoral reforms can be observed rather rarely. Thus the author proposes to use network approach to describe trends of electoral transformations.

23 cases of completed electoral reforms in 11 European countries were found and analyzed. Most of them took place in the states of the former Socialist Bloc. It was found out that only five types of electoral systems were involved in electoral reforms: the first past the post systems, the two round systems, mixed member systems, parallel systems and list party proportional systems. It is notable, that mixed and proportional families of electoral systems were involved in 16 of 23 observed electoral reforms.

Quantitative analyses of the cases witnessed that the highest normalized prestige degrees were obtained by parallel systems and list party proportional systems. At the same time the family of majority/plurality electoral systems has the lowest normalized prestige degree.

Key words: elections, electoral system, electoral reform, majority electoral system, proportional electoral system, mixed electoral system.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Буряченко Олексій Валентинович

Російсько-українська війна як фактор порушення та еволюції світової безпекової рівноваги

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.11>

Буряченко Олексій Валентинович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та політології
Національного авіаційного університету
просп. Любомира Гузара, 1,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-5308-2570

У статті аналізується та розглядається питання російсько-української війни як фактору порушення та еволюції світової безпекової рівноваги. Проведене дослідження із зауваженого питання є складовою наукового дослідження «Формування нової глобальної системи безпеки: російсько-українська війна як фактор еволюції світової політики».

Дослідження аналітичних звітів, документів, міжнародних угод, законодавчих актів, наукових позицій дало можливість охарактеризувати закономірні тенденції, які дозволяють автору прийти до висновку, що російсько-українська війна стала тригером до еволюції світової системи безпеки. Також, автор приходиться до висновку, що проблема забезпечення світового балансу та безпеки залишається однією з найважливіших і дискусійних для світової спільноти у XXI сторіччі. Після того, як Російська Федерація дозволила собі вдатися до ядерного шантажу, ситуація в світі буде тільки загострюватися. Ядерна зброя розповзається планетою, перетворившись на засіб захисту суверенітету, і на атрибут особливого статусу, що є небезпечно. Ніхто не зможе спрогнозувати, у якій частині світу завтра виникне нова больова точка. Отже, російсько-українська війна стала тим чинником, який змусив провідних світових акторів до розуміння, що наявна система світової безпеки потребує трансформації. Вона не може далі існувати в такому стані коли країна, яка є членом РБ ООН, є ядерною країною, нападає на демократичну вільну країну, є визнаним агресором, є стороною конфлікту і ветоє рішення РБ ООН, пов'язані з розв'язанням цього конфлікту, шантажує світ ядерною зброєю, і є ядерним терористом (захоплює АЕС іншої країни). Автор звертає увагу на те, що з порушенням світової системи безпеки внаслідок російсько-української війни таке питання як використання ядерної зброї виходить на новий рівень. У статті резюмовано необхідність перегляду наявної системи світової безпеки з акцентом на формування нової системи контролю над ядерним компонентом (ядерною зброєю, атомною енергією).

Ключові слова: російсько-українська війна, ядерна зброя, світова система безпеки, архітектура світової системи безпеки, міжнародна безпека, світова безпекова рівновага, Рада Безпеки ООН, Організація Об'єднаних Націй, Україна, РФ.

Вступ. У часи війни теоретичні проблеми сутності війни та миру набувають практичного виміру. Досвід російсько-української війни, яка стала ключовим чинником змін системи міжнародної безпеки, вимагає все більшого осмислення. Повномасштабне неспровоковане вторгнення Російської Федерації в Україну, а також подальший розвиток конфлікту різко перевернули уявлення міжнародної спільноти про чинники стабільності миру. Російсько-українська війна спонукала до перегляду припущень про природу сучасних конфліктів. На перше місце у часи збройних конфліктів/війн виступає архітектура (система) світових безпекових гарантій та важелів, які покликані забезпечити світову рівновагу. Особливо враховуючи присутність винайденої у XX сторіччі ядерної зброї відносно якої на протязі багатьох років формувався табу щодо її застосування. Але зараз табу на використання ядерної зброї було порушене

Росією, яка розпочала війну проти України. Отже, нинішня світова архітектура безпеки, яка була сформована за наслідками Другої світової війни порушена. Світова система безпеки перебуває у розбалансованому стані, що значно впливає на світову безпекову рівновагу.

Мета та завдання. Метою даної статті є спроба дослідити та проаналізувати питання російсько-української війни як фактору порушення та еволюції світової системи безпеки. Завдання статті полягає у проведенні аналізу та розгляду формування наявної архітектури світової системи безпеки; розкриття питання російсько-української війни як фактору порушення та еволюції світової системи безпеки; оцінка можливості формування нової архітектури світової системи безпеки.

Методи дослідження. У процесі дослідження питання російсько-української війни як фактору порушення та еволюції світової системи безпеки

знайшли застосування загальнонаукові, політологічні, геополітичні методи. Наприклад, використання комплексного аналізу дало змогу провести аналіз формування наявної архітектури світової системи безпеки. Використання політологічного методу, геополітичного аналізу дозволити дослідити та оцінити питання російсько-української війни як фактору порушення світової системи безпеки та як фактору еволюції світової системи безпеки. А також оцінити перспективи формування нової архітектури світової системи безпеки враховуючи безпекові виклики XXI сторіччя.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи ситуацію, яка сьогодні склалася у світовій безпековій сфері ми можемо констатувати, що світ переживає чергову трансформацію, яка призведе до нової моделі світового порядку. І тригером до остаточного завершення Ялтинсько-Потсдамської безпекової епохи (системи) стане російсько-українська війна, яка розпочалася 2014 року і, яка порушила та викрила проблеми рівноваги світової безпеки. До такого висновку ми приходимо враховуючи аналіз досліджень в розрізі принципів та норм міжнародного права, що залежить від типу міжнародної системи, які динамічно змінювали одна одну протягом століть та принципів формування світової системи безпеки.

Зауважимо, історія світового безпекового порядку перед тим як набула контурів за наслідками Другої світової війни (1945 р.) перетерпіла ряд трансформацій. В історичних формах політичного часу, який просторово фіксує певну конфігурацію силових полів (балансу сил, зон впливів кордонів, тощо) дослідники виділяють наступні основні геополітичні епохи: Вестфальська епоха (1648-1814/15) система європейського порядку, яка була сформована на базі національного інтересу двох великих держав, а отже носила національно-суб'єктивний характер; Віденська епоха (1814/15-1919), яка завершилася Версальським договором 1919 року, який підвів підсумки Першої світової війни і був покликаний відновити порядок у Європі. Її авторами стали переможці цієї війни, а отже вона знову таки носила національно-суб'єктивний характер [1]. Однак, новий світовий, порядок не передбачав застосування елементів сили для забезпечення такого порядку. В результаті, національні інтереси Німеччини та СРСР, що полягали в досягненні світового панування, стали домінуючим фактором міжнародної політики. І ні система таких міжнародних інституцій як Ліга Націй, ані напрацьована система міжнародного права не стали завадою силі цих двох країн для реалізації їхніх інтересів та розв'язанню Другої світової війни, яка завершилася приходом Ялтинсько-Потсдамської епохи. Де як і після Першої світової війни, інституційне забезпечення щодо дотримання підтримання миру та безпеки на світі

було покладено на сформовану нову структуру Організацію Об'єднаних Націй (ООН).

Слід відмітити, що «світовий порядок» – це породження XX сторіччя. Оскільки, до другої половини XIX сторіччя, як зауважує британський науковець Хедлі Булл, не існувало політичної системи, яка б охоплювала весь світ у цілому, і говорити про світовий порядок до цього періоду можливо, лише маючи на увазі «суму різноманітних політичних систем, які привносили порядок у різних частинах світу» [2, с. 20]. Також, слід відмітити дослідження Г. Моргентау [3], Р. Арона [4] та К. Уолтца [5], які наголошують, що «світовий порядок» постає як горизонтальний часовий зріз міжнародних відносин, їх «об'єктивно заданий стан», який у цей період часу встановлюється через співвідношення потенціалів великих держав. Не можна не погодитись з науковцями, оскільки як ми можемо спостерігати в історичній ретроспективі на світовий політичний процес завжди впливали великі держави і, на встановлення правил, і на систему та дієздатність інституцій, що покликані забезпечувати світовий порядок. Отож, після завершення Другої світової війни архітектуру світового порядку визначило двополюсне протистояння Західного блоку держав на чолі зі США та соціалістичного блоку СРСР і її сателітів, що отримало афористичну назву «холодна війна» [6]. Але початок 70-х років XX сторіччя ознаменувалося потеплінням відносин між ними та підписанням Гельсінських угод, які можна розглядати як складову частину нового світового порядку [7].

Отже, 30 липня – 1 серпня 1975 року 35 країн, серед яких були СРСР, США та Канада, підписали документ, який мав на меті зменшити напругу, вберегти світ від нового переділу кордонів, військової агресії і захистити права людини. Декларація називалась заключним актом Наради з безпеки і співробітництва в Європі, яка більш відома як Гельсінські угоди, а сам політичний орган – як ОБСЄ. Слід зауважити, що сучасні Україна та Росія на той час були представлені республіками СРСР, що також підписав декларацію. Гельсінські угоди суттєво «розрядили» геополітичну напругу, не розділивши підписантів на «переможців» і «переможених». Гельсінськими угодами гарантували європейським країнам незмінність кордонів, територіальну цілісність, мирне врегулювання конфліктів, невтручання у внутрішні справи, відмова від застосування насильства, рівність та рівноправність суверенітетів. Крім того, у документі було зафіксовано зобов'язання поважати право народів на самовизначення та права людини, у тому числі свободу слова, свободу совісті та свободу переконань. В результаті геостратегічних змін, які відбулися в Європі внаслідок підписання Гельсінських угод, завершилося і протистояння між Сходом і Заходом, яке неодноразово

загрожувало вилитися в третю – вже ядерну – світову війну.

Зазначимо, в кінці ХХ сторіччя відбулася значна подія у геополітичному світі, що докорінно змінило геополітичну карту світу, а саме, розпад Радянського Союзу, що мало значні міжнародні наслідки. По-перше це спричинило утворення нових незалежних держав. По-друге, це докорінно змінило геополітичну систему світу. Колишня рівновага сил порушилася. Зникли глобальна двосистемність (Схід – Захід, комунізм – капіталізм) і відповідно двополюсність у міжнародних відносинах (конфронтація по лініях СРСР – США, Варшавський Договір – НАТО). По-третє, розвалилася Ялтинська система перерозподілу Європейського континенту на сфери впливу переможців у Другій світовій війні, система, котра перетворилася на систему протиборства і конфронтації «західної демократії» і «табору соціалізму». По-четверте, зникнення загрози «експорту революції» кардинально змінило роль НАТО, основною метою створення якого (4 квітня 1949 року) було стримування загрози радянській експансії в Європі після Другої світової війни. Забезпечення стабільності в Європі, врегулювання конфліктів, що виникають на етнічно-національному підґрунті, активна співпраця з ЄС, ОБСЄ, ЗЄС, Радою Європи тепер стали головними напрямками діяльності Північноатлантичного блоку.

Отже, із зникненням з геополітичної карти світу Радянського Союзу на зміну біполярній світовій системі прийшла однополярна система на чолі із США. Адже, після розпаду СРСР США єдина супердержава, що залишилася на земній кулі, яка заявила про свою готовність «підтримувати демократію і мир у світі». Хоча дії США викликали незадоволення і протести, що змусило прихильників однополюсності шукати теоретичне обґрунтування ефективності такої системи. Ідея «доброзичливого гегемонізму» мала прихильників серед таких американських вчених, як З. Бжезинський, Ч. Краутхаммер, Р. Кейган, У. Крістол та інші. Але саме неспроможність багатополюсності початку ХХ століття запобігти сповзанню світу до кошмару світової війни послужило чи не головним аргументом учених, які вбачали в «доброзичливій гегемонії» основну умову глобальної безпеки.

Потрібно також, зауважити на події, яка на нашу думку, теж заклала підвалини до порушення світової системи безпеки у ХХІ сторіччі – введення Російської Федерації у Раду Безпеки ООН замість СРСР. Зазначимо, що хоча після розпаду СРСР і утворилося 15 окремих незалежних держав, але саме Російська Федерація, менше ніж за місяць після підписання Біловезьких угод, 24 грудня 1991 року, офіційно посіла місце СРСР у Раді Безпеки ООН [8]. Важко уявити, але цього могло й не статися. З юридичної точки зору те, що Російська Федерація має успадковувати всі

міжнародні договори СРСР, не було очевидним. Чому саме вона, а не інша республіка колишнього Радянського Союзу повинна посісти це місце? Чому Росія взагалі має займати місце СРСР, а не вважатися новою державою? Ці та інші питання задавалися члени ООН та юристами Міжнародного суду. Отже, на той час питання про міжнародний статус Росії було дуже дискусійним на полях ООН. Тому Росії було важливо успадковувати постійне членство в Раді Безпеки ООН після розпаду СРСР. Оскільки, це місце в п'ятірці найсильніших і найвпливовіших країн світу поряд із США, Великобританією, Францією та КНР. У разі невдачі для Росії стало б проблемою не лише потрапити до Ради Безпеки, а й навіть отримати просте членство в ООН. Як згадують політики того періоду, важливу роль на ухвалення рішення на користь Росії частково вплинуло слово «продовжувач», яке було підказане американськими правниками, і яке, на той час президент Російської Федерації Борис Єльцин, вставив у послання Генеральному секретареві ООН. Тобто, був запропонований юридичний варіант, за яким суперечки щодо того, що належить Російській Федерації, а що ні, стали б безпредметними. Було запропоновано, щоб у заяві Росії до ООН про зміну назви країни, було зазначено, що Росія є продовжувачем Радянського Союзу. І країна-продовжувач автоматично отримувала всі права та обов'язки попередника, тому що юридично була тим самим об'єктом міжнародного права. Визнання Росії продовжувачем СРСР перетворювало процедуру в ООН із великої геополітичної проблеми на просту зміну таблички (із архіву Радіо ООН: Як Росія стала «продовжувачем» СРСР) [9]. На питання про міжнародний статус Росії, зокрема, вплинуло Рішення Ради Глав Держав Співдружності Незалежних Держав, яке було підписане 21 грудня 1991 року в Алма-Аті, де держави-учасниці СНД документально підтвердили своє бажання бачити Російську Федерацію продовжувачем СРСР, а себе повноправними членами ООН (Рішення Ради Глав Держав Співдружності Незалежних Держав. Дата підписання Україною: 21 грудня 1991 р.) [10]. З огляду на цю позицію Міжнародний суд вирішив залишити врегулювання питання на розсуд Організації, і провідні країни світу вирішили його на користь Росії. Однак, в цьому питанні є певна юридична колізія. Станом на момент написання листа Борисом Єльциним до Генерального Секретаря ООН юридично ще існував СРСР, а от Російської Федерації не існувало. Російську Радянську Федеративну Соціалістичну Республіку парламент перейменував на Російську Федерацію 25 грудня, але тогочасний російський конституційний суд назвав рішення парламенту неконституційним. Лише після внесення необхідних змін в конституцію у травні 1992 року офіційно з'явилася Російська Федерація. Слід зауважити,

що в Статуті ООН не має згадки про Російську Федерацію, її не має навіть в статті 23 Статуту ООН, де перелічені постійні члени Ради безпеки ООН (там згадується СРСР, який припинив існування у 1991 році) [11, 12].

Рада безпеки ООН (РБ) була створена у 1946 році і є однією з першорядних структур Організації Об'єднаних Націй. Функції та повноваження РБ ООН були визначені Статутом Об'єднаних Націй, який набув чинності 24 жовтня 1945. Упродовж 1945–63 РБ ООН складалася з 11-ти країн, з яких 5 (США, СРСР, Велика Британія, Китай, Франція) були постійними членами із правом вето. Після збільшення кількості країн-членів ООН 1963 РБ ООН була розширена до 15-ти членів: 5-ти постійних та 10-ти непостійних членів, які обираються на 2 роки Генеральною Асамблеєю ООН (ГА ООН) за критеріями участі країн-кандидатів у підтриманні міжнародного миру та безпеки, досягненні інших статутних цілей ООН, а також відповідно до принципу справедливого географічного представництва від Північної і Південної Америки, Європи, Азії та Африки.

Статут ООН надає РБ право не лише розглядати актуальні питання міжнародної безпеки, а й приймати рішення щодо запровадження санкцій, проведення миротворчих операцій, організації заходів превентивної дипломатії. РБ ООН може рекомендувати ГА ООН прийняти нову державу до ООН або виключити з ООН державу, яка систематично порушує статутні норми та принципи міжнародного права. Для прийняття РБ ООН рішення необхідно 9 голосів (причому без вето постійних членів). Також, важливий аспект, у той час як інші органи ООН мають право давати рекомендації державам-членам з проблематичних питань, Рада Безпеки має повноваження приймати рішення, які підлягають обов'язковому виконанню відповідно до Статуту ООН. У деяких випадках, Рада Безпеки може вдатися до введення санкцій або навіть дозволити використання сили для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки. Отже, ми можемо зробити висновок - РБ ООН це той стрижень, який повинен тримати рівновагу у складній архітектурі світової безпеки [13, розділ V, стаття 23-32]. І важливим викликом для цієї інституції є саме забезпечення світової безпекової рівноваги, особливо враховуючи такий компонент як ядерна зброя.

Ми хочемо ще раз звернути увагу на питання розпаду СРСР. На нашу думку, це найважливіша подія другої половини ХХ сторіччя, яка як було зауважено раніше, дуже вплинула на архітектуру світової безпеки у ХХІ сторіччі. Так як саме з цього моменту почалося порушення світової системи рівноваги, система безпеки якої зараз на тлі російсько-української війни переживає етап великої трансформації.

Отже, одним із самим болючих питань після розпаду СРСР стало питання розділу військового майна колишньої Радянської армії. Особливо гостро стояла проблема власності колосального ядерного арсеналу. Зауважимо, що Радянський Союз на піку, в середині 80-х років ХХ століття, разом із США сукупно володіли понад 60 000 ядерних зарядів у пропорції приблизно 2/3 до 1/3 на користь СРСР. Також, слід зазначити, у 1990-му році СРСР і США підписали «Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь 1991 року», так званий Договір СНО-1, який визначав правила гри між США та СРСР в ядерній сфері [14]. Але розпад СРСР вніс свої корективи і питання про наступність зобов'язань СРСР за Договором СНО-1 було вирішено у травні 1992 року шляхом підписання Протоколу до Договору, що став відомим як Лісабонський протокол [15]. Відповідно до Протоколу наступниками статусу СРСР стали Україна, Білорусь, Казахстан та Росія, які взяли на себе зобов'язання здійснити передбачені Договором СНО-1 скорочення стратегічних сил. Крім цього, Білорусь, Казахстан і Україна взяли на себе зобов'язання приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерні держави.

На той час на території України знаходився третій за розміром ядерний арсенал у світі після США і Росії. Він нараховував: 176 міжконтинентальних балістичних ракет у складі 43-ї ракетної армії: 130 рідкопаливних СС-19 (по шість боєголовок кожна) та 46 твердопаливних СС-24 (по десять боєголовок кожна) в шахтних пускових установках, стратегічні бомбардувальники Ту-95МС та Ту-160 (від 30 до 43), ядерні боєзаряди стратегічної зброї (від 1514 до 2156), тактичні ядерні боєзаряди (від 2800 до 4200). На території України була розміщена як стратегічна, так і тактична ядерна зброя. В рамках міжурядової угоди між Україною і Російською Федерацією про порядок переміщення ядерних боєприпасів від 11 квітня 1992 року Російською Федерацією з території України була вивезена, в першу чергу, тактична ядерна зброя. Хоча США наполягали, щоб весь український арсенал був просто знищений [16].

Слід зазначити, Україна, хоча й декларувала відмову від ядерної зброї, проте протягом кількох років не приєднувалась до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. І це, як зауважував Президент України (1991–1994 рр.) Леонід Кравчук, погрожувало не просто негативним ставленням з боку США, але й загальною міжнародною ізоляцією. Сигналом про можливі наслідки став, зокрема, дуже прохолодний візит Президента США Білла Клінтона до України. На відміну від повноцінних відвідувань Росії і Білорусі Президент США (1993–2001 р.) Білл Клінтон у січні 1994 року

обмежився зустріччю з Леонідом Кравчуком в аеропорті «Бориспіль». До речі, Білл Клінтон, в інтерв'ю RTÉ, 04.04.2023 р., зауважив, що він шкодує про прийняте рішення «відчуваю особисту причетність, тому що я змусив Україну погодитися на відмову від ядерної зброї. І ніхто з них не вірить, що Росія пішла б на це вторгнення, якби Україна все ще мала свою зброю. Українці боялися віддати її ядерну зброю, бо думали, що це єдине, що захищало їх від експансіоністської Росії. Путін, коли побачив нагоду, порушив угоду і спочатку захопив Крим. І я через це почуваюсь жакливо, тому що Україна є дуже важливою країною».

Отже, 14 січня 1994 року президенти України, США й Російської Федерації (Леонід Кравчук, Білл Клінтон і Борис Єльцин) виступили з Тристоронньою заявою про те, що «всі ядерні боєзаряди будуть виведені з території України до Росії для цілей їх наступного розукомплектування у якомога коротший можливий час» [17].

5 грудня 1994 року у Будапешті лідерами України, США, Російської Федерації та Великої Британії був підписаний Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум) [18, 19]. Відповідно до Меморандуму, враховуючи зобов'язання України щодо ядерного роззброєння США, Російська Федерація та Велика Британія підтвердили зобов'язання: поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України; утримуватися від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності та політичної незалежності України (винятком є лише застосування сили з метою самооборони, відповідно до уставу ООН); утримуватися від економічного примусу, направлено на підпорядкування своїм інтересам здійснення Україною суверенних прав задля забезпечення будь яких переваг; добиватися негайних дій Ради Безпеки ООН з метою надання допомоги Україні як країні-учаснику Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, у випадку, якщо воно стане жертвою акту агресії або об'єктом загрози агресії із застосуванням ядерної зброї [20]; не застосовувати ядерну зброю проти України, як країни-учасника Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, окрім як у випадках нападу на них, їх території або залежні території, їх озброєні сили або їх союзників такою державою, що діє разом із державою, що володіє ядерною зброєю або пов'язана із ним союзною угодою [20]; проводити консультації у випадку виникнення ситуації, що зачіпає питання відповідно до даних зобов'язань. Як зазначає, О. Крисенко, в Будапештському меморандумі відсутні жодні механізми та інструменти гарантування безпеки України та протидії відповідним зарозам суверенітету України, не прописані чіткі гарантії на

випадок порушення та ін. Запропонований формат «меморандуму» навіть не було ратифіковано парламентами країн-підписантів, що значним чином звузило політико-правову перспективу даного документа [21].

Слід окремо зазначити, важливим додатковим елементом щодо гарантій країнам, що не володіють ядерним озброєнням є резолюція Ради Безпеки ООН (від 19 червня 1968 р.) в якій відповідно до необхідних гарантій безпеки країн-членів Договору, що не володіють ядерним озброєнням серед іншого зазначається, що у випадку агресії з застосуванням ядерної зброї, постійні член РБ ООН повинні діяти відповідно до їх зобов'язань згідно з уставом ООН [22].

Отже, в нинішньому стані, коли в 2014 році Російська Федерація будучи однією із сторін гарантій по Будапештському меморандуму розпочала війну проти України, а 24 лютого 2022 року перейшла до повномасштабного вторгнення, безпекове партнерство України та країн-підписантів Будапештського меморандуму є девальвованим.

Враховуючи, світові тенденції у безпековій політиці можна відмітити, що після розпаду СРСР, унормування ядерного питання з країнами, колишнього СРСР (Україна, Білорусь, Казахстан), підписання Будапештського меморандуму світова політика перейшла в стадію стагнації. Протягом більше двох десятиліть років ядерні питання втрачали своє значення у стратегічних дебатах на Заході. Навіть на початку 2000-их років в НАТО домінувала думка про те, що прямої загрози території і кордонам Альянсу вже немає. НАТО була оточена численними «партнерами», багато з яких хотіли стати членами Альянсу. Загроза ядерного нападу виглядала віддаленою і дебати були зосереджені на ризиках розповсюдження і перспективах світу, вільного від ядерної зброї (звіти Nuclear Planning Group NATO) [23]. Проте за останні кілька років ситуація різко змінилася. Великі і регіональні держави модернізують свої ядерні озброєння і надають їм основну роль у своїх стратегічних силах. Актуалізація ядерного питання, модернізація і розробки нового була спровокована агресивними діями Росії, яка почала впровадження політики «агресивного створення районів власного застосування сили» [24].

Остаточною крапкою у дисбалансі світової рівноваги і порушення архітектури світової системи безпеки, стала війна Росії проти України 2014 року. Війна Росії проти України суттєво змінила картину світу та зумовила тектонічні зсуви у сприйнятті безпеки, а також відповідні зміни механізмів її забезпечення, реагування на кризи різного походження та їх врегулювання [25].

З моменту становлення Ялтинсько-Потсдамської системи безпеки після Другої світової війни у світі відбулося немало війн та конфліктів. За даними PRIO, починаючи з 1946 року дослідники

нараховували 256 збройних конфліктів. Як бачимо, за початкову точку для ведення статистики вони взяли завершення Другої світової війни. Дослідники відзначають два головних тренди. Перший полягає в тому, що на початку підрахунків найбільшу кількість складала міждержавні та колоніальні конфлікти. Та згодом вони зникли і сьогодні домінуюча форма конфлікту – це внутрішньодержавний, але часто із залученням гравців з інших держав. Другий тренд – збільшення кількості внутрішньодержавних громадянських конфліктів. Пік припадає на 1991 рік – 52 збройних конфлікти. Потім почалося зниження: у 2003 році нараховувалося 32 конфлікти. З 2003 року кількість збройних конфліктів знову зростала і падала кілька разів – їх нараховувалося від 30 до 40 [26]. Російсько-українська війна не відноситься до жодного із зауважених трендів. Своєю збройною агресією Росія розв'язала першу в ХХІ столітті континентальну війну в Європі, підірвавши систему колективної світової безпеки, встановлену після Другої світової війни. Світ знову зіткнувся з режимом, який прагне силової ревізії кордонів. Про що президент Російської Федерації В. Путін неодноразово наголошував під час своїх виступів, конференцій, інтерв'ю, в опублікованих маніфестах «Про історичну єдність росіян та українців» і т.д.

Зазначимо, складність цієї війни в тому, що на Україну напала країна, яка по-перше є членом РБ ООН; по-друге Росія, це країна, яка володіє ядерною зброєю (за даними Федерації американських вчених у 2021 році на озброєнні Росії було 5977 ядерних боєголовок, що є найбільшим запасом ядерних боєголовок у світі; другим за величиною запасом є США – 5428 боєголовок); по-третє, саме Росія була одним із гарантів Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум) [18].

Таке грубе порушення Росією всіх можливих міжнародних правил і норм свідчить про те, наскільки умовний та національно-суб'єктивний характер має нормативна база світового порядку. Її напрацьовують і міжнародній спільноті пропонують переможці світових катаклізмів, однак вона є обов'язковою для всіх, окрім них самих. І сила примусу може бути застосована ними до кожного члена світової спільноти, окрім них самих. Показовим свідченням цього є принцип використання права вето у Раді Безпеки ООН – його практично неможливо застосувати у випадках, коли учасниками міжнародних конфліктів є її члени. І це ми бачимо зараз на прикладі російсько-української війни. Якби Росія не була членом Ради Безпеки ООН і не мала б ядерної зброї, до неї, наприклад, було б застосовано, як свого часу до Іраку, ряд обов'язкових до виконання рішень РБ ООН. Зазначимо агресія Іраку проти Кувейту

(2 серпня 1990 рік) з засудженням була сприйнята в усьому світі. 2 серпня Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію № 660, у якій засудила іракське вторгнення в Кувейт і вимагала «негайно і без жодних попередніх умов» вивести всі іракські війська з Кувейту. Рада Безпеки ООН закликала сторони розпочати «негайні, інтенсивні переговори для вирішення існуючих між ними розходжень». Економічні санкції щодо Іраку були введені 6 серпня 1990 відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН № 661. РБ ООН постановила, що всі держави повинні заборонити імпорту з Іраку, перешкодити передачі йому зброї та військового обладнання, а також фінансової та економічної допомоги. Для повного припинення морських торгових зв'язків із Іраком 25 серпня 1990 РБ ООН прийняла резолюцію № 665, а 25 вересня 1990 схвалив резолюцію № 670 про введення проти Іраку повітряного ембарго, що передбачає заборону на перевезення в Ірак будь-яких вантажів, крім продуктів харчування і гуманітарної допомоги. Також, за пропозицією США РБ ООН 29 листопада 1990 резолюцією № 678 дозволила застосування проти Іраку військової сили для звільнення Кувейту. Ліга арабських держав, Західноєвропейський союз, Альянс (НАТО), Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) підтримали рішення про застосування військової сили їх членами на індивідуальній основі [27]. Тобто для врегулювання питання і прийняття відповідних рішень РБ ООН знадобилося три місяці. Отже, РБ ООН може приймати дієві рішення але у випадку російсько-української війни від ООН звучить засудження та розмови про «досягнення справедливого миру згідно зі Статутом ООН та міжнародним правом» (*виступ Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреш під час спілкування зі ЗМІ у Києві 3 березня 2023 року*).

Така позиція ООН приводить до висновку що світова система безпеки потребує якщо не зміни то великої трансформації. Адже, Росія не просто член РБ ООН, це країна з великим арсеналом ядерної зброї, яким вона постійно шантажує світ.

Російсько-українська війна підняла саме складне питання – це контроль над ядерним компонентом (ядерна зброя, ядерна енергія). Адже, поряд з російською ядерною політикою потрібно зважати на поточні ризики ядерного і ракетного розповсюдження на Близькому Сході і гонку ядерних озброєнь в Азії. Усі ці чинники вказують на те, що ХХІ сторіччя може виявитись більш ядерним, ніж очікувалося. Більше того, політика новачків, а також деяких країн, які давно володіють ядерною зброєю, вказує на те, що не можна виключити ризик застосування і тому важливо зберігати логіку стримування. Але на нашу думку поряд із збереженням логіки стримування світовим лідерам потрібно взяти на себе відповідальність і розпо-

чати процес формування нової моделі архітектури світової безпеки, яка дійсно відповідала б викликам, які постали у XX сторіччі (Карибська криза) і постали перед світом у XXI сторіччі – це загроза ядерної ескалації як з боку держав але зараз уже з боку терористичних утворень. А. Ейнштейн, Р. Опенгеймер та багато причетних до винайдення ядерної зброї їх однодумців вважали, що застосування атомної бомби хоча б раз відкриє «скриню Пандори», призведе до ескалації подальшого її використання. Про що вони наголосили і попередили людство (Маніфест Ейнштейна – Рассела). В маніфесті було заявлено про загрозу для життя людства термоядерної зброї та поставлена проблема: «Чи покінчимо ми з людською расою, чи людство відмовиться від війни» [28].

Отже, недосконалість світової системи безпеки і не бажання провідних світових акторів до її зміни призвели, як наслідок, у 2022 році до повномасштабної війни на Європейському континенті, яка розпочалася ще у 2014 році. На протязі восьми років, навіть після окупації Криму (2014 р.) і частини Донецької і Луганської областей (2015 р.) Російською Федерацією, світова система безпеки, ООН не змогли забезпечити суверенну демократичну Україну від повномасштабного нападу Російської Федерації. Світова система безпеки, ООН не продемонстрували достатньої політичної волі та ефективності механізмів примушення до остаточного розв'язання конфлікту, дотримання міжнародних норм і взятих зобов'язань. Із арсеналу Ради Безпеки ООН практично зникли передбачені Статутом ООН операції з примушення до миру. Замість цього пропонуються м'які засоби операції з підтримання миру (Розділ VI. Мирне Розв'язання Спорів, Розділ VII. Дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії) [13, розділ VI, стаття 33-38; розділ VII, стаття 39-51].

Отже, намагання ООН та інших безпекових організацій уникати складних проблем призвело до їх поглиблення замість розв'язання. Надання пріоритету політичному врегулюванню збройних конфліктів призводить до їх заморожування з наступною ескалацією. Яскравим прикладом є заморожування конфлікту на Донбасі, який після накопичення Росією потрібних сил і засобів переріс в повномасштабну війну проти України. Навіть коли президент Російської Федерації Володимир Путін 21 грудня і 29 вересня 2022 року підписав укази «про визнання Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей незалежними територіями», обґрунтовуючи це тим, що такі рішення відповідають «загальноновизнаним принципам та нормам міжнародного права і принципу рівноправності та самовизначення народів, що закріплені у Статуті Організації Об'єднаних Націй», а 3 жовтня 2022 року Державна Дума Російської Федерації ратифікувала договір про «приєднання»

до Росії тимчасово окупованих територій України: так званих «ДНР» і «ЛНР», Запорізької та Херсонської областей в адміністративно визначених межах навіть незважаючи на те, що частина Запорізької і Херсонської областей не були окуповані і знаходилися під контролем України. І навіть за таких порушень Росією міжнародного права система світової безпеки не продемонструвала реальних дій. На рівні Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй Антоніу Гутерреш було заявлено, – «Будь-яка анексія території держави іншою державою внаслідок загрози силою або її застосування є порушенням принципів Статуту ООН та міжнародного права... Російська Федерація як один із п'яти постійних членів Ради Безпеки несе особливу відповідальність за дотримання Статуту. ... Приєднання Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей України не матиме юридичної сили і заслуговує на засудження» (Secretary-General's remarks on Russian decision on annexation of Ukrainian territory [as delivered], 29 September 2022). І тут ми можемо виділити думку К. Уолтца, який зазначає, що «збройні конфлікти породжуються самою природою міжнародної системи ...». А як ми бачимо світова система безпеки виявилася безсилою перед свавіллям Російської Федерації, особливо ядерним свавіллям.

Війна в Україні розпочата Росією сколихнула доленосні глобальні процеси, зумовила зростання невизначеності, непередбачуваності та, відповідно, нервозності поведінки окремих акторів. Також, значно ускладнилися прогнозування майбутнього, визначення стратегічних і тактичних пріоритетів, координація поточної взаємодії країн у рамках спільних дій з подолання кризових явищ. Крім того, війна висвітлила серйозні проблеми в системах глобальної і регіональної безпеки. Разом з тим, російсько-українська війна стала наслідком більш масштабного процесу, що розпочався після розпаду СРСР, як було зауважено автором раніше. А саме, коли світова система безпеки не була скоригована враховуючи зникнення такого великого геополітичного гравця на світовій сцені, як СРСР, який до того ж був однією із двох країн біполярної Ялтинсько-Потсдамської системи. Замість якого просто із мовчазної згоди провідних світових акторів була поміняна табличка із СРСР на Росію. Не був прорахований історичний імперський фактор Росії [29, 30]. Отже, наслідки які зараз переживає глобальна світова система безпеки, а точніше її відсутність – це те, що не було унормовано і проведено реформування світової системи безпеки враховуючи зауважений чинник – розпад СРСР.

Висновки. Проблема забезпечення світового балансу та безпеки залишається однією з найважливіших і дискусійних для світової спільноти

у XXI сторіччі. Світ виявився менш стабільним і передбачуваним, ніж у роки холодної війни. Також, слід зауважити, геополітична структура світу ускладнюється. На політичній сцені виникають нові центри сили. Враховуючи типи міжнародної системи, які динамічно змінюють одна одну (до Другої світової війни існувала мультиполярна; кінець 40-х кінець 80-х років жорстка та гнучка біполярні; з кінця 80-х років, як уже згадувалося, однополярна) то ми можемо припустити, що за логікою, світ переживає етап становлення багатопольярної системи і можливої переструктуризації геополітичної картини світу.

Але яка б не відбулася преструктуризація геополітичної карти провідним світовим акторам потрібно буде вирішити одну важливу проблему контроль над ядерним компонентом (ядерна зброя, атомна енергія). Інакше якщо це питання не буде унормоване, в результаті ситуація може вийде з-під контролю аж до того, що ніхто не зможе спрогнозувати, де завтра виникне чергова ядерна загроза. Треба розуміти, що наявна система ядерного стримування була «заточена» виключно під двополярний світ. Її основною метою було не допустити ядерного конфлікту між США та СРСР. При цьому вона навіть не була спрямована на зупинення гонки озброєнь, а лише на зниження її темпів. Домовленості виключно були про пропорційне зменшення ядерних потенціалів, зокрема зменшення кількості ракет великої та середньої дальності. Але коли мова заходила про добровільне позбавлення від ядерної зброї взагалі, охочих зазвичай не знаходилося – окрім пострадянських країн, зокрема України, Білорусі та Казахстану. За великим рахунком, цей формат Ялтинсько-Потсдамської світу та парадигма створення ООН із такою Радою Безпеки неминуче поділили світ на країни першого сорту, в яких є ядерна зброя і які ухвалюють рішення за всіх, і країни другого сорту, які не мають ядерної зброї. Тому зараз коли світ вдруге від часів Карибської кризи опинився на межі ядерного протистояння, багато країн намагаються отримати ядерну зброю – формально чи неформально. Зараз, фактично, не можна навіть сказати, скільки країн у світі, володіють ядерною зброєю.

Слід також зазначити, що проблема ще і в тому, що в епоху надсучасних цифрових технологій створення, експлуатація та використання ядерної зброї переходить в абсолютно інший формат, відслідкувати який фактично неможливо. І якщо не перебудувати (переформатувати) кардинально систему світової безпеки, рівень ядерних загроз буде збільшуватися як снігова куля.

Після того, як Російська Федерація дозволила собі вдатися до ядерного шантажу, ситуація в світі буде тільки загострюватися. І ніхто не зможе спрогнозувати, у якій частині світу завтра виникне нова

больова точка. А таких точок може виникнути багато, і вони можуть йти каскадом. Не забуваємо про останні заяви Ірану (збагачення урану вище рівня 60%), дії Північної Кореї, яка заявляє про нові зразки ядерних ракет і таких охочих зараз виявиться багато. Не забуваємо і про терористичні утворення, які можуть потенційно заволодіти ядерною зброєю. Ядерна зброя розповзається планетою, перетворившись на засіб захисту суверенітету, і на атрибут особливого статусу, що є небезпечно.

Так, ми зараз спостерігаємо поступальний процес посилення і консолідації колективного Заходу. Ознаками якого є приєднання до НАТО Фінляндії і Швеції, зміна в підходах європейських держав до колективної і національної безпеки. Найбільш наочно це можна помітити на прикладах Німеччини, Великої Британії, Польщі, інших європейських країн в їх намірах суттєво посилити власні збройні сили і свою воєнно-політичну роль у Європі. Але це не вирішує питання ядерної безпеки у світі. Ми бачимо, що та система світової безпеки, яка існує зараз, просто не працює. Тому все одно доведеться шукати нові шляхи. І скоріш за все потрібна докорінна реформа РБ ООН і, як наслідок, всієї Організації об'єднаних націй з усіма її інституціями. Не будемо забувати, що ООН – це величезна структура, у складі якої і ВООЗ, і ЮНІСЕФ, і ЮНЕСКО, і МАГАТЕ, і інші організації.

Отже, російсько-українська війна стала тим чинником, який змусив провідних світових акторів до розуміння, що наявна система світової безпеки потребує трансформації. Вона не може далі існувати в такому стані коли країна, яка є членом РБ ООН, є ядерною країною, нападає на демократичну вільну країну, є визнаним агресором, є стороною конфлікту і ветоє рішення РБ ООН, пов'язані з розв'язанням цього конфлікту, шантажує світ ядерною зброєю, і є ядерним терористом (захоплює АЕС іншої країни).

Об'єктивно, сучасну ООН цілком можна порівняти з Лігою Націй кінця 1920-х років: претензії на роль світового арбітра не підкріплюються реальними повноваженнями впливу. Система світової безпеки негайно потребує змін. Яка це буде нова система зараз важко сказати. Можливо це буде створена окрема наддержавна організація, яка не просто візьме під контроль ядерний компонент, який є у світі, а якій буде передано ядерне озброєння країнами в обмін на гарантії захисту і безпеки. Тобто, ядерні країни мають відмовитися від ядерної зброї на користь створення «всесвітньої ядерної парасольки» щоб була забезпечена ядерна стабільність. Світовий політикум не може більше тішити себе ілюзіями, що все минеться. Оскільки, поки вся світова система безпеки перебуває у розбалансованому стані, її існування буде протікати від однієї кризи до іншої. Тому, вирішення заува-

жених проблем є вкрай важливим для глобальної системи безпеки й потребує ґрунтовних подальших наукових досліджень та розробок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вегеш М. Геополітика в постатях і термінах : підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія» / М. Вегеш, М. Палінчак, В. Петрінко. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
2. Bull H. *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. N. Y.: Columbia University Press, 1977.
3. Morgenthau H. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. Fifth Edition*. N. Y.: Alfred A. Knopf, 1973.
4. Арон Р. Мир і війна між націями: пер. з фр. К.: Юніверс, 2000.
5. Waltz K. *Theory of International Politics*. N. Y.: Reading: Adison Wesley, Mc Graw. Hill, 1979.
6. Long A. *Deterrence: From Cold War to Long War. Lessons from Six Decades of RAND Research*. Santa Monica: RAND, 2008. 116 p.
7. Conference on security and co-operation in europe final act – Helsinki 1975. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>
8. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/about-us/member-states/russian-federation>.
9. United Nations (audio library). URL: <https://news.un.org/ru/audio/2015/10/1030441>
10. Рішення Ради Глав Держав Співдружності Незалежних Держав. Алма-Ата: 21 грудня 1991 рік. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_217#Text
11. Заява МЗС України щодо нелегітимності перебування Російської Федерації в Раді Безпеки ООН та Організації Об'єднаних Націй у цілому. МЗС України. 26 грудня 2022 р. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nelegitimnosti-perebuvannya-rosijskoyi-federaciyi-v-radi-bezpeki-oon-ta-organizaciyi-obyednanih-nacij-u-cilomu>
12. James M. Goldgeier, Michael McFaul. *Power and Purpose: U.S. Policy toward Russia After the Cold War*. 2003 Published by: Brookings Institution Press. P. 450.
13. United Nations Charter. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>
14. Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь 1991 року. Договір ратифіковано Постановою ВР N 3624-XII від 18.11.93. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_050#Text
15. Протокол до Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Лісабон, 23 травня 1992 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_070#Text
16. Угода між Україною і Російською Федерацією про порядок переміщення ядерних боєприпасів з території України на центральні передзаводські бази Російської Федерації з метою їх розукомплектування та знищення від 11 квітня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_016#Text
17. Тристороння заява Президентів України, США та Росії від 14 січня 1994 рік. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_300#Text
18. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
19. Святун О. Будапештський меморандум та його співвідношення з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї / О. Святун // *Віче*. 2014. № 20. жовтень. URL: file:///F:/Downloads/viche_2014_20_5.pdf
20. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text
21. Крисенко О. Історія розвитку багатосторонніх колективних гарантій безпеки. URL: <http://prismua.org/multilateral-security-garantees-ukrainian-context/>
22. Резолюція Ради Безпеки ООН, №255 від 19 червня 1968 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/248/36/PDF/NR024836.pdf?OpenElement>
23. Nuclear Planning Group NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50069.htm
24. Kroenig M., Slocombe W.B. *Why Nuclear Deterrence Still Matters to NATO* / M. Kroenig, W.B. Slocombe / Atlantic Council. Brent Scowcroft Center on International Security Issue brief. August 2014.
25. Henry Kissinger. Lage ist komplizierter als im Kalten Krieg. ZDF. 24.07.2022. URL: <https://www.zdf.de/nachrichten/panorama/kissinger-putin-ukraine-krieg-russland-100.html>
26. Trends in Armed Conflict, 1946–2014. PRIO. URL: https://files.prio.org/publication_files/prio/Gates,%20Nygård,%20Strand,%20Urda%20-%20Trends%20in%20Armed%20Conflict,%20Conflict%20Trends%201-2016.pdf
27. United Nations Security Council. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1990>
28. Russell-Einstein Manifesto. URL: <https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/key-documents/russell-einstein-manifesto/>
29. Буряченко О. Мавпа з ядерною гранатою: чому ООН виявилася беззахисною перед шантажем путіна і що тепер з цим робити. Новини LIVE. 26 жовтня 2022 р. URL: <https://safe.novyny.live/obeziana-s-iadernoi-granatoi-smozhet-li-oon-sderzhat-rossiiu-60686.html>
30. Буряченко О. «Ядерна парасолька» для всіх: як світ може захиститися від російського шантажу. Новини LIVE. 7 листопада 2022 р. URL: <https://safe.novyny.live/iadernyi-zontik-dlia-vsekh-kak-mir-mozhet-zashchititsia-ot-rossijskogo-shantazha-62772.html>

REFERENCES:

1. Vegesh M. (2020). *Neopolityka v postatyakh i terminakh: pidruchnyk dlia studentiv i aspirantiv spetsialnosti "Politolohiia"* [Geopolitics in figures and terms: a textbook for students and postgraduates of the specialty "Political Science"]. Uzhhorod: Publishing house «Helvetika». P. 786. [in Ukrainian].
2. Bull H. (1977). *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. N. Y.: Columbia University Press. [in English].

3. Morgenthau H. (1973). *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. Fifth Edition.* N. Y.: Alfred A. Knopf. [in English].
4. Aron R. (2000). *Mir i viina mizh natsiiamy.* [Peace and war between nations: trans]. from Fr. K.: Universe. [in Ukrainian].
5. Waltz K. (1979). *Theory of International Politics.* N. Y.: Reading: Adison Wesley, Mc Graw. Hill, [in English].
6. Long A. (2008). *Deterrence: From Cold War to Long War. Lessons from Six Decades of RAND Research.* Santa Monica: RAND. P.116. [in English].
7. Conference on security and co-operation in Europe final act. (Helsinki, 1975). Retrieved from <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf> [in English].
8. United Nations. Retrieved from <https://www.un.org/en/about-us/member-states/russian-federation> [in English].
9. United Nations (audio library). Retrieved from <https://news.un.org/ru/audio/2015/10/1030441> [in English].
10. Rishennia Rady Hlav Derzhav Spivdruzhnosti Nezaleznykh Derzhav. [Decision of the Council of Heads of State of the Commonwealth of Independent States]. Alma-Ata: December 21, 1991. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_217#Text [in Ukrainian].
11. ZaiaVa MZS Ukrainy shchodo nelehitimnosti perebuvannia Rosiiskoi Federatsii v Radi Bezpeky OON ta Orhanizatsii Obiednanykh Natsii u tsi-lomu. [Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine regarding the illegitimacy of the Russian Federation's presence in the UN Security Council and the United Nations as a whole]. MZS Ukrainy. 26 hrudnia 2022 r. [Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. December 26, 2022]. Retrieved from <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayinischchodo-nelegitimnosti-perebuvannya-rosijskoyi-federaciyi-v-radi-bezpeki-oon-ta-organizaciyi-obyednanih-nacij-u-cilomu> [in Ukrainian].
12. James M. Goldgeier, Michael McFaul. *Power and Purpose: U.S. Policy toward Russia After the Cold War.* 2003 Published by: Brookings Institution Press. P. 450. [in English].
13. United Nations Charter. Retrieved from <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> [in English].
14. Dohovir mizh Soiuzom Radianskykh Sotsialistychnykh Respublik i Spoluchenymy Shtatamy Ameryky pro skorochennia y obmezhenia stratehichnykh nastupalnykh ozbroien 1991 roku. [Agreement between the Union of Soviet Socialist Republics and the United States of America on the reduction and limitation of strategic offensive weapons of 1991]. Dohovir ratyfikovano Postanovoio VR N 3624-XII vid 18.11.93. [The contract was ratified by the Verkhovna Rada Resolution N 3624-XII dated 11/18/93]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_050#Text [in Ukrainian].
15. Protokol do Dogovoru mizh Soiuzom Radianskykh Sotsialistychnykh Respublik i Spoluchenymy Shtatamy Ameryky pro skorochennia y obmezhenia stratehichnykh nastupalnykh ozbroien. [Protocol to the Treaty between the Union of Soviet Socialist Republics and the United States of America on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Weapons]. (Lisbon, May 23, 1992). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_070#Text [in Ukrainian].
16. Uhoda mizh Ukrainoiu i Rosiiskoiu Federatsiieiu pro poriadok peremishchennia iadernykh boieprypasiv z terytorii Ukrainy na tsentralni peredzavodski bazy Rosiiskoi Federatsii z metoiu yikh rozukomplektuvannia ta znyshchennia vid 11 kvitnia 1992 roku. [Agreement between Ukraine and the Russian Federation on the procedure for the transfer of nuclear munitions from the territory of Ukraine to the central pre-factory bases of the Russian Federation for the purpose of their dismantling and destruction dated April 11, 1992.]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_016#Text [in Ukrainian].
17. Trystoronna zaiava Prezydentiv Ukrainy, SShA ta Rosii vid 14 sichnia 1994 rik. [Tripartite statement of the Presidents of Ukraine, the USA and Russia dated January 14, 1994.]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_300#Text [in Ukrainian].
18. Memorandum pro harantii bezpeky u zvi-azku z pryednanniam Ukrainy do Dogovoru pro nerozpovsiudzhennia iadernoi zbroi. [Memorandum on security guarantees in connection with the accession of Ukraine to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text [in Ukrainian].
19. Dohovir pro nerozpovsiudzhennia iadernoi zbroi vid 1 liutoho 1968 roku. [Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons of July 1, 1968.]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text [in Ukrainian].
20. Sviatun O. (2014). Budapeshtskyi memorandum ta yoho spivvidnoshennia z Dohovorom pro nerozpovsiudzhennia iadernoi zbroi. [The Budapest Memorandum and its relationship with the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons]. (Viche – 2014. – No. 20. – October). Retrieved from file:///F:/Downloads/viche_2014_20_5.pdf [in Ukrainian].
21. Krysenko O. Istoriiia rozvytku bahatostoronnikh kolektyvnykh harantii bezpeky. [The history of the development of multilateral collective security guarantees]. Retrieved from <http://prismua.org/multilateral-security-garantees-ukrainian-context/> [in Ukrainian].
22. Rezoliutsiia Rady Bezpeky OON, №255 vid 19 chervnia 1968 r. [Resolution of the UN Security

Council, No. 255 of June 19, 1968]. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/248/36/PDF/NR024836.pdf?OpenElement> [in Ukrainian].

23. Nuclear Planning Group NATO. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50069.htm [in English].

24. Kroenig M., Slocombe W.B. (2014). Why Nuclear Deterrence Still Matters to NATO / M. Kroenig, W.B. Slocombe / Atlantic Council. – Brent Scowcroft Center on International Security Issue brief. – August 2014. [in English].

25. Henry Kissinger. Lage ist komplizierter als im Kalten Krieg. ZDF. 24.07.2022. Retrieved from <https://www.zdf.de/nachrichten/panorama/kissinger-putin-ukraine-krieg-russland-100.html> [in English].

26. Trends in Armed Conflict, 1946–2014. PRIO. Retrieved from https://files.prio.org/publication_files/prio/Gates,%20Nygård,%20Strand,%20Urdal%20-%20Trends%20in%20Armed%20Conflict,%20Conflict%20Trends%201-2016.pdf [in English].

27. United Nations Security Council. Retrieved from <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1990> [in English].

28. Russell-Einstein Manifesto. Retrieved from <https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/key-documents/russell-einstein-manifesto/> [in English].

29. Buriachenko O. (2022). Mavpa z iadernoi hranatoi: chomu OON vyialasia bezzakhysnoiui pered shantazhem Putina i scho teper z tsym robyty. [A monkey with a nuclear grenade: why the UN was defenseless against Putin's blackmail and what to do about it now]. Novyny LIVE. [News LIVE]. (2022, October, 26). Retrieved from <https://safe.novyny.live/obeziana-s-iadernoi-granatoi-smozhet-li-oon-sderzhat-rossiiu-60686.html> [in Ukrainian].

30. Buriachenko O. (2022). «Iaderna parasolka» dlia vsikh: yak svit mozhe zakhystytysia vid rosiiskoho shantazhu. [A nuclear umbrella for all: how the world can protect itself from Russian blackmail]. Novyny LIVE. [News LIVE]. (2022, November, 7). Retrieved from <https://safe.novyny.live/iadernyi-zontik-dlia-vsekh-kak-mir-mozhet-zashchititsia-ot-rossiiskogo-shantazha-62772.html> [in Ukrainian].

The Russian-Ukrainian war as a factor in the disruption and evolution of global security balance

Buriachenko Oleksii Valentynovych

Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Sociology and Political Science
National Aviation University
Liubomyra Huzara Ave., 1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5308-2570

The article analyzes and examines the question of the Russian-Ukrainian war as a factor in the disruption and evolution of global security balance. The research carried out on the aforementioned question is a component of the scientific study "Formation of a New Global Security System: Russian-Ukrainian War as a Factor in the Evolution of World Politics". The study of analytical reports, documents, international agreements, legislative acts, and scientific positions made it possible to characterize the regular trends that allow the author to conclude that the Russian-Ukrainian war has become a trigger for the evolution of the world security system. Moreover, the author concludes that the problem of ensuring global balance and security remains one of the most important and debatable for the world community in the 21st century. After the Russian Federation allowed itself to resort to nuclear blackmail, the situation in the world will only worsen. Nuclear weapons are spreading around the planet, becoming a means of protecting sovereignty and an attribute of special status, which is dangerous. And no one can predict where the new sore point will emerge tomorrow in the world. Therefore, the Russian-Ukrainian war became the factor that forced leading world actors to understand that the existing global security system requires transformation. It cannot continue to exist in a state where a country that is a member of the UN Security Council, a nuclear power, attacks a democratic free country, is recognized as an aggressor, is a party to the conflict, and vetoes UN Security Council resolutions related to the resolution of this conflict, blackmailing the world with nuclear weapons, and is a nuclear terrorist (seizing the nuclear power plants of other countries). The author points out that due to the violation of the global security system caused by the Russian-Ukrainian war, the issue of nuclear weapons use is reaching a new level. The article summarizes the necessity of revising the existing global security system with an emphasis on forming a new system of control over the nuclear component (nuclear weapons, atomic energy).

Key words: Russian-Ukrainian war, nuclear weapons, global security system, architecture of the global security system, international security, global security balance, UN Security Council, United Nations, Ukraine, Russia.

Гольцов Андрій Геннадійович

Геостратегія України в Східній Азії

УДК 327(477)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.12>

Гольцов Андрій Геннадійович
доктор політичних наук,
доцент кафедри філософії
та міжнародної комунікації
гуманітарно-педагогічного факультету
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7696-3223

У статті досліджено основні засади української геостратегії в Східній Азії, запропоновано найбільш доцільні для сучасної України геостратегії щодо Китаю, Японії, Південної Кореї та Північної Кореї. Геостратегічні вектори постають в якості основоположних і, як правило, довгострокових засад державної геостратегії на різних рівнях геопросторової політичної організації світу. Сучасна Україна набуває дедалі більше «західних» цивілізаційних рис. «Україноцентрична» геополітична ідеологія у поєднанні із «західними» цінностями, нормами та правилами впливають на визначення Україною власних геополітичних інтересів. Геостратегія сучасної України повинна бути певною мірою «гнучкою», враховувати інтереси «західних» партнерів і, водночас, спрямовуватися на досягнення специфічних українських геополітичних та гео економічних інтересів. Для геостратегії сучасної України особливо велике значення має «східноазійський» вектор. Доцільним є виокремлення таких напрямів, як «китайський» (особливо важливий і, водночас, проблемний), «корейський» та «японський». Геостратегія України щодо Китаю має враховувати його роль у світі як другої економіки (після США) та де-факто другого за могутністю геополітичного «полюсу». Якщо Китай не буде підтримувати агресивну Росію, постачати до неї зброю, боєприпаси, продукцію високих технологій, то можливе співробітництво України з цією країною в окремих політичних та економічних питаннях. У відносинах з Республікою Корея для України найбільш вигідна геостратегія взаємодії (передусім в економічній сфері). Україна має реалізовувати щодо Північної Кореї геостратегію конфронтації (разом із «західними» партнерами), оскільки ця країна є, по суті, партнером РФ у військовій сфері й становить загрозу для миру та безпеки в Східній Азії. Українська геостратегія щодо Японії у відносно недалекій перспективі може стати «союзницькою».

Ключові слова: геостратегія, геостратегічний вектор, геополітична ідеологія, геостратегія взаємодії, стратегічне партнерство, геостратегія конфронтації, «союзницька» геостратегія.

Вступ. Для сучасної України вельми важливо визначитися із власними національними інтересами (геополітичними та гео економічними) в різних регіонах світу й щодо окремих країн. Ці інтереси не повинні суперечити глобальним інтересам «колективного» Заходу. Але, водночас, національні інтереси України мають ґрунтуватися на «україноцентризмі» з його ідейними засадами, а також на політичному та економічному прагматизмі. Особливо актуальним та складним завданням постає формулювання своїх геостратегічних цілей, завдань і конкретних векторів щодо регіонів та країн Азії. На теренах цієї частини світу розташовані країни, котрі дуже суттєво різняться між собою за політичним устроєм, соціально-економічним розвитком, геополітичними інтересами на міжнародній арені. Між окремими азійськими державами наявні гострі протиріччя, що впливають на мир та безпеку не лише в Євразії, а й в усьому світі. Актуальність азійського спрямування геостратегії для України спричинена тим, що вже протягом тривалого часу спостерігається неоднозначна тенденція до перетворення Азії на глобального економічного лідера [1, с. 9]. Успішна реалізація Україною своєї «азійської» геостратегії має сприяти досягненню нашою державою однієї зі своїх стратегічних цілей – максимально послабити геополітичні позиції РФ на Євразійському континенті. Адже саме в Азії Кремль прагне знайти собі союз-

ників, саме азійські країни після різкого згортання відносин з європейськими країнами постають для Росії найбільш геополітично привабливими та гео економічно вигідними партнерами.

Наукові засади стратегії сучасної України щодо країн Східної Азії висвітлюються в працях таких вітчизняних дослідників, як В. Головка, А. Гончарук, Б. Гуменюк, О. Дроботюк, В. Кіктенко, В. Константинов, М. Кулініч, О. Литвиненко, І. Погорєлова, В. Попков, С. Пронь, М. Таран, В. Ціватий, В. Швед, О. Шевчук, С. Шергін та ін. Попри велику кількість наукових розвідок, численні актуальні питання геостратегії та геополітики України в Східній Азії потребують подальших досліджень.

Мета та завдання. Провідною метою статті є визначення сутнісних рис української геостратегії в Східній Азії. Основні завдання: аналіз сучасного стану відносин України з країнами Східної Азії, обґрунтування найбільш доцільних для сучасної України напрямів геостратегії щодо КНР, Республіки Корея, КНДР та Японії.

Методи дослідження. Під час дослідження знайшли застосування загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції. Порівняльно-історичний метод був використаний для співставлення взаємодії України з країнами Східної Азії в різні періоди. Геополітичні методи дали можливість моделювати геостратегію України в Східній Азії на різних рівнях геопросторової організації

суспільства. Для аналізу геостратегії України щодо окремих держав регіону застосовувався комплексний підхід.

Результати. Після розпаду Радянського Союзу перед молодого незалежною Українською державою постали численні невідкладні завдання щодо вироблення та втілення своєї суверенної геостратегії та геополітики. Геостратегія, у широкому сенсі, має формулювати та обґрунтовувати головні цілі, норми та принципи зовнішньої політики держави, а також визначати основні засоби та прийоми реалізації її інтересів на міжнародній арені. Офіційна стратегія тієї або іншої держави відображається, наприклад, у концепції її зовнішньої політики, стратегії національної безпеки, в оприлюднених доктринах, програмах тощо, і містить ідеалізовані та, як правило, відповідні нормам міжнародного права положення. А геостратегія покликана формулювати справжні, зазвичай, латентні цілі та завдання й розробляти основні засоби геополітики держави на міжнародній арені.

Провідним геостратегічним вектором України однозначно визначено «західний» (у поєднанні його складових – євроінтеграційного та євроатлантичного). Геостратегічні вектори постають в якості основоположних і, зазвичай, довгострокових засад геостратегії держави на різних рівнях геопросторової політичної організації світу й визначаються, виходячи з особливостей геополітичного кодексу (коду) цієї держави. Під геополітичним кодексом (кодом) розуміється сукупність обґрунтованих стратегічних постулатів, які певна держава формулює щодо інших акторів при виробленні своєї геостратегії та прикладної зовнішньої геополітики. Геополітичні кодекси бувають трьох рівнів: світового, регіонального (макро-, мезо- та субрегіонального) талокального («сусідського»).

Для забезпечення плідної реалізації національних інтересів України доцільним є вироблення та втілення нею низки геостратегічних векторів у рамках «азійського» макрорегіонального стратегічного напрямку. Враховуючи те, що на теренах Азії розташовані різні регіони, а в них – дуже важливі для нашої держави країни, можливим є виокремлення низки векторів мезорегіонального рівня. Кожний з цих векторів має бути забезпечений ґрунтовними розробками конкретних напрямів, моделей, проєктів та відповідних засобів геополітики. Наявні та потенційні «азійські» вектори (та напрями) української геостратегії загалом доцільно спрямовувати на досягнення взаєморозуміння з провідними країнами Азії, геополітичної взаємодії з окремими з них. При розробці «азійських» векторів геостратегії слід брати до уваги, що на Сході питання безпеки традиційно орієнтовані, передусім, на інтереси держави [9, р. 17]. У відносинах України з багатьма азійськими країнами залишаються недостатньо реалізованими

можливості взаємовигідного економічного співробітництва. Серед «азійських» мезорегіональних векторів геостратегії України особливо велику роль відіграє «східноазійський».

Східна Азія нині є одним з трьох провідних ареалів світової економіки. Роль регіону суттєво зросла, великою мірою, завдяки економічним успіхам КНР. Японія була і залишається однією з провідних економік світу. При цьому геополітичне становище Східної Азії кваліфікується як нестабільне. Зростання світової та регіональної ролі Китаю викликає протистояння зі США й породжує його суперечності з іншими провідними азійськими державами. Тайванська проблема є однією з найбільш болючих у відносинах між КНР та США. КНДР з її ракетно-ядерною програмою постає в якості «вогнища» регіональної нестабільності.

Після фактичного згортання, внаслідок протистояння із Заходом, російського проєкту «Великої Європи» (передусім, через агресію РФ проти України в 2014 р.), надзвичайно важливим геостратегічним проєктом Росії на континенті стало створення нею «Великої Євразії». Реалізація такого континентального за масштабом геостратегічного проєкту РФ однозначно шкодить геополітичним інтересам як «західних» держав (разом з Австралією та Японією), так й України. Тому визначати й втілювати свої геостратегічні цілі й вектори (та напрями) щодо країн Азії Україні потрібно, тісно співпрацюючи з «колективним» Заходом на чолі зі США.

У період 1990-х⁰⁰рр. українська влада реалізувала «азійський» напрям своєї зовнішньої політики переважно в гео економічному сенсі. Йшлося, передусім, про досягнення економічних вигід від співпраці із заінтересованими в українській продукції чи/та вітчизняному ринку збуту своїх товарів країнами Азії. Різнобічна (передусім, економічна) взаємодія України з країнами Азії часто розглядалася в якості перспективної складової «східного» вектора геостратегії молоді незалежної держави. Проголошуване Україною «стратегічне партнерство» з певними державами світу, зокрема азійськими, досить часто носило декларативний характер і не підкріплювалося повномасштабним та довготривалим співробітництвом.

Набуття Українською державою «західних» сутнісних рис кардинально впливає на формування її геополітичної ідеології, а також визначення головних цілей, норм, правил та напрямів української геостратегії. Водночас, загальний «західний» мейнстрим геостратегії України повинен залишати за нею свого роду «свободу маневру» при визначенні певних напрямів геостратегії щодо тих чи інших регіонів світу та окремих країн, виходячи зі специфічних українських геополітичних (і разом з тим гео економічних) інтересів. Крім того, потрібно брати до уваги певні геополітичні розбіжності між

США й провідними європейськими державами, передусім Німеччиною та Францією, й намагатися знайти для себе в геополітиці щодо головних держав Заходу «золоту середину». Водночас, така певна геостратегічна «гнучкість» не повинна перешкоджати забезпеченню сталості при реалізації власних українських геополітичних інтересів.

У першому та другому десятиліттях ХХІ ст. геоекономічне значення для України окремих східноазійських держав, передусім Китаю, суттєво збільшилося. Проте через повномасштабне російське вторгнення до України в лютому 2022 р. багато-які взаємовигідні економічні зв'язки виявилися розірваними. З погляду майбутньої повоєнної відновленої України, вона потенційно буде здатною зацікавити численними вигодами співпраці з нею Китай, Південну Корею та Японію. Втілення «східноазійської» геостратегії покликане підвищувати геополітичний статус України в Євразії й усьому світі, забезпечувати реалізацію її власних геополітичних інтересів (максимально «співзвучних» інтересам «західних» держав, передусім США), сприяти отриманню економічних вигод, а ще й (дуже бажано) завдавати якомога більшої шкоди геополітичним та геоекономічним інтересам Росії на всьому Євразійському континенті, в окремих його регіонах та країнах.

Загалом «східноазійський» вектор уявляється вельми важливим для континентальної геостратегії України і, водночас, неоднозначним за своїм змістом стосовно найбільш важливих держав. Доцільно виокремити такі напрями, як «китайський» (особливо важливий і, водночас, проблемний), «корейський» та «японський».

Зростання геоекономічної ролі Китаю у світі супроводжується його прагненням суттєво підвищити також свій глобальний геополітичний статус. Посилюється вплив Китаю в різних регіонах світу, особливо в азійських. Сучасний Китай реалізовує геостратегію на всіх рівнях – від глобального до субрегіонального. Пекін неодноразово заявляв про необхідність побудови багатопольярної моделі світового порядку, в якому КНР має отримати статус одного з «полюсів», проте без прагнення досягнути світової гегемонії, заперечуючи експансіонізм своєї зовнішньої політики. Протягом тривалого часу в науці пропонуються численні моделі нового «біполярного» світоустрою (США versus КНР). Китайською стороною неодноразово підкреслювалося, що «велика стратегія» країни «спрямована на мирний розвиток, окрім незначних змін у тональності» [11, с. 333]. Свою «глобальну стратегію зовнішньоекономічного наступу» Китай втілює мирним шляхом з використанням економічного співробітництва та «м'якої сили» [2, с. 912]. Водночас, спостерігаються радикальні кроки Пекіну щодо утвердження свого де-факто суверенітету над низкою спірних острівних терито-

рій у Східнокитайському та Південнокитайському морях. Для КНР залишається вельми гострою проблемою «приєднання» Тайваню.

На перебіг українсько-китайських відносин протягом тривалого часу впливав потужний «російський фактор» [6, с. 80]. Серед китайського політичного керівництва та суспільства укорінилося «сприйняття України як частини пострадянського простору, на який начебто має якісь права Росія» [2, с. 6]. У результаті, протягом багатьох років функціонування відносин між Україною та Китаєм так і не було подолано ідейний та культурно-інформаційний вплив Росії, яка, великою мірою, «монополізувала» сприйняття китайською владою та населенням процесів в Україні й на всьому пострадянському просторі [2, с. 40]. Для формування в китайському суспільстві стійких уявлень про Україну як сучасну європейську країну з перспективами приєднання до євроінтеграційних структур, – українська дипломатія не докладала належних зусиль.

Сучасна збройна агресія РФ проти України деякий час «була політично вигідною Китаю» [3, с. 130]. Виснаження Росії під час війни перетворювало її на все більш залежного від КНР партнера. Китайське керівництво трактувало російсько-українську війну в якості «українського конфлікту» (чи навіть «української кризи»). 24 лютого 2023 р. МЗС КНР опублікувало «Позицію Китаю щодо політичного врегулювання української кризи» (так звані «12 пунктів»). Китай позиціонував себе в якості альтернативного США та Європі світового «полюсу», котрий виступає за дотримання норм міжнародного права, мир, гуманізм та співробітництво. План мирного врегулювання, запропонований Китаєм, передбачав припинення воєнних дій, відновлення мирних переговорів, політичне врегулювання кризи тощо. Але в цьому документі, по суті, закладалася потенційна можливість збереження Росією контролю над окупованими українськими територіями. Такі пропозиції, звісно, вигідні для Кремля, оскільки надаватимуть можливість утримувати контроль над окупованими території, затягувати переговорний процес, накопичувати ресурси для поновлення воєнних дій тощо. Ймовірно, що Китай робив у цьому плані «ставку», передусім, на провідні європейські держави, але в діалозі навіть з ними не досягнув успіху. Для України та її «західних» партнерів затяжна війна з неоімперською Росією вкрай не вигідна. Інтересам України відповідає досить швидке й повне відновлення територіальної цілісності держави. Лише після цього доречно починати переговорний процес щодо мирного врегулювання, зокрема, на засадах компенсації величезних втрат та збитків постраждалій стороні – Україні.

Нинішня (квітень 2023 р.) офіційна зовнішньополітична лінія Китаю проголошує повагу до

суверенітету та територіальної цілісності України, невизнання анексії Росією українських територій (зокрема, Криму та Донбасу) і заперечення надання військової допомоги РФ. Сучасна КНР не володіє достатнім потенціалом для конфронтації з «колективним» Заходом через свою підтримку агресії РФ проти України. Європа для Китаю залишається надзвичайно важливою в геоекономічному сенсі, і втрачати європейські ринки для нього вкрай не вигідно. Можна припустити, що геополітичний курс Китаю в питанні війни в Україні стане більш «конструктивним», і китайське економічне співробітництво з Росією зазнає певних обмежень. При цьому постачання зброї (якщо воно було) та продукції подвійного призначення має зійти нанівець. Звісно, для Росії Китай залишиться головним торговельним партнером. У принципі, геополітичним інтересам України відповідає скорочення (а в ідеалі, припинення) співробітництва між військово-промисловими комплексами РФ і КНР.

Відносини стратегічного партнерства між Україною й КНР були проголошені в Спільній декларації від 20 червня 2011 р. У Договорі про дружбу і співробітництво між Україною і КНР (ратифікованому Верховною Радою України вже після «Революції гідності» 15 травня 2014 р.) знайшли підтвердження прагнення поглиблювати відносини стратегічного партнерства між країнами, розвивати відносини на принципах взаємної поваги до суверенітету і територіальної цілісності тощо [5]. Попри змінну кон'юнктуру на світових товарних ринках, у довоєнні роки (до 2022 р.) значення Китаю у зовнішній торгівлі України продовжувало зростати. Так, у за підсумками 2019 р. експорт України до Китаю зріс на 63,3%, і той перетворився на найбільшого зовнішньоторговельного партнера України. У 2021 р. Китай залишався провідним торговельним партнером України – товарообіг з ним склав майже 19 млрд \$. При цьому в експорті з України найбільша частка припадала на продукцію аграрного сектора [8, с. 3]. Наповнювалося глибшим змістом стратегічне партнерство між Україною та Китаєм, перед нашою країною відкривалися вигідні перспективи, пов'язані з реалізацією китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» [8, с. 5]. Великі взаємні вигоди прогнозувалися від подальшого співробітництва в багатьох галузях українського господарства. Проте через нинішню війну експортний потенціал агропромислового комплексу України суттєво скоротився, різко погіршилися можливості транспортування української продукції за кордон.

Щодо КНР для України найбільш доцільна геостратегія «обережної взаємодії», беручи до уваги вже традиційний економічний прагматизм зовнішньої політики цієї країни. Варто робити наголос на вигідності для Китаю торговельної співпраці з Україною, здатною постачати великі обсяги якіс-

ної аграрної продукції на китайський ринок. Відновлена Україна становитиме і надалі неабиякий інтерес для китайських інвестицій в різні галузі її економіки. Водночас, Китаю для реалізації своїх геополітичних та геоекономічних інтересів у Європі буде дуже вигідна цілісна та стабільна Україна, котра (після війни) матиме добре розвинену транспортну інфраструктуру й високопродуктивний агропромисловий комплекс.

Потенційно вигідні геоекономічні проєкти майбутнього співробітництва з Китаєм не повинні «переважувати» для України пріоритет її власних екзистенціальних геополітичних інтересів. У разі втілення КНР стратегії допомоги неоімперській Росії, сприяння відновленню військово-технічної могутності держави-агресора, для нашої держави прийнятною буде лише геополітична конфронтація з Китаєм, звісно, спільно із «західними» партнерами. Але слід враховувати реалістичність китайської геостратегії та прагматизм зовнішньополітичного курсу КНР. Для китайського керівництва загроза посилення конфронтації з «колективним» Заходом на чолі зі США («плюс» Україною) має «переважувати» вигоди від підтримки РФ. Показово, що, згадуючи про колишню приналежність до Китаю низки російських регіонів, наприклад Приамур'я, у більш-менш віддаленій перспективі можуть з'явитися обґрунтовані територіальні претензії Китаю до РФ.

Щодо проблеми Тайваню, то для України найбільш доцільна геополітична позиція «відсторонення». З погляду демократичних ідеалів, звісно, важлива підтримка прав та свобод населення Тайваню. Водночас, для України не вигідно беззастережно слідувати у «фарватері» неоднозначної геополітики США, яка підтримуючи режим на Тайвані і надаючи йому допомогу (зокрема, військово-технічну), водночас формально визнає цей острів частиною Китаю.

«Корейський» напрям української геостратегії має дві різко відмінні складові. На Корейському півострові існуванню демократичної та економічно розвиненої Республіки Корея (РК) загрожує тоталітарна КНДР. Південна Корея залишається сталим геополітичним союзником США в Східній Азії (разом з Японією та Тайванем входить до складу так званого «Джакотського трикутника»). Вона перебуває у стані довготривалої конфронтації з Північною Кореєю. Тому допомога РК у протидії геополітичним планам КНДР відповідає інтересам «західних» і загалом демократичних держав світу, зокрема й України. Південна Корея надає Україні фінансову та матеріально-технічну допомогу. Країна має досить добре розвинену військову промисловість, вона заінтересована в експорті своєї продукції, наприклад танків, до Європи. Пряме постачання південнокорейської військової техніки до України поки що неможливе, оскільки РК

офіційно не постачає летальну зброю до країн, що фактично перебувають у стані війни. Проте існує спосіб «обійти» це нормативне обмеження, постачаючи південнокорейське летальне військове озброєння та техніку до України не безпосередньо, а через Польщу. Багатоаспектне співробітництво з економічно розвинутою РК має значні перспективи у цілій низці стратегічно важливих для України галузей, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій. Україна залишається заінтересованою в активізації політичного діалогу й розвитку торговельної та інвестиційної співпраці з Південною Кореєю [7]. Загалом геостратегія взаємодії у відносинах з РК постає для України як досить продуктивна та далекоглядна.

У керівництва КНДР, найімовірніше, залишаються експансіоністські наміри, що прикриваються пропагандистським геополітичними наративами щодо необхідності оборони від імперіалізму США та її союзників. Північна Корея підтримує політичне та військово-технічне співробітництво з РФ, реалізовує власну програму ядерного озброєння, становить воєнно-політичну небезпеку для миру в Східній Азії. КНДР реалізовує на міжнародній арені загалом «автаркічну» геополітику, за винятком відносин з двома сусідніми могутніми державами – РФ та КНР. Північна Корея нарощує свій ракетний потенціал, розробляє ядерне озброєння, становить загрозу для миру та безпеки в усьому регіоні. КНДР навіть, за твердженням США, постачала до РФ окремі види зброї та боєприпасів. Тому Українській державі потрібно підтримувати курс «західних» держав на чолі зі США щодо посилення санкцій проти Північної Кореї, яка, по суті, постає партнером (навіть неофіційною союзницею) Росії в її агресивній війні проти України. Таким чином, щодо КНДР Україна має втілювати конфронтаційну геостратегію.

Відносини України з дуже віддаленою високорозвинутою Японією розвивалися загалом повільно, без суттєвих прогресивних змін. Для японського бізнесу головними вимогами були: «прозорість економіки, забезпечення стабільного сприятливого інвестиційного клімату, надання гарантій інвестиціям тощо» [4, с. 26]. Але в Україні так і не сформувалося повноцінне сучасне ринкове середовище, засноване на чітких, незмінних та прозорих правилах. Навіть у 2021 р. українською владою констатовалося, що потенційні японські інвестиції не надходили до української економіки, і це пояснювалося, передусім, відсутністю в Україні сприятливого інвестиційного клімату [8, с. 10]. Протягом «гібридної» війни РФ проти України японська влада здійснювала щодо держави-агресора недостатньо «жорстку» геополітику, ймовірно, сподіваючись на поступки Росії в питанні «Північних територій». Також, можливо, японський уряд вважав, що під тиском санкцій ізольована Росія ще

активніше зближуватиметься з Китаєм, утворюючи з ним «антанту». Водночас, у геополітичному контексті, показовим стало підписання 12 жовтня 2018 р. Меморандуму між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Японії щодо співробітництва та обмінів у сфері оборони.

Сучасна Японія належить до «глобального Заходу», є військово-політичним союзником США. Для України Японія вважається «політичним союзником», і відносини з нею кваліфіковані як «глобальне партнерство» [7]. Нині Японія однозначно підтримує Україну в боротьбі з російською агресією. Японський уряд, найімовірніше, виходить у своїй політиці з того, що «жорстка» реакція «цивілізованого» світу на російське вторгнення має стати «уроком для решти» [10], тобто для потенційних агресорів у Східній Азії – Китаю та КНДР. Українська геостратегія, націлена на перешкодження реалізації російських геополітичних інтересів, вочевидь, має бути спрямована на активізацію українсько-японської взаємодії в різних сферах. Реалістичними постають перспективи розвитку співпраці з Японією в галузях високих технологій, телекомунікацій, цифрової економіки, щодо реалізації проєктів альтернативної енергетики, охорони довкілля тощо. Виходячи з кваліфікування Японії в якості свого політичного союзника, Україні доцільно солідаризуватися з нею в питанні майбутнього можливого досягнення японських геополітичних інтересів щодо «Північних територій» (Південних Курильських островів). Отже, у відносно близькій перспективі українська геостратегія щодо Японії може стати «союзницькою» (як у геополітичному, так і в геоекономічному сенсі).

При взаємодії з азійськими країнами Україна реалізовує антиросійський геостратегічний курс. Одним з найвагоміших українських аргументів є неприйнятність різкого порушення Росією міжнародного права – збройне вторгнення до України, окупація та анексія частини її суверенної території. Тим самим російським керівництвом були знехтувані загальновизнані принципи незастосування збройної сили проти іншої держави, територіальної цілісності країн та непорушності державних кордонів. Для таких демократичних країн, як Японія та Південна Корея, принципово важливими аспектами є ще й злочини російських агресорів проти людяності, порушення ними прав і свобод людини. Таким чином, крім активного поширення серед азійських еліт та суспільств проукраїнських геополітичних уявлень, вельми важливим завданням постає продукування, поширення та укорінення антиросійських геополітичних образів, символів, міфів тощо.

Загалом геостратегія України щодо країн Східної Азії повинна ґрунтуватися на втіленні комплексу заходів – політичних, дипломатичних, міжнародно-правових, економічних, інформаційних,

культурних тощо. Інформаційному виміру геостратегії України в Східній Азії має відводитися вагомий роль, оскільки потрібна повсякденна активна українська присутність в інформаційному просторі країн регіону. Слід наполегливо доводити неправомірність російської збройної агресії проти України, викривати злочини російських військ проти людяності, наголошувати на важливості підтримки справедливої боротьби України за відновлення своєї територіальної цілісності тощо. Культурний напрям геостратегії реалізується спільно з інформаційним. Для населення країн Східної Азії має відкриватися високий потенціал матеріальної та духовної культури українського народу. У свідомості населення азійських країн важливо формувати інтегральний образ політично стабільної, демократичної, прогресивної, економічно розвинутої, висококультурної, освіченої України зі славетним історичним минулим. У геополітичному сенсі, створюється образ загалом миролюбної країни, здатної, водночас, вести героїчну боротьбу проти набагато сильнішого супротивника і перемагати його. Тим самим можна досягнути в суспільній свідомості населення азійських суспільств та серед їхніх політичних еліт підвищення авторитету нашої держави, зміцнення поваги до неї. У відносинах з азійськими країнами саме наявність взаємної поваги між сторонами вважається одним з вагомих факторів успішності взаємодії.

Необхідна активізація діяльності МЗС України, її дипломатичних представництв щодо втілення життя нових взаємовигідних геоекономічних проєктів співробітництва з країнами Східної Азії. Варто зазначити, що політична та економічна взаємодія України зі східноазійськими державами повинна носити не лише декларативний характер, а бути наповненою конкретними справами – дієвими програмами, планами, проєктами тощо.

Щодо тих азійських держав, які виявляться пов'язаними з Росією політичним та військово-технічним співробітництвом, сприятимуть зміцненню її економічного та науково-технологічного потенціалів, військово-промислового комплексу, Україні, спільно із «західними» партнерами, доцільно втілювати конфронтаційну геостратегію. З тими країнами, які з вигодою для себе і надалі підтримують з РФ торговельні відносини, Україні, разом з державами Заходу, варто проводити геополітику, спрямовану на послаблення впливу Росії, її геоекономічних позицій. Водночас, цим країнами доцільно пропонувати вигідні для них проєкти співробітництва, альтернативні російським. Тимчасові економічні вигоди від співпраці з Росією не повинні «перекривати» у суспільній думці азійських країн різкі порушення нею міжнародного права та злочини проти людяності з боку цієї агресивної держави. Сприяння економічній стабілізації держави-агресора несе в собі загрози для миру та безпеки

у світі загалом, а також, на перспективу, і для самих країн Азії.

Висновки. Українська геостратегія в Східній Азії повинна бути скоординована із «західними» партнерами й, водночас, передбачати досягнення Україною власних геополітичних інтересів, поєднаних з прагматичними геоекономічними. Диверсифікація та зміцнення економічних зв'язків зі східноазійськими країнами мають спричинити поглиблення їхньої заінтересованості в розвитку взаємодії з Україною також і в політичній сфері.

Китай як один глобальних економічних лідерів, становить особливий інтерес для української геостратегії та геополітики. У відносинах з КНР, у разі зниження рівня підтримки нею Росії, для України стане прийнятним ведення політичного діалогу й розвиток економічних взаємозв'язків. Проте компроміси з Китаєм, обговорення з ним планів щодо припинення війни не повинні переходити «червону лінію» – має бути беззастережно відновлено територіальну цілісність України. Найбільш доцільною вважається геостратегія співпраці з КНР в окремих політичних питаннях та економічній сфері. У взаємовідносинах з РК для України найбільш корисною є геостратегія взаємодії, передусім, у геоекономічній площині. Щодо КНДР, котра становить загрозу та миру та безпеки в регіоні, підтримує агресивну Росію (вірогідно, надавала їй зброю та боєприпаси) можлива лише геостратегія конфронтації та санкцій (спільно із «західними» партнерами). Українська геостратегія щодо Японії в недалекому майбутньому може набути, дійсно, «союзницького» характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи. Аналітичні оцінки : монографія / В.О. Швед та ін.; за ред. В.О. Шведа. Київ: НІСД. 2008. 222 с.
2. Аудит зовнішньої політики Україна-Китай : дискусійна записка / Гончарук А.З., Гобова Є.В., Кіктенко В.О. та ін. Київ: Інститут світової політики, 2016. 60 с.
3. Головка В. Україна та Китай: еволюція відносин (2021 – травень 2022). Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. 199 с.
4. Гончарук А.З., Кобзаренко А.М., Микал О.К. Пріоритети політики України щодо країн Азії : аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2011. 64 с.
5. Закон України «Про ратифікацію Договору про дружбу і співробітництво між Україною і Китайською Народною Республікою» від 15.05.2014 р. № 1271-VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T141271>
6. Пронь С.В. Китайський вектор зовнішньої політики України (історія, виклики сучасності, перспективи). *Наукові праці ЧДУ імені Петра Могили. Політичні науки*. 2007. Т. 69. Вип. 56. С. 78–81.
7. Указ Президента України № 48/202 від 26 серпня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і

оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>

8. Україна і країни Східної, Південно-Східної та Південної Азії: підсумки 2020 року та перспективи розвитку: аналітична доповідь / Гончарук А. З., Дроботюк О.В., Кіктенко В.О. та ін. Київ: НІСД, 2021. 45 с.

9. Beeson M. Security in Asia: What's Different, What's Not? *Journal of Asian Security and International Affairs*. 2014. Vol. 1, No. 1. P. 1-24.

10. Brown J. Japan's Stance on Russia's Invasion of Ukraine. *Carnegie Endowment for International Peace*. 15.02.2023. URL: <https://carnegieendowment.org/politika/89156>

11. Zhang Zhexin. The Belt and Road Initiative: China's New Geopolitical Strategy? *China Quarterly of International Strategic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 3. P. 327–343.

REFERENCES:

1. Aziys'kyi napryam zovnishn'oyi polityky Ukrainy: problemy i perspektyvy. Analitichni otsinky (2008). [The Asian direction of Ukraine's foreign policy: problems and prospects. Analytical assessment]: monograph / V. O. Shved and others; ed. V. O. Shved. Kyiv: NISS. [in Ukrainian].

2. Audyt zovnishn'oyi polityky Ukrainy-Kytay (2016). [Foreign Policy Audit: Ukraine-China]: a discussion note / A. Z. Honcharuk, E. V. Gobova, V. O. Kiktenko, etc. Kyiv: Institute of World Politics. [in Ukrainian].

3. Holovko, V. (2022). Ukrainyina ta Kytay: evolyutsiya vidnosyn (2021 – traven' 2022) [Ukraine and China: evolution of relations (2021 – May 2022)]. Kyiv: Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

4. Honcharuk, A. Z., Kobzarenko, A. M., & Mykal, O. K. (2011). Priorityety polityky Ukrainy shchodo krayin Aziji [Priorities of Ukraine's policy towards Asian countries]: an analytical report. Kyiv: NISS. [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy "Pro ratyfikatsiyu Dohovoru pro druzhbu i spivrobotnytstvo mizh Ukrainoyu i Kytays'koyu

Narodnoy Respublikoyu" vid 15.05.2014 r. № 1271-VII (2014, May) [Law of Ukraine "On Ratification of the Treaty of Friendship and Cooperation between Ukraine and the People's Republic of China"]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T141271>. [in Ukrainian].

6. Pron', S. V. (2007). Kytays'kyi vector zovnishn'oyi polityky Ukrainy (istoriya, vyklyky suchasnosti, perspektyvy) [The Chinese vector of Ukraine's foreign policy (history, modern challenges, prospects)]. *Scientific works of Pyotr Mohyla BSSU. Political sciences*. T. 69, Issue 56. [in Ukrainian].

7. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 448/2021 vid 26 serpnia 2021 roku "Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 lypnya 2021 roku "Pro Stratehiyu zovnishn'opolitychnoyi diyal'nosti Ukrainy" (2021, August) [Decree of the President of Ukraine No. 448/2021 "On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of July 30, 2021 "On the Strategy of Foreign Policy of Ukraine"]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>. [in Ukrainian].

8. Ukrainyina i krayiny Skhidnoyi, Pivdenno-Skhidnoyi ta Pivdennoyi Aziji: pidsumky 2020 roku ta perspektyvy rozvytku (2021) [Ukraine and the countries of East, South-East and South Asia: 2020 results and development prospects]: an analytical report. A.Z. Honcharuk, O.V. Drobotyuk, V.O. Kiktenko, etc. Kyiv: NISS. [in Ukrainian].

9. Beeson, M. (2014). Security in Asia: What's Different, What's Not? *Journal of Asian Security and International Affairs*. Vol. 1, No. 1.

10. Brown, J. (2023). Japan's Stance on Russia's Invasion of Ukraine. *Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegieendowment.org/politika/89156>

11. Zhang, Zhexin (2018). The Belt and Road Initiative: China's New Geopolitical Strategy? *China Quarterly of International Strategic Studies*. Vol. 4, No. 3.

Geostrategy of Ukraine in East Asia

Goltsov Andriy Hennadiyovych

Doctor of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and International
Communication of the Faculty
of Humanities and Pedagogy
National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine
Heroiv Oborony str., 15, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7696-3223

The article examines the main principles of Ukrainian geostrategy in East Asia and suggests the most appropriate geostrategies for contemporary Ukraine regarding China, Japan, South Korea, and North Korea. Geostrategic vectors appear as fundamental and, as a rule, long-term foundations of state geostrategy at various levels of the geospatial political organization of the world. Contemporary Ukraine is acquiring more and more "Western" civilizational traits. "Ukraine-centric" geopolitical ideology combined with "Western" values, norms and rules influence Ukraine's determination of its own geopolitical interests. Contemporary Ukraine's geostrategy must be "flexible" to a certain extent, take into account the interests of "Western" partners, and at the same time, be aimed at achieving specific Ukrainian geopolitical and geoeconomic interests. The "East Asian" vector is especially important for contemporary Ukraine's geostrategy. It is expedient to single out such areas as "Chinese" (especially important and, at the same time, problematic), "Korean", and "Japanese". Ukraine's geostrategy regarding China should take into account its role in the world as the second economy (after the USA) and de facto the second most powerful geopolitical "pole". If China will not support aggressive Russia, and supply it with weapons, ammunition, and high-tech products, then cooperation between Ukraine and this country in certain political and economic issues is possible. The geostrategy of cooperation (primarily in the economic sphere) is the most beneficial for Ukraine in relations with the Republic of Korea. Ukraine should implement the geostrategy of confrontation regarding North Korea (along with "Western" partners) since this country is, in fact, a partner of the RF in the military sphere and poses a threat to peace and security in East Asia. Ukrainian geostrategy with regard to Japan in a relatively short term may become "allied".

Keywords: geostrategy, geostrategic vector, geopolitical ideology, geostrategy of cooperation, strategic partnership, geostrategy of confrontation, "allied" geostrategy.

Гусейнлі Сархан Мазакіроглу

Сучасна політика Туреччини щодо Сирії

УДК 327.5

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.13>

Гусейнлі Сархан Мазакіроглу
докторант факультету міжнародних відносин
Бакинського державного університету
вул. Академіка Західа Халілова, 23,
Баку, Азербайджан
ORCID: 0000-0002-4625-9144

Мета статті – розглянути причини та перебіг турецько-сирійського конфлікту з погляду його історичних передумов, а також оцінити перспективи подальшої взаємодії Туреччини та Сирії в рамках системи міжнародних відносин, що трансформується, та зміни регіонального балансу сил на просторі Близького Сходу.

Методологічну основу дослідження становить метод системного аналізу та історичний метод, за допомогою якого в роботі було проаналізовано основні етапи турецько-сирійської конфліктної взаємодії. Автори докладно розглядають політику керівництва Турецької Республіки щодо Сирії з її заснування до нашого часу.

Новизна у статті полягає в тому, що вперше охарактеризував поведінку Туреччини в Сирії як країну, що стабілізує відносини ворогуючих сторін, тим самим доводячи, що можливо примирити конфліктуючих сторін. Зазначається, що серед заявлених Туреччиною пріоритетів – збереження безпеки та стабільності на всій довжині турецько-сирійського кордону через існування багаторічної загрози, що походить від терористичної Робочої партії Курдистану, відгалужений у Сирії.

У статті аналізуються вжиті Анкарою кроки щодо соціально-економічного відновлення в територіях, що піддає до руйнувань через конфлікт спільно з озброєною сирійською опозицією операцій «Щит Євфрату», «Оливкова гілка», «Джерело світу» (2016–2019 рр.).

У висновку автор приходиться до висновку, що в умовах сирійського конфлікту, що триває, і невизначеності навколо політичного процесу з врегулювання ситуації в Сирії, Туреччиною проводиться планомірна, комплексна робота з розширення свого впливу на північно-сирійських територіях, яка не завжди зустрічає схвалення місцевого населення. Однією із застав «успішної» політики Анкари на півночі САР стали тісні історико-географічні зв'язки між народами двох держав, що поєднує фактор ісламської віри та мусульманських цінностей.

Зазначається, що з огляду на тенденцію до зростання турецько-сирійських протиріч, зокрема, що спостерігається в останні роки, у тому числі у військовому вимірі, і небажання Турецької Республіки встановлювати контакт з урядом Асада, в короткостроковій перспективі взаємодія Туреччини і Сирії з найбільшою ймовірністю збережеться певний ступінь конфліктності в регіоні.

Ключові слова: Туреччина, Сирія, Аданська угода, «арабська весна», Близький Схід, Росія, Україна.

Вступ. В останні роки Туреччина зміцнила свої позиції у світовому масштабі. Географічне положення Туреччини між Європою та Близьким Сходом сприяло розвитку внутрішньої політики, економіки та культурних відносин з низкою важливих геополітичних акторів. Економічне зростання останніх років призвело до утвердження позицій Туреччини як однієї з найбільш економічно потужних держав не лише в нестабільному регіоні, а й на міжнародному просторі.

Історія. Цілі, завдання, принципи та стратегія зовнішньої політики Туреччини формувалися під впливом безлічі різних історичних, геостратегічних та ідеологічних факторів. Висновки, зроблені із зовнішньої політики у період падіння Османської імперії, видатної дипломатії Визвольної війни, а також філософської позиції та принципів політичної еліти під час встановлення республіки, крім забезпечення визнання Туреччини як суверенної рівноправної держави на міжнародному рівні, також визначили основні принципи зовнішньої політики, визнавши її як незалежну державу. Ці принципи включають принципи статус-кво та західництва. Вони були розроблені на основі результатів двовікових воєн, і особливо вступу Османської імперії в Першу світову війну, неушкодження

Туреччини, миру та дружніх добросусідських відносин (1, стор. 11–12).

Геостратегія. Турецько-сирійські відносини завжди були натягнутими, оскільки зовнішня політика Сирії у минулому ґрунтувалася на законі збереження слабкості своїх сусідів за допомогою тероризму. Однак після окупації Голанських висот відносини між Ізраїлем та Сирією анітрохи не покращали. Сирія має намір трохи зблизитися із Заходом, але це неможливо зробити, будучи ворогом одночасно і Ізраїлю і Туреччини. Причина в тому, що Туреччина та Ізраїль є країнами, які мають тісні відносини із Заходом у регіоні. Сирія, якій дуже складно вирішити свої проблеми з Ізраїлем, прагне зблизитися з Туреччиною та відмовилася від підтримки РПК. В результаті відносини з Туреччиною пом'якшилися і стали тіснішими. Були проблеми з водорозподілом Євфрату та Тигра. Але з огляду на тиск Ізраїлю та США в Сирії мало ймовірно, що ця проблема спливе в ході нормалізації відносин. Відомо, що Сирія особливо у проблемі з Ізраїлем хоче знайти рішення за посередництва Туреччини. Ситуація ця у Туреччині цікава у контексті нової зовнішньої політики на Близькому Сході. Сирія, можливо, приймає Туреччину як відправну точку у відносинах з Європейським Союзом. (2, стор. 72)

Сучасна епоха. Оскільки у Сирії найдовший сухопутний кордон із Туреччиною, громадянська війна прямо і опосередковано торкнулася Туреччини. Хоча процеси, які відбуваються в Сирії, можна охарактеризувати як громадянську війну за владу у внутрішній сфері, у геополітичному плані це глобальна анархія. Тому, що сирійський конфлікт – це не регіональний конфлікт, це проблема протистояння сил на міжнародному рівні. Тому у 2012 році Туреччина зробила кроки щодо забезпечення безпеки кордонів у буферній зоні. Але Туреччині не вдалося отримати достатньої підтримки зарубіжних країн щодо Сирії. На тлі останніх подій у Сирії у зовнішній політиці Туреччини намітилася нова тенденція. Розпад СРСР і потім становлення Китаю як світової держави, поступове ослаблення наддержави США в міжнародній системі та ендегенні процеси, що відбуваються в ЄС, проблема політичної інтеграції в Союзі, прагнення Великобританії вийти із союзу, конкуренція між Німеччиною та Францією у континентальній Європі та, нарешті, регіоналізація Росії в контексті Сирії створили таку ситуацію в геополітичній перспективі Євразії, що держави в умовах відсутності стратегічного порядку на глобальному рівні прагнуть максимальної геостратегічної переваги і демонструють у цьому напрямі крайню принциповість.

Єдина причина, через яку конфлікт не врегульований у нинішній громадянській війні в Сирії – це реальність, сформована непорозумінням та політикою статус-кво між основними державами у світовій політиці. Якби в міжнародній системі був баланс сил у контексті нинішніх процесів, то ці сили могли б дійти спільної позиції та брати участь у врегулюванні конфлікту. Наприклад, континентальні держави, такі як Китай, Росія, ЄС та США, незалежно від волі режиму Башара Асада, придуть до спільної позиції в сирійському конфлікті на певному рівні, можна буде автоматично досягти зміни влади в Сирії або внутрішньої стабільності в рамках певного міжнародного консенсусу (3, с. 169–173).

У той же час нещодавні події, пов'язані з сирійським конфліктом та звинуваченням Туреччиною Америки у підтримці сирійського відділення сил РПК, PYD та YPG, виявили наявність серйозних проблем між стратегічними союзниками, і ця реальність ознаменувала початок нового етапу в американо-турецьких відносинах.

Зокрема, порушення Росією повітряного простору Туреччини з подальшим збитком турецькими ВПС військового літака, що належить Росії, за завданням Анкари, підвищило ймовірність початку війни між двома великими державами на регіональному рівні. Проте очікування світових держав не справдилися.

Зокрема, порушення Росією повітряного простору Туреччини, за яким пішов збитий військо-

вий літак, що належить Росії, турецькими ВПС за вказівкою Анкари, підвищило ймовірність початку війни між двома великими державами на регіональному рівні. Російсько-турецьке зближення вплинуло і зміну політики Туреччини у Сирії. Неоднозначно неприйнятні транскордонні бойові дії збройних сил Туреччини світовими та регіональними державами в останні 5–6 років зосереджені на усунення небезпеки, яка загрожує країні у прикордонних районах, непідконтрольних центральному уряду Сирії. Президент та уряд Туреччини неодноразово заявляли, що офіційна Анкара не має намірів захоплення території якоїсь держави, основна мета – знищення терористичних центрів у безпосередній близькості від їхніх кордонів.

З кінця 2022 року зовнішня політика Туреччини щодо сирійського питання пом'якшилася. Слід зазначити, що Туреччина останніми місяцями змінила свою зовнішню політику щодо таких країн, як Єгипет, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) та Ізраїль, і що тепер Туреччина має нову перспективу. Тому можна вважати, що сирійське питання переглядається. Росія, головний військовий союзник сирійського лідера Башара Асада, особливо підтримує пом'якшення відносин між Сирією та Туреччиною. На думку Олени Супоніної, російського експерта з Близького Сходу відновлення турецько-сирійських відносин буде успішним і для Росії.

У цьому сенсі, на думку експертів, нове партнерство Анкари з Дамаском посилить роль Кремля на Близькому Сході і чинитиме тиск на Вашингтон, щоб той припинив свою присутність у Сирії.

До речі, у Пентагоні також близько 800 військовослужбовців, які працюють із радикальними курдськими угрупованнями у Сирії. Експерти дотримуються думки, що США вважає стратегію боротьби з ІДІЛ у Сирії успішною і навряд чи виведе свої війська найближчим часом (5). Проблеми, з якими стикається Туреччина у своїй безпеці, в основному пов'язані з Сирією. Практично всі проблеми з безпекою є прямим наслідком громадянської війни в Сирії, або посилені цією війною. Те саме не лише в плані безпеки, а й у плані зовнішньополітичного глухого кута. З метою вирішення проблем безпеки у цьому напрямку Туреччина радикально змінила свою стратегію у Сирії. Замість стратегії, що базується на більш високих цілях, таких як зміна режиму, тепер існує підхід, у якому пріоритет надається невідкладним потребам безпеки.

Зміна Туреччиною політики щодо Сирії та нова концепція безпеки принесли важливі успіхи, проте ризики та загрози залишаються. Більше того, зберігаються невизначеності щодо регіональних та глобальних балансів. Тому велике значення має добре управління процесами. Інтереси, цілі та пріоритети всіх акторів сирійського питання у певному сенсі суперечать один одному. Крім Сирії,

на Близькому Сході загалом триває небезпечна боротьба влади (4).

Вирішення проблем на Близькому Сході ґрунтується на делікатних балансах. З метою управління цими балансами, дуже важливо діяти гнучко і швидко адаптуватися до мінливих балансів. Оскільки конфлікт і хаос на Близькому Сході не можуть бути припинені в короткостроковій та середньостроковій перспективі, необхідно проводити реалістичну та прагматичну політику, щоб звести до мінімуму збитки, які завдають довкіллю.

Прагнення нормалізувати відносини між Туреччиною та Сирією зумовлено певними причинами. Тут і інші умови. Між Туреччиною та Сирією проходить прикордонна лінія завдовжки 910 кілометрів. Певна частина його під контролем терористичної організації YPG/PKK. Це створює серйозні ризики для Туреччини, тому було здійснено військові дії. З метою запобігання та ліквідації тероризму сьогодні Туреччина має намір вести переговори із Сирією. На це вказують діалоги пана Ердогана та Башара Асада. Запити на переговори не є односторонніми. Безпека кордону між двома країнами також є важливою для Сирії. Водночас припинення війни у Сирії та забезпечення незалежності пов'язане з дипломатичною атакою Туреччини. Нова угода між двома лідерами боротьби з тероризмом, як і 1998 року, могла б усе вирішити. Ці проблеми більше не вибір, а потреба. Сьогодні національні інтереси Туреччини є основою відновлення дипломатичних відносин із Сирією (6).

Обложений режимом у липні 2016 р., Східний Алеппо перейшов під контроль режиму в грудні 2016 р. внаслідок безперервних атак. Внаслідок напруженої роботи та зусиль між Туреччиною та Російською Федерацією було досягнуто припинення вогню в Алеппо, а у грудні 2016 р. було благополучно евакуйовано 45 000 цивільних осіб.

30 грудня 2016 року на підставі угоди, підписаної Туреччиною та Російською Федерацією як гарант, припинення вогню в Алеппо охопило всю країну. З метою забезпечення та суворого дотримання режиму припинення вогню та вжиття заходів довіри між сторонами конфлікту з січня 2017 року у столиці Казахстану Астані регулярно відбуваються зустрічі за участю Туреччини та Російської Федерації, а також Ірану. З іншого боку, глави держав та міністри закордонних справ країн-гарантів Астани регулярно зустрічаються. Астанінська платформа, яка відіграє важливу роль у реалізації заходів у зонах деескалації, як і раніше, єдина міжнародна ініціатива, яка зробила конкретний внесок у припинення конфлікту в Сирії.

Пріоритетом Анкари у зовнішній політиці щокроку є вирішення курдської проблеми військовим шляхом. Коментуючи новину Борзу Дарагахі «Що стоїть за примирливими листами Туреччини

із Сирією?» Ібрагім Дарвіш згадує цей момент у газеті «Індепендент».

Дарагахі наголошує, що більша частина світу все ще зосереджена на війні, в Україні, але Ердоган, який відвідав чорноморський курорт Сочі минулого місяця, мав лише одну мету на зустрічі з президентом Росії Володимиром Путіним: переконати його «прийти до угоди». Дарагахі зазначив, що останніми роками Туреччина реструктурувала свою зовнішню політику і намагалася примиритися зі своїми ворогами в регіоні, але цього разу процеси відрізнятимуться залежно від реалій на місцях. Він також звернув увагу на складність турецько-сирійського зближення.

По-друге, Туреччина де-факто має військову присутність у Сирії. Абдулбарі Атван, відомий письменник арабського світу писав, що сирійський уряд не довіряє Ердогану і з метою нормалізації відносин вимагає виведення всіх своїх збройних сил із території Сирії. Атван висловив очікування сирійського уряду фразою: він хоче припинити захищатися від збройних угруповань на півночі і заході Сирії, таких як Алеппо, Ідліб і Хасеке, і діяти на місцях.

По-третє, на відміну від інших країн, між Анкарою та Дамаском знаходиться не менше чотирьох мільйонів біженців, і вирішення цієї проблеми є складним з багатьох причин.

2022 року на турецько-сирійські відносини вплинула війна в Україні з Сирією.

2022 року війна в Україні позначилася і на турецько-сирійських відносинах. Через війну, що тривала, в Україні Росії довелося вивести значну частину своєї військової присутності з цієї країни. Оскільки Іран прагнув замінити ослаблену Росію у Сирії, Туреччина ставала дедалі важливішою Росії у сирійському рівнянні. Однак на оперативні вимоги Туреччини Росія не позитивно відповіла. Навпаки, щоразу, коли з'являється можливість операції, задля забезпечення зближення Анкара-Дамаск займали дедалі переконливішу позицію. Хоча війна в Україні дозволила Туреччині знайти відносну автономію проти Росії та США, навіть ця автономія не дозволяла Туреччині діяти односторонньо в Сирії. До кінця року Москва дедалі більше висловлювала бажання зблизити дві держави.

По-друге – нові баланси у Сирії. З початку громадянської війни минуло 11 років. У результаті виживання адміністрації Асада прийнято всіма. Але це загальне визнання не змінює потреби нового політичного дизайну в Сирії. Після того, як сотні тисяч людей загинули і мільйони людей були переміщені, неможливо вдавати, що нічого не сталося. Сьогодні сирійський уряд, як і раніше, не контролює майже третину території країни (8).

Висновки. Отже, сирійський уряд для того, щоб покласти край громадянській війні і повернутися в міжнародне співтовариство як законний

актор, потребує політичного процесу примирення. Ініціювання цього процесу політичного примирення можливе лише за посилення Дамаска. Однак нафтові та водні ресурси країни знаходяться в руках РҮД, прикордонні ворота до Туреччини – в руках опозиції, а дороги, які з'єднують Алеппо із Середземним морем, навряд чи будуть посилені Дамаском. З цієї причини сирійському уряду необхідно досягти прогресу, принаймні, в одній галузі і розпочати політичний процес, наростивши свою силу. Основним джерелом криз, пережитих сирійською економікою у 2022 році, були труднощі із утриманням під контролем енергетичних, виробничих та торговельних шляхів. Тому 2022 рік сильно нагадав Дамаску про один факт: хоча поліпшення відносин з арабськими країнами важливе з точки зору міжнародної легітимності, Туреччина – основна країна, яка досягла повного панування в цій країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Veysel, Ayhan (2009) Veysel, Ayhan ["Shuttle Diplomacy between Iraq and Syria: Turkey's Mediation", Ortadoğu Analysis, ORSAM], "Irak–Suriye Arası Mekik Diplomasisi: Türkiye'nin Arabuluculuğu", Ortadoğu Analiz, ORSAM, Eylül, Cilt 1, Sayı 9,
2. Atlıoğlu, Yasin (2012) Atlıoğlu, Yasin ["The Relationship between Power and Security in Syrian Foreign Policy" Wise Strategy Magazine], "Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi",

01.03., Bilge Strateji Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Güz. <http://www.bilgestrateji.com/store/dergi1/yasin.pdf>

3. ABNER, Eliahugh M., (2016) "The Collapse of Saudi Arabia and the Cataclysmic Power Shift in the Middle East", Journal of International Affairs, Cilt: 69, Sayı: 2.

4. Coskun, Orhan and Bassam, Laila (2022). Exclusive: With a Russian nudge, Turkey and Syria step up contacts. <https://www.reuters.com/world/middle-east/exclusive-with-russian-nudge-turkey-syria-step-up-contacts-2022-09-15/>

5. Atvan, Əbdülbari (2023) Atvan, Abdulbari [Is normalization of Syrian-Turkish relations possible?], Suriya-Türkiyə münasibətlərinin normallaşması mümkündürmü? <https://www.evrensel.net/haber/470395/suriye-turkiye-normallesmesi-mumkun-mu>

6. Məhərrəm, Aysel. (2023) Maharram, Aysel. [Erdogan may meet with Bashar al-Assad in Azerbaijan], Ərdöğan Bəşər Əsədlə görüşə bilər в Азербайджане <https://modern.az/aktual/381928/erdoan-ve-beser-esed-azerbaycanda-nvbeti-il-azerbaycanda-gruse-biler/>

7. Xeyrulla, Xeyrulla (2023) Xeyrulla, Xeyrulla [Is it possible to normalize Syrian-Turkish relations?] Suriya-Türkiyə münasibətlərinin normallaşması mümkündürmü <https://www.evrensel.net/haber/470395/suriye-turkiye-normallesmesi-mumkun-mu>

8. Erkmən, Serhat (2023) Erkmən, Serhat ["Turkey-Syria Relations in 2023: Damage Assessment and Confidence Building"], "2023'te Türkiye-Suriye İlişkileri: Hasar Tespiti ve Güven İnşası", Panorama, Çevrimiçi Yayın, 23 Ocak 2023, <https://www.uikpanorama.com/blog/2023/01/18/se/>

Modern Turkey's policy towards Syria

Huseynli Sarkhan Mazahir oglu

Postdoctoral Student of the Faculty of International Relations
Baku State University
Academician Zahida Khalilova str., 23,
Baku, Azerbaijan
ORCID: 0000-0002-4625-9144

The aim of the article is to consider the causes and course of the Turkish-Syrian conflict from the point of view of its historical background, as well as to assess the prospects for further interaction between Turkey and Syria within the framework of the transforming system of international relations and changes in the regional balance of power in the Middle East.

The methodological basis of the study is the method of system analysis and the historical method, with the help of which the main stages of the Turkish-Syrian conflict interaction were analyzed in the work. The authors examine in detail the policy of the leadership of the Republic of Turkey towards Syria from the moment of its foundation up to the present.

The novelty of the article lies in the fact that for the first time he characterized Turkey's behavior in Syria as a country stabilizing the relations of the warring parties, thereby proving that it is possible to reconcile the conflicting parties. It is noted which among the priorities declared by Turkey is the preservation of security and stability along the entire length of the Turkish-Syrian border due to the existence of a long-term threat posed by the terrorist PKK branch in Syria. The article analyzes the steps taken by Ankara for socio-economic restoration in the territories that were subjected to destruction due to the conflict, together with the armed Syrian opposition, in the Euphrates Shield, Olive Branch, and Source of Peace operations (2016–2019).

In conclusion, the author comes to the conclusion that in the context of the ongoing Syrian conflict and uncertainty around the political process to resolve the situation in Syria, Turkey is carrying out systematic, comprehensive work to expand its influence in the North Syrian territories, which does not always meet with the approval of the local population. One of the guarantees of Ankara's «successful» policy in the north of the SAR was the close historical and geographical ties between the peoples of the two states, the unifying factor of the Islamic faith and Muslim values.

It is noted that given the recent trend towards the growth of Turkish-Syrian contradictions, including in the military dimension, and the unwillingness of the Republic of Turkey to establish contact with the Assad government, in the short term, the interaction between Turkey and Syria is most likely to continue a certain degree of conflict in the region.

Key words: Turkey, Syria, Adana Protocol, Arab Spring, Middle East, Russia, Ukraine.

Дмитрашко Світлана Анатоліївна

Аналіз переговорних кейсів: політико-культурні впливи на політичний процес

УДК [321.02:327.82]:341.76(045)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.14>

Дмитрашко Світлана Анатоліївна
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політичних
наук і права
ДЗ «Південноукраїнський педагогічний
національний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-4803-4387

В умовах війни Росії проти України зростає роль дипломатії у представництві та захисті національних інтересів України. Існує політична, наукова актуальність дослідження переговорних кейсів конфліктних, воєнних, безпекових ситуацій. Метою та завданнями статті є аналіз станів підготовки, проведення та результатів переговорів на прикладі конкретних кейсів; виявлення стратегій і тактик переговорів у відповідності до шкіл переговорів; визначення впливів політичної культури, дипломатичних традицій країни та проведення переговорного процесу. Для досягнення поставленої мети й вирішення завдань було застосовано аналіз дипломатичних кейсів, синтез прикладного матеріалу та узагальнення у вигляді висновків, описативний метод викладу матеріалу, системний метод дослідження політико-культурних та цивілізаційних впливів на обрання переговорних стратегій. Для досягнення успішного результату в переговорному процесі потрібно врахувати як міжнародну підтримку, так і суспільні настрої всередині країни. Особливо важливим є попередній етап переговорного процесу, коли створюються необхідні умови успішних переговорів, підготовлюються аналітичні рекомендації щодо геополітичної ситуації та враховуються прагматичні інтереси, культурні традиції країн. Визначено, що фактор цивілізаційних та традиційних дипломатичних шкіл впливає на переговорний процес, встановлення спектру відносин від союзних до антагоністичних. Проведений аналіз конкретних кейсів переговорів зі складних кризових та військових конфліктів дозволив встановити важливість фактору використання попереднього періоду для підготовки прямого чи непрямого переговорного процесу за третейською участю.

Ключові слова: дипломатія, переговори, переговорні стратегії, школи переговорів, переговорні кейси, політична культура, політичний процес, світопорядок.

Вступ. Відносини між державами формуються під впливом багатьох факторів. Коли вони переходять у стан конфлікту, важливу роль у вирішенні спірних питань відіграють дипломатичні переговори. Дипломатичні переговори – це прямий контакт сторін із метою досягнення взаємно прийняттого рішення і, як правило, передують іншим засобам вирішення спорів [8]. Щоб досягти взаємно прийняттого рішення, треба врахувати багато факторів: політичну культуру країни, традиції та символи врядування, характерні стратегії й тактики проведення переговорів, інтереси та потреби сторін, готовність, або її відсутність, до контакту сторін, підтримка, або її відсутність, з боку суспільства та міжнародного співтовариства тощо. Окремі аспекти дипломатичних переговорів розглянуті в фундаментальних працях Г. Кіссінджера, в мемуарах дипломатів, таких як А. Зленко, та дослідженнях сучасних дипломатів – С. Корсунського, в наукових працях українських дослідників Д. Ткача, О. Банчук-Петросової, в прикладних рекомендаціях американських дослідників К. Сабатіні, Дж. Доббінс, Т. Пікерінга тощо. Безумовно, зазначені автори, глибоко досліджують дипломатичні переговори, проте існує нагальна потреба у подальшому вивченні та осмисленні застосування стратегій і тактик переговорів у відповідності до традицій, культури країн.

Метою нашого дослідження є аналіз станів підготовки, проведення та результатів переговорів

на прикладі конкретних кейсів; **завданнями дослідження** є виявлення стратегій і тактик переговорів у відповідності до шкіл переговорів; визначення впливів політичної культури країни на проведення переговорного процесу.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи:** аналіз дипломатичних кейсів, синтез прикладного матеріалу та узагальнення у вигляді висновків, описативний метод викладу матеріалу, системний метод дослідження політико-культурних та цивілізаційних впливів на обрання переговорних стратегій.

Результати. У світовій політиці є багато прикладів проведення успішних переговорів. Для цього було докладено багато зусиль, бажання, знань. Існує три етапи підготовки та проведення дипломатичних переговорів: підготовка, переговорний процес, завершення переговорів. Якщо мова йде про переговори про мирні угоди, то «завершення війни відбувається у три етапи: попередня підготовка, попередні переговори, самі переговори [12]. Кожен етап є важливим, оскільки цілком можливі різні варіанти розвитку подій, навіть, на самих переговорах при прямому контакті.

Від першого етапу багато що залежить, в першу чергу, майбутній успіх переговорів. Перший підготовчий етап – це етап узгоджень теми та мети переговорів, дати й місця проведення переговорів. За цим формальним етапом приховується велика підготовча робота. Якщо Т. Пікерінг зазначає,

що це «етап вирішення внутрішніх розбіжностей та встановлення контактів між сторонами» [12], то Д. Ткач підкреслює, що на цьому етапі відбувається «з'ясування конкретних інтересів, намірів учасників, пошук найбільш ефективних методів їх проведення, передбачення можливих проблем, які можуть виникнути під час переговорного процесу» [7, с. 3]. Дослідник Н. Кацшин, проаналізувавши переговорний процес, визначає, що «етап підготовки має особливу складність і може займати значно більше часу, ніж самі переговори» [2, с. 2]. Можна погодитися із наведеними поглядами дослідників переговорного процесу, оскільки підготовчий етап є важливим для підготовки переговорів по суті. Дослідження проблемної ситуації, пошук стратегій і тактик проведення майбутніх переговорів, визначення можливих гострих суперечностей, що можуть змінити вектор переговорного процесу.

У цей період створюються робочі групи, до яких входять дипломати та запрошені експерти з різних відомств, які створюють аналітично-інформаційні документи. Ці документи не тільки присвячені аналізу проблемної ситуації, вони пропонують рекомендації, наприклад, вибору стратегії на переговорах.

У 2023 р. Китай продемонстрував декілька миротворчих кейсів, наприклад, між Іраном і Саудівською Аравією. Запропонував свій план урегулювання війни в Україні, призначив спеціального представника. Відповідно, існує потреба в розумінні того, що вкладає Китай в поняття світового порядку, стосунків держав. Видатний дипломат Г. Кіссінджер підкреслює, що традиційно в Китаї дипломатію сприймали як сукупність церемоній та виходили з позиції, що «кожне знане суспільство ... уявляли своєрідним васалом Китаю залежно від рівня близькості до китайської культури, однак ніхто не міг претендувати на рівність» [3, с. 173]. Хоча Китай зараз є іншим, проте ця вихідна позиція не змінилася, оскільки східному світогляду характерний саме концептуальний підхід до світової політики. В свою чергу, треба зазначити, що азійський підхід до світової політики – це підхід тонких взаємодій з різними цивілізаційними центрами. Тому Китай намагається писати нові правила світового порядку, наприклад, врахування інтересів держав, що досягли високого рівня розвитку, тому не можуть вважатися «країнами третього світу».

Іншим цивілізаційним центром в Азії є Японія. Якщо Китай намагається довести, що у світобудові XXI ст. основними стовпами будуть Китай і США, тому є, безумовно, конкуренція, навіть з елементами антагонізму, в стосунках двох держав. Для Японії стосунки зі США є стратегічним партнерством, проте Японія має свою давню історію та традицію побудови стосунків з іншими держа-

вами. Для Японії також важливим є ієрархія, символізм, церемонія [5, с. 264]. Тому на підготовчому етапі обов'язково треба врахувати у рекомендаціях, що східні держави завжди володіють інформацією про партнера, ще до проведення власне переговорів, звертають увагу на вияв поваги до керівника делегації та дотримуватися принципів «м'якої сили» у стосунках зі східними партнерами. Отже, культурний контекст у переговорному процесі є надзвичайно важливим. Японці довго проводять підготовчий етап переговорів, намагаючись уникати застосування сили, не наражатися на осуд у власному суспільстві, налаштовуватися на проведення переговорів з досягненням компромісу.

Проте також треба враховувати, що переговорний процес може затягуватися на роки, якщо знайти остаточне рішення не вдається. Так, у дуже складному кейсі переговорів між Ізраїлем та Палестиною, були періоди «коли обидві сторони розглядали проміжний період не як підготовку до остаточної угоди, а як просту розминку перед остаточними переговорами» [9]. Тобто, підготовчий період був спрямований не на пошук довіри, а як можливість оптимізувати свої позиції на переговорах.

Також на підготовчому етапі важливо заручитися підтримкою політичних сил, самого суспільства. Дж. Доббинс і К. Малкасіан, провели ґрунтовне дослідження американо-афганських стосунків в період з 2001 по 2015 рр. Це були складні стосунки, оскільки в Афганістані йшла боротьба між урядом і талібами, тому переговори включали декілька сторін, були залежні від військової боротьби так само, як і боротьби за владу, а також від позицій зовнішніх гравців. У 2010 р. американський президент Б. Обама відмінює заборону президента Дж. Буша на переговори з талібами. «У результаті протягом місяця Карзай провів лояльну джиргу, або великі збори, для обговорення можливості мирних переговорів. У вересні він створив Вищу раду миру, яка повинна була стати публічним лицем його мирних зусиль, орган, який очолював бувший президент Б. Раббані та складався із командирів афганських моджахедів і бувших членів Талібану» [10]. Урегулювання внутрішніх протиріч може бути практично складним, але воно буде свідчити про те, що переговори цілком можливі.

Наступним є вибір стратегій проведення переговорів. Стратегії вибирають з огляду на ту проблему, яку необхідно вирішити.

Наприклад, можна визначити такі стратегії, як домінування, паритет, змішана. Паритет передбачає рівність сторін-учасників переговорів. Ця стратегія вимагає взаємності, адже мова йде про справедливий компроміс, консенсус. Якщо інша сторона не дотримується стратегії паритету, то спільного рішення може не бути. Паритет корелюється зі справедливістю у двосторонніх стосунках.

Якщо ж проблема не вирішується компромісом, тоді застосовується конкурентна стратегія. Існують різні варіанти конкурентної стратегії, найчастіше зустрічаються саме конкуренція з домінуванням однієї зі сторін, яка орієнтована на власну вигоду у переговорах. Конкурентну стратегію з домінуванням застосовують як жорстку стратегію, без поступок з власного боку. Ця стратегія, де переважає бажання досягнути мети з поступками з боку іншої сторони, проте, на відміну від ультиматуму, передбачає дуже складні компроміси.

Ультимативна стратегія передбачає постійні вимоги поступок з боку іншого учасника, часто з погрозами. У переговорах, які спрямовані на вирішення багатоаспектних питань, нерідко застосовують різні стратегії. Критерієм застосування стратегії стають аспекти проблеми, які потрібно вирішити. Велика кількість залучених дипломатів, як і аспектів проблеми, вимагають гнучкості у застосуванні стратегій.

Надзвичайно важливою стратегією, яка схожа з паритетом, є співробітництво, що найчастіше застосовується у переговорах про інтеграційні процеси. Наприклад, з наданням Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, переважає власне співробітництво як переговорна стратегія з обох сторін. Зближення з Європою та євроатлантична інтеграція є безальтернативним шляхом, у якому домінує саме співробітництво. Дмитро Кулеба у передмові до книги Анатолія Зленка пише, що перший міністр закордонних справ був прихильником регіональних доброзичливих відносин, але не толерував перетин червоних ліній. Для України такими червоними лініями є «навіть подумки не зачіпайте наших людей та нашу територію і ставтеся до нас з повагою – це буде найкращим проявом налаштованості на конструктивні взаємовигідні відносини» [6, с. 4]. Думаємо, що ці червоні лінії є завданням і метою для захисту на будь-яких переговорах, що стосуються України.

Г. Кіссінджер наводить слушну цитату Чарльза Болена, дипломата і архітектора політики «холодної війни», який критикував Ф. Д. Рузвельта за те, що той вважав, «що ворожість і недовіра Сталіна, були пов'язані з нехтуванням, від якого страждала Радянська Росія від інших країн протягом багатьох років після революції. Він не розумів, що неприязнь Сталіна була заснована на глибоких ідеологічних переконаннях» [3, с. 219]. У даному випадку, гарвардська школа переговорів, якої дотримувався президент Ф. Рузвельт, зустрілася з кремлівською школою, якою керувався Й. Сталін. З течією часу відбувається нова зустріч цих шкіл ведення переговорів, але висновок веде не до переконання у співробітництві, а до стратегії конкуренції із Заходом, де не партнер у переговорах, а суперник, тому стратегії не виключають помсти, блефу, ультиматуму. У попередніх переговорах Нормад-

ського чи Мінського формату російськими стратегіями були конкуренція, домінування, уникнення, помста, блеф тощо. Часто застосовується тиск часом. У лютому 2015 р. виснажували переговорників інших держав, самі ж виставили дві команди переговорників. Тобто, створювалися умови для прийняття рішень без розуміння ризиків від його прийняття і подальшого впровадження. У відповідь отримали угоди, але без виконання.

Дослідження подібних кейсів є важливими для вибору стратегій на переговорах. У травні 2023 р. Ф. Фукуяма в «American Purpose» написав, що «простих словесних зобов'язань з боку західних держав буде недостатньо» [11], оскільки є приклад невиконання Будапештського меморандуму 1994 року. Якщо розпочати мирні переговори зараз, то це приведе до дуже поганих наслідків для України, оскільки Росія залишить окуповані території під своїм контролем й виграє час на переозброєння. За думкою політичного філософа, миру це не принесе, тому пропонує сценарій «вступ до НАТО, підписання миру». Тоді як генеральний секретар НАТО Йенс Столтенберг пропонує сценарій «Мирні угоди, вступ до НАТО». Вважаємо, що українська влада стоїть на позиціях справедливого миру і буде застосовувати відповідні стратегії на переговорах, які активно проходили у Хіросімі, Ватикані та будуть ще проходити для забезпечення безпеки України.

Цікавою є пропозиція посла України в Японії, який у своїй книзі «Як будувати відносини з Азією», аналізує східну дипломатію. Він порівнює геополітичні, гео економічні фактори впливу на Японію та Україну: неспокійні сусіди з геополітичними амбіціями та ядерною зброєю. «Уміння не поступатися базовими принципами й водночас уникати конфліктів, захищати національні інтереси, але не брязкати зброєю, допомагати іншим країнам, розширювати економічну та культурну співпрацю і при цьому ретельно стежити, щоб виділені кошти витрачалися суворо цільовим чином, – усе це частина японської зовнішньополітичної культури» [5, с. 269]. Проте, коли росіяни застосували стратегію уникнення, тобто затягування підписання мирного договору, у відповідь з'явилося нове, значно жорсткіше твердження про незаперечну належність островів Японії. Отже, застосування стратегій переговорів залежить від рівня важливості питання для сторін.

До 24 лютого 2022 року Європейський Союз дотримувався стратегії співпраці, співробітництва з Росією у своїй зовнішній політиці. Переважало бажання вступати в діалог, зв'язати спільними інтересами – економічними і гуманітарними, оскільки переважала думка, що якщо буде домінувати підхід «ми всі в одному човні», то агресії з боку Росії не буде. Деякі, як зазначає С. Корсунський, навіть пропонували започаткувати нові

переговори з Москвою, які мають повернути європейцям почуття захищеності, а Росії – визнання її величчя» [4, с. 199]. Конкретно на переговорах ці стратегії приводили до пристосування, компромісу, уникнення. Проте з 2022 р. відбулися кардинальні зміни у політиці Європейського Союзу, який стає союзником і партнером України у захисті від імперіалістичної війни Росії. Відтоді ЄС бажає забезпечити умови для таких переговорів, які б зробили регіон більш безпечним як в безпековому питанні, так і економічному. Деякі лідери держав, що входять до ЄС, пропонують свої послуги у посередництві третейської сторони.

Отже, стратегія проведення переговорів передбачає відповідність рівням проблем, які потрібно вирішувати. Для вдалого проведення переговорів важливо обирати різні стратегії досягнення поставленої мети. Для цього важливо досліджувати кейси переговорних процесів, враховувати культуру, традиції дипломатії та політики держав-учасниць переговорів. Всі дії потрібно проводити на попередньому етапі підготовки переговорів. Не менш важливим, є визначення типу переговорів у формуванні переговорної ініціативи: прямі чи непрямі переговори.

Прямі переговори є одним з найбільш актуальних та провідних засобів вирішення міжнародних розбіжностей [1, с. 15]. У випадку, коли обидві сторони не бажають зустрічатися, наприклад, цілі сторін кардинально протилежні, тому проводять непрямі переговори.

Непрямі переговори можливі у форматі, коли сторони прибувають в зазначене місце, а посередники зустрічаються з очільниками делегацій для визначення мети, інтересів, умов угоди. Також можливим є визначення поточних питань, проте непрямі переговори повинні вести до прямих переговорів. Чим більше сторін, тим більше виникатиме потреба в узгодженні позицій. Зазвичай, генеральний секретар ООН чи очільники ЄС, ОБСЄ, лідери держав можуть запропонувати спеціальних представників в якості посередництва третейської сторони. Наприклад, як вирішується питання відновлення переговорного процесу в Венесуелі в умовах протистояння Н. Мадуро та Х. Гуайдо. США, Росія, Латиноамериканські країни, ЄС пропонували своїх представників як третейську сторону у переговорному процесі. У 2021 р. місія за наглядом за виборами під керівництвом Європейського Союзу, спостерігали за регіональними виборами. У результаті було розроблено та представлено 23 конкретних кроки, які необхідно прийняти уряду Н. Мадуро. В свою чергу США ув'язали санкції з виконанням цих вимог в умовах дуже складної гуманітарної ситуації в країні. Дослідники К. Сабатіні та Б. Бінетті зазначають, що шлях до демократії від авторитаризму і соціально-економічного колапсу буде надзвичайно складним [13]. Є надія, що переговор-

ний процес із залученням посередників дозволить покращити гуманітарну ситуацію та вивести країну з національного колапсу шляхом виборів.

Проте залучення третіх сторін може мати негативні наслідки або завершитися безрезультатно. Як це було у 2014 р. в переговорах щодо урегулювання арабо-ізраїльського конфлікту щодо обміну територіями шляхом визнання суверенітету Палестини. Треба враховувати великий комплекс факторів, які впливають на вирішення цього багаторічного конфлікту. «Характер конфлікту, дисбаланс сил, внутрішня політика обох сторін, характер учасників переговорів, психологічний стан керівництва – усі ці фактори заважали сторонам рухатися до рішення [9]. Хоча дослідники узагальнили досвід попереднього періоду конфлікту, але вони відобразили найважливіше. Щоб його вирішити, треба знайти реальний і справедливий спосіб завершити екзистенційний та безпековий конфлікт, що лежить в його основі. Тільки у цьому випадку можливе і виправдане представництво зовнішніх акторів у непрямих переговорах між сторонами – якщо угода справедлива, всеосяжна та міцна.

Застосування посередницьких послуг доброї волі вже відбувалося навесні 2022 року, наприклад, при обміні полоненими, зернової угоді, тобто при проміжних угодах.

Висновки. Готовність сторін до переходу власне на етап переговорів залежить від багатьох факторів: ситуації на фронті, міжнародної підтримки, суспільних настроїв. Попередній етап підготовки переговорного процесу створює необхідні умови для ґрунтовної підготовки до переговорів із захисту національних інтересів. Це комплексна робота, яка передбачає врахування балансу сил, інтересів великих геополітичних гравців, політичної культури, традицій сприйняття дипломатії та її ролі у представництві національних інтересів на зовнішній арені. Від якості опрацювання фактичного матеріалу на прикладі конкретних кейсів залежить обрання стратегії, тактики ведення переговорів, відповідно, дипломатична майстерність досягнення бажаного результату.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Банчук-Петросова О. В. Дипломатія у механізмі врегулювання міжнародних територіальних спорів. *Міжнародні відносини : теоретико-практичні аспекти*. Випуск 5. 2020. С. 9–21.
2. Кацшин Н. Є. Дипломатичні переговори: лінгвопрагматичний аспект і стратегічний потенціал. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1. Вип. 10. С. 73–77.
3. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. Київ: Наш формат, 2020. 320 с.
4. Корсунський С. Зовнішня політика в епоху трансформацій. Харків: Віват, 2020. 256 с.

5. Корсунський С. Як будувати відносини з країнами Азії. Економіка, дипломатія, культурні особливості. Харків: Віват, 2021. 288 с.

6. Кулеба Д. Дипломатія і Україна /Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: Фоліо, 2021. 591 с.

7. Ткач Д. Психологічні особливості ведення дипломатичних переговорів (українська практика). *Правничий вісник Університет «КРОК»*. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2013. № 13. С. 170–80.

8. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 томах. / Л. В. Губернський (голова) та ін. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. Т. 2. Київ : Знання України, 2004. 797 с.

9. Agha Hussein, Malley Robert. The Last Negotiation How to End the Middle East Peace Process. *Foreign Affairs*. May 2002. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/israel/2002-05-01/last-negotiation> (дата звернення 4 травня 2023)

10. Dobbins James, Malkasian Carter Time to Negotiate in Afghanistan How to Talk to the Taliban. *Foreign Affairs*. June 2015. URL: <https://www.foreignaffairs.com/afghanistan/time-negotiate-afghanistan> (дата звернення 4 травня 2023)

11. Fukuyama Francis NATO Membership for Ukraine. *American Purpose*. 15 May 2023. URL: <https://www.americanpurpose.com/articles/nato-membership-for-ukraine> (дата звернення 20 травня 2023)

12. Pickering Thomas R. How to Prepare for Peace Talks in Ukraine Ending a War Reques Thinking Ahead. *Foreign Affairs*. March 2023. URL: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/how-prepare-peace-talks-ukraine> (дата звернення 26.04.2023)

13. Sabatini Christopher, Binetti Bruno Can Negotiations Restore Democracy in Venezuela? *Foreign Affairs*. December 2022. URL: <https://www.foreignaffairs.com/venezuela/can-negotiations-restore-democracy-venezuela> (дата звернення 4 травня 2023)

REFERENCES:

1. Banchuk-Petrosova, O. V (2020). Dyplomatiia u mekhanizmi vrehuliuvannia mizhnarodnykh terytorialnykh sporiv [Diplomacy in the mechanism of settlement of international territorial disputes]. *Mizhnarodni vidnosyny : teorkyko-praktychni aspekty*. V. 5. pp. 9–21.

2. Kashchysyn, N., Ye. (2019). Dyplomatychni perehovory: lnhvoprahmatychnyi aspekt i stratehichnyi potentsial [Diplomatic negotiations: linguistic-pragmatic aspect and strategic potential] *Zakarpatski filolohichni*

studii. Uzhhorod : Vydavnychi dim «Helvetyka», T. 1. V. 10. pp. 73 –77.

3. Kissindzher, H. (2020). Svitovyi poriadok. Rozdumy pro kharakter natsii v istorychnomu konteksti [World order. Reflections on the nature of nations in a historical context]. Kyiv : Nash format, 320 p.

4. Korsunskyi, S. (2020). Zovnishnia polityka v epokhu transformatsii [Foreign policy in the era of transformations]. Kharkiv : Vivat, 256 p.

5. Korsunskyi, S. (2021). Yak buduvaty vidnosyny z krainamy Azii. *Ekonomika, dyplomatiia, kulturni osoblyvosti*. [How to build relations with Asian countries. Economy, diplomacy, cultural features]. Kharkiv : Vivat, 288 p.

6. Kuleba, D. (2021), *Dyplomatiia i Ukraina // A. Zlenko Dyplomatiia i polityka. Ukraina v protsesi dynamichnykh heopolitychnykh zmin*. [Diplomacy and Ukraine // A. Zlenko Diplomacy and politics. Ukraine is undergoing dynamic geopolitical changes] Kharkiv : Folio, 591 p.

7. Tkach, D. (2013) *Psykhologichni osoblyvosti vedennia dyplomatychnykh perehovoriv (ukrainska praktyka)*. [Psychological features of conducting diplomatic negotiations (Ukrainian practice)]. *Pravnychi visnyk Universytet «KROK»*. Kyiv: Universytet ekonomiky ta prava «KROK», V.13, pp. 170–180.

8. *Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia* : u 2 t. (2004) L. V. Hubernskyi (holova) ta in. [Ukrainian diplomatic encyclopedia] *Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, In-t mizhnarodnykh vidnosyn*. Kyiv : Znannia Ukrainy, 797 p.

9. Agha Hussein, Malley Robert The Last Negotiation How to End the Middle East Peace Process. *Foreign Affairs*. May 2002. URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/israel/2002-05-01/last-negotiation> (data zvernennia 4 travnia 2023)

10. Dobbins James, Malkasian Carter Time to Negotiate in Afghanistan How to Talk to the Taliban. *Foreign Affairs*. June 2015. URL: <https://www.foreignaffairs.com/afghanistan/time-negotiate-afghanistan> (data zvernennia 4 travnia 2023)

11. Fukuyama Francis NATO Membership for Ukraine. *American Purpose*. 15 May 2023. URL : <https://www.americanpurpose.com/articles/nato-membership-for-ukraine> (data zvernennia 20 travnia 2023)

12. Pickering Thomas R. How to Prepare for Peace Talks in Ukraine Ending a War Reques Thinking Ahead. *Foreign Affairs*. March 2023. URL: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/how-prepare-peace-talks-ukraine> (data zvernennia 26.04.2023)

13. Sabatini Christopher, Binetti Bruno Can Negotiations Restore Democracy in Venezuela? *Foreign Affairs*. December 2022. URL : <https://www.foreignaffairs.com/venezuela/can-negotiations-restore-democracy-venezuela> (data zvernennia 4 travnia 2023)

Analysis of negotiation cases: political and cultural influences on the political process

Dmytrashko Svitlana Anatoliivna

Candidate of Political Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Political Sciences and Law
The State Institution «South Ukrainian
National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»
Staroportofrankivska str., 26, Odesa,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-4803-4387

In the conditions of Russia's war against Ukraine, the role of diplomacy in representing and protecting Ukraine's national interests is growing. There is a political and scientific relevance to the study of negotiation cases of conflict, war, and security situations. The purpose and objectives of the article are: to analyze the state of preparation, conduct, and results of negotiations using the example of specific cases; to identify negotiation strategies and tactics in accordance with negotiation schools; and to determine the influence of the country's political culture and diplomatic traditions on the negotiation process. To achieve the goal and solve the problems the following were used: analysis of diplomatic cases; synthesis of applied material and generalization in the form of conclusions; the descriptive method of presenting the material; and the systematic method of researching political, cultural and civilizational influences on the selection of negotiation strategies.

It was found that in order to achieve a successful outcome in the negotiation process, it is necessary to take into account both international support and public sentiments within the country. The preliminary stage of the negotiation process is especially important, when the necessary conditions for successful negotiations are created, analytical recommendations are prepared regarding the geopolitical situation, and the pragmatic interests and cultural traditions of the countries are taken into account. It was determined that the factor of civilizational and traditional diplomatic schools affects the negotiation process, establishing a spectrum of relations from allied to antagonistic. The analysis of specific cases of negotiations from complex crises and military conflicts made it possible to establish the importance of the factor of using the previous period for the preparation of a direct or indirect negotiation process with the participation of an arbitrator.

Key words: *diplomacy, negotiations, negotiation strategies, negotiation schools, negotiation cases, political culture, negotiation strategies, negotiation schools, negotiation cases, political culture, political process, world order.*

Лимар Валерія Валеріївна

Енергетична безпека України: геополітичний аспект

УДК 351:303.4(447)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.15>

Лимар Валерія Валеріївна
доктор економічних наук, доцент,
професор,
в.о. завідувача кафедри міжнародних
відносин і зовнішньої політики
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна
ORCID: 0000-0002-4328-7529

Актуальність проблеми. Енергетична безпека країни є важливою складовою національної безпеки, оскільки постачання енергії є необхідним для функціонування національної економіки та життєзабезпечення населення.

Метою даного дослідження є визначення основних загроз енергетичній безпеці України, проведення SWOT-аналізу енергетичного сектору України та розробка пропозицій щодо імпортозаміщення енергоносіїв.

Методи дослідження. В ході проведення дослідження використано загальнонаукові методи пізнання, зокрема методом компаративного аналізу структуровано підходи до визначення поняття енергетичної безпеки; методом ретроспективного аналізу проаналізовано динаміку імпорту енергоносіїв протягом 2010–2022 рр.; методом компаративного аналізу проведено SWOT-аналіз енергетичного сектору України; методом дедукції структуровано рекомендації щодо імпортозаміщення енергоносіїв для України.

Результати дослідження. Імпортозалежність України від імпорту енергоносіїв, особливо газу та нафти, є однією з головних проблем енергетичної безпеки країни. Залежність від зовнішніх постачальників може призвести до гострої нестачі енергії та високих цін на енергоносії, що загрожує економічному зростанню та забезпеченню національної безпеки.

Імпортозаміщення енергоносіїв є важливим для забезпечення сталого розвитку країни та зменшення її залежності від зовнішніх постачальників.

Проведено SWOT-аналіз енергетичного сектору України та визначено такі загрози: Повномасштабна військова агресія РФ проти України, що призвело до розриву дипломатичних і зовнішньоторгових стосунків двох країн;

Зростання цін на імпортні енергоресурси, що призводить до збільшення витрат та зниження конкурентоспроможності країни;

Низький рівень інвестицій в енергетичний сектор, що призводить до зниження розвитку та відставання від сучасних технологій та трендів;

Зміна кліматичних умов та вимог до екологічної безпеки, що може призвести до обмеження використання традиційних видів енергетики та потребу в переході до більш екологічно чистих джерел енергії.

Запропоновано можливі шляхи імпортозаміщення енергоносіїв для України: розвиток відновлювальної енергетики; розвиток енергоефективності; розвиток нафтової та газової промисловості; розвиток альтернативних джерел енергії; диверсифікація джерел імпорту енергоносіїв; розвиток енергетичної інфраструктури; розвиток енергетичної самодостатності регіонів.

Ключові слова: енергетична безпека, геополітичний аспект, імпортозалежність, імпортозаміщення, енергетичний сектор, відновлювана енергетика, енергетична інфраструктура.

Вступ. Енергетична безпека країни є важливою складовою національної безпеки, оскільки постачання енергії є необхідним для функціонування національної економіки та життєзабезпечення населення.

Недостатнє або нестабільне постачання енергії може призвести до економічної кризи, зростання цін на енергетичні ресурси, зниження конкурентоспроможності виробників та погіршення соціально-економічної ситуації в країні. Крім того, недостатнє постачання енергії може призвести до збільшення використання небезпечних альтернативних джерел енергії, таких як вугілля, яке призводить до забруднення довкілля та погіршення здоров'я населення.

Однак, залежність від іноземних постачальників енергії може також створювати загрозу національній безпеці, оскільки може бути використана як політичний інструмент, або навіть збройний тиск. Тому, забезпечення національної енергетичної безпеки має на меті зменшення залежності від

іноземних постачальників та розвиток внутрішніх джерел енергії.

Питаннями енергетичної безпеки займаються як закордонні вчені, так і вітчизняні. Зокрема особливій уваги заслуговують роботи таких фахівців, як Srivastava B. [9], Alireza Nasr Esfahani, Naser Bagheri Moghaddam, Abbas Maleki, Amir Nazemi [10], Aleh Cherp, Jessica Jewell [11], Lazar Gitelman, Elena Magaril, Mikhail Kozhevnikov [12], Суходоля О. М., Харазішвілі Ю.М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П. [13], Шевченко О.А. [14].

Метою даного дослідження є визначення основних загроз енергетичній безпеці України, проведення SWOT-аналізу енергетичного сектору України та розробка пропозицій щодо імпортозаміщення енергоносіїв.

Методи дослідження. В ході проведення дослідження використано загальнонаукові методи пізнання, зокрема методом компаративного аналізу структуровано підходи до визначення поняття

енергетичної безпеки; методом ретроспективного аналізу проаналізовано динаміку імпорту енергоносіїв протягом 2010–2022 рр.; методом компаративного аналізу проведено SWOT-аналіз енергетичного сектору України; методом дедукції структуровано рекомендації щодо імпортозаміщення енергоносіїв для України.

Результати дослідження. Енергетична безпека – це забезпечення стабільного, надійного та безперебійного постачання енергії для задоволення потреб суспільства в енергоносіях (нафта, газ, вугілля, електроенергія тощо) при забезпеченні економічної ефективності, екологічної безпеки та збереження енергоресурсів для майбутніх поколінь. Енергетична безпека є ключовою складовою національної безпеки і має стратегічне значення для розвитку країни. Необхідність забезпечення енергетичної безпеки стає особливо актуальною у зв'язку зі зростанням споживання енергоресурсів та погіршенням екологічної ситуації в світі.

В таблиці нижче представлено підходи до визначення поняття енергетичної безпеки (табл. 1).

Ці визначення показують, що поняття енергетичної безпеки має різні варіації в залежності від контексту та країни. Однак, у всіх випадках енергетична безпека є важливою складовою національної та глобальної безпеки, яка має на меті забезпечення надійного та стійкого постачання енергії для задоволення потреб суспільства.

Отже, енергетична безпека країни є важливим елементом національної безпеки, який впливає на економічний, соціальний та політичний розвиток країни. Забезпечення надійного та стійкого поста-

чання енергії в країні, а також зменшення залежності від іноземних постачальників, є важливим завданням для забезпечення національної безпеки [9–12].

Щодо України, вона має найбільшу потребу в енергоносіях таких видів.

Природний газ є основним джерелом енергії для опалення та побутового використання. Також газ використовується в промисловості, зокрема для виробництва хімічних речовин, мінеральних добрив, сталі та ін.

Вугілля є важливим джерелом енергії для виробництва електроенергії та тепла в Україні. Більшість українських електростанцій працюють на вугіллі.

Електроенергія є важливим енергоносієм для різноманітних промислових галузей та побутового використання.

Паливо для транспорту - Україна має велику потребу в паливі для транспорту, зокрема в бензині та дизельному паливі.

Біопаливо - з розвитком відновлюваної енергетики та збільшенням уваги до екологічних проблем, українська економіка дедалі більше спирається на біопаливо, зокрема на етанол, біодизельне паливо та інші біопаливні види [13–14].

Україна є великим виробником вугілля та природного газу, однак, залежність від імпорту цих енергоносіїв є значною. Також, з відведенням уваги до зменшення викидів вуглецю та збільшення використання відновлюваних джерел енергії, важливим завданням для України є розвиток відповідних енергетичних технологій, інфраструктури та імпортозаміщення.

Таблиця 1

Структурування підходів до визначення поняття енергетичної безпеки

Міжнародне Енергетичне Агентство (МЕА)	Енергетична безпека означає забезпечення надійного та стійкого доступу до енергетичних ресурсів за доступними цінами
Європейська Комісія	Енергетична безпека відноситься до забезпечення безперебійного постачання енергії в рамках однієї країни та між країнами, що є членами Європейського Союзу
Міністерство енергетики України	Енергетична безпека означає забезпечення стійкого та безперебійного постачання енергії з мінімальними втратами та за раціональних цін
Стратегія енергетичної безпеки України	Енергетична безпека – це захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану
Національна стратегія енергетичної безпеки США	Енергетична безпека відноситься до забезпечення енергетичної безпеки та безпеки енергетичної інфраструктури, що є важливими для національної безпеки США
Організація Об'єднаних Націй	Енергетична безпека означає забезпечення доступності, ефективності та стійкості постачання енергії, яка є ключовою для сталого розвитку та боротьби зі зміною клімату
Національна стратегія енергетичної безпеки Канади	Енергетична безпека означає забезпечення доступу до енергетичних ресурсів, які є необхідними для економічного розвитку та національної безпеки, зі зменшенням залежності від іноземних постачальників
Міністерство економіки та енергетики Німеччини	Енергетична безпека означає забезпечення доступу до енергії, яка є стабільною, екологічно чистою та економічно доцільною

Джерело: складено автором на основі [1-8].

Імпортозалежність України від імпорту енергоносіїв, особливо газу та нафти, є однією з головних проблем енергетичної безпеки країни. Залежність від зовнішніх постачальників може призвести до гострої нестачі енергії та високих цін на енергоносії, що загрожує економічному зростанню та забезпеченню національної безпеки.

Імпортозаміщення енергоносіїв є важливим для забезпечення сталого розвитку країни та зменшення її залежності від зовнішніх постачальників. Це може бути досягнуто шляхом розвитку власних відновлювальних джерел енергії, таких як сонячна та вітрова енергія, а також енергетичного ефективности та зменшення споживання енергоносіїв. Також важливо розвивати власну нафтову та газову промисловість та забезпечувати диверсифікацію джерел постачання.

Зменшення імпорту енергоносіїв також може позитивно вплинути на баланс платіжного балансу країни та підвищити її конкурентоспроможність на міжнародному ринку. Крім того, імпортозаміщення може створити нові робочі місця та підтримати розвиток внутрішнього ринку енергоносіїв.

Отже, імпортозаміщення енергоносіїв є важливим завданням для України з метою забезпечення енергетичної безпеки, сталого розвитку та економічного зростання країни.

На рисунку нижче представлено динаміку імпорту мінеральних палив, нафти і продуктів її перегонки в Україну (рис. 1).

Дані Державної служби статистики України щодо імпорту мінеральних палив, нафти і продуктів її перегонки демонструють певні коливання аналізованого показнику: протягом 2010-2011 рр. відбувається значне зростання імпорту з 19602,7 до 28605,3 млн. грн.; у період 2011–2016 рр. спосте-

рігається суттєве зменшення імпорту енергоносіїв з 28605,3 до 7851,5 млн. грн.; у 2016–2018 рр. показник імпорту знову зростає з 7851,5 до 13398,6 млн. грн.; у період з 2018 до 2020 року імпорт енергоносіїв знову демонструє зменшення з 13398,6 до 7982,4 млн. грн.; в 2021 році відбувається різке зростання імпорту майже у 2 рази до 14330,3 млн. грн, а у 2022 року імпорт знову зменшується і складає 12800,4 млн. грн.

Колівання імпорту енергоносіїв в Україну можуть бути пояснені кількома факторами, серед яких такі.

Політичні фактори: імпорт енергоносіїв може бути підвищений або зменшений залежно від стану відносин з країнами-експортерами. Наприклад, зміни в політичному курсі країни-експортера, конфлікти на території країни-експортера, а також відносини з іншими країнами можуть вплинути на обсяги імпорту енергоносіїв.

Економічні фактори: зміни в економічному стані країн-експортерів, такі як зменшення чи зростання виробництва енергоносіїв, зниження чи підвищення цін на них, можуть вплинути на обсяги імпорту.

Технічні фактори: розвиток відповідної інфраструктури (трубопроводів, терміналів, портів тощо) є важливим фактором для забезпечення стабільного імпорту енергоносіїв.

Кліматичні фактори: зміни в кліматичних умовах, такі як мінливість температурного режиму, можуть вплинути на попит на окремі види енергоносіїв, зокрема на природний газ та вугілля, які використовуються для опалення приміщень.

Україна є країною, яка залежить від імпорту природного газу та інших видів енергоносіїв, що робить її уразливою до змін в цінах та обсягах

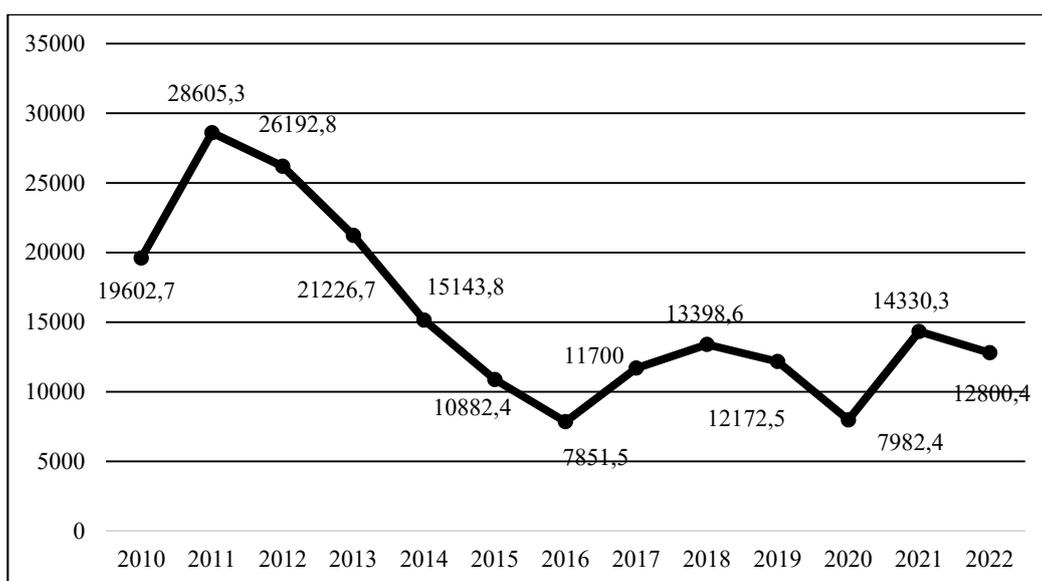

Рис. 1. Імпорт мінеральних палив, нафти і продуктів її перегонки в Україну в 2010–2022 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [15].

постачання. Тому, розвиток власних відновлюваних джерел енергії та підвищення енергоефективності в Україні є важливим завданням для забезпечення стабільності енергетичної системи країни та зменшення її залежності від імпорту.

Найбільша потреба в енергоносіях в Україні спостерігається в природному газі, який використовується для опалення та електропостачання. Також важливі види енергоносіїв в Україні включають нафту, вугілля, ядерне паливо та відновлювану енергію.

Зупинимо увагу на політичних факторах впливу на імпорт енергоносіїв в Україну. Питання енергетичної безпеки стало актуальним з моменту незалежності і особливо загострилося з початком російської гібридної агресії проти України. Погрози зриву поставок енергоресурсів з росії змусили Україну по-новому поглянути на проблему енергетичної безпеки, яка є надважливою умовою існування держави.

Проблема енергетичної безпеки України загострилася з повномасштабною агресією росії проти України. Маніпулювання енергоресурсами з боку росії мають декілька аспектів. Один з них полягає у побудові російським «Газпромом» Північного потоку-2, який дозволяє транспортувати газ у Німеччину в обхід України. На сьогоднішній день даний газопровід чекає на сертифікацію з боку

німецьких регуляторів. В даному випадку метою росії є зменшення ролі України в газотранспортній системі Європи. Результатом стало зменшення поставок газу в Європу і відповідно значне підвищення цін на даний енергоресурс [16].

У таких умовах перед Україною постає задача зменшення енергозалежності, зокрема наша країна вже купує газ для власних потреб у Європи, а також впроваджує заходи щодо подальшої інтеграції вітчизняної енергомережі в європейський енергетичний простір.

В 2021 році Кабінетом міністрів України прийнято Стратегію енергетичної безпеки України до 2025 року, яка щільно пов'язана з успішною євроінтеграцією та синхронізацією українського законодавства із європейським. На додаток, в Стратегії визначено основні загрози енергетичній безпеці України, зокрема сертифікація Північного Потоку-2, морально застаріла енергетична інфраструктура і значна частка імпортування енергоресурсів [17].

Структурування і аналіз загроз, визначених у Стратегії енергетичної безпеки, дозволило провести SWOT-аналіз енергетичного сектору України (табл. 2).

З урахуванням загроз енергетичному сектору України Стратегією поставлено такі завдання: припинити імпорт енергоресурсів із росії та Білорусі, фізично відокремити українські електромережі

Таблиця 2

SWOT-аналіз енергетичного сектору України

<p>S – strength (сильні сторони): Наявність значних запасів вугілля та газу в Україні, що дає можливість забезпечити потреби країни в енергоресурсах; Високий потенціал для розвитку відновлюваної енергетики в Україні, зокрема сонячної та вітрової; Наявність потужностей для виробництва ядерної енергії, яка може бути використана для забезпечення стійкої енергетичної безпеки; Наявність спеціалізованих компаній, які можуть забезпечувати послуги з видобутку, транспортування та зберігання енергоресурсів</p>	<p>W – weaknesses (слабкі сторони): Застаріла техніка та технології в енергетичному секторі, що призводить до низької ефективності виробництва та збільшення витрат на енергоресурси; Залежність від імпорту газу, що призводить до зростання витрат на імпорт та зменшення енергетичної безпеки країни; Відсутність достатньої інфраструктури для транспортування енергоресурсів, що призводить до низької доступності для споживачів та збільшення витрат на транспортування; Недостатня регуляторна база та прозорість управління в енергетичному секторі, що призводить до недостатньої конкуренції та неефективного використання ресурсів</p>
<p>O – opportunities (можливості): Розвиток відновлюваної енергетики може сприяти зменшенню залежності від імпорту та забезпечити сталість енергетичного сектору; Підвищення ефективності виробництва енергії та зменшення витрат на енергоресурси через використання сучасних технологій та вдосконалення інфраструктури; Розвиток співпраці з країнами-виробниками енергоресурсів для забезпечення стабільності постачань та зменшення витрат на імпорт; Підвищення транспарентності управління та регулювання в енергетичному секторі для забезпечення ефективного використання ресурсів та стимулювання конкуренції</p>	<p>T – threats (загрози): Повномасштабна військова агресія рф проти України, що призвело до розриву дипломатичних і зовнішньоторгових стосунків двох країн; Зростання цін на імпортні енергоресурси, що призводить до збільшення витрат та зниження конкурентоспроможності країни; Низький рівень інвестицій в енергетичний сектор, що призводить до зниження розвитку та відставання від сучасних технологій та трендів; Зміна кліматичних умов та вимог до екологічної безпеки, що може призвести до обмеження використання традиційних видів енергетики та потребу в переході до більш екологічно чистих джерел енергії</p>

Джерело складено автором на основі [4]

від російських та білоруських та синхронізувати режими роботи Об'єднаної енергетичної системи України та європейських операторів.

Стратегією передбачено:

незалежність держави у розробці та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики в енергетичній сфері;

зменшення залежності України від імпортування енергоносіїв;

забезпечення диверсифікації енергоресурсів та енергозберігаючих технологій; стимулювання збільшення обсягів видобування вітчизняного природного газу;

підтримка інструментів державно-приватного партнерства для забезпечення національної енергетичної безпеки.

Стратегія також передбачає: незалежність держави у формуванні та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики у сфері енергетики; забезпечення реалізації національних інтересів, що на практиці означає, зокрема, запобігання посиленню залежності України від зовнішніх постачальників; забезпечення належного рівня диверсифікації енергетичних ресурсів та технологій; зростання обсягів вітчизняного видобування природного газу та інших видів енергоресурсів; запровадження дієвих механізмів державно-приватного партнерства для забезпечення енергетичної безпеки; започаткування постійного формату Україна-ЄС-НАТО з обговорення питань регіональної енергетичної безпеки та розробки заходів щодо повернення ресурсів та активів паливно-енергетичного комплексу, які були анексовані РФ; координацію зовнішньоекономічної співпраці для підтримки енергетичного комплексу на міжнародних ринках [4].

Висновки. Коливання імпорту енергоносіїв в Україну можуть мати серйозний вплив на економіку країни та національну безпеку. Запропоновано такі можливі шляхи імпортозаміщення енергоносіїв для України.

Розвиток відновлювальної енергетики: Україна має значний потенціал для розвитку вітрової, сонячної та гідроенергетики, який ще не повністю використовується. Для досягнення цієї мети необхідно створити сприятливі умови для інвесторів, забезпечити підтримку уряду та розвивати науково-дослідні роботи в цій області.

Розвиток енергоефективності: Україна є однією з країн з найбільш високими витратами енергії на одиницю ВВП, що означає, що велика частина енергії витрачається неефективно. Розвиток енергоефективності може зменшити споживання енергоносіїв та допомогти замінити їх вітровою та сонячною енергією.

Розвиток нафтової та газової промисловості: Україна має значний потенціал для розвитку своєї власної нафтової та газової промисловості. Зокрема, є можливість видобутку газу зі сланцевих

покладів, що може допомогти зменшити залежність від імпорту газу.

Розвиток альтернативних джерел енергії: Україна має потенціал для розвитку біомасової енергетики, яка може забезпечувати енергією сільськогосподарські та лісові відходи. Також можливе використання геотермальної енергії, яка отримується з глибинних гірських порід.

Диверсифікація джерел імпорту енергоносіїв: Україна може розвивати співпрацю з іншими країнами, щоб диверсифікувати джерела імпорту енергоносіїв. Наприклад, можна розглядати можливість співпраці з країнами Центральної та Східної Європи, а також розвивати взаємодію з країнами, що мають значні запаси вугілля та нафти.

Розвиток енергетичної інфраструктури: Україна має можливість розвивати свою енергетичну інфраструктуру, що може допомогти забезпечити надійне постачання енергії та знизити залежність від імпорту енергоносіїв. Наприклад, можна розвивати мережі передачі електроенергії, збільшувати кількість енергетичних сховищ та створювати нові мережі газопроводів.

Розвиток енергетичної самодостатності регіонів: Україна може стимулювати розвиток енергетичної самодостатності регіонів, що допоможе зменшити залежність від централізованого постачання енергії та забезпечити рівномірне розподілення енергетичних ресурсів. Наприклад, можна створювати місцеві енергетичні підприємства, що будуть виробляти енергію з вітрових та сонячних електростанцій або біомасових установок.

Загалом, імпортозаміщення енергоносіїв є важливою метою для України з огляду на її залежність від імпорту енергетичних ресурсів. Розвиток відновлювальної енергетики, енергоефективності та диверсифікація джерел імпорту є ключовими факторами, які можуть допомогти Україні досягти цієї мети.

Зростаюча роль відновлюваної енергетики та зменшення споживання енергоресурсів, які відповідають за велику частку імпорту, дозволить Україні зменшити залежність від іноземних постачальників та забезпечити стабільність своєї енергетичної системи. Диверсифікація джерел імпорту, включаючи співпрацю з різними країнами та залучення нових постачальників, дозволить зменшити ризики політичного та економічного характеру.

Нарешті, розвиток енергетичної інфраструктури та енергетичної самодостатності регіонів можуть допомогти Україні забезпечити стійкість постачання енергії та стимулювати розвиток місцевих економік. Розглянуті пропозиції, які включають розвиток відновлюваної енергетики, підвищення енергоефективності, диверсифікацію джерел імпорту, розвиток енергетичної інфраструктури та енергетичної самодостатності регіонів, можуть допомогти Україні досягти імпортозаміщення енергоносіїв та забезпечити енергетичну безпеку країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. International energy agency. URL: iea.org/about.
2. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/index_en
3. Міністерство енергетики України. URL: <https://mev.gov.ua/>
4. Стратегія енергетичної безпеки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>
5. Нова безпекова стратегія США: як 2022 рік змусив Білий дім змінити оцінку ризиків. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/20/7149016/>
6. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/>
7. Міненерговугілля та представники Посольства Канади обговорили питання зміцнення енергетичної безпеки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minenergovugillya-ta-predstavniki-posolstva-kanadi-obgovorili-pitannya-zmicnennya-energetichnoyi-bezpeki>
8. Федеральне міністерство економіки і енергетики Німеччини (BMW). URL: [http://www.dmsrr.gov.ua/federalne-m%D1%96n%D1%96sterstvo-ekonom%D1%96ki-%D1%96-energetiki-n%D1%96mechchini-\(bmwi\)](http://www.dmsrr.gov.ua/federalne-m%D1%96n%D1%96sterstvo-ekonom%D1%96ki-%D1%96-energetiki-n%D1%96mechchini-(bmwi))
9. Srivastava B. Energy security: today and tomorrow. URL: https://www.researchgate.net/publication/313829200_ENERGY_SECURITY_TODAY_AND_TOMORROW
10. Alireza Nasr Esfahani, Naser Bagheri Moghaddam, Abbas Maleki, Amir Nazemi. The knowledge map of energy security. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352484721003589>
11. Aleh Cherp, Jessica Jewell. The concept of energy security: Beyond the four As. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421514004960>
12. Lazar Gitelman, Elena Magaril, Mikhail Kozhevnikov. Energy Security: New Threats and Solutions. URL: <https://www.mdpi.com/1996-1073/16/6/2869>
13. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування: аналіт. доп. [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.]; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ: НІСД, 2020. 178 с.
14. Шевченко О.А. Енергетична безпека як невід'ємний елемент забезпечення економічної безпеки держави в стратегіях національної безпеки України. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/250005>
15. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. URL: ukrstat.gov.ua
16. Що таке енергетична безпека і чому це надважливо для України? URL: <https://hmarochos.kiev.ua/partner/energobezpeka/>
17. Кабінет Міністрів затвердив Стратегію енергетичної безпеки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kabinet-ministriv-zatverdiv-strategiyu-energetichnoyi-bezpeki>

REFERENCES:

1. International energy agency. URL: iea.org/about.
2. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/index_en.

3. Ministerstvo eneretyky Ukrainy [Ministry of Energy of Ukraine]. URL: <https://mev.gov.ua/>.
4. Strategiiia eneretychnoi bezpeky [Strategy of energy security]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>
5. Nova bezpekova strategia SSHA: yak 2022 rik zmusyv Bilyi Dim zminyty otsinku ryzykiv [New security strategy of the USA: how 2022 forced the White House to change its risk assessment]. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/20/7149016/>
6. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/>
7. Minenergovugillya ta predstavnyky Posolstva Kanady obgovoryly pytannia zmitsnennia eneretychnoi bezpeky [The Ministry of Energy and Coal Industry and representatives of the Embassy of Canada discussed issues of strengthening energy security]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minenergovugillya-ta-predstavniki-posolstva-kanadi-obgovorili-pitannya-zmicnennya-energetichnoyi-bezpeki>
8. Federalne ministerstvo ekonomiky i eneretyky Nimechchyny [Federal Ministry for Economic Affairs and Energy of Germany]. URL: [http://www.dmsrr.gov.ua/federalne-m%D1%96n%D1%96sterstvo-ekonom%D1%96ki-%D1%96-energetiki-n%D1%96mechchini-\(bmwi\)](http://www.dmsrr.gov.ua/federalne-m%D1%96n%D1%96sterstvo-ekonom%D1%96ki-%D1%96-energetiki-n%D1%96mechchini-(bmwi))
9. Srivastava B. Energy security: today and tomorrow. URL: https://www.researchgate.net/publication/313829200_ENERGY_SECURITY_TODAY_AND_TOMORROW
10. Alireza Nasr Esfahani, Naser Bagheri Moghaddam, Abbas Maleki, Amir Nazemi. The knowledge map of energy security. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352484721003589>
11. Aleh Cherp, Jessica Jewell. The concept of energy security: Beyond the four As. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421514004960>
12. Lazar Gitelman, Elena Magaril, Mikhail Kozhevnikov. Energy Security: New Threats and Solutions. URL: <https://www.mdpi.com/1996-1073/16/6/2869>
13. Energetychna bezpeka Ukrainy: metodologia systemnogo analizu ta strategichnogo planuvannia: analit. dop. [Energy Security of Ukraine: Methodology of System Analysis and Strategic Planning.]. Kyiv: NISD, 2020. 178 p.
14. Shevchenko O.A. Energetychna bezpeka yak nevid'emnyi element zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy v strategiiakh natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Energy security as an integral element of ensuring the economic security of the state in the national security strategies of Ukraine]. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/250005>.
15. Tovarna struktura zovnishnoi torgivli Ukrainy [Commodity structure of Ukraine's foreign trade]. URL: ukrstat.gov.ua.
16. Sho take eneretychna bezpeka i chomy tse nadvazhlyvo dlia Ukrainy? [What is energy security and why is it crucial for Ukraine?]. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/partner/energobezpeka/>
17. Kabinet Ministriv zatverdyv Strategiyu eneretychnoi bezpeky [The Cabinet of Ministers approved the Energy Security Strategy]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kabinet-ministriv-zatverdiv-strategiyu-energetichnoyi-bezpeki>

Energy Security of Ukraine: Geopolitical Aspect

Lymar Valeriia Valeriivna

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor,
Acting Head of the Department of International Relations and Foreign Policy
Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richchia str., 21, Vinnytsia, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4328-7529

Relevance of the problem. The country's energy security is an important component of national security, since energy supply is essential for the functioning of the national economy and the life support of the population.

The purpose of this study is to identify the main threats to Ukraine's energy security, to conduct a SWOT analysis of the energy sector of Ukraine and to develop proposals for import substitution of energy carriers.

Research methods. In the course of the study, general scientific methods of cognition were used, in particular, the approaches to defining the concept of energy security were structured by the method of comparative analysis; the dynamics of energy imports during 2010-2022 was analyzed by the method of retrospective analysis; the SWOT analysis of the energy sector of Ukraine was conducted by the method of comparative analysis; recommendations for energy import substitution for Ukraine were structured by the method of deduction.

The results of the research. Ukraine's import dependence on energy imports, especially gas and oil, is one of the main problems of the country's energy security. Dependence on external suppliers can lead to acute energy shortages and high energy prices, which threaten economic growth and national security.

Import substitution of energy is important for ensuring sustainable development of the country and reducing its dependence on external suppliers.

A SWOT analysis of Ukraine's energy sector was conducted and the following threats were identified:

Full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine, which led to the severance of diplomatic and foreign trade relations between the two countries;

Increase in prices for imported energy resources, which leads to higher costs and reduced competitiveness of the country;

Low level of investment in the energy sector, which leads to a decrease in development and lagging behind modern technologies and trends;

Changes in climate conditions and environmental safety requirements, which may lead to a restriction on the use of traditional energy sources and the need to switch to more environmentally friendly energy sources.

The author suggests possible ways of energy import substitution for Ukraine: development of renewable energy; development of energy efficiency; development of oil and gas industry; development of alternative energy sources; diversification of energy import sources; development of energy infrastructure; development of energy self-sufficiency of regions.

Key words: energy security, geopolitical aspect, import dependence, import substitution, energy sector, renewable energy, energy infrastructure.

Федянін Віталій Олександрович

Позиція ОАЕ по відношенню до повномасштабної агресії Російської Федерації проти України

УДК 327:327.8

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.16>

Федянін Віталій Олександрович
аспірант кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8414-6343

У контексті реалізації стратегічної ініціативи по розширенню коаліції України за рахунок країн Глобального Півдня особливе місце займають Об'єднані Арабські Емірати. Маючи статус регіонального лідера, ця країна проводить динамічну зовнішню політику. Також ОАЕ демонструють стабільне економічне зростання, а міста Абу-Дабі і Дубай є одними з найважливіших ділових центрів Близького Сходу. Росія намагається використати ОАЕ для виходу з міжнародної ізоляції і обходу санкцій. Ці фактори визначають актуальність вивчення позиції ОАЕ по відношенню до повномасштабної агресії РФ проти України.

Саме тому метою цієї статті є визначення і оцінка позиції ОАЕ щодо російської агресії після 24 лютого 2022 р. Затверджена зовнішньополітична стратегія та принципи розвитку визначають економічні інтереси найвищим пріоритетом еміратської зовнішньої політики, а заклик до миру та діалогу для вирішення конфліктів проголошений основою еміратської дипломатії. З огляду на це Емірати офіційно намагаються тримати нейтралітет і уникають засудження російської агресії.

Розгляд, аналіз і порівняння стану політичного діалогу ОАЕ з Україною та РФ дозволив встановити дисбаланс на користь Росії. Завдяки використанню методу контент-аналізу заяв Міністерства закордонних справ та міжнародного співробітництва ОАЕ та Постійного представництва ОАЕ при ООН виявлено, що еміратське зовнішньополітичне відомство для характеристики дій РФ проти України використовує термін «криза», категорично уникаючи терміну «агресія». Це відповідає найбільш поширеному в ОАЕ і регіоні Близького Сходу наративу про конфлікт США Заходу з Росією як головну причину російської агресії.

Окремо розглянута позиція ОАЕ під час 11-ої надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН та надана Україні гуманітарна допомога. З'ясовано, що підтримка 4 резолюцій, зокрема ES-11/1 «Агресія проти України» суперечить заявам МЗС ОАЕ, яке абсолютно уникає терміну «агресія». Також виявлено, що Емірати на сьогодні не готові підтримувати резолюції, які мають або можуть мати прямі наслідки для РФ, як-то призупинення членства у Раді з прав людини і створення механізмів компенсації завданих Україні збитків.

Дисбаланс політичного діалогу на користь РФ, розуміння подій в Україні як «кризи», неготовність вживати конкретних кроків проти держави-агресора, необхідних для встановлення справедливого миру, а також пріоритет економічних інтересів у зовнішній політиці, що використовується Еміратами для співпраці з РФ в умовах санкцій, дозволяють зробити висновок про негативний для України характер нейтралітету ОАЕ і ставлять під сумнів розгляд Еміратів як ефективного потенційного посередника.

Ключові слова: Україна, ОАЕ, РФ, стратегія, США, зовнішня політика, агресія, криза, відносини, політичний діалог, нейтралітет, ГА ООН.

Вступ. Враховуючи роль ОАЕ як одного з регіональних лідерів, як провідного логістичного, бізнесового і фінансового центру Близького Сходу, позиція Еміратів по відношенню до російської агресії проти України має важливе значення. Потрібно також брати до уваги вагу ОАЕ на глобальному нафтовому ринку та те, що країна у 2022–2023 рр. посідає місце непостійного члена Ради Безпеки ООН. Емірати офіційно заявляють про готовність здійснювати посередництво задля розв'язання конфлікту, і бачення природи російської агресії та позиція щодо неї еміратської сторони має пряме відношення до ефективності та якості посередницьких зусиль, а також до міжнародних санкцій проти Російської Федерації, яка для обходу міжнародних обмежень намагається максимально використати потенціал Об'єднаних Арабських Еміратів.

Мета та завдання. Метою статті є визначення і оцінка позиції Об'єднаних Арабських Еміратів

щодо повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України.

Для цього розглядається стан політичного діалогу між Україною та ОАЕ, а також між РФ та ОАЕ після 24 лютого 2022 р. Завданням є визначити інтенсивність контактів між президентами та міністрами закордонних справ країн, а також порівняти динаміку і обставини цих контактів, які свідчать або впливають на еміратську позицію по відношенню до російської агресії. Порівнюється діяльність посольств ОАЕ в Україні та РФ.

Для підтвердження оцінки позиції Еміратів аналізуються і порівнюються заяви Міністерства закордонних справ та міжнародного співробітництва ОАЕ та виступи і заяви Постійного представництва ОАЕ при ООН, а також голосування ОАЕ за ключові для України резолюції Генеральної Асамблеї ООН.

Визначається вплив еміратської зовнішньополітичної стратегії на формування позиції країни

щодо агресії РФ проти України. Для цього вирішується завдання виокремлення головних складових та принципів сучасної зовнішньополітичної стратегії Еміратів, які впливають на позицію країни щодо російської агресії проти нашої держави.

Серед використаних джерел варто виділити видану Еміратським центром стратегічних досліджень книгу за авторства Амаль Зірініз «Нове Євразійство і його вплив на російське стратегічне мислення. Фактори вторгнення в Україну та Сирію і його межі». У роботі розглядається євразійська теорія О.Дугіна, яка обґрунтовує право РФ на боротьбу за «життєвий простір». Також використана книга «Російсько-українська війна. Межі і виклики», видана Міжнародним центром стратегічних досліджень (м. Абу-Дабі). У цій роботі серед причин російської агресії називається виникнення стратегічного вакууму після розвалу СРСР, розширення ЄС і НАТО на схід, розглядається імперіалістична природа Росії як єдина можлива форма її існування. Ці роботи демонструють стан еміратського експертного середовища і частково пояснюють формування позиції ОАЕ щодо повномасштабної військової агресії РФ проти України.

Окремо розглядається фактор гуманітарної допомоги, наданої Об'єднаними Арабськими Еміратами Україні.

Методи дослідження. У статті для отримання наукових результатів використовуються загальні та спеціальні політичні методи дослідження, а саме методи аналізу, контент-аналізу, порівняння та синтезу.

Результати. Російська Федерація 24 лютого 2022 р. розпочала повномасштабну військову агресію проти України. Упродовж року від початку російської агресії Об'єднані Арабські Емірати жодного разу офіційно (на рівні керівництва країни, офіційних представників, Міністерства закордонних справ та міжнародного співробітництва) не засудили напад РФ на Україну. Утримуючись від критики і засудження російських дій та намагаючись тримати «нейтралітет», ОАЕ наголошують на необхідності мирного рішення та переговорів між сторонами конфлікту. При цьому дипломатичний радник президента ОАЕ Анвар Гаргаш під час World Policy Conference в Абу-Дабі 10 грудня 2022 р. заявив: «Наша позиція по Україні чітка. Занадто спрощено говорити, що ми нейтральні щодо України. ОАЕ не нейтральні» [1]. За його словами, країна зазнає вплив російської агресії і намагається знайти правильний баланс між принципами безпеки, стабільності та процвітання, а також необхідністю знайти політичне вирішення конфлікту.

Політичний діалог. При цьому у політичному діалозі на вищому рівні ОАЕ проявляють помітно вищу увагу до Росії, ніж України. Упродовж року офіційно зафіксовано, що президент ОАЕ Мухаммад бін Заїд Аль Нагаян чотири рази контактував

з президентом України Володимиром Зеленським (телефонні розмови 30 березня 2022 р., 18 травня 2022 р., 17 жовтня 2022 р. та 19 січня 2023 р.). Стільки ж разів він мав контакти з президентом РФ Володимиром Путіним (телефонні розмови 1 березня 2022 р., 17 травня 2022 р., 7 грудня 2022 р. та візит до Росії 11 жовтня 2022 р.), проте один з цих контактів – візит до РФ (переговори проходили у м. Санкт-Петербург).

За всю історію двосторонніх відносин між Україною та ОАЕ (дипломатичні відносини між країнами встановлені 15 жовтня 1992 р.) не відбулося жодного візиту еміратського президента до Києва. Водночас зустрічі лідерів ОАЕ та РФ відбуваються достатньо регулярно. Останні такі переговори мали особливе значення, бо відбувалися на фоні повномасштабної російської агресії проти України та фактів масових воєнних злочинів, злочинів проти людяності, скоєних російськими військовими проти українського народу.

Розуміючи несприятливі обставини візиту і «токсичність» В.Путіна, напередодні візиту до РФ Міністерство закордонних справ та міжнародного співробітництва ОАЕ оприлюднило офіційну заяву, якою підкреслило, що візит президента Еміратів до Росії має на меті сприяння безпеці та стабільності у регіоні та світі, посилення конструктивної співпраці між регіональними та глобальними силами, а також підтримку контакту з усіма сторонами «кризи в Україні» для знаходження ефективного політичного рішення [2]. Еміратське зовнішньополітичне відомство наголосило, що переговори стосуватимуться саме подій в Україні, оскільки ОАЕ прагнуть досягти позитивних результатів для зменшення військової ескалації та гуманітарних наслідків, а також досягти політичного врегулювання для досягнення глобального миру та безпеки.

Для зменшення потужного негативного впливу на імідж ОАЕ та його керівництва візит характеризувався як «історичний», як складна і почесна «місія миру», а образ еміратського президента висвітлювався як одного з небагатьох світових лідерів, здатних завдяки тісним особистим відносинам з російським президентом впливати на нього та здійснювати ефективні посередницькі зусилля. Під час переговорів М.З.Аль Нагаян з В.Путіним еміратський лідер повопився з підкресленою повагою, намагаючись максимально продемонструвати своє прихильне ставлення до російського президента. Вітаючи його з днем народження, президент ОАЕ двічі використав звернення «сіді», яке у країнах Аравійського півострову вживається для шанобливого звернення до старших (за віком, посадою). В.Путін також намагався продемонструвати особливо близькі відносини з еміратським президентом і одягнув його у своє пальто [3].

Як наголошувало видання генерального штабу збройних сил ОАЕ «Дар'а аль-Ватан», саме час

візиту надав йому виняткової важливості і засвідчив свідомий і розумний дипломатичний крок ОАЕ, спрямований на зниження рівня напруги, яка загрожує всьому світу [4]. Головною глобальною загрозою визнаються російські ядерні погрози і, саме виходячи з ядерного статусу РФ, передбачається «збереження її обличчя» і поступки. Еміратське посередництво не розрізняє агресора і жертву агресії, а також не бачить основні принципи Статуту ООН, зокрема територіальну цілісність як основу для пошуку шляхів припинення російської агресії. Це ставить під сумнів незаангажованість еміратської позиції і здатність ОАЕ бути ефективним посередником.

Колишній заступник міністра оборони ОАЕ Абдулла Аль-Хашемі у матеріалі «Емірати і будівництво спільної основи», опублікованому провідною еміратською газетою «Аль-Іттіхад» за результатами візиту президента ОАЕ до РФ, наголошує, що Росія не приховує свого сильного прагнення до деескалації в обмін на «прийнятне рішення», зокрема у контексті наближення НАТО до російських кордонів [5]. Він підкреслює, що неприпустимо, щоб ця ескалація закінчилася ядерною чи біологічною війною, яка знищить світ, якщо не буде знайдена «спільна основа», яку ОАЕ і намагаються побудувати. А.Аль-Хашемі транслює російські тези про «наближення НАТО», російський ядерний шантаж і погрози знищення світу, пропонуючи еміратське посередництво як рятівне коло для людської цивілізації. Водночас він не говорить, що світовий порядок будується на принципах, закладених в основу Статуту ООН, і тільки вони можуть стати пропонованою «спільною основою», але аж ніяк не широко поширені на Близькому Сході наративи російської пропаганди.

Контакти на рівні міністрів закордонних справ також говорять про більшу увагу Еміратів до російської сторони, особливо за рахунок візиту міністра закордонних справ та міжнародного співробітництва ОАЕ Абдулли бін Заїда Аль Нагаяна до РФ. Керівник еміратського зовнішньополітичного відомства відвідав Москву 17 березня 2022 р. саме під час надзвичайно гострої початкової фази повномасштабної російської агресії. Відбулася також телефонна розмова міністрів закордонних справ ОАЕ та РФ (28 лютого 2022 р.), зустріч у рамках сегменту високого рівня 77-ї сесії ГА ООН (24 вересня 2022 р.) та візит С.Лаврова до ОАЕ (3 листопада 2022 р.). Водночас на офіційному рівні міністри закордонних справ України та ОАЕ провели онлайн-зустріч (3 червня 2022 р.), телефонну розмову (11 серпня 2022 р.) та зустріч у рамках сегменту високого рівня 77-ї сесії ГА ООН (22 вересня 2022 р.).

Еміратське МЗС повідомило, що у Москві А.З.Аль Нагаян обговорив з С.Лавровим шляхи розвитку відносин стратегічного партнерства між

країнами, а також наголосив на необхідності досягнення мирного врегулювання між Росією та Україною, висловивши готовність ОАЕ підтримувати зусилля, спрямовані на пошук вирішення «кризи» і припинення вогню [6]. Еміратський міністр заявив, що ОАЕ цінують усебічну співпрацю та міцні відносини з Російською Федерацією, які досягли рівня стратегічного партнерства. Під час переговорів з С.Лавровим в Абу-Дабі А.З.Аль Нагаян також наголошував на важливості стратегічного партнерства, відзначаючи, що остання зустріч президентів відображає стрімке зростання співпраці між двома країнами [7].

На рівні посольств ОАЕ в Україні та РФ фіксується тотальний дисбаланс уваги на користь російської сторони. З початку російської агресії відбулося близько 30 зустрічей посла ОАЕ в РФ М.Аль-Джабера зі спецпредставником президента РФ з Близького Сходу та Африки, заступником міністра закордонних справ РФ М.Л.Богдановим. За значний вклад у розвиток відносин з Росією еміратському послу вручили нагрудний знак «За взаємодію» МЗС РФ [8], а також він був нагороджений президентом РФ орденом Дружби [9]. Для порівняння активності роботи еміратського дипломатичного корпусу в нашій державі, то після 24 лютого 2022 р. посольство ОАЕ в Україні призупинило свою роботу в Києві і упродовж року не відновило повноцінне функціонування. Еміратський дипломатичний корпус намагався виконувати обов'язки дистанційно і його зусилля фіксувалися під час доставки гуманітарної допомоги в Україну [10], однак, фактично, посольство ОАЕ в Києві з початку російської агресії не працює і не надає консульські послуги.

Заяви і виступи МЗС ОАЕ, ПП ОАЕ при ООН. Враховуючи контакти на вищому рівні та дипломатичну активність, можна констатувати, що президент ОАЕ і міністерство закордонних справ та міжнародного співробітництва Еміратів уникають прямих заяв та коментарів з приводу агресії РФ проти України, згадуючи про т.зв. «українську кризу» у контексті інших подій. Контент-аналіз заяв еміратського зовнішньополітичного відомства [11] і постійного представництва ОАЕ при ООН [12] дає змогу констатувати, що Емірати не вважають РФ країною-агресором.

Аналіз 44 заяв і виступів постійного представництва ОАЕ при ООН, а також 17 заяв і повідомлень міністерства закордонних справ та міжнародного співробітництва ОАЕ у період з 24 лютого 2022 р. по 24 лютого 2023 р. (таблиця №1) свідчить, що Об'єднані Арабські Емірати на офіційному рівні категорично уникають характеристики Російської Федерації як країни-агресора. Привертає увагу, що ОАЕ підтримали такі важливі для України резолюції Генеральної Асамблеї ООН як «Агресія проти України», «Територіальна цілісність України:

захист принципів Статуту ООН», «Принципи Статуту ООН, що лежать в основі всебічного, справедливого і міцного миру в Україні», однак у жодній із проаналізованих офіційних заяв, виступів і повідомлень ОАЕ не називають РФ агресором і взагалі не вживають термін «агресія» у контексті подій в Україні.

При цьому найбільш вживаними термінами по відношенню до подій в Україні є «конфлікт», «війна» і «криза». Міністерство закордонних справ та міжнародного співробітництва ОАЕ у переважній більшості випадків вживає термін «криза», повністю нівелюючи відповідальність Росії за початок агресії і підтримуючи наратив про протистояння США/Заходу з Росією. Використання терміну «криза» дозволяє еміратській дипломатії уникати згадування Росії у контексті подій в Україні. Зовнішньополітичне відомство ОАЕ навмисно інформаційно вносить РФ за рамки «агресії».

Постійне представництво ОАЕ при ООН вживало термін «криза» на початковому етапі, однак згодом відмовилося від нього на користь «конфлікту» та «війни», при цьому також уникаючи згадок про Росію. У переважній більшості заяв і виступів міститься заклик до необхідності діалогу і мирного вирішення конфлікту, зокрема на основі Статуту ООН, висловлюється занепокоєння гуманітарною ситуацією в Україні, впливом на глобальну продовольчу безпеку та економічну ситуацію у світі. Водночас ОАЕ вважають за необхідне врахувати і безпекові занепокоєння Росії, щоб побудувати стійку регіональну структуру безпеки.

Голосування в ГА ООН. Не дивлячись на відмову офіційно визнавати РФ країною-агресором, ОАЕ підтримали такі ключові для України резолюції Генеральної Асамблеї ООН як ES-11/1 «Агресія проти України» від 2 березня 2022 р., ES-11/2 «Гуманітарні наслідки агресії проти України» від 24 березня 2022 р., ES-11/4 «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН» від 12 жовтня 2022 р. та ES-11/6 «Принципи Статуту ООН, що лежать в основі всеохоплюючого, справедливого та сталого миру в Україні» від 23 лютого 2023 р.

При цьому ОАЕ утрималися під час голосування за резолюцію ES-11/3 «Призупинення права на членство Російської Федерації у Раді з прав людини» від 7 квітня 2022 р. та резолюцію ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту та забезпеченню відшкодування збитків у зв'язку з агресією проти України» від 14 листопада 2022 р.

Враховуючи результати голосування ОАЕ під час 11-ої надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН, можна констатувати, що Емірати готові голосувати за резолюції ГА ООН, які підтримують територіальну цілісність і суверенітет України, закликають до негайного виведення російських військ з території України, недопущення подальшого загострення гуманітарної ситуації в нашій державі. Це важливий політичний сигнал, однак він не має прямих наслідків для РФ. Більш того, голосування «за» зазначені резолюції контрастує з офіційними заявами МЗС ОАЕ, де фіксується категоричне небажання визначати російську агресію «агресією».

Водночас ОАЕ продемонстрували неготовність голосувати за резолюції, які мають або можуть мати конкретні наслідки для Росії, а саме призупинення членства у Раді з прав людини і створення механізмів притягнення РФ до відповідальності та відшкодування завданих Україні збитків.

ОАЕ не підтримали призупинення членства Росії у Раді з прав людини, наголошуючи, що міжнародні організації були створені не для того, щоб бути «клубом однодумців» [13]. Еміратська сторона переконана, що з РФ потрібно підтримувати діалог, зокрема на майданчику міжнародних організацій. Пояснюючи позицію стосовно небажання підтримати резолюцію про механізм компенсацій, ПП ОАЕ при ООН відзначило, що Емірати стурбовані потенційними наслідками щодо важливих міжнародних правових принципів, таких як суверенна рівність і суверенний імунітет. ОАЕ вважають, що текст резолюції нечіткий і неточний, і документ не повинен використовуватися для санкціонування односторонніх дій, включно з конфіскацією активів для виплати відшкодування і репарацій [14].

Таблиця 1

Терміни, які використовують ОАЕ у контексті російської агресії проти України	Постійне представництво ОАЕ при ООН (44 заяв і виступів)	Міністерство закордонних справ та міжнародного співробітництва ОАЕ (17 заяв і повідомлень)
this/the conflict/ the conflict in Ukraine	88	3
this/the war/ the war in Ukraine	53	1
this/the crisis/ the crisis in Ukraine/Ukrainian crisis	12	26
the (serious) developments in Ukraine	2	
the continued fighting in Ukraine	1	
the tragedy in Ukraine	1	
aggression/ Russian aggression	0	0

Гуманітарна допомога. Після об'єднання у 2016 р. Міністерства міжнародного співробітництва та розвитку ОАЕ з Міністерством закордонних справ ОАЕ було створене Міністерство закордонних справ та міжнародного співробітництва ОАЕ. З того часу програми закордонної допомоги та гуманітарної допомоги офіційно перетворені на зовнішньополітичний інструмент і реалізуються під егідою еміратського зовнішньополітичного відомства.

ОАЕ надали Україні значну гуманітарну допомогу. На початку російського вторгнення Емірати виділили 5 млн. дол. США до фонду ООН з підтримки українських біженців [15]. У жовтні 2022 р. президент ОАЕ розпорядився виділити 100 млн дол. США на гуманітарну допомогу для України [16]. Міністерство закордонних справ та міжнародного співробітництва ОАЕ направлялися гуманітарні вантажі (8 літаків), зокрема 360 тон медичної продукції, продуктів харчування, карети швидкої допомоги, 2500 генераторів [17].

Також за результатами зустрічі 7 березня 2023 р. в Абу-Дабі Першої леді України О.Зеленської та президента ОАЕ М.З.Аль Нагаяна Емірати прийняли рішення виділити 4 млн дол. США Фондації Олени Зеленської на будівництво 10 дитячих будинків сімейного типу [18].

ОАЕ на офіційному рівні підкреслюють, що не вірять у військове рішення конфлікту, тому закликають до пошуку політико-дипломатичних шляхів і продовжують розвиток відносин з РФ. Намагаючись уникнути критики з приводу такого «негативного нейтралітету», ОАЕ концентрують увагу на гуманітарному аспекті агресії і підкреслюють саме свою гуманітарну роль у наданні допомоги українському населенню.

Зовнішньополітична стратегія ОАЕ і оцінка російської агресії. Стратегія Міністерства закордонних справ та міжнародного співробітництва ОАЕ 2017–2022 серед стратегічних цілей визначає посилення регіональної та глобальної стабільності шляхом встановлення відносин стратегічного партнерства [19]. Саме реалізацію цього пункту ми спостерігаємо у відносинах між ОАЕ та Росією, які у 2018 р. досягли домовленості про започаткування стратегічного партнерства. З того часу еміратська сторона на офіційному рівні наголошує на прагненні продовжувати розвиток стратегічного партнерства з РФ. Російська повномасштабна агресія проти України не змінила позицію ОАЕ, що було підтверджено під час контактів президентів та міністрів закордонних справ країн у 2022 році.

Ще більш важливим стратегічним орієнтиром є розроблені і проголошені еміратським керівництвом 10 основних принципів розвитку на наступні 50 років [20]. Другий принцип закликає до повної концентрації на розбудові найкращої та найбільш динамічної економіки у світі. З ним

прямо пов'язаний третій принцип, який говорить, що зовнішня політика – це інструмент на службі вищих національних інтересів, і головним з них є економічні інтереси ОАЕ. Політика Еміратів має слугувати економіці. Тобто усе, що шкодить економічним інтересам ОАЕ, має відкидатися. Цим пояснюється несприйняття Еміратами закликів до обмеження співпраці з РФ, приєднання до санкцій проти країни-агресора та інших дій, які обмежують торговельно-економічну, інвестиційну взаємодію з Росією.

Десятий принцип визначає заклик до миру, переговорів та діалогу для вирішення усіх конфліктів як основу зовнішньої політики ОАЕ. У контексті російської агресії проти України Емірати на всіх рівнях дотримуються цього принципу.

Дипломатичний радник президента ОАЕ Анвар Гаргаш за результатами телефонної розмови президентів України та Еміратів (17 жовтня 2022 р.) зазначив, що вона відбулася у рамках постійних зусиль еміратської сторони, спрямованих на деескалацію, пошук політичного рішення і припинення людських страждань. А.Гаргаш підкреслює, що президент ОАЕ вірить у важливість підтримання контактів для посилення діалогу та пошуку політичних рішень «кризи» [21]. У першу чергу, йдеться про віру у важливість продовження контактів з Росією, адже еміратський президент дзвонив президенту України після візиту до РФ.

На цьому фоні найбільш поширеним наративом в експертному середовищі ОАЕ щодо причин вторгнення Росії в Україну є протистояння США/Заходу з РФ і східне розширення НАТО/ЄС, яке створює безпекову загрозу для РФ. Амаль Зірініз, розглядаючи у своїй роботі, опублікованій Еміратським центром стратегічних досліджень, євразійську теорію О.Дугіна як фактор російської агресії, пояснює складність ситуації в Україні саме зіткненням на нашій території кількох глобальних сил. На переконання дослідника, «українська криза» сформувала вісь міжнародного стратегічного суперництва за критично важливі регіони, зокрема Кримський півострів, який є центром тяжіння кількох сил міжнародної системи – Росія, США та Європейський Союз [22, с. 128].

Достатньо позитивне сприйняття російської теорії євразійства пояснюється тим, що вона розглядає ісламський/арабський світ як природних найближчих союзників у боротьбі із західним/американським домінуванням. Для більшого ефекту Росія проводить паралель між «кольоровими революціями» в Україні та «арабською весною» як елементами боротьби США/Заходу за простір і ресурси шляхом зміни влади під виглядом демократизації.

Міжнародний центр стратегічних досліджень (м. Абу-Дабі) серед причин російської агресії вбачає утворення стратегічного вакууму у Східній

Європі внаслідок розпаду СРСР. Після завершення «холодної війни» сторони протистояння не оформили жодних домовленостей про політичні кордони в Європі. Європейський Союз і НАТО почали розширення на схід. Експерти центру вважають, що з 90-х років у Росії домінували два напрямки розвитку: повернення до відбудови імперії і спроба відновлення балансу у контексті розширення НАТО [23, с. 26]. За неможливості відновлення балансу із Заходом єдиним вибором РФ залишається відродження імперії. При цьому експерти відзначають, що економічний та демографічний чинники у близькій і далекій перспективі будуть заважати Росії перетворитися на велику країну.

Президент Еміратського центру політики Ібтісам Аль-Кетбі відзначає, що упродовж 2021-2022 рр. у зовнішній політиці ОАЕ відбулися зміни. І головним аспектом цих змін стала спроба країни ОАЕ застосувати політику «нульових проблем» із супротивниками та конкурентами, зосередитися на відновленні та розширенні економіки і зміцненні регіональної безпеки та стабільності шляхом припинення розбіжностей та наведення мостів [24, с. 76]. Водночас ОАЕ намагаються використати свої відносини з РФ під час російської агресії для «торгів» з США/Заходом, і будуть продовжувати це робити. Війна Росії в Україні привернула увагу Вашингтона до факту, що Близький Схід відновив свою стратегічну важливість у галузі глобальної енергетичної безпеки, і призвела до звиття зусиль адміністрацією Байдена, щоб не допустити заповнення вакууму сили у регіоні Пекином та Москвою [24, с. 60].

Водночас в ОАЕ є експерти, які вважають, що ОАЕ мають відмовитися від «нейтралітету» і засудити російську агресію, однак на сьогодні вони перебувають у меншості. Відомий еміратський політолог Абдульхалек Абдулла вважає, що це моральний і політичний обов'язок засудити агресію РФ і підтримати Україну [25]. Він переконаний, що за рік після початку повномасштабного вторгнення потрібно відкинути «негативний і позитивний нейтралітет» на рівні політики та ЗМІ і практично підтримати реалізацію резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, які закликають до негайного і безумовного виведення російських військ з усієї території України.

Висновки. Враховуючи зовнішньополітичну стратегію, ОАЕ офіційно намагаються утримати нейтральну позицію щодо повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України і закликають до діалогу та пошуку мирних шляхів вирішення конфлікту. З огляду на оголошення економічних інтересів найвищим пріоритетом зовнішньої політики ОАЕ утримуються від засудження агресії РФ, приєднання до санкцій проти Росії і продовжують розвиток стратегічного партнерства з країною-агресором. Підкреслюючи готовність

продовжувати надавати гуманітарну допомогу Україні та брати участь у посередницьких зусиллях заради завершення конфлікту, ОАЕ намагаються залишити для себе можливість продовження діалогу і усесторонньої співпраці з Росією.

На цьому фоні з 24 лютого 2022 р. у політичному діалозі ОАЕ з Україною та РФ спостерігається дисбаланс на користь російської сторони. Частково це пояснюється відносинами стратегічного партнерства між ОАЕ та РФ, а також спробою Еміратів використати відносини з Росією для посилення своїх переговорних позицій у діалозі з США і ЄС.

Міністерство закордонних справ та міжнародного співробітництва ОАЕ характеризує російську агресію виключно як «кризу», «кризу в Україні», «українську кризу». Заяви ПП ОАЕ при ООН найчастіше описують російську агресію як «конфлікт» і «війну». Свідоме використання зовнішньополітичним відомством Еміратів терміну «криза» свідчить, що ОАЕ не розуміють глибинних причин агресії, не вважають дії РФ злочином агресії проти України і розглядають їх як результат протистояння США/Заходу з Росією.

При цьому ОАЕ проголосували «за» 4 резолюції 11-ої надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН, які прямо називають РФ країною-агресором, закликають до відновлення територіальної цілісності України і негайного виведення російських військ з території нашої держави. Ці голосування контрастують з офіційною позицією ОАЕ, тому, найбільш ймовірно, відбулися у рамках погодження спільної позиції Ради співробітництва арабських держав Затоки і під тиском переважаючої більшості країн світу, які підтримали зазначені резолюції ГА ООН.

ОАЕ зацікавлені у якнайскорішому завершенні російської агресії проти України, оскільки вона створює несприятливі умови для розвитку країни і загрожує регіональною/глобальною дестабілізацією. Завершення або замороження конфлікту тут і зараз на будь-яких умовах, зокрема за рахунок територіальних поступок України відповідає інтересам ОАЕ. З огляду на це, а також враховуючи дисбаланс політичного діалогу, неможна розглядати ОАЕ як нейтрального посередника, здатного боротися за відновлення справедливого миру.

У подальших дослідженнях варто сконцентрувати увагу на розвитку відносин між ОАЕ та США. Фактор еміратсько-американських відносин може мати безпосередній вплив на позицію Еміратів по відношенню до російської агресії. Враховуючи пріоритетну важливість для ОАЕ економічної складової у зовнішній політиці, також доцільно усебічно вивчати стан і можливості поглиблення торговельно-економічної, інвестиційної, військово-технічної співпраці між Україною та Еміратами. Від цього напряму залежить ступінь зацікавленості ОАЕ у двосторонніх відносинах з Україною.

Особливої актуальності цей напрямок набуває у контексті переговорів між Україною та ОАЕ про укладення угоди про всеосяжне економічне партнерство (Comprehensive Economic Partnership Agreements, CEPA)

ЛІТЕРАТУРА:

1. Political solution the only way to restore peace in Ukraine, says UAE official. The National. URL: <https://www.thenationalnews.com/uae/2022/12/10/political-solution-the-only-way-to-restore-peace-in-ukraine-says-dr-anwar-gargash/> (дата звернення: 15.12.2022).

2. UAE affirms its support for efforts aimed at the deescalation of the Ukraine crisis and supporting humanitarian efforts. Ministry of foreign affairs & international cooperation of the UAE. URL: <https://www.mofaic.gov.ae/en/mediahub/news/2022/10/10-10-10-2022-uae-ukraine> (дата звернення: 11.10.2022).

3. Moment Putin gives his coat to ruler of Abu Dhabi to help him keep warm in chilly St Petersburg... while he tries to freeze millions across Europe. Daily Mail. URL: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-11306829/Putin-gives-coat-ruler-Abu-Dhabi-help-warm.html> (дата звернення: 15.10.2022).

4. زيارة محمد بن زايد آل نهيان الى روسيا... أبعاد ودلالات حيوية مهمة. <https://cutt.ly/v7pMAOW> (дата звернення: 10.01.2022).

5. الإمارات وبناء الأرضية المشتركة. جريدة الاتحاد. الموقع الإلكتروني <https://cutt.ly/07gFrZ4> (дата звернення: 19.11.2022).

6. سمو الشيخ عبدالله بن زايد يلتقي وزير خارجية روسيا في موسكو. وزارة الخارجية والتعاون الدولي. الموقع الإلكتروني <https://www.mofaic.gov.ae/ar-ae/mediahub/news/2022/3/17/17-03-2022-uae-minister> (дата звернення: 18.03.2022).

7. Abdullah bin Zayed, Lavrov discuss UAE-Russia strategic partnership. WAM. URL: <https://wam.ae/en/details/1395303098143> (дата звернення: 4.11.2022).

8. روسيا الاتحادية تمنح سفير الإمارات ميدالية الاستحقاق. البيان. الموقع الإلكتروني <https://www.albayan.ae/uae/news/2022-04-10-1.4411853> (дата звернення: 18.01.2023).

9. بوتين يمنح سفير الإمارات في موسكو والممثل الأمريكي ستيفن سيجال <https://gate.ahram.org.eg/News/4160260.aspx> (дата звернення: 05.04.2023).

10. جهود إماراتية متواصلة لدعم الإغاثة الإنسانية للاجئين والنازحين الأوكرانيين، دولة الإمارات ترسل اليوم طائرة مساعدات إغاثية لأوكرانيا. وزارة الخارجية والتعاون الدولي. الموقع الإلكتروني <https://www.mofaic.gov.ae/ar-ae/mediahub/news/2022/4/14/14-04-2022-uae-ukraine> (дата звернення: 15.06.2022).

11. Ministry of foreign affairs & international cooperation of the UAE. Latest News. URL: <https://www.mofaic.gov.ae/en/MediaHub/news> (дата звернення: 25.03.2023).

12. Permanent Mission of the United Arab Emirates to the United Nations. Speeches & Statements. URL: <https://uaeun.org/?combined-search-post-types=statement&s=> (дата звернення: 25.03.2023).

13. UAE explanation of vote at the UN General Assembly's eleventh emergency special session (Ukraine), resumed. Permanent Mission of the United Arab Emirates to the United Nations. URL: <https://uaeun.org/statement/uae-unga-eov-7apr22/> (дата звернення: 17.05.2022).

org/statement/uae-unga-eov-7apr22/ (дата звернення: 17.05.2022).

14. UAE explanation of vote during the UN General Assembly meeting on Ukraine. Permanent Mission of the United Arab Emirates to the United Nations. URL: <https://uaeun.org/statement/uae-unga-ukraine-14nov/> (дата звернення: 20.11.2022).

15. دولة الإمارات تعلن تقديم مساعدات إغاثية لأوكرانيا بـ 5 ملايين دولار أمريكي. وزارة الخارجية والتعاون الدولي. الموقع الإلكتروني <https://www.mofaic.gov.ae/ar-ae/mediahub/news/2022/3/2/02-03-2022-uae-ukraine> (дата звернення: 10.03.2022).

16. رئيس الدولة يأمر بتقديم مساعدات إنسانية الى المدنيين الأوكرانيين المتضررين من الأزمة بـ 001 مليون دولار. وكالة وام. الموقع الإلكتروني <https://www.wam.ae/ar/details/1395303092862> (дата звернення: 25.10.2022).

17. وصول الدفعة الثانية من مولدات الكهرباء المنزلية ضمن المساعدات الإماراتية لأوكرانيا. وكالة وام. الموقع الإلكتروني <https://www.wam.ae/ar/details/1395303116901> (дата звернення: 22.01.2023).

18. رئيس الدولة يوجه بتقديم 4 ملايين دولار لرعاية أطفال أوكرانيا. مركز https://www.ecssr.ae/global_news/272159/ (дата: 15.03.2023).

19. Strategy of the Ministry of Foreign Affairs 2017-2022. Official site of the Ministry of foreign affairs & international cooperation of the UAE. URL: <https://www.mofaic.gov.ae/en/the-ministry/the-strategy> (дата звернення: 15.03.2023).

20. President issues decree to adopt UAE's 10 principles for next 50 years. WAM. URL: <https://www.wam.ae/en/details/1395302978675> (дата звернення: 13.02.2023).

21. Anwar Gargash. Twitter. 2022. URL: <https://twitter.com/AnwarGargash/status/1582281280049541121> (дата звернення: 11.12.2022).

22. أمل زرنيز. الأوراسية الجديدة وتأثيرها في الفكر الاستراتيجي الروسي. دوافع التدخل في أوكرانيا وسوريا وحدوده. أبو ظبي: مركز الإمارات [in Arabic] للدراسات والبحوث الاستراتيجية، 2020. ص. 151.

23. الحرب الروسية الأوكرانية – حدود وتداعيات. أبو ظبي: المركز الدولي [in Arabic] للدراسات الاستراتيجية، 2022. ص. 032.

24. Al-Ketbi E. 2022. The UAE Power-Building Model. Mohamed bin Zayed's Vision. Emirates Policy Center: Abu Dhabi, 2022. P. 238.

25. Abdulkhaleq Abdulla. Twitter. 2023. URL: https://twitter.com/Abdulkhaleq_UAE/status/1629528625811685379 (дата звернення: 09.03.2023).

REFERENCES:

1. Political solution the only way to restore peace in Ukraine, says UAE official. The National. URL: <https://www.thenationalnews.com/uae/2022/12/10/political-solution-the-only-way-to-restore-peace-in-ukraine-says-dr-anwar-gargash/> (accessed: 15.12.2022). [in English].

2. UAE affirms its support for efforts aimed at the deescalation of the Ukraine crisis and supporting humanitarian efforts. Ministry of foreign affairs & international cooperation of the UAE. URL: <https://www.mofaic.gov.ae/en/mediahub/news/2022/10/10/10-10-2022-uae-ukraine> (accessed: 11.10.2022). [in English].

3. Moment Putin gives his coat to ruler of Abu Dhabi to help him keep warm in chilly St Petersburg... while he

- tries to freeze millions across Europe. Daily Mail. URL: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-11306829/Putin-gives-coat-ruler-Abu-Dhabi-help-warm.html> (accessed: 15.10.2022). [in English].
4. زيارة محمد بن زايد آل نهيان الى روسيا... أبعاد ودلالات حيوية مهمة. الموقع الإلكتروني <https://cutt.ly/v7pMAOW> (accessed: 10.01.2022). [in Arabic].
5. الإمارات وبناء الأرضية المشتركة. جريدة الاتحاد. الموقع الإلكتروني <https://cutt.ly/07gFrZ4> accessed: 19.11.2022. [in Arabic]
6. سمو الشيخ عبدالله بن زايد يلتقي وزير خارجية روسيا في موسكو. وزارة الخارجية والتعاون الدولي. الموقع الإلكتروني <https://www.mofaic.gov.ae/ar-ae/mediahub/news/2022/3/17/17-03-2022-uae-minister> accessed: 18.03.2022. [in Arabic]
7. Abdullah bin Zayed, Lavrov discuss UAE-Russia strategic partnership. WAM. URL: <https://wam.ae/en/details/1395303098143> (accessed: 4.11.2022). [in English].
8. روسيا الاتحادية تمنح سفير الإمارات ميدالية الاستحقاق. البيان. الموقع الإلكتروني <https://www.albayan.ae/uae/news/2022-04-10-1.4411853> accessed: 18.01.2023 [in Arabic].
9. بوتين يمنح سفير الامارات في موسكو والممثل الأمريكي ستيفن سيجال وسام الصداقة. بوابة الأهرام. الموقع الإلكتروني [https://gate.ahram.org.eg/News/4160260.aspx](http://org.eg/News/4160260.aspx) accessed: 05.04.2023. [in Arabic].
10. جهود إماراتية متواصلة لدعم الإغاثة الإنسانية للاجئين والنازحين الأوكرانيين، دولة الإمارات ترسل اليوم طائرة مساعدات إغاثية لأوكرانيا. وزارة الخارجية والتعاون الدولي. الموقع الإلكتروني <https://www.mofaic.gov.ae/ar-ae/mediahub/news/2022/4/14/14-04-2022-uae-ukraine> (accessed: 15.06.2022). [in Arabic].
11. Ministry of foreign affairs & international cooperation of the UAE. Latest News. URL: <https://www.mofaic.gov.ae/en/MediaHub/news> (accessed: 25.03.2023). [in English].
12. Permanent Mission of the United Arab Emirates to the United Nations. Speeches & Statements. URL: <https://uaeun.org/?combined-search-post-types=statement&s=> (accessed: 25.03.2023). [in English].
13. UAE explanation of vote at the UN General Assembly's eleventh emergency special session (Ukraine), resumed. Permanent Mission of the United Arab Emirates to the United Nations. URL: <https://uaeun.org/statement/uae-unga-eov-7apr22/> (accessed: 17.05.2022). [in English].
14. UAE explanation of vote during the UN General Assembly meeting on Ukraine. Permanent Mission of the United Arab Emirates to the United Nations. URL: <https://uaeun.org/statement/uae-unga-ukraine-14nov/> (accessed: 20.11.2022). [in English].
15. دولة الإمارات تعلن تقديم مساعدات إغاثية لأوكرانيا بـ 5 ملايين دولار أمريكي. وزارة الخارجية والتعاون الدولي. الموقع الإلكتروني <https://www.mofaic.gov.ae/ar-ae/mediahub/news/2022/3/2/02-03-2022-uae-ukraine> (accessed: 10.03.2022). [in Arabic].
16. رئيس الدولة يأمر بتقديم مساعدات إنسانية الى المدنيين الأوكرانيين المتضررين من الأزمة بـ 001 مليون دولار. وكالة وام. الموقع الإلكتروني <https://www.wam.ae/ar/details/1395303092862>. (accessed: 25.10.2022). [in Arabic].
17. وصول الدفعة الثانية من مولدات الكهرباء المنزلية ضمن المساعدات الإماراتية لأوكرانيا. وكالة وام. الموقع الإلكتروني <https://www.wam.ae/ar/details/1395303116901>. (accessed: 22.01.2023). [in Arabic].
18. رئيس الدولة يوجه بتقديم 4 ملايين دولار لرعاية أطفال أوكرانيا. مركز الإمارات للدراسات والبحوث الاستراتيجية. الموقع الإلكتروني https://www.ecssr.ae/global_news/272159. (accessed: 21.03.2023). [in Arabic].
19. Strategy of the Ministry of Foreign Affairs 2017-2022. Official site of the Ministry of foreign affairs & international cooperation of the UAE. URL: <https://www.mofaic.gov.ae/en/the-ministry/the-strategy> (accessed: 15.03.2023). [in English].
20. President issues decree to adopt UAE's 10 principles for next 50 years. WAM. URL: <https://www.wam.ae/en/details/1395302978675> (accessed: 13.02.2023). [in English].
21. Anwar Gargash. Twitter. 2022. URL: <https://twitter.com/AnwarGargash/status/1582281280049541121> (accessed: 11.12.2022). [in Arabic].
22. آمال زرنيز. الأوراسية الجديدة وتأثيرها في الفكر الاستراتيجي الروسي. دوافع التدخل في أوكرانيا وسوريا وحدوده. أبو ظبي: مركز الإمارات للدراسات والبحوث الاستراتيجية، 2020. ص. 151. [in Arabic].
23. الحرب الروسية الأوكرانية – حدود وتداعيات. أبو ظبي: المركز الدولي للدراسات الاستراتيجية، 2020، ص. 032. [in Arabic].
24. Al-Ketbi E. 2022. The UAE Power-Building Model. Mohamed bin Zayed's Vision. Emirates Policy Center: Abu Dhabi, 2022. P. 238. [in English].
25. Abdulkhaleq Abdulla. Twitter. 2023. URL: https://twitter.com/Abdulkhaleq_UAE/status/1629528625811685379 (accessed: 09.03.2023). [in Arabic].

UAE's position on the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine

Fedianin Vitaliy Oleksandrovych

Postgraduate Student at the Department of International Relations and Foreign Policy
Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Yuriia Illienka str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8414-6343

In the context of implementation of the strategic initiative to expand Ukraine's coalition with countries of the Global South, the United Arab Emirates takes a special place. Having the status of a regional leader this country conducts a dynamic foreign policy. The UAE also shows stable economic growth and Abu Dhabi and Dubai are among the most important business centers of the Middle East. Russia is trying to use the UAE to get out of international isolation and bypass sanctions. These factors determine the relevance of researching the UAE's position on the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine. That is why the purpose of this article is to define and assess the position of the UAE towards Russian aggression after February 24, 2022. The approved foreign policy strategy and principles of development define economic interests as the highest priority of the Emirati foreign policy and call for peace and dialogue to resolve conflicts are declared as the basis of the Emirati diplomacy. Taking this into account, the UAE officially tries to maintain neutrality and avoid condemning Russian aggression.

Review, analysis and comparison of UAE's political dialogue with Ukraine and the Russian Federation made it possible to find an imbalance in favor of Russia. Using the method of content analysis of the statements of the Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation of the UAE and the Permanent Mission of the UAE to the UN, it was found that the Emirati foreign policy ministry uses the term "crisis" to characterize the actions of the Russian Federation against Ukraine, categorically avoiding the term "aggression". This corresponds to the most common narrative in the UAE and the Middle East region about the US/West conflict with Russia as the main cause of Russian aggression.

The position of the UAE during the 11th emergency special session of the UN General Assembly and the humanitarian aid provided to Ukraine were separately reviewed. It has been found that voting in favor of 4 resolutions, in particular ES-11/1 "Aggression against Ukraine" contradicts the statements of the UAE Foreign Ministry, which completely avoids the term "aggression". It was also revealed that the UAE does not show readiness to support resolutions that have or may have direct consequences for the Russian Federation, such as the suspension of the rights of membership in the Human Rights Council and establishing an international mechanism for compensation for damage caused to Ukraine.

Imbalance of the political dialogue in favor of the Russian Federation, understanding of the events in Ukraine as a "crisis", unwillingness to take specific steps against the aggressor state, which are necessary to establish a just peace, as well as priority of economic interests in foreign policy, which is used by the Emirates to cooperate with the Russian Federation under sanctions, allow us to draw a conclusion about the negative nature of the neutrality of the UAE for Ukraine and to question consideration of the UAE as an effective potential mediator.

Key words: Ukraine, UAE, Russian Federation, strategy, USA, foreign policy, aggression, crisis, relations, political dialogue, neutrality, UN General Assembly.

Павлюх Марія Василівна

Західноєвропейські політичні впливи на польські часописи моди у Львові (кін. XIX – I пол. XX ст.)

УДК (438)“19/15”:070
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.17>

Павлюх Марія Василівна
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»
вул. пл. Святого Юра, 3, Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-5502-8367

Актуальність теми лежить у площині сучасних гендерних досліджень жіночих рухів у європейських країнах. Польська жіноча преса, яка виходила у Львові зазнала значного політичного та ідеологічного впливів західноєвропейських видань моди, зокрема у побудові номерів часописів, запроваджених рубриках та тематичному тлі цих видань. Тематичне тло польських жіночих часописів моди, що виходили вкінці XIX – I половини XX століття та поширювалися на європейські міста, зазнало суттєвих змін та трансформації. Часописи трансформувалися у суспільно-політичні тижневики із сторінкою моди і модних викрійок, на шпальтах яких обговорювалися важливі політичні і суспільні проблеми того часу. Поряд з тим, часописи моди відходять від салонові традиції і розважального характеру і стають пресою, яка порушує важливі проблеми сьогодення, зокрема активності жінок у суспільно-політичному житті. Мета статті – дослідити процес трансформації польських жіночих часописів моди, які виходили у Львові та європейських містах; встановити тенденції розвитку польської жіночої періодики кінця XIX – I половини XX століття, що зазнала суттєвого політичного впливу західноєвропейських часописів моди; простежити головну тематику цих видань, а також організацію роботи редакційних відділів.

Методи дослідження. У статті використано порівняльно-історичний підхід, який пояснює етапи розвитку польської жіночої періодики; структурно-системний, який дає змогу проаналізувати вплив західноєвропейських часописів моди на цю групу жіночих видань; проблемно-хронологічний, який дозволяє відстежити динаміку розвитку польської жіночої періодики та її роль у формуванні сучасної польської жіночої періодики; аналіз та синтез тематичного поля цих видань, зокрема окремих статей і світоглядних конструктів, притаманних цим виданням; компаративний аналіз у зіставленні та протиставленні тематичного поля польських жіночих часописів моди. Структурно-системний метод дозволив відстежити процес трансформації польських жіночих видань моди, які зі розважальних, салонових і спеціалізованих (головний профіль видання – мода) перетворилися на суспільно-політичні самостійні тижневики з поважною аудиторією та впливом на громадськість.

Висновки. Польські жіночі часописи моди, які виходили у Львові в кінці XIX – початку XX століття зазнали процесу трансформації: від часописів моди розважального характеру до суспільно-політичних видань. Цим процесам сприяли західноєвропейські часописи моди, які заклали основу розвитку сучасної польської жіночої періодики.

Ключові слова: трансформація, польські жіночі часописи моди, салонові видання, розважальна жіноча періодика.

Вступ. Серед польських жіночих часописів кінця XIX та початку XX століття, які виходили у Львові вагоме місце займають часописи моди для жінок. Першим часописом, на шпальтах якого наявна сторінка моди був «Dziennik Mód Paryskich» (1840–1848), проте цей часопис назвати традиційним часописом моди не можна, тому що, починаючи з другого номера, видання змінило свій профіль: окрім моди, у ньому містилася велика літературна та суспільно-політична частини. Інші польські жіночі часописи моди: «Mody Paryskie» (1895–1902), «Nowe Mody Paryskie» (1890–1913), «Kobieta w domu i salonie» (1925) відчули західноєвропейські політичні впливи, а також були подібними за жанрами та організацією редакції один на одного. У Львові також виходили ще два часописи моди: «Mody kobiece» (1933) та «Praktyczna Gospodyni (1906–1914) (dodatek do «Nowa ilustrowana garderoba dziecięca»)), які не мали визначеної

регулярності і погано збереглися, проте мають схожі редакційні відділи, добре проілюстровану сторінку дитячої та жіночої моди. «Mody kobiece» еволюціонували до інших часописів моди, тому слід часопису губиться після 1933 року.

Часописи моди мали кілька спільних рис: моду як головний профіль видання (у кожному часописі була добре проілюстрована сторінка моди зі зразками європейського вбрання), структура та головна тематика будувалися за тими ж принципами, що й часописи моди за кордоном. Видавці часописів запозичили для виходу у світ цих видань майже усе: зовнішній вигляд журналу (найчастіше жінка у модному вбранні на першій шпальті), головні відділи, які присвячувалися жінкам; рубрики, присвячені догляду за шкірою, зовнішнього вигляду жінки, практичні поради для кожної молодої панянки, обговорення теми заміжжя і рекламу модних краєвечьких підприємств.

Деякі з цих видань виходили не тільки у Львові чи польських містах, а й, наприклад, у Варшаві чи Відні. Не усі видання на початкових етапах свого існування були самостійними часописами. Спочатку вони виходили як тематичні сторінки інших часописів, як їхні додатки з обов'язковою сторінкою моди. Проте усі вони мають спільні риси, подібну історію. Ці часописи моди змінили свого адресата – часопис призначено не тільки багатим, заможним жінкам як «Dziennik Mód Paryskich», а також жінкам середнього статку. Популярність часописів моди сягала далеко за Львів та Галичину – навіть українські жінки передплачували польські видання моди цього періоду.

За головні зразки модного вбрання у жіночих часописах моди бралися паризькі, про що свідчить назва видань: «Mody Paryskie» і «Nowe Mody Paryskie». Польські жіночі часописи моди, які виходили у Львові, але поширювалися у багатьох інших польських та європейських містах можна назвати салонними виданнями. У польській жіночій періодиці простежуємо відродження салонної традиції періодики, проте характер і організація роботи редакції інші: поверхові матеріали не переважають, з'являється велика кількість практичних відділів-порадників для молодих панянок, що забезпечило новим салонним виданням моди високі тиражі і популярність серед жінок різних верств населення. Жінка, догляд жінки за її зовнішністю, виховання добрих товариських манер, хороший смак у жіночому вбранні – у центрі уваги кожного жіночого видання моди. *Жіночість* (курсив – наш) стає головною рисою багатьох публікацій. Політична активність жінки у громадському житті – наскрізна тема цих видань.

Мета дослідження – дослідити тематичне тло польських жіночих видань моди; здійснити компаративний (порівняльний) аналіз цих видань (рубрики, жанри, проблематика); відстежити процес трансформації цих часописів.

Результати. Про видання «Mody Paryskie» знаходимо такі короткі бібліографічні відомості: «Mody Paryskie». Місячний додаток до «Głos narodu». Виходив часопис із 1 грудня 1895 року. Титульна сторінка містить вбрання, малюнки, моди різних сезонів» [19, с. 95]. «Mody Paryskie» спочатку були додатком. На першій сторінці видання редакція опублікувала статтю про моду «Мода зимова» разом з ілюстраціями та малюнками одягу [9, с. 1]. На другій сторінці розташовувався традиційний редакційний відділ «Моди» з описом модного вбрання в Європі [19, с. 2].

Ґрунтовні бібліографічні дані про журнал подає у праці Є. Франке: «У 1879 році з'явилися «Mody Paryskie: ілюстрований часопис для жінок. Видавці: В. Гансарик, головний редактор – Ядвіґа Віткевич. Цей часопис мав багато проблем. Хоча редакція переконувала громад-

ськість про популярність серед читачів, проте номери виходили нерегулярно. Вкінці 1880 року дійшло навіть до квартального припинення видання часопису» [2, с. 166].

«Подібним виданням до «Dziennika Mód Paryskich» було львівське видання «Mody Paryskie», що виходило 1895 – 1902 роках як додаток до «Głos narodu». Часопис добре ілюстрований і присвячений моді. Редагував і видавав журнал Александр Мільські. У ньому були: новинки, передруки, літературні та політичні статті» [1, с. 274].

Наприклад, перший номер видання за 1 грудня 1895 року опублікував кілька віршів, новели та інші художні твори. Редакція запровадила такі відділи: «Хроніка жіночого руху», короткі підрубрики: «Жінки в університеті», «Жіночі товариства» [9, с. 3]. Цілий розворот був присвячений моделям. Були запроваджені маленькі колонки інформаційного змісту: «Театр», у якому переважали статті про зимовий сезон і головні вистави, «3 львівського салону» – про новини моди, «Кухня» – про рецепти, «Господарські поради», «Загадки для читачів», «Гумористичний куток». На передостанній сторінці редакція подавала рекламу у кольорі. Остання сторінка була присвячена гаптуванню, вишиванню [9].

На шпальтах часопису «Mody Paryskie» переважали статті про моду. Інколи подані проблемні та політичні статті про жіноче питання. У відділі «Хроніка жіночого руху» редакція здійснювала короткий інформаційний опис головних подій із громадського життя жінок. Редакція повідомляла своїх читачів про польський жіночий рух, про жіночий рух багатьох європейських держав. До цього редакційного відділу додавалися рубрики про відомих жінок, які отримують фах в університетах, використовуючи своє право вчитися і здобувати освіту. Рубрика «Жіночі товариства» повідомляла жіночій аудиторії про різні закордонні жіночі організації, жіночі конференції [9, с. 3–4].

Інформаційні колонки «Театр», «3 львівського салону» мали характер реклами і коротких звітів. Популярністю користувалася колонка «3 львівського салону», у якій редакція подавала інформацію про новинки моди у сезоні: модні кольори, мода на сукні, а також детальну адресу тих магазинів, де ці сукні можна купити [9, с. 5].

Практичний характер мали два відділи редакції «Кухня» та «Господарські поради». У відділі «Кухня» редакція подавала куховарські рецепти смачних страв. У відділі «Господарські поради» редакція часто відповідала на запитання своєї аудиторії; на листи, які приходили до редакції із запитаннями. Це був практичний відділ часопису моди, який перетворював журнал із вузькопрофільного у багатопрофільний журнал для жінок.

Часопис «Nowe Mody Paryskie» виходив не тільки у Львові, а й поширювався у Варшаві,

Кракові, Відні. «Nowe Mody Paryskie» свою історію виходу розпочинають набагато раніше, у Варшаві, а у Львові виходять пізніше, із 1890 року. Дослідники польських журналів моди обидва часописи «Nowe Mody Paryskie» та «Mody Paryskie» розглядають поряд, адже видання мають подібні назви, тематику і виходять у один і той самий період. Крім того, обидва видання за профілем були часописами моди, які зазнали західноєвропейських політичних впливів.

«Типовим комерційним ілюстрованим журналом, присвяченим моді були «Nowe Mody Paryskie». Це був двотижневик, який виходив у Відні, а також у Кракові, Львові і Варшаві. Видавця польською мовою протягом 1890–1913 років» [1, с. 276]. Цей часопис був популярним серед громадськості. Часопис містив підtitул «часопис, присвячений жінкам» [10], а нижче було уточнення, що тижневик присвячений літературі, жіночим справам та моді. На першій шпальті назва подана великим красивим шрифтом з малюнком модної сукні. Часопис обіймав обсяг – вісім сторінок.

Перший номер подав інформаційний відділ «Новини» [10], а вже на другій сторінці у «Вступному слові» редактор часопису писав: «Розпочинаємо наше видання для жінок, прагнемо на кількох сторінках описати як розуміємо його завдання. У всьому, що стосується жіночого вбрання; усе, що пов'язано з модою буде дотримано нашим часописом. Звертатимемо увагу на те, що жінкам може бути корисно» [10, с. 2]. Отже, у першій редакційній статті йдеться про те, що видання за головною тематикою – часопис моди. Мода – головний профіль видання. У журналі з'являється практичний мотив – користь жінкам у повсякденному житті та домашньому господарстві.

Традиційними відділами цього номера є такі: «Всячина», «З тижня» – короткі новини інформаційного характеру про пам'ятні дати або про свята. У першому номері надрукована коротка інформація про Вербну неділю. Також були опубліковані вірші: «Бідна дівчина», «Фрагмент» [10]. З другого номера починають з'являтися переклади творів світової літератури (В. Гюго), а також нові відділи: «Театральний звіт» – короткі описи п'єс, рецензії на відомі польські вистави; «Господарські поради» – практичний відділ присвячений веденню господарства [11]. Традиційними публікаціями у виданні були статті присвячені жіночій красі. Наприклад, у четвертому номері, була надрукована стаття «Про красу», у якій *жіночість, жіночий шарм* (виділення – наше) стають головними рисами: «Бути гарною замало, потрібно мати гарні риси, зграбну фігурку, і білі витончені руки; що ще для цього потрібно, скажете, дорогі читачки? – Ще – дар подобатися» [16, с. 2].

Подібних статей на шпальтах цього видання чимало. Окрім того, у цьому номері редакція запро-

ваджує ще один відділ «Бесіду про моду», у якому йшлося про дамські туалети [11]. У інших номерах часопису починають з'являтися такі редакційні відділи: «Хроніка краківська» – рецензії на відомі краківські вистави, біографічні відомості про відомих акторів; «З гігієни», яку наповнював контентом лікар, а також статті про природу і рослини [12]. Гігієнічна тематика швидко стає провідною у часописі. Інколи редакція подає поради як влаштувати помешкання, наприклад, у відділі «Господарські поради» [13].

З двадцятого номера редакція запроваджує цілий цикл статей, присвячених нареченим. Автори обговорюють такі проблеми: модне вбрання, норми поведінки, мораль та жіночість у молодих дівчат. Ці статті не мали глибокого характеру. Цикл статей для наречених нагадував перші салонні видання для жінок, які були призначені нареченим і виходили раніше. Статтям на тему заміжжя не була характерна емоційність чи релігійність, хоча часопис поділяв католицькі цінності у вихованні молодої панянки [14].

Велику увагу часопис приділяє темі ощадності у господарстві. Типовою статтею на цю тематику є стаття «Рахунки» Яни Єленьської, у якій йдеться про ощадність як головну проблему у веденні господарства. Рахунки і ощадність редакція бачить як допомогу чоловікові, як постійну підтримку, *праву руку у домашніх справах*. Головною поширеною думкою, тобто стереотипом польського суспільства, редакція називає добре ведення господарства самою жінкою. А господиня-жінка не завжди дбає про ощадність власного господарства. Виокремлено *образ жінки* – ощадної, хазяйновитої, практичної як загальний *образ жінки-господині* [11].

Другою важливою тематикою часопису була тема виховання дітей. Серед статей на цю тематику привертає увагу матеріал «Для добра дітей», у якій гостро поставлена проблема педагогіки. Виховання подано образним поняттям – *дерево виховання*, яке є важливою справою. Для *дерева виховання* замало батьківської любові, а потрібні нормальні педагогічні засади, які формуватимуть у дітей добро. *Добро* виступає головною категорією у вихованні молодого польського покоління [13].

У 27-му номері була надрукована програмна політична стаття про жіноче питання «Де праця» [14, с. 5]. Програмні статті про жіноче рівноправ'я подані на шпальтах часопису нечасто. Простежуємо певну еволюцію поглядів: жінки уже не борються за рівноправність із чоловіками; жінки прагнуть знайти та реалізувати себе у різних сферах, прагнуть розширити жіночу працю: «Ми повернулися з питання жіночої емансипації, яке мали починати з кінця і виправити помилку. Хтось не пам'ятає тих обговорень, які кілька літ тому точилися у нас у «справі рівно-

правності жінок»? Кожна стаття, кожний часопис писав про рівноправ'я жінок; кожна справа торкалася цього питання. Настав час, коли вже йдеться про розширення жіночої праці» [14, с. 5]. На перший план поставлена не справа емансипації чи жіночого рівноправ'я, а жіноча активність, участь у громадській праці стає головним орієнтиром для політично активних жінок. Цей факт свідчив про те, що жінки добилися значних успіхів – права на освіту, політичні та економічні права, тому у статті рівноправність не актуальна. Актуальним у жіночому русі стає проблема жіночої політичної активності, жіночої реалізації і пошук нових форм жіночого вдосконалення як значного жіночого поступу, що були популярними темами у західноєвропейських жіночих журналах цього періоду.

У інших номерах часопису редакція запроваджує нові рубрики для своїх читачок: «Лікарські бесіди», «Англійська література», «Літературна хроніка» – бібліографічний відділ, де надруковані антропологічні, природничі статті для дітей, поради для батьків. Часопис із розважального модного часопису перетворюється у пізнавальний та ідеологічно-політичний. Статті про історію, антропологію, природу мали на меті підняти інтелектуальний рівень своєї аудиторії [15]. Тому у часописі з'являються переклади світових творів на польську мову, що давали шанс молодим полькам ознайомитися зі світовою літературою. Бібліографічний відділ подавав рецензії на відомі польські книги; рекомендував, що читати жіночій аудиторії, а також поширював гасло самоосвіти, яке мало б заповнити прогалину недосконалого, поверхового жіночого виховання [12]. Відділ «Лікарські бесіди» був відділом гігієни, у якому фахівець медицини розповідав про жіночі проблеми, захворювання, і як позбавитися багатьох комплексів [11].

Однією із провідних тем, які порушували автори часопису – доцільність використання косметики для молодих дівчат. Це було тільки жіночою темою. Жіночність і краса стають головними завданнями часопису. Догляд за зовнішнім виглядом – головна проблема статей, присвячених темі косметики. Естетика, хороший смак – критерії, які впливають на вибір жінки у користуванні косметикою. Стаття «Про догляд за зовнішністю» В. Ходацького присвячена проблемі шкідливості косметики на жіночий організм [12].

Перший номер другого року видання розпочинався кількома віршами, серед яких поезія Марії Конопницької [15, с. 2–3]. Традиційно подана рубрика редакції «Протягом тижня» [15, с. 6], у якій редакція подавала статтю на актуальну тему, як правило, про моральне виховання дітей. Виховання дітей знову залишається провідною темою часопису. У журналі з'являється поняття – *відпові-*

дальність за молоде покоління та добро – головна засада виховання дитини. Великою проблемою серед дитячого виховання редакція бачить у освітній реформі. Освіта не достатньо добре виховує дитину як добру людину, не прищеплює інтересу до книжки. У першій редакційній статті про новий рік редакція порушує усі ці важливі питання дитячого виховання: «Щоби почати з нового року нове життя, треба залишити у минулому хвороби і біль, терпіння, іронію долі та погані вчинки; потрібно народжуватися з кожним роком, щоби мати оптимізм на другий рік. Але тут потрібно ще виокремити гріхи старого року, щоби змінити свою поведінку і виправити погані вчинки. І це є великий крок перед громадською думкою, бо маємо відповідальність за молоде покоління, за тих маленьких, які після нас займуть місця у країні. Потрібно мати спротив до моральної шкоди, яку зазнає молодь. Коли маленька дитина тільки народжується, то ми говоримо їй, що, коли закінчить науку, то буде розумною людиною. І дитина тягнеться до книжки, навіть на канікулах не має вільного часу. Потім батько з сином їде до Варшави, заплакана мати малює хрестик на голові сина. А школи потребують реформи. Поки дитина має інтерес, то потрібно показати, провадити той інтерес до книжки» [15, с. 3]. Важливим чинником у освітній реформі стає громадська думка та відповідальність конкретної людини за виховання своєї дитини перед громадою. *Спротив моральній шкоді* – головне гасло доброго, духовного, патріотичного виховання дитини у статтях журналу.

Окрім статей про дитяче виховання, популярними стають літературознавчі статті. На шпальтах часопису переважає життєва комедія і зникає драма. Життєва комедія як особливий жанр, який запровадила редакція – це реалістична картина дійсності (вистава), але з почуттям гумору, де висміюються негативні сторони життя. У першому номері з'являється відділ «Театральний перегляд» [15, с. 6], у якому була опублікована рецензія на виставу Вацлава Шимановського, Марії Ратинської [15, с. 7]. Рецензії були ґрунтовними, написані фахово. Критицизм – головна риса цих рецензій на відомі театральні вистави.

Третій номер містив рубрику «Новини карнавальні» і був присвячений опису вбрання на карнавал з детальною історією карнавалу. У шостому номері видання була опублікована стаття проблемного характеру «Де праця наших жінок?» Яни Єленьської Жапу, що порушує важливу тему – смертність серед моделей, які не доїдають. Це була перша проблемна стаття, що торкалася світу моди. *Образ моди* як загального зла для жіночого організму постає у статті причиною недоїдання та смерті молодих жінок. Попри добрий заробіток, моделі витрачають життєві сили, здоров'я, тому що змушені кілька годин

на добу стояти на вітринах дорогих магазинів. Смертність – сумний наслідок ненаситного світу моди, що на перший погляд манить своєю вишуканістю, красою, інтригою. У статті переконливо виступає статистика жіночої смертності, яка досягає високого рівня серед гарних, молодих дівчат [17, с. 4].

У цьому номері редакція запровадила новий відділ «З малярства», який наповнював Броніслав Завадський [17, с. 6]. Темі малярства присвячені, великі за обсягом, пізнавальні статті. Редакція повідомляла про модні виставки, відомі картини сучасних закордонних та польських художників. Інколи у цьому відділі були подані короткі біографічні дані про відомих митців, їхні родини та сім'ї.

Редакція запровадила цикл статей про дитяче домашнє виховання. У десятому номері була надрукована стаття «Батьки і діти» із цього циклу статей. *Моральність* стає головною рисою статей про дитяче виховання. Моральність повинна прищеплюватися батьками, школою та церквою дітям з раннього дитинства. Головною метою дитячого виховання часопис бачить у формуванні дитячого світогляду, *добро* стає духовною категорією формування майбутньої особистості. Серед моральних засад, які виокремлено у циклі статей про дитяче виховання постають католицькі цінності.

Маленька рубрика «Паризька хроніка» запроваджена із чотирнадцятого номера. Ця рубрика присвячувалася відомим мистецьким акціям, виставам паризької публіки. Інколи матеріали цієї рубрики нагадують театральні звіти, короткий переказ вистави і опис головних героїв, що брали участь у виставі. Традиційно, на перших сторінках журналу розташовувався інформаційний відділ «Новини» – короткі замітки інформаційних жанрів про мистецькі події у Львові. У вісімнадцятому номері 1891 року запроваджена рубрика «Львівська хроніка» – звіти про театральні вистави Львова. Закінчується другий рік виходу часопису двадцять третім номером, а сталі редакційні відділи зберігаються.

Отже, проаналізувавши редакційні відділи, рубрики і статті часопису «Nowe Mody Paryskie» та «Mody Paryskie» виснуємо, що видання зазнали значних європейських впливів, особливо у описах модного вбрання та політичної тематики – популярної у західноєвропейських журналах. Крім того, у часописах надруковано багато статей про жіночу красу, гігієну, дитяче виховання і практичні поради господарського характеру. Жіночність, естетика, краса – риси, які характерні матеріалам часописів. Гігієнічна тематика для молоді жіночої аудиторії стає провідною. Опис світу моди, його проблематичність і критичність – характерні риси статей видань.

Також одним із часописів моди був додаток «Praktyczna Gospodyni», який виходив у Львові 1906–1914 роках і був додатком до часопису жіночої і дитячої моди. На шпальтах журналу були опубліковані ілюстрації жіночого та дитячого вбрання із детальним описом моделей. Часопис-місячник не опулікував жодної проблемної статті. Цей часопис обіймав вісім сторінок за обсягом, подавався у вигляді викройки, а на першій сторінці подане зображення жінки з дитиною. «Praktyczna Gospodyni» мала форму розповсюдженої, добре проілюстрованої брошури. Великої уваги видавець часопису М. Ландау приділяв дитячій моді. Головним профілем цього жіночого додатку була дитяча мода, поєднана із жіночими салоновими вбраннями [18].

Характер часопису «Praktyczna Gospodyni» як видання-дodatку моди змінювався і зазнав західноєвропейського впливу [5, с. 238], адже журнал поширював зразки європейських модних салонів серед польських жінок та дітей. Західноєвропейські зразки багатого вбрання подані, насамперед, із паризького салону, але також інколи запозичувалися та популяризувалися серед віденських салонів моди. Інколи на шпальтах ілюстрованого часопису автори додавали короткий опис викройки, поданий головним видавцем для зручності і для того, щоб кожна польська модистка змогла пошити такий одяг. Дитячі моделі переважали серед загальних моделей цього жіночого часопису. На першій шпальті маємо ілюстрації або дітей, або матері з дитиною, одягнених за останньою модою. Адресатом цього ілюстрованого видання були не тільки заможні жінки, але й також жінки середнього статку та інтелігенція – вчителі, міщанки, інколи – заможні селянки.

Цей часопис був популярним серед кравців, а також серед тих, хто знався на кравецькій справі, адже детальний опис пошиття часопису було зроблено фахово. Номери часопису нагадували маленьку, ілюстровану книжку, невеликого формату. Видання виходило нерегулярно – вийшло кілька номерів цього часопису, а згодом видання припинило своє існування.

У період міжвоєнного двадцятиріччя виходить ще один жіночий часопис моди, який мав подібний характер до згаданих часописів моди. Це видання «Kobieta w domu i salonie». «Третім часописом, присвяченим моді і схожим до попередніх часописів моди був часопис міжвоєнного двадцятиріччя «Kobieta w domu i salonie», який присвячувався «справам жіночим» і був додатком до «Gazety porannej» 1925 року» [3, с. 124]. «Gazety poranna» була ілюстрованим тижневиком для східних кресів. Її додаток подавався окремо на шпальтах головного часопису. Часопис виходив регулярно. У назві подані цілі видання та адресат» [4, с. 347]. Часопис призначений не заможним жінкам. Поряд із

провідним профілем видання моди, другою важливою проблематикою часопису стає практичність – господарські відділи для домашньої праці жінки. Цей часопис мав розважальний характер і легкий, веселий тон у багатьох публікаціях.

На першій сторінці редакція публікує матеріал «Замість вступу – бесіда», у якому відходить від шаблонів побудови жіночих видань. Замість редакційної статті редакція опублікувала окремий відділ «Бесіди»: «Видаємо у світ перший номер тижневика для панянок. Тому потрібно почати за традицією зі змісту та завдань часопису. Але ми не хочемо робити шаблонів і замість нудного вступу запрошуємо до бесід» [6, с. 1]. У цьому матеріалі редакція демонструє відхід від загальних тенденцій побудови номерів жіночого часопису. Відділ «Бесіди» був близьким читачкам, бо мав характерний веселий, розважальний тон публікацій. Традиційними рубриками цього часопису були: «Мода у нас та у широкому світі», що інформувала читачок про новини моди, подавала ілюстрації жіночого вбрання; гігієнічна рубрика, яка об'єднувала статті на теми жіночого здоров'я, косметики, догляду за зовнішністю; господарська рубрика, яка друкувала листи читачок до редакції та відповіді-поради, куховарські рецепти. Нерідко на шпальтах видання були опубліковані фейлетони, що надавало часопису веселого тону. У третьому номері подана стаття про варшавський театр, що порушила загальний, розважальний тон публікацій. Це була велика стаття, написана фахово, що ознайомлювала читачку аудиторію із театральними проблемами [7]. На шпальтах часопису з'являється тема про фізичне виховання жінки [7], що мала на меті популяризувати здоровий спосіб життя для жінок.

На першій сторінці восьмого номеру редакція повідомляла, що додаток є тижневиком, який редагує Яніна Козак-Пеленська. У традиційній рубриці «Бесіда» цього номеру журналу пропагувалася ідея важливості фізичної культури. Фізичне виховання, загартування тіла – девіз, під яким повинне популяризуватися жіноче виховання. Традиційним є господарський відділ «Поради та господарські вказівки». Також надруковані фейлетони, статті про подвижницьке життя польських жінок. Стаття «Зі сфери моди» подавала кращі ілюстрації західноєвропейського вбрання [8].

У дев'ятому номері видання опублікувало дві статті про історію жіночого руху: «Суспільна роль Союзу Селянок» та «Від щоденної праці до свободи» [8]. Статті про жіночий рух та політичну активність були винятковими на шпальтах часопису. Дедалі більше редакція порушує важливе питання – торгівля живим товаром, тобто дівчатами, які потрапляють до торговців, бо шукають кращу роботу. Редакція запроваджує новий від-

діл «Гардероб для дітей» [8], де подано найкращі моделі дитячого одягу та рубрику «Виховання дітей».

Видання орієнтувалося на моду як головний профіль, проте на шпальтах можна зустріти політичні статті про жіноче рівноправ'я. Наприклад, у 22-му номері редакція надрукувала статтю «Про рівноправність жінок у фаховій праці», де поставлена важлива проблема – дискримінація жіночої праці та велика різниця між працею жіночою і працею чоловічою. Різниця фахової праці не є простою випадковістю, а навпаки це велика проблема, пов'язана із упередженим ставленням роботодавців до жіночої праці [8, с. 4].

Саме такі відділи містив ще один часопис «Mody kobiecy», який виходив у Львові протягом 1933 року. «Регулярність часопису не була визначена, проте вийшло кілька номерів. Серед головних редакційних відділів такі: господарський, у якому редакція подавала відповіді на питання своїх читачок, кулінарські рецепти, відділ інформаційних новин локального характеру (був подібним до пліток), а також великий відділ моди. Відділ моди у часописі є провідним, а політичні статті подані рідко. Він займав значну частину самого видання, бо містив кращі ілюстровані зразки модного вбрання різних салонів та детальний опис крою» [4, с. 237].

Висновки. Польські жіночі видання моди: «Mody paryskie» (1895–1902), «Nowe mody paryskie» (1890–1913), «Kobieta w domu i salone» (1925), «Mody kobiecy» (1933), «Praktyczna Gospodyni» мають спільні ознаки: 1) головний профіль – мода; 2) аудиторія – молоді жінки; 3) західноєвропейські зразки модного вбрання; 4) мистецькі, літературні статті на шпальтах усіх видань; 5) політичний вплив західноєвропейських журналів моди, що виражався у політичних публікаціях та темі жіночої рівноправності.

Ці часописи були попередниками сучасної індустрії моди, часописів і журналів моди. Вони заклали традицію сучасних модних видань у Польщі. Польські жіночі часописи моди орієнтувалися на європейські зразки вбрання, хоча не втрачали національної самобутності. Жіночі часописи моди пройшли еволюцію та трансформацію: від простих сторінок моди на сторінках чужих видань; від додатків, з неналежним оформленням до часописів окремих, самостійних видань із добре ілюстрованими додатками вбрання, політичними, проблемними статтями. Важливою рисою цих часописів є їхня популяризація чоловічого вбрання та польського народного вбрання; зразки вишиванок, дитячого одягу, модних сорочок, вишитих на новий лад. Ці часописи виходять у кольорі, яскраві, (досі жіночі журнали виходили чорно-білими). Крім головного профілю видання – моди, часописи надрукували велику

кількість статей на політичну тематику; а також статті про театри, мистецтво, культуру, що свідчить проте, що журналісти намагалися формувати у своєї аудиторії естетичний смак, виховати любов до прекрасного, а також сформувати активну і політично свідому жінку. Жіночність, естетичність, краса – головні риси польських жіночих часописів моди кінця XIX – початку XX століття, які виходили у Львові та інших європейських містах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dormus, K. (2006). Problematyka wychowawczo-oświatowa w prasie kobiecej zaboru austriackiego w latach 1826–1918. [Upbringing and educational issues in the women's press of the Austrian partition in the years 1826 – 1918.]. Warszawa, 453. [in Polish]
2. Franke, J. (1999). Polska prasa kobieca w latach 1820–1918. W kręgu ofiary i poświęcenia [Polish women's press in the years 1820–1918. In the circle of the victim and the devoted]. Warszawa, 192. [in Polish]
3. Historia prasy polskiej. Prasa polska (1864–1918). T.3. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe. [History of the Polish press. Polish press (1864–1918).] 360. [in Polish]
4. Jarowiecki, J. (2008). Dzieje prasy polskiej we Lwowie do 1945 roku. [The history of the Polish press in Lviv until 1945]. Kraków – Wrocław. 502. [in Polish]
5. Kmieciak, Z. (1980). Prasa polska w rewolucji 1905–1907. [The Polish Press in the Revolution of 1905–1907]. Warszawa. 274. [in Polish]
6. *Kobieta w domu i salonie*. [Woman at home and living room]. 1925. №1. [in Polish]
7. *Kobieta w domu i salonie*. [Woman at home and living room]. 1925. №8. [in Polish]
8. *Kobieta w domu i salonie*. [Woman at home and living room]. 1925. №22. [in Polish]
9. *Mody Paryskie*. [Paris Fashions]. 1895. 1 grudnia. [in Polish]
10. *Nowe Mody Paryskie*. [New Paris Fashions]. 1890. №1. [in Polish]
11. *Nowe Mody Paryskie*. [New Paris Fashions]. 1890. №15. [in Polish]
12. *Nowe Mody Paryskie*. [New Paris Fashions]. 1890. №25. [in Polish]
13. *Nowe Mody Paryskie*. [New Paris Fashions]. 1890. №26. [in Polish]
14. *Nowe Mody Paryskie*. [New Paris Fashions]. 1890. №27. [in Polish]
15. *Nowe Mody Paryskie*. [New Paris Fashions]. 1891. №1. [in Polish]
16. *Nowe Mody Paryskie*. [New Paris Fashions]. 1891. №4. [in Polish]
17. *Nowe Mody Paryskie*. [New Paris Fashions]. 1891. №6. [in Polish]
18. *Praktyczna Gospodyni*. [Practical Housewife]. 1907. [in Polish]
19. Zalewska, Z. (1938). Czasopisma kobiece w Polsce (Materiały do historii czasopism rok 1818–1937). [Women's magazines in Poland (Materials for the history of magazines 1818–1937)]. Warszawa. 257.

Western European political influences on Polish fashion magazines in Lviv (end of the 19TH – 1ST half of the 20TH century)

Pavliukh Mariia Vasylivna

Ph.D. in Social Communications,
Senior Lecturer at the Department
of International Information
Lviv Polytechnic National University
Sq. St. George str., 3, Lviv
ORCID: 0000-0001-5502-8367

The topicality of the topic lies in the plane of modern gender studies of women's movements in European countries. The Polish women's press, which was published in Lviv, was significantly influenced by the political and ideological influences of Western European fashion publications, in particular in the construction of magazine issues, introduced sections and the thematic background of these publications. The thematic background of Polish women's fashion magazines, which were published at the end of the 19th and the first half of the 20th centuries and spread to European cities, underwent significant changes and transformation. Magazines were transformed into socio-political weeklies with a page of fashion and fashionable patterns, in the columns of which important political and social problems of the time were discussed. At the same time, fashion magazines are moving away from the salon tradition and entertainment character and becoming a press that raises important issues of today, in particular the activity of women in social and political life.

The purpose of the article is to investigate the process of transformation of Polish women's fashion magazines published in Lviv and European cities; to establish trends in the development of Polish women's periodicals of the end of the 19th and the first half of the 20th centuries, which were significantly influenced by the political influence of Western European fashion magazines; trace the main topics of these publications, as well as the organization of the work of editorial departments.

Research methods. The article uses a comparative-historical approach that explains the stages of development of Polish women's periodicals; structural and systemic, which makes it possible to analyze the influence of Western European fashion magazines on this group of women's publications; problem-chronological, which allows tracking the dynamics of the development of Polish women's periodicals and its role in the formation of modern Polish women's periodicals; analysis and synthesis of the thematic field of these publications, in particular individual articles and worldview structures inherent in these publications; a comparative analysis comparing and contrasting the thematic field of Polish women's fashion magazines. The structural-systemic method made it possible to track the transformation process of Polish women's fashion publications, which turned from entertainment, salon and specialized (the main profile of the publication is fashion) into socio-political independent weeklies with a respectable audience and influence on the public.

Conclusions. Polish women's fashion magazines, which were published in Lviv at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, underwent a process of transformation: from fashion magazines of an entertaining nature to socio-political publications. These processes were facilitated by Western European fashion magazines, which laid the foundation for the development of modern Polish women's periodicals.

Key words: transformation, Polish women's fashion magazines, salon editions, entertaining women's periodicals.

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *О. Молодецька*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 15,17. Ум. друк. арк. 14,65.
Підписано до друку 28.04.2023. Наклад 150 прим. Замовлення № 0523/350

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.